

bgst YAYINLARI

KAPİTALİZMİN ÖTESİNDE YAŞAM

UMUDU GERÇEĞE DÖNÜŞTÜRMEK

MICHAEL ALBERT

UMUDU GERÇEĞE DÖNÜŞTÜRMEK

Kapitalizmin Ötesinde Yaşam

Michael Albert

bgst Yayınları

bgst Yayınları-16
Düşünce Dizisi-5
Umudu Gerçeğe Dönüştürmek
Kapitalizmin Ötesinde Yaşam
Michael Albert
"Realizing Hope: Life Beyond Capitalism"
Zed Books, Birleşik Krallık (2006)
Türkçesi: Taylan Doğan

İkinci Basım
İstanbul, Ocak 2008
© bgst Yayınları

Yayına Hazırlayan: Aylin Onacak
Kapak ve Kitap Tasarımı: Rauf Kösemen
Mizanpaj: Fatih Taş

Baskı: Pasifik Ofset
Yenibosna/İstanbul
0212 551 11 19 pbx

ISBN: 975-6165-16-4
Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu
Tomtom Mah. Kaymakam Reşat Bey Sok. 9/1
Beyoğlu/İstanbul
0212 251 19 21
www.bgst.org
bgstyayinlari@bgst.org

UMUDU GERÇEĞE DÖNÜŞTÜRMEK

Kapitalizmin Ötesinde Yaşam

Michael Albert

Türkçesi: Taylan Doğan

bgst Yayınları

Michael Albert: Michael Albert 1960'larda, Cambridge'de Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) okurken radikalizmi benimsedi; bu dönemde ve sonraki yıllarda kampus, cemaat ve ulus düzeyindeki faaliyetlerde etkin rol aldı. South End Press yayınevinin, *Z Magazine*'ın, (Z Dergisi), Z Media Institute'un (Z Medya Enstitüsü) ve halen çalışmakta olduğu ZNet'in (www.zmag.org) ortak kurucusu olan Michael Albert, çeşitli hareketlere katılmış ve çağdaş ilişkiler, tarih ve özellikle toplumsal değişim stratejisi ve vizyonu hakkında çok sayıda yazı ve kitap yazmıştır. *Umudu Gerçeğe Dönüştürmek*, Albert'in on yedinci kitabıdır.

Michael Albert'in Türkiye'de yayımlanan kitapları şunlardır: (Robin Hahnel ile birlikte), *Geleceğe Bakmak: 21. Yüzyıl için Katılımcı Ekonomi* (Ayrıntı Yayınları, çev. Osman Akınhay, 1994); *Değişimin Yolu* (Aram Yayıncılık, çev. Orhan Akalın, 2002); *Katılımcı Ekonomi* (Aram Yayıncılık, çev. Taylan Doğan, 2004); Noam Chomsky ile yaptığı "*Entelektüellerin Sorumluluğu*" (çev. Nuri Ersoy) adını taşıyan uzun söyleşi bgst Yayınları tarafından 2005'de yayımlandı; *Düşünce Düşleri* (bgst Yayınları, çev. Aylin Onacak, 2006).

TEŞEKKÜR

Bu kitabı baştan sona okuyan ve bir ya da birkaç bölümü hakkında yorumlarda bulunarak temel eleştiriler ve yeni bakış açıları sunan dostlarıma teşekkürü borç bilirim. Bu bağlamda, Ezequiel Adamovsky'ye, Alex Callinicos, Brian Dominick, Jerry Fresia, Andrej Grubacic, John Hepburn, Robert Jensen, Stan Karp, Mandisi Majavu, Adele Oliveri, Cynthia Peters, Justin Podur, Vijay Prashad, Nikos Raptis, Stephen Shalom, Norman Solomon ve Chris Spannos'a teşekkür ediyorum.

Kitaba katkıda bulunan diğer dört kişiye ise özellikle teşekkür etmek istiyorum.

Zed Books yayınevinden Anna Hardman internetteki bazı dedikodulardan yola çıkarak bu eserin peşine düşüp zahmetsizce yayımlanmasını sağladı ve çok faydalı editoryal tavsiyelerde bulundu.

Kitabın bütününü okuyan Lydia Sargent'ın yorumları, kitabın odağını ve kapsamını büyük ölçüde geliştirdi.

Andrea Sargent bütün kitabın redaksiyonunu yaparak benim hantal müsveddeme tutarlılık, özlü bir ifade biçimi ve üslup kazandırdı.

Robin Hahnel, katılımcı ekonomi modelini birlikte geliştirdiğim çalışma arkadaşımdır.

İÇİNDEKİLER

9 ***Giriş***

14 ***1. Bölüm***: Katılımcı Ekonomi

46 ***2. Bölüm:*** Yönetim Sistemi

69 ***3. Bölüm:*** Akrabalık İlişkileri

86 ***4. Bölüm:*** Cemaat

103 ***5. Bölüm:*** Enternasyonalizm

122 ***6. Bölüm:*** Ekoloji

139 ***7. Bölüm:*** Bilim/Teknoloji

165 ***8. Bölüm:*** Eğitim

174 ***9. Bölüm:*** Sanat

188 ***10. Bölüm:*** Gazetecilik

200 ***11. Bölüm:*** Spor

211 ***12. Bölüm:*** Suç

227 ***13. Bölüm:*** Sorular

238 ***14. Bölüm:*** Strateji

250 ***15. Bölüm:*** Marksizm

294 ***16. Bölüm:*** Anarşizm

318 ***17. Bölüm:*** Özlemler

323 ***18. Bölüm:*** Muhalefet

331 ***İndeks***

GİRİŞ

Muazzam derecede etkili olan ünlü Britanyalı iktisatçı John Maynard Keynes şöyle yazar: "[Kapitalizm] bir başarı değildir. Zekice değildir, güzel değildir, adil değildir, erdemli değildir – ve vaatlerini yerine getirmez. Kısacası, kapitalizmden hoşlanmıyoruz ve onu küçümsemeye başlıyoruz. Fakat kapitalizmin yerine ne koyacağımızı düşününce kafamız hepten karışıyor."[1]

Diyelim ki Keynes'in bahsettiği kafa karışıklığından kurtulduk ve arzu edilir bir kapitalizm-sonrası ekonomiye ulaştık. Bu yeni ekonominin yanı sıra hangi değişimlerin olması gerekir? Ekonomi dışı yeniliklerle başarılı şekilde uyuşması için yeni ekonominin hangi özelliklere sahip olması gerekir? Geleceğe dair umutlar, mevcut değişim stratejilerini nasıl etkiler?

Toplumlar, ihtilafları çözüme kavuşturmak, suçla başa çıkmak, ortak normlar ve kurallar tesis etmek ve kolektif faaliyetleri hayata geçirmek zorundadır. Peki, yeni bir katılımcı ekonomi siyasi işlevleri nasıl etkiler? Yeni siyasi yapılar arzu edilir bir ekonomiyi nasıl etkileyebilir?

Toplumda, kadınlar ve erkekler doğar, büyür, yaşlanır ve ölürler. O halde, katılımcı bir ekonominin cinsiyetlerarası ilişkiler, hayat tarzıyla ilgili düzenlemeler, üreme yöntemleri, çocuk yetiştirme tarz-

1 John Maynard Keynes, "National Self-Sufficiency", *The Yale Review*, Cilt 22, no. 4, Haziran 1933, s. 755-69.

ları ve yeni kuşakların sosyalleşmesinin içeriği ve pratiği üzerinde nasıl bir etkisi olacaktır? Katılımcı ekonominin akrabalık alanında iyileşmeler sağlaması için neler gerekir?

İnsanların uzun bir yaşam süresi vardır; bu süre içinde farklı yaş gruplarına dahil olurlar. Katılımcı bir ekonomi kuşaklararası ilişkiler açısından hangi sonuçları doğuracaktır? Kuşaklararası ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için katılımcı ekonomi hangi özelliklere sahip olmalıdır?

İnsanlar farklı kültürler geliştirir, ırksal, etnik ve dinsel cemaatler oluştururlar. Katılımcı ekonominin kültürel cemaatler açısından içerimleri neler olacaktır? Yenilikçi kültürel cemaat ilişkilerinin ekonomik yapılar üzerindeki etkileri neler olabilir?

Toplumlar, başka toplumların oluşturduğu bağlam içinde var olur. Katılımcı bir ekonomi savaşı mı, yoksa barışı mı; çekişmeyi mi, yoksa işbirliğini mi; uluslararası hakkaniyeti mi, yoksa artan hakkaniyetsizliği mi teşvik edecektir? Bunun karşılığında, yeni uluslararası ilişkilerin ekonomik yapılar üzerindeki etkileri neler olabilir?

Ekonomiler doğada var olurlar. Öyleyse, katılımcı bir ekonomi çevresel felaketlere mi yol açar, yoksa akılcı bir çevrecilik anlayışı mı geliştirir? Peki, en küçük tek hücreli canlılardan fillere ve balinalara, öldüren bakterilerden yaşamı destekleyen bakterilere, istilacı bitkilerden besleyici bitkilere ve sevdiğimiz ev hayvanlarından korktuğumuz yırtıcı hayvanlara kadar diğer türlere ne olacak? Katılımcı bir ekonominin insan dışındaki diğer türler için ne tür sonuçları olacak? Diğer yandan, doğru ekolojik politikaları ve tür politikalarını öncelikli hale getirmenin katılımcı bir ekonomiye etkileri neler olacak?

Bilim insanları dünyamızı en küçük atom-altı alanlardan galaksi-ötesi devasa görünümlerine kadar uzun süredir araştırıyorlar. Katılımcı ekonomi, bilim insanlarının bilgisini ve faaliyetlerini nasıl etkileyecek? Sağlıklı bilimsel pratik katılımcı bir ekonomide ne anlama gelecek?

İnsanlık, üretim, barınma, hareket etme, sağlık, eğlence vs. için teknolojiler yaratırken hem bilimsel bilgiyi, hem de tecrübeye dayalı becerilerini kullanır. Katılımcı ekonomide teknolojik gelişmeler hızlanır mı, yoksa tıkanır mı? Teknolojinin istikameti, içeriği ve kullanımı ne yönde değişir? Arzu edilir teknolojik yeniliklerin yapılabilmesi için katılımcı bir ekonominin hangi özelliklere sahip olması gerekir?

Sağlık önemlidir. Ekonomiler, bedenimizi ve zihnimizi hem doğrudan, hem de dolaylı olarak etkiler. Katılımcı bir ekonomi tıbbı ve sağlık hizmetini nasıl etkiler? Toplumun sağlıklı olması için katılımcı bir ekonominin hangi özelliklere sahip olması gerekir?

İnsanların eğitime ihtiyaçları vardır. Katılımcı bir ekonomi hayal edebileceğimiz en iyi pedagojiyi mi ortaya çıkarır, yoksa pedagojiyle ilgili hayallerimizi mi sınırlar? Arzu edilir bir pedagojinin geliştirilmesi için katılımcı bir ekonomi hangi koşulları sağlamalıdır? Katılımcı bir ekonomi, eğitimin talep ettiği okula kabul ve mezun etme koşullarını sağlar mı?

Peki ya enformasyon? Katılımcı bir ekonominin gazeteciliğin içeriği ve işleyişi açısından içerimleri nelerdir? Arzu edilir bir gazeteciliğin oluşması için katılımcı ekonominin hangi özelliklere sahip olması gerekir?

İnsanlar görsel, işitsel, metinsel ve dokunsal sanatlarla uğraşırlar. Katılımcı ekonomi sanatsal yaratımı kolaylaştırır mı, yoksa sana-

tın niteliğini mi düşürür? Katılımcı bir ekonomi sanatçılardan ne talep eder? Sanatsal yaratıcılığın katılımcı bir ekonomiden talebi ne olur?

Katılımcı ekonomide sportif faaliyetler azalır mı, yoksa gelişme mi gösterir? Rekabetçi olmayan, elbirliğine dayalı bir ekonomimiz olduğunda, ekonomik olmayan alanlardaki rekabet ne olacak? Oyunun arzu edilen hale gelmesi için katılımcı bir ekonominin hangi özelliklere sahip olması gerekir?

Son olarak, toplumsal değişimin aktörlerinin kimler olduğu ve kimlerin toplumsal değişime karşı çıkabileceği konusunda katılımcı ekonomi bize ne diyor? Kapitalizme karşı kalıcı bir muhalefet yaratmak için gerekli olan talepler, argümanlar, kanıtlar ve ilham hakkında bize ne söylüyor? Daha sonra reddetmek zorunda kalacağımız sonuçlara değil de, arzu edilen hedeflere ulaşması için örgütlenmelerimizin sahip olması gereken özelliklerle ilgili olarak neler anlatıyor? Marksist, anarşist ve ekonomiye ve toplumsal değişime odaklanan diğer yaklaşımlar ile katılımcı ekonomi arasında nasıl bir bağlantı var?

Katılımcı ekonomi, yanılabilirlik özelliği hakkında ne düşünüyor? Yandaşları ve eleştirmenleriyle nasıl bir etkileşim içinde olacak? Eleştiriyi ve kendisinin yenilenmesi de dahil olmak üzere yeniliği hoş karşılayacak mı? Yoksa savunmaya geçmeye, katılaşmaya, hatta sekterliğe* mi eğilim gösterecek?

Umudu Gerçeğe Dönüştürmek'in bir amacı, katılımcı ekonominin daha kapsamlı toplumsal meziyetlerini göstermek ve okuyucuları, ekonomik vizyon ve strateji ile toplumsal hayatın diğer alanları ara-

* TDK, Fransızca kökenli sekter sözcüğünü şöyle tanımlıyor: Başkalarının siyasi, dini, vb düşüncelerine, inançlarına karşı çıkan, katı ve hoşgörüsüz davranan kimse; katı, hoşgörüsüz tutum ve davranış. –y.h.n.

sındaki karşılıklı bağlantıyı daha fazla araştırmaya teşvik etmektir. İkinci bir amacı ise, burada ele alınan her bir alan için, uğraşmaya değer vizyon ve strateji önerilerini teşvik etmek, hatta bu önerilerin oluşmasına mütevazı bir katkıda bulunmaktır.

1

KATILIMCI EKONOMİ

Ekonomiler neredeyse sonsuz sayıda bileşen barındırır. Ekonomik sistemleri aynı türde olsa bile iki toplum arasında sayısız ekonomik fark olacaktır. Karşılaştırdığınız toplumlar ister Fransa ile Meksika, ister ABD ile Güney Afrika olsun, nüfus sayıları ve becerilerden kaynaklar ve altyapıya, farklı sektörler, örgütsel yaklaşımlar ve mülkiyet kalıplarından, ikincil ekonomik kurumlara, sınıf tarihleri, ilişkileri ve örgütlenmenin ayrıntılarına kadar pek çok fark bulunacaktır.

Aynı şey kapitalizm dışındaki ekonomi türleri için de geçerlidir. Yeni katılımcı ekonomilere sahip farklı toplumların – diyelim gelecekteki bir İtalya'nın, Meksika, ABD, Malezya, Venezüella, Polonya, Türkiye ve Güney Afrika'nın – ekonomi türünü tanımlayan az sayıdaki ortak özellikleri dışında kalan özellikleri birbirinden farklı olacaktır. Katılımcı ekonomi, kapitalizm-sonrası ekonomi için yeni tanımlayıcı özellikler önermektedir.

Kapitalizm

Kapitalizmin ilk tanımlayıcı özelliği, üretim araçlarının özel mülkiyete tabi olmasıdır. Sanayinin, makinelerin, kaynakların ve tarım arazilerinin neredeyse tamamı, nüfusun küçük bir yüzdesinin elindedir. Bu mülklerin kullanım hakkını ve kullanım biçimini denetim-

leri altında tutarlar. Mülklerinin üretkenliğinden kâr elde ederler.

Kapitalizm aynı zamanda şirket tarzı işbölümüyle ve kararların otoriter şekilde alınmasıyla tanımlanır. Kapitalist işyerlerinde çalışanların yaklaşık yüzde 20'si çoğunlukla zihinsel ve güçlendirici* görevler yerine getirirken, geriye kalan yüzde 80'in görevleri genellikle ezbere ve itaate dayalıdır. Yüzde 20'lik kesim pek çok karar alır ve toplumsal tercihleri etkiler. Yüzde 80'lik kesim ise çok az kararda söz sahibidir ve esas olarak emirlere itaat eder.

Kapitalist ekonomilerde insanların geliri genellikle pazarlık güçlerinden gelir. Ekonomik çıktıdan alabildiğimizi alırız. Mülk sahipliği, kişiye kâr etme hakkı verir. Kişinin gerekli varlıklar ve beceriler üzerinde denetime sahip olması, ürettiği çıktının değeri, toplumsal cinsiyet ve ırk gibi toplumsal vasıfları ve sendika üyeliği gibi örgütsel bağlantıları da gelir elde etme yeteneğini güçlendirir ya da zayıflatır.

Kapitalizmin diğer bir tanımlayıcı özelliği ise pazarlardır. Pazarlar, üretilen belirli bir malın veya hizmetin miktarının, farklı ürünlerin göreli değerlerinin ve farklı aktörler arasındaki dağılımının belirlenmesine aracılık eder. Satıcılar ve alıcılar kendilerine fayda sağlarlar, başkalarını nasıl etkiledikleriyle ilgilenmezler. Satabileceğim en düşük maliyetli malları mümkün olan en yüksek fiyata satarım. Siz de, toplayabileceğiniz en pahalı malları, teklif edebileceğiniz en düşük fiyata satın alırsınız. Birbirimizi dolandırırız.

Rekabet büyümeye yol açar ve göreli değerleri belirler. Alıcıların ve satıcıların tercihleri ve pazarlık gücü fiyatları belirler. Belli işlemlere doğrudan katılmamış, ama bu işlemlerden etkilenen insanların tercihleri hesaba katılmaz. Bir arabayı satın almak istemeniz

* İng. empowering

o arabanın fiyatını etkiler. Ama neden olacağı kirlilikle ilgili olarak benim duyduğum endişe, etkilemez. Daha fazla güce sahip olanlar pazar mübadelelerinde haydutluk yöntemleriyle başarılı olurken, "iyiler yarışı en son bitirir."

Üretim araçlarının özel mülkiyeti, şirket tarzı işyeri örgütlenmesi, kararların otoriter şekilde verilmesi, pazarlık gücü, mülkiyet ve çıktının ödüllendirilmesi ve pazar tahsisatının dışında bir de sayısız çeşitlilikte ikincil kurumlar, nüfuslar, yerel tarihler ve toplumun diğer kesimlerinden gelen dayatmalar vardır ki, bunlar kapitalizmin farklı örneklerini birbirinden ayırır. Bu yüzden Güney Afrika, ABD'den farklıdır. 1900'lerin İngiltere'si, 2000'lerin İngiltere'sinden farklıdır. Ve yine bu yüzden, Hindistan Meksika'dan farklıdır.

19. yüzyılın önde gelen filozoflarından biri olan John Stuart Mill, kapitalizme atıfta bulunarak şöyle diyor: "Mevcut toplumsal yaşam biçiminin, yani ilerlemek için mücadele etmenin; birbirini ayağının altına alıp çiğnemek, ezmek, dirseklemenin ve birbirinin peşinden ayrılmamanın insanların normal durumu olduğunu düşünenlerin sunduğu hayat idealinden etkilenmediğimi itiraf etmeliyim."[1]

Daha yakın zamanlarda, Latin Amerikalı büyük yazar Eduardo Galeano, kapitalizmin neredeyse tüm değerlerinin nasıl tepetaklak durduğunu açıklamıştı: "Ekonomi açısından bakıldığında silah satışı yiyecek satışından farksızdır. Bir binanın çökmesi veya bir uçağın düşmesi, içindekiler açısından hoş olmayan bir olaydır; oysa bazen 'gayri safi suç hasılası' olarak adlandırılması gereken gayri safi milli hasılanın büyümesi açısından bakıldığında, tamamen sevindirici bir olay olarak görülür."[2]

1 John Stuart Mill, *Principles of Political Economy*, ed. W. J. Ashley, Longmans, Green, and Co., Londra, 1926, s. 748.

2 *Upside Down*, Picador USA/Henry Holt, 2000. [Türkçesi: *Tepetaklak*, çev. Bülent Kale, Çitlembik Yayınları, 2004. –y.h.n.]

Burada kısaca ifade ettiğim kendi görüşüme göre, kapitalizm bir haydut ekonomisidir; acımasız, iğrenç, aşağılık ve büyük oranda sıkıcı bir ekonomidir. İnsani tatminin ve gelişmenin tam karşıtıdır. Hakkaniyeti ve adaleti alaya alır. Açgözlülüğü kutsal bir yere koyar. İnsanlığa hizmet etmez.

Bu kitabı okuyan çoğu kişi sanırım bu iddialara karşı çıkmayacaktır. Kapitalizm hakkındaki benzer nitelemeler, örneğin, çağdaş edebiyatta ve diğer yayın türlerinde alıp yürümüştür. Çoğu insan, insani bir kapitalizmden bahsediyor olabilir veya kapitalizmi alenen kötülemeyebilir; ama bunu aslında kapitalizmin kötülüklerini inkâr ettikleri ya da kapitalizmin özgürleştirici olduğunu düşündükleri için yaptıklarını zannetmiyorum. Kapitalizmden başka bir şeyin mümkün olmadığını; dolayısıyla, kapitalizmin yasaları dahilinde faaliyette bulunmanın kaçınılmaz olduğunu ve onu kötülemenin, kaçınılmaz bir şey karşısında sızlanmak anlamına geldiğini düşündükleri için böyle davranıyorlar. Her ne olursa olsun, kapitalizmden hoşnut olmadığıma göre, daha iyi bir ekonomiye geçmenin gerekli olduğu düşüncesindeyim.

Katılımcı ekonominin değerleri

Katılımcı ekonominin tanımlayıcı özellikleriyle kapitalizmin tanımlayıcı özellikleri birbirinden tamamen farklıdır. Ekonomi mantığı hakkındaki kapsamlı çalışmalar internette, katılımcı ekonomi web sitesinde (www.parecon.org) bulunabilir. Burada bütün bunları tekrar etmek istemiyorum. Ama katılımcı ekonomiyi ve toplumun geri kalanını tartışmaya hazırlık olması açısından katılımcı ekonominin başlıca özelliklerini özetlemek istiyorum. Katılımcı ekonominin hayata geçirmeyi hedeflediği dört temel değer vardır: dayanışma, çeşitlilik, hakkaniyet ve öz-yönetim.

Dayanışma

İyi bir ekonominin ilk değeri, işçilerle tüketicilerin birbiriyle nasıl ilişki kurduğuyla ilgili olmalıdır. Kapitalizmde, ileri gitmek için başkalarını ezmeniz gerekir. Gelirinizi ve gücünüzü artırmak için, geride kalanların çektiği korkunç acıları görmezden gelmeniz, hatta daha da kötü duruma düşmelerini sağlamanız gerekir. Kapitalizmde iyiler yarışı en son bitirirken, benim aynı duyguyu biraz daha saldırgan biçimde ifade ettiğim gibi, "pislikler yükselir".

İyi bir ekonomi, kapitalizmdeki yükselme yarışının aksine, bir dayanışma ekonomisi olmalıdır. Toplumsal sorumsuzluk değil, sosyallik yaratmalıdır. Üretim, tüketim ve tahsisat kurumları, antisosyal insanları bile kendi refahını artırmak için başkalarının refahıyla ilgilenmeye zorlamalıdır. Diğer bir deyişle, iyi bir ekonomide daha iyi duruma gelebilmek için başkalarının içinde bulunduğu koşulları göz önüne alarak ve bunlara saygı duyarak hareket etmeniz gerekir.

İlginçtir, "her şeyi ben alayım, başkalarının canı cehenneme" şeklindeki kapitalist mantığa böylesine aykırı olan katılımcı ekonominin birinci değerinin tartışmalı hiçbir yanı yoktur. Aynı miktarda çıktı ürettiğimiz, aynı koşullara ve gelir dağılımına sahip olduğumuz bir durumda ancak bir psikopat şunu diyecektir: "Katılımcıları arasında karşılıklı ilgi üreten bir ekonomidense, daha fazla düşmanlığa ve antisosyalliğe yol açan bir ekonomi daha iyidir." Psikopatlar dışında hepimiz dayanışmaya değer verir ve başkalarını ezmemeyi tercih ederiz. Dolayısıyla, dayanışma katılımcı ekonominin birinci değeridir.

Çeşitlilik

İyi bir ekonominin geliştirmesi gereken ikinci değer, o ekonominin ürettiği seçeneklerle ilgili olmalıdır. Kapitalist pazar retoriğinde fır-

satlar yüceltilir; oysa kapitalist pazar disiplini ticari olanı, kârlı olanı ve mevcut güç ve servet hiyerarşileriyle uyumlu olanı insani özelliklerin ve ihtimamın yerine geçirerek tatmini ve gelişmeyi sınırlandırır. İnsanların doğal olarak sergilediği muhteşem çeşitlilikteki zevk, tercih ve seçimler kapitalizm tarafından budanır; reklamcılığın, sınıflara göre sınırlanmış dar rol sunumlarının, ticari tutumlar ve alışkanlıklar üreten baskıcı pazarlama ortamlarının dayattığı konformist kalıplara dönüştürülür.

Sonuç olarak, kapitalizmde, olabildiğince arzu edilir etkiler üreten geniş bir satıcılar yelpazesi yerine, toplum üzerindeki etkilerine aldırmadan en iyi satıcıları bulmaya çalışırız. Bir dizi önceliğe uygun ve birbirine paralel çok sayıda yöntem aramak yerine, her bir görevi yerine getirmenin en kârlı yöntemini ararız. Daha büyük ve yaygın tatmin sağlayabilecek pek çok seçeneği neredeyse her zaman dışarıda bırakarak, hemen her şeyin en büyüğünün peşine düşeriz.

Buna karşın, iyi bir ekonomide üretim, tüketim ve tahsisattan sorumlu kurumlar sadece çeşitliliği korumakla kalmayacak, sorunlara farklı çözümler bulmayı ve çözümlerin çeşitliliğine saygı duymayı da ön plana çıkaracaktır. İyi bir ekonomi, sonlu varlıklar olduğumuzu ve bizim yapmaya zaman bulamadığımız şeyleri yapan başkalarının faaliyetlerinden faydalanabileceğimizi kabul edecektir. İyi bir ekonomi, yanılabilir varlıklar olduğumuzu ve bütün umutlarımızı ilerlemenin tek bir yoluna bağlamamamız gerektiğini; aksine, farklı ama paralel mecraları ve seçenekleri araştırarak hasara karşı kendimizi güvenceye almamız gerektiğini de kabul edecektir.

İlginçtir, dayanışma gibi çeşitlilik değerinin de tartışmalı hiçbir yanı yoktur. Ancak sapkın bir insan, diğer bütün koşullar aynı olduğunda, seçenekleri çeşitlendirip çoğaltmaktansa, daraltıp tektip

hale getiren bir ekonominin daha iyi bir ekonomi olduğunu söyleyecektir. Çeşitlilik, katılımcı ekonominin ikinci sıradaki değeridir.

Hakkaniyet

Bir ekonominin geliştirmesini istediğimiz üçüncü değer, çıktıların dağılımıyla ilgili olmalıdır. Kapitalizm, mülkiyeti ve pazarlık gücünü aşırı ölçüde ödüllendirir. Üretken mülklere sahip olanların, mülk sahibi olmaları sebebiyle kâr elde etmeye hakkı olduğunu, pazarlık gücü yüksek olanların istedikleri geliri alması gerektiğini söyler. Bu pazarlık gücünün kaynağı, bilgi veya becerileri tekelleştirmeden tutun da, daha iyi araçlar kullanma, daha iyi bir organizasyona sahip olma, özel yeteneklerle doğmuş olma ya da emrinde kaba güç bulundurabilmeye kadar herhangi bir şey olabilir.

Buna karşın, iyi bir ekonominin bir hakkaniyet ekonomisi olması gerekir. Böyle bir ekonominin üretim, tüketim ve tahsisat kurumları, hakkaniyeti ortadan kaldırmamak veya hakkaniyete engel olmamakla yetinmeyecek, onun daha da ilerlemesini sağlayacaktır. Peki öyleyse hakkaniyet nedir?

Hakkaniyeti amaçlayan insanlar mülk sahipliğinin ödüllendirilmesini doğal olarak reddeder. Cebinizde bir tapu var diye, sizden daha zor koşullarda, daha uzun süre çalışan birinden yüz kat, bin kat, hatta bir milyon veya on milyon kat fazla kazanmanız hakkaniyetle bağdaşmaz. Doğar doğmaz bir mülk sahipliğini miras olarak devralmanız ve bu sayede, değerli hiçbir şey yapmadığınız halde, başkalarına göre çok daha iyi koşullara ve büyük bir etkiye sahip olmanız herhalde hakkaniyetli olamaz.

Gücü gelirle ödüllendirmeyi de reddediyoruz. Al Capone'un, Cengiz Han'ın ve Harvard İşletme Fakültesi'nin mantığına göre her aktör, ekonomik etkinliği karşılığında koparabildiğini kazanmalıdır. Bu

norm hakkaniyetli neticeleri değil, haydutluğu yüceltir. Medeni insanlar olduğumuza göre elbette bu normu reddediyoruz.

Peki ya çıktı? İnsanların toplumsal üründen aldığı payın, o ürünün üretilmesindeki payları kadar olması gerekmiyor mu? Her şey bir yana, kattığımızdan azını ya da çoğunu almamızı hangi gerekçe haklı gösterebilir ki? Tabii ki ürettiğimize eşdeğer miktarda bir gelir elde etmemiz gerekiyor, öyle değil mi?

Evet, böyle görünüyor olabilir; ama diyelim ki Bill ve Jill aynı sürede ve aynı yoğunlukta çalışarak aynı işi yapıyorlar. Jill'in daha fazla çıktı üretmesini sağlayan daha iyi aletleri varsa, daha kötü aletleri olan, dolayısıyla daha çok çalışmasına rağmen daha az çıktı üreten Bill'den daha mı fazla kazanması gerekiyor?

Benzer şekilde, neden değeri yüksek şeyler üreten birisi, yine toplumsal açıdan arzu edildiği halde değeri daha düşük şeyler üreten bir başkasından çok ödüllendirilsin – üstelik, üretkenliği düşük olan kişi, üretkenliği yüksek olanla eşit yoğunlukta, sürede ve benzer koşullarda çalıştığı halde?

Aynı mantığı izleyecek olursak, genetik piyangoda daha şanslı olan, örneğin devraldığı genler sayesinde iri yapılı olan, müzik yeteneği, çok hızlı refleksleri, görüş alanının dışında kalan şeyleri de görebilme yeteneği veya zihinsel işlerde yetkinliği olan birisi, genetik olarak onun kadar şanslı olmayan başka birisine göre neden daha çok ödüllendirilsin?

Sahip olmak için hiçbir şey yapmadığınız harika bir özellikle doğmuşsunuz. Bu genetik şansın üzerine, neden bir de yüksek gelirle ödüllendirileceksiniz? Aldığınız geliri kazanmak için bir şey yapmış değilsiniz. Bunun ahlaki bir temeli yok. Sadece şanslısınız, o kadar.

Bu örneklerin örtük mantığını dikkate aldığımızda şu sonuca ula-

şabiliriz: Ödüllendirmenin hakkaniyetli olması için, toplumsal açıdan arzu edilir ürünler üretirken sarf ettiğiniz gayret ve fedakârlığın temel alınması gerekir.

Daha uzun süre çalışıyorsam, daha çok ödüllendirilmeliyim. Daha çok çalışıyorsam, daha çok ödüllendirilmeliyim. Eğer kötü koşullarda çalışıyor ve daha zahmetli işler yapıyorsam, daha fazla gelir elde etmeliyim. Ama ne daha iyi aletlerim olduğu için, ne daha çok değer biçilen bir şey üretiyorum diye, ne de doğuştan üretken yeteneklere sahibim diye daha yüksek gelir elde etmemem gerekir. Hatta öğrenilmiş beceriler sayesinde ürettiğim çıktı için bile ödüllendirilmemem gerekir (ama bu becerileri öğrenirken gösterdiğim gayret ve fedakârlık için ödüllendirilmeliyim). Ve tabii ki toplumsal açıdan gerekli olmayan bir çalışmanın karşılığında ödüllendirilmem de doğru değildir.

Sadece toplumsal açıdan değerli çalışma için harcanan gayret ve fedakârlığın ödüllendirilmesini söyleyen üçüncü değerimiz, ilk iki değerimizden, yani dayanışma ve çeşitlilikten farklı olarak epeyce tartışmalıdır.

Bazı anti-kapitalistler, insanların, ürettikleri çıktıların toplam hacmine göre ödüllendirilmesi gerektiğini söyler. Yani, onlara göre büyük bir sporcu bir servet kazanmalı; iyi bir doktor, çok çalışan bir çiftçiden veya küçük bir lokantanın aşçısından daha fazla ödüllendirilmelidir. Halbuki hakkaniyetli bir ekonomi – ya da en azından katılımcı bir ekonomi – bu normu reddeder.

Katılımcı ekonominin hakkaniyet ilkesi, çalışma yoğunluğu ve süresinin aşağı yukarı benzer olduğu varsayıldığında, güzel, rahat, hoş ve son derece üretken bir işi olan birisinin, zahmetli, güçten düşürücü, daha az üretken, ama yine de toplumsal açıdan değerli ve gerekli bir iş yapan başka birisine göre daha az kazanması gerektiği-

ni söyler. Bunun nedeni, yapılan fedakârlıktır. Katılımcı ekonomi, toplumsal açıdan değerli çalışmaya harcanan gayret ve fedakârlığı ödüllendirir; mülkü, gücü veya çıktıyı değil. Evet, ürettiğiniz toplumsal açıdan değerli çıktının, alet ve koşullarınızın üretkenliğiyle orantılı olması gerekir; ama çıktının değeri değil, harcadığınız gayret ve fedakârlık temelinde ödüllendirilirsiniz.

Ödüllendirmeyle ilgili bundan başka iki anti-kapitalist duruş daha vardır. Bu ikisinin ortak noktası, akıllıca bir kavrayışı alıp, amacına aykırı bir uca vardırmalarıdır.

Bunlardan birincisi, çalışmanın, doğası itibariyle olumsuz bir şey olduğunu söyler. Bu duruş, daha iyi bir ekonomi tasarlayan insanların çalışmayı tamamen ortadan kaldırmak yerine, neden çalışmanın örgütlenmesi ve paylaştırılması konusuna kafa yormaları gerektiğini merak eder.

Bu duruş, yeni bir ekonomiye dönük çabamızın, çalışmanın tatminkâr özelliklerini artırıp, zahmetli taraflarını azaltmayı hedeflemesi gerektiğine haklı olarak dikkat çeker. Ama bu değerli tavsiyeden uzaklaşıp işi uç bir noktaya, çalışmayı tamamen ortadan kaldırmayı savunmaya vardırır – ki bu saçmadır.

Bir kere şurası gayet açıktır ki çalışma, vazgeçmek istemediğimiz sonuçlar üretir. Çalışmanın karşılığında aldığımız ödül, ona katlanmanın maliyetini haklı çıkarır. İyi bir ekonomide insanlar karşılığında yetersiz bir gelir elde edecekse fazla çalışmaktan kaçınacaktır. Katılımcı ekonomide, elde ettiğimiz gelirin değeri, emeklerimizin maliyetinin biraz üzerine çıkana kadar çaba harcar, fedakârlıkta bulunuruz. Bu noktadan sonra daha fazla çalışmayı değil, kendimize vakit ayırmayı tercih ederiz.

İkincisi, ünlü bir coğrafyacı ve anarşist olan Peter Kropotkin'in de-

diği gibi, "İnsan doğasına itici gelen çalışmak değil, fazla çalışmaktır. Herkesin refahı için çalışmak değil, azınlığa lüks bir hayat temin etmek için fazla çalışmaktır. İş, çalışma; fizyolojik bir zorunluluk, vücutta birikmiş enerjiyi harcamak için bir zarurettir. Bu zaruret, sağlığın ve hayatın ta kendisidir."[3]

Başka bir deyişle, çalışmanın değerli olan yönü sadece çıktıları değildir; çalışma sürecinin ve eyleminin kendisi de değerlidir. Evet, zahmetli ve güçten düşürücü çalışmayı da, bu çalışmanın karşılığında verilen haksız ücreti de ortadan kaldırmak istiyoruz; ama çalışmanın kendisine son vermek istemiyoruz. Çalışmayı muhafaza etmeli, ama şimdikinden farklı bir çalışma tarzı tasarlamalıyız.

Bununla bağlantılı ikinci bir anti-kapitalist duruş ise, ödüllendirmedeki tek kriter insanların ihtiyaçları olmalıdır, der: Bu perspektifin düsturu, "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar"dır.

Bu duruş, insanların sadece varoluşları nedeniyle saygı ve desteği hak ettiğinin altını çizer ve bunda haklıdır da. Eğer bir insan çalışamıyorsa, elbette onu açlıktan süründürmeyiz veya başkalarının sahip olduğu gelir düzeyini ondan esirgemeyiz. Çalışamayan insanların ihtiyaçları, toplumsal ortalamalar temel alınarak belirlenip karşılanır. Keza, özel sağlık ihtiyaçları olanların bu ihtiyaçları da yapabildikleri işin hacmine, yoğunluğuna veya türüne bakılmaksızın karşılanır.

İhtiyaçların karşılanmasıyla ilgili sorun, fiziksel ya da ruhsal olarak çalışamayacak durumda olanları tartışırken gündeme gelmez; zaten bu insanların ihtiyaçlarının karşılanmaması mantıkdışı olur. Sorun, çalışmalarına mani özel sağlık ihtiyaçları olmayan kişilere de bu normu uygulamaya çalıştığımızda ortaya çıkar.

3 Peter Kropotkin, "Kropotkin's Revolutionary Pamphlets", *Anarchist Communism: Its Basis and Principles*, ed. Roger N. Baldwin, Vanguard Press, 1927.

Örneğin, hem çalışmayıp hem de toplumun çıktısından faydalanabilir miyim? Hiç çalışmayıp, hiçbir dışsal sınırlama olmaksızın istediğim kadar tüketebilir miyim? Bunun yapılamayacağı açıktır. Hiç kimsenin çalışmadığı, ama herkesin şimdikinden daha çok tüketme beklentisi içinde olduğu bir toplum var olamaz.

İnsanların ihtiyaçlarına göre gelir elde etmesini ve kapasitelerine göre çalışmasını savunanların aklında genellikle şu vardır: Her aktör, sorumlu davranarak, toplumsal toplamdan uygun bir tüketim payı almayı tercih edecek ve uygun miktarda bir çalışmayla bu toplamın üretimine katkıda bulunacaktır.

Ama tüketilmesi veya üretilmesi uygun olan miktarı nasıl bileceğim? Keza, ekonomi neyin uygun olduğunu nasıl belirleyecek?

Başka bir deyişle, "herkesten yeteneğine göre ve herkesin ihtiyacı kadar" normunun, pratikte herkesin toplumsal ortalamalara göre çalıştığını ve tükettiğini varsaydığı ortaya çıkıyor. İnsanların sorumlu davranarak, ancak gerektiği zaman toplumsal ortalamaların üstüne çıkacağını veya altına düşeceğini varsayıyor.

Ama gerekli olan düzey nedir? Ayrıca, toplumsal ortalamaların ne olduğunu nasıl bileceğiz? Eğer çıktıların üretim sürecinde harcanan emeğin değeri veya ne ölçüde arzu edildikleri hakkında bir ölçütümüz yoksa, göreli değerini nasıl bileceğiz? Emeğin mantıklı bir şekilde paylaştırılıp paylaştırılmadığını veya bazı kalemlerin çıktısını artırıp bazılarınınkini azaltmak için yenilikler yapmamız gerekip gerekmediğini nasıl bileceğiz? Çalışma koşullarını iyileştirmek için nereye yatırım yapmamız gerektiğini nasıl bileceğiz? Ekonomi, herhangi bir üründen ne kadar üretmemiz gerektiğine nasıl karar verecek?

Kişinin ihtiyacına göre ödüllendirilmesi ve yeteneğine göre çalış-

masının, gayret ve fedakârlığa göre ödüllendirilmesinden daha yüksek bir ahlaki norm olduğuna inanabilirsiniz de, inanmayabilirsiniz de; bu da cevaplanmamış bir sorudur. Ama bu norm ancak, ihtiyacın ve yeteneğin dışsal bir ölçütü, farklı emek türlerine değer biçmek için bir yöntem, insanların gerekli olan davranışı tespit etmesini sağlayacak bir yöntem ve hepimizin bu şekilde davranacağı umudu varsa uygulanabilir. Oysa ihtiyacı ödüllendirmek yerine gayret ve fedakârlığı ödüllendirmek bize tam olarak bunları sağlar. Üstelik, gayret ve fedakârlığın ödüllendirilmesi, insanların istedikleri şekilde daha çok veya daha az çalışmayı seçmesine ve göreli değerler hakkında gerçek toplumsal maliyetlere ve faydalara uygun olarak yargıya varmasına da imkân tanır. Başka bir ifadeyle, ihtiyacı ödüllendirme arzusunun ardındaki değerler, ödüllendirilen, gayret ve fedakârlık olduğunda daha arzu edilir ve eksiksiz şekilde hayata geçmiş oluyor.

O halde, anti-kapitalistler arasında bile tartışmalı olan üçüncü bir değerimiz var. İyi bir ekonomiden, gayret ve fedakârlığı ödüllendirmesini, çalışamaz durumdaki insanlara ise ihtiyaçları doğrultusunda bir gelir ve sağlık hizmeti sağlamasını istiyoruz.

Öz-yönetim

İyi bir ekonominin, üzerine inşa edilmesi gereken dördüncü ve son değer, kararlarla ilgili olmalıdır.

Kapitalizmde mülk sahiplerinin muazzam bir söz hakkı vardır. Keza yöneticiler, üst düzey avukatlar, mühendisler, finans işlerine bakanlar ve doktorlar da büyük bir söz hakkına sahiptir. Her biri, güçlendirici çalışmayı ve gündelik kararların verildiği konumları tekeline almıştır. Diğer yandan, tekdüze ve itaatkârlığa dayalı işleri yapanlar, alınan kararları etkilemek bir yana, çoğunlukla ne karar alındığını bile bilmezler.

İyi bir ekonomi ise son derece demokratiktir. İnsanlar kendi hayatları üzerinde denetim kurar ve bunu başkalarının da kendi hayatı üzerinde denetim kurmasını engellemeyecek şekilde yapar. Hiç kimsenin alınan kararlar üzerindeki etkisi, bir başkasının aynı etkiye sahip olma hakkını engelleyecek kadar yüksek değildir. Kararları, onlardan etkilendiğimiz oranda etkileriz. İşte bu, öz-yönetimdir.

Bir işçinin, kızının resmini işyerinde çalıştığı köşeye koymak istediğini hayal edin. Bu kararı kimin vermesi gerekir? İşyeri sahibinin mi? Müdürün mü? Yoksa bütün işçilerin mi? Açık ki bunların hiçbiri akla yatkın değildir. Kızın babasının tek başına ve tam bir yetkiyle karar vermesi gerekir. Bu duruma özgü olmak koşuluyla kızın babası bir diktatör olmalıdır. Bazen tek taraflı kararlar vermek daha mantıklı olabilir.

Şimdi aynı işçinin gürültülü rock'n roll müzikleri çalıp yüksek sesle dinlemek için masasına bir radyo koymak istediğini farz edelim. Kimin karar vermesi gerekir? Hepimiz sezgisel olarak biliyoruz ki radyonun sesini duyacak herkesin söz hakkı olmalıdır; çalan müzikten diğerlerine göre daha fazla rahatsız olacak veya daha çok hoşlanacak olanların söz hakkı ise daha fazla olmalıdır. Artık ne sözü edilen işçi ne de bir başkası diktatör olmayacaktır.

Bu noktada, aslında, karar vermekle ilgili bir değere ulaşmış bulunuyoruz. Hemen fark ettik ki her konuda her zaman çoğunluğun karar vermesini istemiyoruz. Keza, her kişinin bir oyunun olması ve çoğunluğun karar vermesi yerine, kararların çoğunluğa nispeten daha düşük veya daha yüksek bir oranla alınmasını da her zaman istemeyiz. Bir kişinin, bir diktatör gibi otoriter şekilde karar vermesini de her zaman istemeyiz. Benzer şekilde, meseleleri tartışırken, tercihleri ortaya koyarken ve oyları hesaplarken ölçütün her zaman

konsensüs veya başka herhangi bir tikel yaklaşım olmasını da istemiyoruz. Bütün olası karar alma yöntemleri bazı durumlarda mantıklı, bazı durumlarda ise ya korkunç derecede adaletsizdir, ya başkalarının hakkına tecavüz eder ya da otoriter niteliktedir. Farklı kararlar farklı yaklaşımlar gerektirir.

Karar alma, meseleleri tartışma, gündem belirleme ve enformasyonu paylaşmanın olası pek çok yolu vardır. Bu yollardan birini seçerken başarmayı umduğumuz şey, kişinin, kararlardan etkilendiği oranda kararları etkilemesi ilkesini hayata geçirmektir. Bu bizim için katılımcı ekonominin dördüncü değeridir; bu değeri, öz-yönetim olarak adlandırıyoruz.

Katılımcı ekonominin kurumları

İnsanlar "Ne istiyorsunuz?" diye sorduğunda dayanışma, çeşitlilik, hakkaniyet ve öz-yönetim istediğimizi söyleyebiliriz, ama soruyu eksik yanıtlamış oluruz. Eğer savunduğumuz kurumların mantıkları bizi başka değerlere ulaştırıyorsa; veya pazarlar, şirket tarzı örgütlenme ve özel mülkiyet gibi onların da başka açılardan berbat kusurları varsa, güzel değerlere bağlılığımız sözde kalmaz mı? Evet, güzel değerleri savunmalıyız; ama değerlerimizi ekonomik başarıdan taviz vermeden hayata geçirebilecek bir kurumlar dizisini de savunmalıyız.

İşçi ve tüketici konseyleri

İşçi ve tüketicilerin tercihlerini ifade edip hayata geçirecekleri bir yere ihtiyaçları vardır. Tarihte işçiler ve tüketiciler hayatlarının denetimini kendi ellerine almaya çalıştığında hep işçi ve tüketici konseyleri oluşturmuşlardır.

Katılımcı bir ekonomideki işçi ve tüketici konseyleri esas itibariyle daha önceki mücadelelerde tarihsel olarak ortaya çıkmış örnek-

lere benzese de, bir özelliğe daha sahiptir: öz-yönetim taahhüdü. Katılımcı ekonominin konseyleri, bütün kararlarda her üyeye o karardan etkilendiği oranda söz hakkı veren karar alma prosedürleri ve iletişim biçimleri kullanır.

Konseylerde kararlar çoğunluk kuralıyla, dörtte üç, üçte iki, konsensüs veya diğer olası yöntemlerle alınabilir. Farklı kararlar için farklı prosedürler kullanılabilir; daha az ya da daha çok kişi sürece katılabilir, enformasyon yayma ve tartışma prosedürleri değişebilir, farklı oy verme ve hesaplama yöntemleri kullanılabilir.

Örnek olarak bir yayınevini düşünün. Yayınevinin, kitapların tanıtımı, üretimi, editörlük vs. gibi farklı işlevlere yönelik ekipleri olabilir. Her ekip, bütün işçilerin katıldığı konseyin karar verdiği genel politikalara bağlı kalarak, kendi günlük kararlarını verebilir. Kitapların yayımlanmasına ilişkin kararlar bağlantılı alanlardaki ekipler tarafından verilebilir ve örneğin, üçte iki veya dörtte üç lehte oy gerektirebilir. Değerlendirme ve yeniden değerlendirme yapabilmek için yeterli zamanın da ayrılması gerekir. İşyerindeki başka pek çok karar, o karardan etkilenen işçiler tarafından herkese bir oy kuralıyla alınabilir; ya da birbirlerinden biraz farklı çoğunluk sayıları, oyları hesaplamak ve sonuçlara itiraz etmek için bir ölçüde farklı yöntemler gerekebilir. Yeni birisinin işe alınması, bu kişinin çalışacağı çalışma grubunda konsensüsü gerekli kılabilir; çünkü yeni bir işçinin dahil olduğu grup üzerinde korkunç etkileri olabilir.

Burada amaç, işyerine ilişkin genel ve gündelik kararları; karar alma süreçleriyle ilgili normları ve yöntemleri; sonra da hem gündelik, hem de politika belirlemeye yönelik tercihleri, iç içe konseyler* ve ekiplerdeki işçilerin belirlemesidir.

İng. nested councils. Her konseyin bir üst kademedeki konsey içinde temsil edildiği konsey düzeni. —y.h.n.

Katılımcı ekonominin daha uzun sunumlarında işlem kolaylığı, verimlilik, çıktı kalitesi vs. de değerlendiriliyor. Ama şimdilik okuyucuya kısaca şunu söyleyebiliriz: Tam bir öz-yönetim olabilmesi için, bir işyerinde ne üretilmesi gerektiğine ilişkin kararları, üretilen şeyden etkilenen insanların etkileyebilmesi gerekir. İşyerinin ürettiği kitapları, bisikletleri ve yara bantlarını tüketenlerin, bu ürünlerin üretimini etkilemesi gerekir. Enerji, zaman ve varlıklar* onların istedikleri şeylerin üretilmesine değil de kitap, bisiklet veya yara bantlarının üretilmesine harcandığı için bazı ürünleri alamayanların da üretim tercihini etkilemesi gerekir. Hatta kirlilik gibi dolaylı yollardan etkilenenlerin bile üretim kararlarını etkilemesi gerekir. İşçilerin isteklerini başka aktörlerin istekleriyle uygun bir denge içinde uyumlulaştırmak, işyeri örgütlenmesiyle değil, tahsisatla ilgili bir meseledir. Bu konuya birazdan değineceğiz.

Gayret ve fedakârlığın ödüllendirilmesi

Katılımcı ekonominin bir sonraki kurumsal taahhüdü, mülkü, gücü, hatta çıktıyı değil, gayret ve fedakârlığı ödüllendirmektir. Ama kimin ne kadar çok çalıştığına kim karar verecek? Buna işçi konseylerimizin karar vermesi gerektiği açıktır. Ve bu kararı, ekonominin bütün kurumlarının bir araya gelerek oluşturduğu genel ekonomik durumu değerlendirerek vermelidirler.

Eğer daha uzun süre çalışır ve işinizi verimli şekilde yaparsanız, toplumsal üründen daha fazla pay almaya hak kazanırsınız. Eğer daha yoğun çalışırsanız ve toplumsal açıdan yararlı ürünler üretirseniz, yine daha fazla toplumsal ürüne hak kazanırsanız. Eğer daha zahmetli, daha tehlikeli ya da sıkıcı, ama yine de toplumsal açıdan gerekli görevlerde çalışırsanız, toplumsal üründen daha fazla pay almayı hak edersiniz.

* İng. assets

Ama üretken bir mülke sahip olduğunuz için daha fazla toplumsal ürüne hak kazanmazsınız; çünkü katılımcı bir ekonomide hiç kimse üretken mülklere sahip olamayacaktır – her şey toplumun malıdır. Daha iyi aletlerle çalıştığın, daha değerli bir şey ürettiğin ya da seni daha üretken kılan kişisel özelliklerin olduğu için de daha fazlasına hak kazanmazsın; çünkü bu özellikler gayret ve fedakârlıkla değil, kişisel ve doğuştan gelen niteliklerle ilgilidir. Çalışmanızın ödüllendirilmesi için toplumsal açıdan faydalı olması gerekir. Arzu edilir ürünler üretmeyen çaba, çalışma süresi ve fedakârlık ödüllendirilmez.

Daha fazla miktarda çıktı tabii ki takdir edilir ve daha çok çıktı üreten aletlerin kullanılması önemli bir şeydir; ama daha fazla çıktı için fazladan ödeme yapılmaz. Evet, benim daha uzun ve sıkı çalışmam, daha fazla miktarda çıktı üretir; hatta daha fazla çıktı üretmiş olmam, daha çok gayret gösterdiğimin bir göstergesi bile olabilir. Ama çıktı çoğu zaman yerinde bir gösterge olsa da mutlak çıktı düzeyi ile ödüllendirme düzeyi arasında bir ilişki yoktur.

Çıktının ödüllendirilmesi hem ahlaki bakımdan haksız bir uygulamadır, hem de çıktı miktarını artırmak için hiç de iyi bir yol değildir; çünkü çıktı miktarı, aletler, genetik yapı, iş arkadaşları, vs. faktörlere bağlıdır ve bu faktörlerden hiçbiri bizim kendi kontrolümüzde değildir. Eğer teşvikler vererek çıktının artırılması hedefleniyorsa, toplumsal açıdan değerli çalışmaya harcanan gayret ödüllendirilmelidir. Ürünü etkileyen ve çalışanın denetleyebildiği tek değişken, gayrettir. Bu kadar basit.

Katılımcı ekonomi hem ahlaki açıdan, hem de teşvikler açısından mantıklı olanı yapar. Çalışırken daha fazla fedakârlık yaptığımız ve bunu hak ettiğimiz için daha fazla gelir elde ederiz. Ekonominin teknoloji, organizasyon, kaynaklar ve becerilerden uygun şekilde fay-

dalanarak üretim kapasitelerinin yerinde kullanımını nasıl sağlayacağı, tahsisatla ilgili bir meseledir. Bu konuya henüz gelmedik. Her bir işyerindeki çalışmanın süresini, yoğunluğunu ve ne ölçüde zahmetli olacağını işçi konseyinin nasıl tayin ettiği ise – ki bunların yerel düzeyde tayin edilmiş pek çok olası biçimi vardır – konular ilerledikçe açıklık kazanacaktır.

Dengeli iş bileşenleri

Farz edin ki burada önerdiğimiz işçi ve tüketici konseylerine sahibiz. Katılıma ve hatta öz-yönetime de inanıyoruz; ama işyerimizde tipik bir şirket tarzı işbölümü var. Bu durumda ne olur?

Şirket tarzı işbölümünün tepesinde yer alan yaklaşık yüzde 20'lik kesim, gündelik kararların alındığı konumları ve ne olup bittiğini, seçeneklerin neler olduğunu anlamak açısından hayati önem taşıyan bilgileri tekeline alacaktır. Gündemleri onlar belirleyecektir. Bu yöneticilerin, mühendislerin, avukatların, doktorların ve güçlendirilmiş diğer aktörlerin verdiği kararlar, otoriter nitelikte olacaktır. Öz-yönetim amacıyla kurulan işçi konseylerinde oy hakkına şeklen sahip olsalar da hiyerarşide daha alt basamaklarda yer alan işçilerin katılımı, benim koordinatör sınıf dediğim güçlendirilmiş işçilerin ortaya koyduğu plan ve seçenekleri oylamaktan ibaret olacaktır.

Bu koordinatör sınıfın iradesi neticeler üzerinde belirleyici olacak ve zaman içinde bu güçlendirilmiş grup harikulade bilgeliğini geliştirmek için daha fazla geliri hak ettiğine kanaat getirecektir. Kendisini yalnızca güç bakımından değil, gelir ve statü bakımından da başkalarından ayıracaktır. Başka bir deyişle, öz-yönetimi ve gayret ve fedakârlığa göre ödüllendirmeyi uygulamaya çalışan işçi ve tüketici konseylerine sahip olmak yeterli değildir. Eğer çabalarımızı sabote eden ve sınıf bölünmesini dayatan bir işbölümümüz varsa,

diğer özelliklere sahip olsak da, iş tasarımımızın yapısal içerimleri beslediğimiz umutları yerle bir edecektir.

Adam Smith'in sözünü hiç sakınmadan öne sürdüğü gibi, "Her gün yaptıkları işler insanların büyük çoğunluğunun kavrayışlarını ister istemez şekillendirir; ömrünü, sonuçları belki hiç değişmeyen ya da hemen hemen hiç değişmeyen birkaç basit işlemi yerine getirerek geçiren insanın kavrayış yetisini kullanmasına gerek yoktur ... ve genellikle, bir insan ne kadar aptal ve cahil olabilirse, o kadar aptal ve cahil hale gelir."[4] Sonuçlar bu kadar feci olmayabilir, ama şurası kesin ki "birkaç basit işlem yapan" kişinin ekonomik neticeler üzerindeki hâkimiyeti, günlük işinden ilham alan, bilgilerini artıran, aydınlanan ve güçlenen kişiler kadar büyük olmayacaktır.

Öyleyse katılımcı ekonominin bildik şirket tarzı işbölümlerinin yerine sunduğu alternatif nedir? Bunu yanıtlamak için önce 19. yüzyılın tanınmış sanatçısı ve söz ustası William Morris'in kavrayışlarını geliştirmemiz gerekiyor. Morris, gelecekte şimdiki gibi bir işbölümüne sahip olamayacağımızı belirtmişti. Başlı başına meslekler olarak hizmetçilik, kanalizasyon temizleyiciliği, postacılık, ayakkabı boyacılığı ve berberlik gibi mesleklerden kurtulmamız gerekeceğini söylüyordu. Satmak için değil, şeyleri daha güzel hale getirmek, kendimizi ve başkalarını eğlendirmek için üretim yapacağımızı düşünüyordu.

Morris, hem çalışmanın saiklerinin, ürünlerden faydalanan ve üretim yapanların ihtiyacını karşılamak ve potansiyelini geliştirmek yönünde değiştirilmesi gerektiğini savunuyor, hem de işbölümünü bu yolda değiştirmek gerektiğini öne sürüyordu. Ve her iki konuda da haklıydı.

4 "On The Need For Choice And Competition In Education", *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, ed. Edwin Cannan, 5. baskı, Londra, Methuen and Co., Ltd., 1904.

Demek ki katılımcı ekonomi Smith'in şirket tarzı işbölümlerinin güçten düşürücü etkisiyle ilgili anlayışını ve Morris'in gelecekteki çalışmayla ilgili özlemlerini paylaşmaktadır. Dengeli iş bileşenleri olarak adlandırdığı düzenekten faydalanmasının nedeni de budur.

Görevleri halihazırda öyle bir birleştiriyoruz ki bazı işler büyük ölçüde güçlendirici, bazıları ise korkunç derecede aptallaştırıcı oluyor. Bazı işler kişiyi bilgi ve otoriteyle donatırken, bazıları sadece aptallaştırıyor ve ona itaat empoze ediyor. Ve bazı işleri yapanlar koordinatör sınıf olarak hüküm sürüp daha fazla gelire ve daha çok etkiye sahip olurken, çoğunlukla kol gücüne dayalı işleri yapanlar etki ve gelir bakımından tabi konumdaki geleneksel işçi sınıfı olarak itaat ediyor. Katılımcı ekonomi ise şunu öneriyor: Gelin her işi, sağladığı hayat kalitesi ve daha da önemlisi güçlendirici etkileri açısından birbirine benzer hale getirelim.

Katılımcı ekonomiyle, koordinatör sınıfı işçilerin üzerinde bir konuma yerleştiren şirket tarzı işbölümünden, her bir işçiyi potansiyelinin zirvesine ulaştıran sınıfsız bir işbölümüne geçeriz.

Herkesin bir işi vardır; her iş pek çok görev barındırır; ve elbette her iş, o işi yapanın yeteneklerine, kapasitesine ve enerjisine uygun olmalıdır; ama katılımcı bir ekonomide her işin aynı zamanda bir görevler ve sorumluluklar karışımını da içermesi gerekir. Böylelikle genel hayat kalitesinin ve özellikle de işin genel güçlendirici etkisinin herkes için benzer olması sağlanır.

Katılımcı bir ekonomide sadece ameliyat yapanlar ve sadece hastaların sürgüsünü temizleyenler olmayacaktır. Ameliyat yapanlar hastanenin temizlenmesine yardım edecek ve başka görevler de yapacaktır. Böylelikle, yaptıkları bütün görevlerin toplamı, koşulların ve sorumlulukların adil bir karışımını barındıracaktır.

Katılımcı bir ekonomide, bir fabrikada bazı insanlar sadece işlemleri yönetirken diğerleri sadece tekdüze görevler yapmaz. Bunun yerine, fabrikanın bütün bölümlerindeki insanlar güçlendirici ve tekdüze görevlerin dengeli bir bileşimini icra eder.

Katılımcı bir ekonomide, bizim şimdi bildiğimiz avukatlar ve küçük lokantalarda çalışan aşçılar veya mühendisler ve montaj hattı işçileri yoktur. Elbette bu işlerle bağlantılı bütün görevlerin yapılması gerekir. Ama katılımcı bir ekonomide bu görevler, kapitalist işyerlerinde olduğundan çok farklı bir biçimde karıştırılır ve eşleştirilir. Katılımcı ekonomide yeni bir işbölümü vardır.

Katılımcı ekonomide her işçinin yeteneklerine uygun bir görevler karışımı vardır. Bu karışım, tekdüze, can sıkıcı ve ilginç görevleri, güçlendirici koşul ve sorumlulukları işçiler arasında adil bir şekilde dağıtır.

Katılımcı ekonomide yaptığımız iş birkaçımızı hükmetmeye, geri kalanımızı ise itaat etmeye hazırlamak yerine, hepimizi öz-yönetime dayalı üretime, tüketime ve tahsisata hazırlar. Her birimizi, hayatlarımızın ve kurumlarımızın yönetimini akla yatkın şekilde kendi elimize almaya eşit oranda hazırlar.

Diyelim ki, işçi ve tüketici konseylerini, öz-yönetim esasına dayalı karar alma usullerini, gayret ve fedakârlığı temel alan bir ödüllendirme sistemini ve dengeli iş bileşenlerini içinde barındıran yeni bir ekonomimiz var. Bütün bunları tahsisatı gerçekleştirmek üzere pazarlarla ya da merkezi planlamayla bir araya getirirsek ne olur? Bu iyi bir ekonomi olur mu?

Tahsisat: pazarlar ve merkezi planlama

İşyeri sahibi kapitalistler olmasa bile pazarlar ödüllendirme mekanizmasını derhal tahrip edecektir. Çünkü pazarlar, gayret ve feda-

kârlık yerine, çıktıyı ve pazarlık gücünü ödüllendirir.

Aynı zamanda pazarlar alıcı ve satıcıları ucuza alıp pahalıya satmaya; özel girişimin ilerlemesi ve pazarın bekası adına birbirlerini mümkün olduğunca kazıklamaya zorlar. Başka bir deyişle, antisosyallik üretirler.

Pazarlar, açık bir şekilde hoşnutsuzluk üretir; çünkü ancak hoşnutsuz müşteri durmadan yeni şeyler satın alır. Charles Kettering, General Motors'un (GM) Araştırma Laboratuvarları Genel Müdürü sıfatıyla, GM otomobillerinde yapılan yıllık model değişikliklerini tanıtırken şöyle demişti: İş dünyasının "hoşnutsuz müşteri" yaratmaya ihtiyacı vardır; misyonu, "örgütlü şekilde hoşnutsuzluk yaratmaktır."[5] Yani Kettering'in aklında, planlanmış bir modası geçmişlik yaratarak tüketicinin elindeki otomobilden hoşnutsuz hale gelmesini sağlamak vardı.

Bir pazar sistemindeki fiyatlar bütün toplumsal maliyetleri ve faydaları yansıtmaz. Pazar fiyatları, çalışma ve tüketimin sadece doğrudan alıcı ve satıcı üzerindeki etkisini dikkate alır. Daha dolaylı olarak etkilenenleri, örneğin kirlilikten veya pozitif yan etkilerden etkilenenleri hesaba katmaz. Bu, pazarların düzenli olarak ekolojik dengeyi bozduğu ve sürdürülebilirliği tehdit ettiği anlamına gelir. Pazarlar, yarattıkları gürültünün, kullandıkları suyun, havanın ve diğer kamusal malların maliyetini karşılamadıkları için en zengin olanlar dışındaki tüm cemaatleri kolektif olarak borçlu duruma sokar.

Pazarlar öz-yönetim değil, karar alma süreçlerinde bir hiyerarşi üretir. Bunun tek nedeni, servet eşitsizliğini güç eşitsizliğine dönüştürmesi değildir. Bir nedeni de, pazar rekabetinin, konseylerin olduğu işyerlerini bile maliyetleri kısmaya ve sonuçlarına aldırmaksı-

5 Charles Kettering'e atıf yapan: Juliet B. Schor, *The Overworked American: The Unexpected Decline of Leisure*, Basic Books, 1991, s. 119-20.

zın pazar payı elde etmeye zorlamasıdır. Öz-yönetimle yönetilen, hakkaniyetli ödüllendirmeyi ve dengeli iş bileşenlerini hayata geçiren işyerlerinin bile, rekabet edebilmek için hangi maliyetlerin kısılacağını ve işçi (hatta tüketici) tatmini pahasına nasıl daha fazla çıktı üretileceğini bulsunlar diye tuttukları insanları, maliyetleri kısmanın neden olduğu rahatsızlıktan uzak tutmaları gerekir.

Başka bir deyişle, pazar mantığı, maliyetleri düşürsün ve pazar disiplinini başka şekillerde empoze etsin diye işçilerin üzerinde konumlanan bir koordinatör sınıf ortaya çıkarır. Bu sınıf, tercih ettiğimiz ödüllendirme normlarını çiğneyecek, kendine güç sağlayacak ve arzu ettiğimiz öz-yönetimi ve hakkaniyeti aşındıracaktır.

Yani çalıştığım firma pazar rekabetinin baskısı altındadır ve rekabet halinde olduğu başka firmaları yakalamak veya geçmek için gelirini azamileştirmek zorundadır. Eğer bunu yapmazsa, işimizi kaybeder ve hakkaniyetli bir yoksulluğu paylaşmakla yetiniriz. Bu yüzden maliyetlerimizi başkalarının üstüne yıkmamız gerekir. Aşırı tüketimi pompalayarak bile olsa, mümkün olduğunca çok kazanmayı hedeflemek zorunda kalırız. Başkaları açısından fayda ve maliyetleri ne olursa olsun, pazar payı kapmak için işçilerin refahını azaltıp çalışmayı aşırı ölçüde yoğunlaştırarak üretim maliyetlerini kısmamız gerekir.

Tüm bu pazar payı genişletme yöntemlerini durup dinlenmeden tasarlamak ve izlemek ise iki şey gerektirir: hem artı değer peşinde koşan yönetsel bir kafa yapısı, hem de yöneticilerin kendi tercihlerinin yol açtığı acılardan muaf tutulması. Bu yüzden, işletme fakültelerinin yetiştirdiği türden duyarsız ve hesapçı kafa yapısına sahip insanları işe alırız. Bu çalışanlara klimalı ofisler ve rahat ortamlar sağlarız. Sonra da, "Pekâlâ, piyasa koşullarında ayakta kalmamızı sağlamak için maliyetlerimizi düşürün" deriz.

Başka bir deyişle, başımıza koordinatör bir sınıf getiririz. Bunun nedeni, doğa yasası veya psikolojik bir dürtü filan değildir. Pazar payımızdan ve gelirimizden olup sonunda iflas edeceğimiz korkusunu içimize salan pazar, bizi koordinatör seçkinlere boyun eğmeye zorlar.

Bu kusurların pazarların kendisinin değil, mükemmel bir rekabet durumuna ulaşamamış kusurlu pazarların ürünü olduğunu öne sürenler de olacaktır. Bu biraz, saf halde değil de hep başka maddelerle karıştırılmış şekilde aldığımız için arseniğin hastalıklara neden olduğunu söylemeye benzer.

Bir yandan, mükemmel pazarlar istemek, gerçek bir toplumda tam rekabet diye bir şeyin olmadığını, o yüzden de pazarlarımızın her zaman kusurlu olacağını görmezden gelmektir. Ama daha önemlisi bu tutum, rekabetin artırılmasının, pazarların az önce vurguladığımız baskıcı özelliklerini azaltmadığını da gözden kaçırır. Bunu, sadece düşünce deneylerimizden değil, geçmişte yaşananlardan da anlıyoruz. Devlet müdahalesinin bulunmadığı, tek tek şirketlerin ya da şirket gruplarının olabildiğince az sayıda sektöre hükmettiği ya da olabildiğince az sayıda sendikanın bulunduğu koşullarda ekonomiler saf pazar sistemine ne kadar yaklaştıysa, yukarıda tarif ettiğimiz türden toplumsal sonuçlar o kadar kötü olmuştur. Örneğin, 19. yüzyıl başlarının Britanya'sındaki pazarlar kadar rekabetçi pazarlar bulmak herhalde çok zordur. Buna karşın, bu neredeyse mükemmel pazarların hâkimiyeti altında, Black Country'nin* fabrikalarında ve maden ocaklarında her gün küçük çocuklar ölü-

* Black Country, İngiltere'de demir ve kömür madenlerinin en yoğun olduğu bölgedir. Charles Dickens *Antikacı Dükkanı*'nda 19. yüzyılın Black Country'sini şöyle betimler: "Her tarafta ve gözün alabildiğine, birbirini takip eden, kabuslu bir rüya dehşeti ile aynı sonsuz, sevimsiz ve çirkin sahneyi temsil eden yüksek bacalar bir veba salgını şeklinde dumanlar savuruyor; kasvetli havayı bulandırıyordu. ... Soluk benizli, perişan kılıklı kadınlar, erkekler, çocuklar makinelerde çalışıyor; ocakları besliyor; yollarda dileniyor veyahut kapısız evlerin önünde yarı çıplak ve kaşları çatık bir halde duruyorlardı." [Türkçesi: *Antikacı Dükkanı*, çev. Behlül Toygar, Maarif Vekaleti, 1955, s. 470-1] —y h.n.

yordu. Mesele şudur: İyi işleyen pazarlar çeşitli ekonomik görevlerin yerine getirilmesini sağlar, ama hiçbir biçimde mükemmelliği teşvik etmez. Aslında, iyi işleyen pazarlar kültürel ve ahlaki yoksunluğa karşı koymak bir yana, bunların önünü açar.

Pazar tahsisatının yol açtığı genel sonuçlar, yani konseyler, hakkaniyetli ödüllendirme ve dengeli iş bileşenleri aracılığıyla elde edilmeye çalışılan faydaların ortadan kalkması, nedenleri farklı olmakla beraber, tarihte merkezi planlama için de geçerli olmuştur. Merkezi planlama, önce merkezi planlamacıları ve her işyerindeki temsilcilerini işçilerin üzerinde bir konuma getirir; sonra da tutarlılık ve meşruiyet uğruna, ekonominin aynı türde nitelikleri paylaşan bütün ilave aktörlerinin statüsünü yükseltir.

Başka bir ifadeyle, merkezi planlamacılar oluşturdukları normlara işçilerin sadık kalmasını sağlayacak yerel temsilcilere ihtiyaç duyar. Bu yerel temsilcilerin otoriter olması gerekir. Taşıdıkları özellikler onları meşrulaştırmalı ve diğer aktörleri göreli bir itaat konumuna itmelidir. Böylelikle, tıpkı pazarlar gibi merkezi planlama da, sadece ulusal düzeyde değil, her işyerinde tabi konuma getirilen işçilere hükmedecek bir koordinatör sınıf dayatır.

Dolayısıyla, iyi bir ekonomi tasavvur etmeye çalışırken karşılaştığımız tahsisat sorununu şöyle ifade edebiliriz: (Eski Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'ndeki durumun kanıtladığı gibi) üretim araçlarının özel mülkiyeti ortadan kalksa bile, pazarlar ve merkezi planlama önem verdiğimiz değeri ve yapıları baltalar, altüst eder. Hakkaniyetli ödüllendirmeyi aşındırır; öz-yönetimi ortadan kaldırır; ürünleri feci derecede yanlış fiyatlandırır; dar ve antisosyal saikler empoze eder; sınıf bölünmesi ve sınıf hâkimiyeti dayatır. Yani, yüceltmek ve geliştirmek istediğimiz değerleri ayaklar altına alır ve tahrip eder.

Tahsisat, ekonomik hayatın sinir sistemidir. Hem karmaşık, hem de

temel bir işlevdir. Yeni bir ekonomik vizyonu tamamlamak için bir mekanizma tasarlamamız gerekiyor. Ve bu mekanizmanın, ekonomik seçeneklerin doğru toplumsal maliyet ve faydalarını gereğince ve etkin şekilde belirlemesi ve iletmesi, seçenekleri – etkilendikleri oranda – etkileyebilme gücünü işçiler ve tüketiciler arasında paylaştırması gerekiyor. Arzu edilir tahsisat araçlarının beklenmeyen krizler veya şoklar söz konusu olduğunda uygun bir yeniden tahsisat yapabilmesi için kaynakları, emeği ve emek ürünlerini esnek biçimde tahsis etmesi gerekiyor. Tahsisat mekanizması zevkleri tektip hale getirmek yerine farklı tercihlere alan açmalı, mahremiyeti ve bireyselliği korumalı, sosyallik ve dayanışma üretmeli ve küçük bir kesimi zengin etmektense bütün işçi ve tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamalı ve kapasitelerine uygun olmalıdır. İşleyişinde sınıf bölünmesi ve sınıf hâkimiyeti değil, hakkaniyet ve sınıfsızlık; otoritecilik* ve az sayıda insana verilen oransız bir etkileme gücü değil, öz-yönetim olmalıdır.

Bir ekonomide hemen herkesin her karardan en azından belli ölçüde etkilendiği göz önüne alınırsa, tahsisatı öz-yönetime dayanarak gerçekleştirmek pek de kolay bir iş sayılmaz. Herhangi bir kurumda – fabrika, üniversite, sağlık merkezi ya da başka bir kurumda – karar verme süreçlerinde farklı çıkarları savunan çok sayıda odağın temsil edilmesi gerekecektir. İşgücünün kendisi, içinde bulunduğu cemaat, ürettiği ürünü veya hizmeti kullananlar ve aynı kaynaklar için rekabet eden kurumlar vardır. Öz-yönetim bir yana, demokrasi için bile üretim araçlarının özel mülkiyetinin yerine geçen ve onu ortadan kaldıran yapıların, etkilenen bütün tarafları neticelerin tayin edilmesi sürecine katması gerekir.

Kapitalizmi eleştirenler özel mülkiyetin sorunlu olduğunu her za-

* İng. authoritarianism

man belirtmiştir; ama şirket tarzı işbölümleri, pazarlar ve merkezi planlama, yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi, daha derin, hatta belki daha ölümcül problemler yaratmaktadır. Dengeli iş bileşenlerine ve "doğrudan demokrasiye" dayalı işçi ve tüketici konseylerine sahip olmak yetmeyecektir; aynı zamanda bu konseylerin birbiriyle bağlantılı olması da gerekir. Hakkaniyetli katılımı koruyacak ve geliştirecek olan, demokratik kararların mümkün olduğunca bilgiye ve kavrayışa dayanmasını sağlayacak olan, konseyler arasındaki bağlantıdır.

Katılımcı planlama

Farz edelim ki, merkezi şekilde planlanan tercihler yoluyla yukarıdan aşağıya işleyen tahsisatın ve atomize olmuş alıcı ve satıcılar tarafından gerçekleştirilen rekabetçi pazar tahsisatının yerine başka bir tahsisat modeli seçtik. Bu modelde, diyelim ki, toplumsal olarak birbirleriyle bağlantılı aktörler, girdi ve çıktıları gerekli bilgiye, öz-yönetime ve elbirliğine dayanarak müzakere ediyorlar. Ayrıca, bu aktörlerden her biri, tercihler üzerinde, o tercihlerden etkilendiği oranda söz hakkına sahip; doğru bilgiye erişebiliyor ve tercihlerini geliştirip iletmek ve ifade etmek için gerekli eğitimi, özgüveni, koşulları ve motivasyonu da mevcut.

Tahsisatla ilgili bu özellikler, eğer onları hayata geçirebilecek kurumlar tasarlayabilirsek, arzuladığımız konsey-merkezli ve katılımcı öz-yönetimi, gayret ve fedakârlığın ödüllendirilmesini ve dengeli iş bileşenlerini birbirleriyle uyumlu şekilde geliştirecektir. Ayrıca, kişisel, toplumsal ve ekolojik etkilerin gerçek değerini tayin edecek ve sınıfsızlığı teşvik edecektir.

İşte katılımcı planlama bütün bunları gerçekleştirmek için tasarlanmıştır. Katılımcı planlamada işçi ve tüketici konseyleri, iş faaliyetleri ve tüketim tercihleriyle ilgili kendi önerilerini getirirler. Ter-

cihlerini ise yerel ve ulusal düzeydeki bütün toplumsal maliyetlerine ve faydalarına göre, sürekli güncellenen bilgilerden yararlanarak yaparlar.

İşçiler ve tüketiciler, işyerlerinin ve tüketicilerin girdi ve çıktılarını elbirliğiyle müzakere eder. Bilgilerin karşılıklı paylaşımına dayanarak yapılan tercihleri, geribesleme mekanizmalarıyla taraflara iletir. Bunu yaparken de, gösterge fiyatları, kolaylaştırma kurullarını, yeni bilgilere uyarlama turlarını ve diğer katılımcı planlama özelliklerini kullanır. Saydığımız bu özellikler, başkalarının arzularına ilişkin geribesleme ışığında kişilerin kendi arzularını ifade etmesine, başkalarının arzularıyla uzlaştırmasına ve ayrıntılandırmasına imkân tanır.

İşçiler ve tüketiciler, konseyleri aracılığıyla hem kişisel tercihlerini hem de grup olarak tercihlerini belirtirler. Başkalarının hangi tercihlerde bulunduklarını öğrenirler. Her yeni aşamayla birlikte tercihlerinde değişiklikler yaparlar, ama kişisel açıdan tatminkâr bir çalışma ve tüketim kalıbını, uygulanabilir genel bir planın gerekleriyle dengelemek gerektiğini de akıllarından çıkarmazlar. Her aktör, kişisel refahı, kolektif refahı ve gelişmeyi amaçlar. Aktörlerin kendi durumlarını iyileştirmesi ancak, genel toplumsal faydaya uygun hareket etmeleriyle mümkündür.

Bütün ekonomilerde olduğu gibi katılımcı ekonomide de tüketiciler gelirlerini ve mevcut ürünlerin göreli maliyetlerini dikkate alır ve istedikleri şeyleri buna göre seçerler. Bu süreç, bireysel tüketimle, gruplar, mahalleler ve bölgelerdeki tüketimle ilgili olarak tüketici konseyleri aracılığıyla gerçekleşir. İşçiler ise kendi işçi konseylerinde ürünlerine dönük talebi ve çalışma/boş zaman tercihlerini göz önüne alarak ne kadar çalışmak istediklerini belirtirler.

Katılımcı bir ekonomide hiç kimse, ürünleri şişirilmiş fiyatlarla ve-

ya tüketicilerin gerçekte ihtiyaç duyduğundan daha fazla miktarda satmakla ilgilenmez; çünkü yüksek fiyat belirleyerek ve satışları insanları tatmin edecek miktarın üzerine çıkartarak para kazanılmaz. Pazar payı için rekabete de ihtiyaç yoktur. Katılımcı bir ekonomide saikler, basitçe, varlıkları israf etmeden ihtiyaçları karşılamak ve potansiyelleri geliştirmektir. Yani, kişinin hem kendi tercihlerini hem de toplumun geri kalanının tercihlerini birbiriyle uyumlu şekilde ve elbirliğiyle hayata geçirirken, toplumsal açıdan da kabul edilebilir ve faydalı olan şeyler üretmesidir. Bunlar, insanlar birdenbire azizlere dönüştüğü için değil, işbirliği yapmak kazanç getirdiği için olacaktır. Katılımcı bir ekonomide insanların birbirini acımasızca kazıklaması, o insanlar için, amaçladıklarının tam tersi sonuçlar üretir.

Arzu edilen üretim ve tüketimle ilgili tercihler, bu amaç için geliştirilmiş özel mekanizmalar aracılığıyla iletilir. Bir dizi planlama turu yapılarak müzakere edilir. Üretim potansiyellerini en verimli şekilde kullanarak ihtiyaçları karşılamak bütün katılımcıların çıkarınadır; çünkü toplam toplumsal çıktı büyüdükçe herkes bu çıktıdan hakkaniyetli bir pay alır.

Yine her birey, ağır ve sıkıcı işleri azaltan ve ortalama dengeli iş bileşeninin kalitesini geliştiren yatırımları destekler; çünkü iş kalitesinden herkes ortalama olarak yararlanır.

Tabii ki planlar sürekli olarak güncellenir ve rötuşlanır. Katılımcı bir ekonominin de günlük veya yıllık işleyişinde hata ya da kusurlar elbette olacaktır. Önemli olan, ideal tercihlerden sapmaların bilgisizlik veya yanlışlardan kaynaklanması ve hiçbir şekilde bir sektöre sistematik olarak avantaj sağlamamasıdır. Hatalı tercihler veya sapmalar çığ gibi büyümez ya da çoğalmaz.

Kişi, katılımcı bir ekonomide nasıl bir rol veya konum seçeceğine

kişisel zevkleri ve yetenekleri doğrultusunda karar verir. Elbette herkes bazı uğraşlar için daha uygun olacak, dolayısıyla bu alanlarda çalışırken daha mutlu olacaktır. Bu durumda, doğal olarak, kendisine daha uygun uğraşları seçecektir. Buna karşın, ne bir birey ne de bir grup, toplumun diğer üyelerinin haksız addedeceği güç, servet ya da koşullar edinmesini sağlayacak bir tercihte bulunabilir.

Katılımcı ekonomi bir sınıfsızlık ve toplumsal dayanışma bağlamı yaratır. Katılımcı bir ekonomide daha iyi çalışma koşullarına kavuşmam, ortalama iş bileşeninin iyileşmesiyle mümkündür. Çalışma arkadaşlarımın rızasıyla daha yoğun ya da uzun süre çalışarak veya toplum genelindeki ortalama gelirin artmasıyla ben de daha yüksek ücret alabilirim. Başkalarıyla dayanışma içinde ilerlerim. İşyerimdeki bütün ekonomik kararları etkilerim. Hatta ekonominin geri kalanındaki kararları da, o kararların benim üzerimdeki etkileriyle orantılı olarak etkilerim.

Katılımcı ekonomi hakkaniyetsiz servet ve gelir farklılıklarını ortadan kaldırmakla kalmaz, adil bir dağılım da sağlar. Katılımcı ekonomi, insanları, başkalarının hayatını değersizleştirmeye veya altüst etmeye zorlamaz; dayanışmayı geliştirir. Katılımcı ekonomi neticeleri tektip hale getirmez, çeşitlilik oluşturur. Katılımcı ekonomi, toplumun büyük kesiminin güçsüzlük içinde ezilmesine yol açan küçük bir yönetici sınıfa korkunç bir güç vermez; herkesin özyönetime dayanarak gerektiği şekilde etkide bulunmasını sağlar.

Katılımcı ekonominin uygulanabilirliği ve değeri, *Katılımcı Ekonomi: Kapitalizmden Sonra Yaşam*[*] adlı kitapta ve www.parecon.org adresindeki katılımcı ekonomi web sitesinde çok ayrıntılı şekilde tartışılıyor. Bu kaynaklarda, üretkenlik, verimlilik, toplumsal iliş-

[*] Michael Albert, *Katılımcı Ekonomi: Kapitalizmden Sonra Yaşam*, çev. Taylan Doğan, Aram Yayıncılık, 2004. –y.h.n.

kiler gibi konulara yönelik kaygılar da ayrıntılı şekilde ele alınıyor. Katılımcı ekonominin özelliklerine aşina olmayan veya henüz bunları kendi mantığının süzgecinden geçirmemiş okurlar, bu bölümde ortaya konandan çok daha derinlikli bir inceleme için adı geçen kaynakların her ikisine de başvurabilir.

Fakat farz edelim ki katılımcı ekonominin zahmete değer değerleri desteklerken ihtiyaçları karşılamak için mal ve hizmet üretebildiğine ve mal ve hizmetleri adil şekilde dağıtabildiğine kanaat getirdiniz. Bu durumda, bu yeni ekonominin özelliklerini kendi kavrayışlarınız doğrultusunda geliştirmeye çalışırken, aynı zamanda katılımcı ekonominin güçlü bir savunucusu haline gelmeli misiniz? Şimdiye kadar buna karşı ileri sürülen argüman, katılımcı ekonominin soyut olarak başarıyla işlemesine rağmen, toplumun diğer alanlarıyla arasındaki uyuşmazlıklar nedeniyle gerçeklikte başarısız olabileceğidir. Katılımcı ekonominin teoride iyi hoş olduğu, ama stratejik engeller yüzünden pratikte ulaşılamaz olduğu da diğer bir kuşku konusu olabilir.

Başka bir deyişle, katılımcı bir ekonominin toplumun geri kalanı açısından içerimleri arzu edilir nitelikte mi, yoksa uygulanabilirliğini ve değerini zayıflatan kapsamlı toplumsal sorunlar mı var? Ve eğer katılımcı ekonomi zahmete değerse, bulunduğumuz noktadan oraya ulaşabilir miyiz? Şimdilik katılımcı ekonominin en azından zahmete değer olduğunu kabul edip ileriki bölümlerde bu kapsamlı sorunlara eğiliyoruz.

2

YÖNETİM SİSTEMİ

Ülkemin, yani ABD'nin, şu anda işleyen en demokratik siyasi sistemlerden birine sahip olduğu ileri sürülebilir. Ama şirketlerin servetlerinde ve gücünde siyasi neticeleri belirleyen devasa yoğunlaşmalar olmasaydı, medya siyasi tercihleri çarpıtmak için enformasyonu kısıtlayıp manipüle etmeseydi, iki parti gerçekte tek bir şirket partisinin iki kanadı olmasaydı, seçiciler kurulu* gibi aptalca, en iyi ihtimalle anakronik yapılar olmasaydı, seçimlerde kazanan her şeyi alır ilkesi geçerli olmasaydı ve dolayısıyla oy kullanan nüfusun yarısından fazlasının arzuları göz ardı edilmeseydi, seçimler düpedüz sahtekârlıkla kazanılmış olmasaydı bile; seçime dayalı modern parlamenter demokrasi, arzu edilir katılımı teşvik eden, görüşlerin bilgiye dayanarak oluşmasını sağlayan ve ihtilafları adilce çözümleyen bir sistem olmaktan yine de çok uzak olurdu.

Öyleyse mevcut siyasi sistemlerin yerine ne istiyoruz? Bu kitabın amaçları açısından daha da önemlisi, siyasete dair arzularımızla katılımcı bir ekonomi arasında nasıl bir bağ kurulacak?

Arzu edilir bir ekonomi ile arzu edilir bir yönetim sistemi arasında işlerliği olan bir ortak-yaşama eksiksiz bir zemin hazırlamak için, ideal olarak, önce yeni ve cazip bir siyasi vizyon tarif etmek, sonra da

* Ing. electoral college. Birleşik Devletler başkanını seçmek için her eyaletteki seçmenlerin oyu ile saptanan ulusal kurul. –ç.n.

onun ekonomiyle etkileşimini ve karşılıklı bağlantılarını incelemek gerekir. Pozitif bir siyasi vizyon henüz katılımcı ekonomi vizyonu kadar ayrıntılı bir şekilde açıklanmış olmasa da, ABD'li aktivist ve siyaset bilimci Stephen Shalom ve arkadaşlarının Katılımcı Yönetim Sistemi* üzerine yaptığı başlangıç niteliğinde sunumlar bu süreci en azından başlatmış oldu. ZNet'in www.zmag.org/pps.htm adresindeki alt-sitesi Katılımcı Toplum'da bu sunumları bulabilirsiniz.[1]

Katılımcı yönetim sistemi de, katılımcı ekonomi de, aynı değerlerin gelişmesine yardım etmeyi amaçlar. İyi bir siyasi sistemin sahip olması gereken pek çok özelliği tarif eden katılımcı yönetim sistemi, bu bölümde mihenk taşımız olacak.

Anarşist Kökler

Fransız anarşist Proudhon şöyle yazar. "Yönetilmek demek, gözetlenmek, teftiş edilmek, gizlice soruşturulmak, idare edilmek, yasalara tabi olmak, sıkı bir denetime alınmak, kapatılmak, doktrin aşılanmak, vaazlara maruz kalmak, kontrol edilmek, vergilendirilmek, değerlendirilmek, sansürlenmek, komuta edilmek demektir ve bunların hepsi, ne böyle bir hakka, ne bilgeliğe, ne de erdeme sahip olan mahluklar tarafından yapılır ... Yönetilmek demek, yapılan her harekette, faaliyette veya işlemde fark edilmek, kayıtlara geçirilmek, bir listeye eklenmek, vergilendirilmek, damgalanmak, onaylanmak, tavsiyelere maruz kalmak, uyarılmak, engellenmek, düzeltilmek, hizaya sokulmak, tahsis edilmek demektir. Hükümet demek, vergi vermek, eğitilmek, özgürlük için fidye ödemek zorunda olmak, sömürülmek, bütün zaman ve enerjinizi başkalarının emrine vermek, gaspa uğramak, baskı altına alınmak, şaşkına çevrilmek ve soyulmak demektir; bütün bunlar, ka-

* İngilizce'de Participatory Polity veya kısaca Parpolity deniyor. –ç.n.

1 Stephen Shalom, Parpolity, ZNet, http://www.zmag.org/shalompol.htm

mu yararı ve genel fayda adına yapılır. Ardından, ilk direniş veya şikâyet belirtisinde baskıya maruz kalır, para cezasına çarptırılır, küçümsenir, taciz edilir, izlenir, kandırılır, dövülür, boğularak öldürülür, hapse atılır, vurulur, makineli tüfekle taranır, yargılanır, hüküm giyer, sürgün edilir, kurban edilir, satılır, ihanete uğrar ve bütün bunların üstüne alaya alınır, dalga geçilir, rencide edilirsiniz ve onurunuz ayaklar altına alınır. İşte hükümet budur. Adaleti ve ahlakı budur!"[2]

Proudhon'un görüşlerine ve ilham verici başka pek çok anarşist formülasyona sıcak bakan ciddi insanların karşılaştığı sorun şudur ki, bu görüşler, devlet ve hükümete özgü katı yönetim ve denetim düzeninin nasıl aşılacağını belirtmez. Her bireyin ve cemaatin kendi eylemlerini örgütlenmeler vasıtasıyla nasıl özgürce tayin edeceğini de açıklamazlar. Ortak normları nasıl yasalaştırırız, kolektif programları nasıl uygularız, sosyalliğin ihlal edildiği olayların ele alınması da dahil olmak üzere, ihtilafları nasıl çözüme kavuştururuz? İnsanların birbiriyle çarpışıp duran atomlar benzeri birimlere indirgenmesinin önüne nasıl geçebilir ve her bireyin eyleminin kolektif olarak diğer bütün bireylerin yararına olduğu bir toplumu nasıl oluşturabiliriz?

Siyasi vizyon ihtiyacı

Elinde sopa olan bir haydut en insani toplantıyı bile dağıtabilir. Eli sopalı haydutlar iyi bir toplumda birdenbire yok olmayacaktır. Nedeni ister sert bir içki, kıskançlık, kibir, açgözlülük veya bir maraz olsun, isterse başka bir antisosyal özellik olsun, her türden haydut iyi bir toplumda da bulunacaktır.

Keza, çözümsüz bir ihtilaf, en iyi ortamlarda bile genellikle meyda-

2 Pierre J. Proudhon, *General Idea of the Revolution in the 19th Century*, çev. J.B. Robinson, Londra, Freedom Press, 1923. Eserin orijinal dilindeki ilk basımı 1851'de yapılmıştır.

na geliş sebeplerini kat kat aşan bir mücadeleye dönüşerek tırmanacaktır. Tırmanış gösteren ihtilafın kuzey-güney, köy-kent, Fransa-Almanya, Pakistan-Hindistan ya da Hatfield'ler-McCoy'lar* arasında olması bu açıdan pek fark etmeyecektir.

Haydutların yol açtığı toplumsal alçalmayı ne önler? İhtilafların tırmanmasını ne engeller? Daha genel olarak söylersek, eğer üzerinde mutabık olduğumuz toplumsal normlar yoksa, insanların sıfırdan toplumsal projeler başlatması ve bunu tekrar tekrar yapması gerekir. Daha önce üzerinde uzlaşılmış bir sorumluluklar ve pratikler dizisinden faydalanamayız. Sonu gelmez müzakerelere boğuluruz ve arzuladığımız norm ve pratikleri uygulamak zorlaşır.

İyi bir yönetim sisteminde, ihlal edemeyeceğimizi bildiğimiz sorumluluklarımız olacak mı, yoksa her an aklımıza esen her şeyi yapabilir miyiz? Birinci durumda, medeni bir varoluşa ulaşabiliriz. İkinci durumda ise sadece kaos olacaktır. Toplumsal başarı istiyorsak, siyasi yapılara ihtiyacımız var.

Farklı bir şekilde söyleyecek olursak, üzerinde uzlaşılmış rol ve sorumlulukların en arzu edilir olanlarının bile seçeneklerimizi belli bir ölçüde sınırlayacağı doğrudur; ama üzerinde uzlaşılmış arzu edilir roller, bu rollerin olmadığı bir duruma göre mevcut seçenekler yelpazemizi çok daha fazla genişletecektir. Kavşaklardaki trafik ışıkları araba kullanırken seçeneklerimizi sınırlar, ama aynı zamanda hayatta kalmamızı sağlar. Hepimizin riayet ettiği çeşitli kuralların olması, bazı bağlamlarda seçeneklerimizi daraltsa da, tıpkı trafik ışıkları gibi, her birimizin çok daha etkin ve büyük bir çeşitlilik içinde faaliyet göstermesine imkân tanıyabilir. Eğer kurumsal normlar se-

* Amerika'nın en ünlü düşman aileleri. 1865 yılında başlayan düşmanlık, 1891 yılına kadar devam etmiştir. 2003 yılında imzalanan resmi bir anlaşma ile düşmanlık tarihe gömülmüş, ancak bu isimler Amerikan kültüründe kan davasının bir metaforu halıne gelmiştir. –y.h.n.

çenekleri kabul edilebilir bir şekilde sınırlandırıyorsa, getirdikleri uyum dayattıkları sınırlamalara kat kat ağır basabilir.

Eğer üzerinde önceden uzlaşılmış rollerime ve sorumluluklarıma aykırı davranırsam, başkalarında kendi beklentileri, eylemleri ve seçenekleriyle ilgili soru işaretlerine yol açarım ve belki de bunların hayata geçmesini tamamen engellemiş olurum. Özgürlüğün ölüme yol açmasını istemeyiz. Kırmızı ışıkta geçme özgürlüğü istemeyiz. Daha çok özgürlük getiren ve insanların bundan faydalanma imkânlarını genişleten bir özgürlük isteriz. Gereksiz kısıtlamalardan kaçınmayı arzularız; fakat bunu yaparken, başkalarının da bizim sahip olduğumuz özgürlüklere sahip olmasını gözetmek ve üzerinde önceden uzlaşılmış sorumlulukları muhafaza etmek isteriz.

Bu yüzden, ekonomik işlevleri değerlerimize uygun şekilde yerine getiren ekonomik kurumların yanı sıra, siyasi işlevleri değerlerimizle uyum içinde gerçekleştirmemize imkân veren siyasi kurumlar da inşa etmemiz gerekiyor. Siyasi vizyon için sorulması gereken soru, arzu edilir yeni siyasi kurumların neler olduğudur.

Başarısız olmuş siyasi vizyonlar

Bu soruya bir cevap, Marksizm Leninizm olarak adlandırılan perspektiften gelmiştir; ancak, başarısız olmuştur. Tarih göstermiştir ki "proletarya diktatörlüğü" neredeyse pürüzsüz bir geçişle partinin, politbüronun ve hatta en kötü durumda da bir megalomanın diktatörlüğüne dönüşmektedir. Bu izleği arzu edilir bir siyasi hayat biçimiyle aynı kefeye koymuş olması "Sol"un siyasi tarihini her zaman korkunç biçimde lekeleyecektir.

"Demokratik merkeziyetçilik"le yönetilen tek bir "öncü" parti dışındaki bütün partileri yasaklamak demokrasiyi çökertir. Demokratik merkezivetcilik, katılımcı dürtüleri sistematik sekilde engeller, hal-

kı pasifleştirir, korkuyu besler ve otoriteciliği artırır; üstelik, pek çok Leninistin özlemlerinin bunun tam tersi yönde olmasına rağmen, parti dışı muhalefeti yasaklamak ve üyeleri durmadan farklı şubelerde görevlendirerek parti içi muhalefeti bastırmak veya manipüle etmek demokrasi doğurmaz. Bazı Leninistlerin otoritecilik karşıtı saikleri ne olursa olsun, Leninist pratik bizi otoritecilik karşıtı bir yönetim sistemine götürmez.

Batı tarzı seçim "demokrasi"si, siyasi vizyonla ilgili bu soruya verilen bir başka cevaptır. Fakat tek partili Leninist devletten ve diktatörlükten muhtemelen daha iyi olmakla beraber, katılımcı demokrasiden yine de çok uzaktır. Son derece eşitsiz servet dağılımları, siyaset oyunu daha başlamadan kartları hileli şekilde karar. Yurttaşlar, toplumdaki şirket seçkinleri tarafından nitelikleri incelenerek uygun olduklarına önceden karar verilmiş adaylar arasından seçim yapar. Üretken varlıkların özel mülkiyetini ortadan kaldırmak Batı tarzı bir demokraside paranın gücüyle bağlantılı sorunların üstesinden gelmeyi sağlayabilirdi belki; ama bir demokrasinin katılımcı olabilmesi için, halk iradesine büyük ölçüde yabancılaşmış ve halkın çıkarlarına genellikle ters düşen siyasi faaliyetleri yürütecek bir temsilci seçmek üzere ara sıra oy kullanmaktan daha fazlası gerekir.

O halde, ortaya şöyle bir soru çıkıyor: Bütün yurttaşlara, doğrudan ya da temsilciler aracılığıyla, gereğince söz hakkı veren ve adaleti yerine getirirken temel hakları da koruyan katılım, fikir yürütme, tartışma ve karar alma süreçlerine hangi mekanizmalar imkân tanır ve hangi mekanizmalar bu süreçleri teşvik eder?

Katılımcı yönetim sistemi

Leninizmi ve parlamenter demokrasiyi yukarıdaki bilgilere dayanarak çabucak reddettikten sonra, idrak etmemiz gereken ilk önemli şey, arzu edilir bir toplumda siyasi hayatın ortadan kalkmayaca-

ğıdır. Evet, siyasi hayatın yapısı değişecektir; ama yurttaşlar açısından önemi azalmayacak, artacaktır.

Siyaset, artık, imtiyazlı grupların hâkimiyetlerini sürdürmek için yürüttükleri bir faaliyet olmayacaktır. Ezilen kesimler de artık haksız bir statükoya karşı savaşmayacaktır. Ama arzu edilir bir yönetim sistemine sahip olmak, evrensel bir mutabakata ulaşmak anlamına gelmez. Her ne kadar toplumsal çeşitlilik hedefi, rakip görüşlerin mümkün olan her fırsatta uygulamaya geçirilmesini buyursa da, çoğu zaman, diğerlerinin aleyhine tek bir programı uygulamak zorunda kalacağız. Bu nedenle, halkın neyi tercih ettiği meselesi var olmaya devam edecek. Dahası, arzu edilir bir toplum katılımcı dürtülerimizi ateşleyeceği için iyi bir toplumda tartışma azalmayacak, hatta bazen kızışacak.

Stephen Shalom, tartışmalara ve anlaşmazlıklara neden olabilecek meseleleri özlü biçimde listeliyor: "İşte size canımızı sıkmaya ve bizi tedirgin etmeye devam edecek birkaç mesele: Hayvan hakları (et yemek yasaklanmalı mı?), pornografi (yapısal olarak kadınları ezen bir niteliğe mi sahip, yoksa bireysel özerkliğin ifadesi mi?), fahişelik (ekonomik sömürünün olmadığı bir toplumda bazı kişilerin seks işçisi olmayı 'seçmesi' olanaklı mı?), derin ekoloji (doğaya, sadece gelecekteki varoluşumuzu sağlamak üzere korunması gereken bir şey olarak değil de, her türlü insani faydadan bağımsız, değerli bir şey olarak yaklaşmanın ölçüsü ne olmalıdır?), uyuşturucunun yasallaşması, çok-dillilik, çocuk hakları, kalp nakli gibi pahalı veya kıt tıbbi kaynakların tahsisatı, klonlama, taşıyıcı annelik, ötenazi, karma olmayan okullar ve din özgürlüğü (dinler, toplumsal cinsiyetlerarası hakkaniyet gibi başka önemli toplumsal değerleri ihlal ettiğinde din özgürlüğüne nasıl yaklaşmalıyız?)"

Bu liste meseleyi yeterince açıklığa kavuşturmuyorsa, Shalom de-

vamında şunları söylüyor: "Bütün bunlara ek olarak, Solun genellikle desteklediği ama üzerinde evrensel bir mutabakat olmayan, dolayısıyla iyi bir toplumda tartışılmaya devam edeceğini düşündüğüm meseleler var: Örneğin, kürtaj hakkını veya daha önce ezilen grupların mensuplarına yönelik tercihli politikaları ne ölçüde kabul etmeliyiz? Ve bir de, bütün dünyanın aynı anda 'iyi bir toplum' haline gelememe ihtimalinden kaynaklanacak sorunlar var ... dış politika, ticaret veya göç sorunlarıyla nasıl uğraşacağız?"

Bundan sonra, Shalom görüşlerini şu şekilde özetliyor: "Kısacası, ekonomik sömürü sorununu çözmüş ve ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet hiyerarşilerini ortadan kaldırmış bir toplumda bile pek çok tartışma – pek çok derin görüş ayrılığı – var olmaya devam edecektir. Bu nedenle, her iyi toplumun siyaset meselelerini ele alması ve şu veya bu türde bir siyasi sisteme, bir yönetim sistemine sahip olması gerekecek."

Yeni bir yönetim sistemini vücuda getirmek için gereken yapısal araçlar pek açık olmasa da, genel amaçlar şimdiden gayet iyi anlaşılmış ve açıkça dile getirilmiş durumda. Gerçek bir demokratik cemaat, halkın, toplumsal politikanın oluşumuna anlamlı ve yapıcı şekilde katılma fırsatına sahip olacağını garanti eder. Hayati önem taşıyan kararları alma süreçlerinin büyük bölümünü halkın denetiminin dışına çıkaran bir toplum, veya halka sadece seçkin gruplar tarafından alınan kararları onaylama fırsatı veren bir yönetim sistemi demokratik sıfatını almaya layık değildir. Bununla birlikte, en önemli soru şudur: Hangi kurumsal araçlar halka gerçekten demokratik olanaklar sunabilir, hatta bunu garanti edebilir?

Nihayetinde, siyasi ihtilaflar insanların tercihlerinin bir araya getirilip hesaplanmasıyla çözüme kavuşturulacaktır. Oy verenlerin konuyla ilgili bilgilere erişme olanağı arttıkça, oy verme sürecinin daha çok bilgiye dayanarak gerçekleşeceği açıktır. O halde, gerçek de-

mokrasinin bir koşulu da, farklı görüşlere sahip grupların görüşlerini etkin şekilde iletebilmesidir. Siyasi hayatın demokratikleşmesi, enformasyon ve yorum akışının demokratikleşmesini içermek zorundadır; ki bunun için de, bu kitabın 10. bölümünde ele aldığımız türden yeni bir medya gereklidir.

Katılımcı demokrasinin gerçekleşmesi için insanların dönüşüm geçirmiş bir medyaya demokratik erişim imkânına ve görüşlerini duyurabilecekleri, tek bir konuya odaklı siyasi örgütlenmeler oluşturma ve kullanma imkânına sahip olması yeterli değildir. Farklı toplumsal gündemleri olan, çoğulcu bir siyasi partiler sistemine de ihtiyaç vardır. Başka bir deyişle, iyi bir ekonomiye veya topluma sahip olmak demek, insanlar temel konularda ideolojik bakımdan farklı düşünmeyecekler demek değildir; böyle bir fikre ulaşmak için ortada bir sebep yoktur. Sınıf farklılıklarının olmaması, bütün farklılıkları ortadan kaldırmaz.

Soldaki siyasi hayatın tarihini kısaca gözümüzün önüne getirir ve partileri, fraksiyonları veya insanların kullanmak istediği herhangi bir siyasi örgütlenme biçimini yasaklama çabalarının sonuçlarını şöyle bir düşünürsek, bu türden yasaklamaların baskı ve otoriteciliğin yapıtaşları olduğunu açıkça görürüz.

Peki, arzu edilir bir yönetim sisteminin olası özellikleri hakkındaki bu kaba ve çok genel imaların ötesinde siyasi vizyon hakkında daha fazlasını söyleyebilir miyiz? En azından Stephen Shalom'un siyasi vizyon hakkındaki görüşlerini burada yeniden ele alabiliriz – ki ben bunların öğretici ve değerli olduğuna inanıyorum.

Değerler

İşe değerlerle başlayarak bayağı zaman kazanabiliriz. Unutmayalım ki katılımcı ekonominin değerleri ekonomik açıdan makul ve an-

lamlı olmanın yanı sıra, bazı küçük değişiklikler yapıldığında, siyasi bakımdan da anlamlıdır.

Kuşkusuz bir yönetim sisteminin antisosyallik değil dayanışma üretmesi gerekir. Diğer yandan, neticeleri tektip hale getirmek yerine, çeşitliliğe değer verip ona yol açmalıdır. Bu nedenle, sözünü ettiğim bu iki ekonomik değeri kolaylıkla siyasete aktarabiliriz.

Ekonomi söz konusu olduğunda hakkaniyet ödüllerin dağıtılmasına yöneliktir. Yönetim sistemi açısından ise hakkaniyetin eşdeğeri adalettir. Adalet, hak ve sorumlulukların dağılımına ilişkindir ve toplumsal mutabakatlar ihlal edildiğinde bunun telafisini de içerir. Demek ki, hakkaniyet, küçük bir değişiklikle, adalete dönüşür.

Öz-yönetim hem kökenleri hem de mantığı bakımından muhakkak ki ekonomik olmaktan çok, siyasi bir değerdir. Dolayısıyla, kesinlikle değerli bir siyasi amaçtır. Siyaset, aktörlerin kararlar üzerinde hayatlarını etkilediği oranda etkili olmasını kolaylaştırmalıdır.

Öyleyse, katılımcı ekonomiden ödünç alıp uyarladığımız dayanışma, çeşitlilik, adalet ve öz-yönetim, siyaset alanındaki rehber değerlerimiz. Ayrıca, bu değerlere ulaşmak için, özgürlük, katılım ve hoşgörü gibi daha tanıdık başka değerleri de hayata geçirmeliyiz.

Kurumlar

Shalom'un arzu edilir bir yönetim sistemi kavrayışında, yasama, ihtilafları çözüme kavuşturma ve kolektif uygulama konuları vardır. Yasama için Shalom "iç içe konseyler" oluşturulmasını savunur. Shalom, "Birinci kademe konseylerde toplumdaki her yetişkin yer alacaktır," ve "bu birinci kademe konseylerin üye sayısı 25-50 arasında [olabilir]" der.

Böylelikle, toplumdaki her birey bu temel siyasi birimlerin birisin-

de yer alır. Bazı kişiler daha üst kademeli konseylere seçilir; çünkü Shalom'un katılımcı siyaset vizyonuna göre, "her birinci kademe konsey, ikinci kademe bir konseye bir delege seçer." İkinci kademedeki bu konseyin üye sayısı da yine 25-50 arasındadır. Ve süreç, "bütün toplum için bir tek en üst kademe konsey oluşana kadar" her bir kademede tekrarlanır. Bir üst kademedeki konseye seçilen delegeler, "içinden geldikleri konseyin görüşlerini yansıtmakla görevlendirilir." Diğer yandan, "delegelere 'bu şekilde oy kullanın' denmez, aksi halde delegelerin katıldığı en üst kademe konsey bir müzakere organı olmaz."

Shalom, "her konseydeki üye sayısının toplumun bütünü tarafından alınan bir karara dayanarak belirlenmesini ve belki deneyimler doğrultusunda gözden geçirilmesini" önerir. Bunu yaparken "şu iki kriterin karşılanması gerekir: Konseylerin üye sayısı, herkesin yüz yüze tartışmalar yürütebildiği müzakere organlarına insanların katılabilmesini sağlayacak kadar küçük olmalı; ama (1) yeterli çeşitlikte görüşün oluşmasını ve (2) toplumun bütününü kapsamak için ihtiyaç duyulan kademe sayısının mümkün olduğunca az olmasını sağlayacak kadar da yüksek olmalıdır."

Shalom, insanın sezgilerine belki de önemli ölçüde ters düşecek bir açıklama yapar: "Nüfusun yarısının yetişkinlerden oluştuğunu varsayarsak, her konseyde 25 kişinin olduğu beş kademeli bir konsey yapısı 19 milyon nüfusu olan bir toplumu temsil edebilir. Her konseyde 40 üyenin olması durumunda, 200 milyonluk bir toplumu kapsamak için yine beş kademeli bir konsey yapısına ihtiyacımız olacaktır. Bütün konseylerde 50 kişinin olması halinde, beşinci kademede 625 milyonluk bir nüfus temsil edilebilecektir. Altıncı bir kademe eklersek, her konseyde 25 kişinin olması durumunda bile, yaklaşık yarım milyarlık bir toplum kapsanabilir." Ve bu kanıtlara dayanarak, farklı kademelerden oluşan bu konseylerin esnek ve pra-

tik açıdan kullanışlı olduğunu savunur.

Peki önerilen bu siyasi konseylerde ne yapılıyor?

Yasama faaliyeti yapılıyor. Yani, normlar ve kolektif gündemler oylanıyor. Konseyler müzakere organlarıdır ve halka açıktır. Bu yapıları kullanmanın ardındaki düşünce şudur: Tek tek meselelerin önemine uygun şekilde ve makul bir zaman dilimi içinde, öz-yönetime dayalı karar alma süreçlerine mümkün olduğunca yaklaşabilmek.

Bazen üst kademe konseyler oylama yapar ve karar alır. Bazen de aralarında görüşür, müzakere eder, durumu alt kademe konseylere raporlarla bildirirler; alt kademe konseyler de oylayıp karara bağlarlar. Tabanda yapılan oylamalar ile üst kademe konseylerde yapılan oylamaların bakış açıları sunulur, tartışılır ve hangisinin izleneceğine karar verilirken uygulanan prosedürlerin ve konsey üyeleri seçilirken kullanılan yöntemlerin tam olarak nasıl bir bileşime veya bileşimler dizisine sahip olduğu ve başka pek çok özellik, bu kadar kısa bir bölümde ele alınması gereksiz siyasi ayrıntılardır. Shalom bu meseleleri ele alarak bir başlangıç yapmıştır ve hiç kuşkusuz, yapılacak daha çok şey var; gelecekte edineceğimiz deneyimlerden ders çıkarmak da buna dahildir.

Bununla birlikte, katılımcı ekonomiyle arzu edilir bir yönetim sistemi arasındaki ilişkiyi açıklamak için şunu söylemek yeterlidir: Zahmete değer bir yasama organı, muhtemelen ilişkilerin yüz yüze olduğu, iç içe konseylerden oluşacaktır. Bu konseylerde enformasyon aktarımı, tartışma ve oy verme konularında açık yöntemler izlenecek ve bütün aktörlerin, etkilendikleri kararlar hakkında öz-yönetime dayalı bir söz hakkına sahip olması amaçlanacaktır.

Shalom'un, oyları hesaplama yönteminin yanı sıra – öz-yönetimi garanti etme sürecinin ve temsil ve tartışma dinamiklerinin bir

parçası olarak — siyasi mücadelelere zaman, enerji ve finansman ayırmanın rolü hakkındaki tartışması da son derece öğreticidir. Aynı şeyi, IRV* gibi oy verme prosedürleri ve konsensüs gibi karar alma mekanizmalarıyla ilgili olarak başkalarının yaptığı araştırmalar için de söyleyebiliriz. Ama bu hususların buradaki tartışmanın çerçevesinin dışına çıktığını bir kez daha belirtelim.

Peki ya ortak yürütme işlevleri nelerdir?

Çağdaş siyasette yürütme işlevleri diye bildiğimiz pek çok işlevi katılımcı ekonomi de yerine getirir; böylelikle, geriye kalan gerçekten siyasi nitelikteki unsurun belirlenmesini kolaylaştırır. Mektupların teslim edilmesini, salgınların araştırılmasını ve önlenmeye çalışılmasını veya çevrenin korumasını düşünün. Bütün bu uğraşların, katılımcı ekonominin yapıları tarafından gerçekleştirilen bir üretim ve tahsisat veçhesi vardır. Dengeli iş bileşenleri, gayret ve fedakârlığın ödüllendirilmesi ve katılımcı karar alma süreçleri de buna dahildir. Bu açıdan bakıldığında, mektupları teslim eden postacılar konseyi, bisiklet üreten işçiler konseyinden pek farklı olmayacaktır. Keza, ekonomik veçheleri açısından Salgın Kontrol Merkezi (SKM) tipik bir hastaneden, Çevre Koruma Kuruluşu (ÇKK) ise tipik bir araştırma enstitüsünden pek farklı olmayacaktır.

Ama bu üç örnek, başka bir açıdan bakıldığında, katılımcı ekonomideki eşdeğerlerinden farklıdır. Postane, SKM ve ÇKK, yönetim sisteminin onayıyla iş görür ve onun tanımladığı görevleri yerine getirir. Özellikle SKM ve ÇKK örneklerinde, yürütme kuruluşları siyasi yetkiye sahiptir. Başkaları hakkında araştırma yapma ve yaptırım uygulama hakkını bu yetkiden alırlar. Oysa tipik ekonomi bi-

İng. Instant Run-off Voting: Tek kazananlı bir seçim sistemidir. Seçmenler adayları tercih sırasına göre listelerler. Eğer hiçbir aday çoğunluğun ilk tercihi değilse, en az oy alan adaylar tek tek elenir ve bu adaylara verilen oylar ikinci, üçüncü, vs. adaylara devredilir. Adaylardan biri oyçokluğunu elde edene kadar bu işlem tekrarlanır. —y.h.n.

rimlerinin bu tür hakları veya sorumlulukları yoktur.

Buradan şöyle bir sonuca ulaşabiliriz: Yürütme organı, büyük ölçüde, siyasi olarak şart koşulan işlevleri ve sorumlulukları tesis etmekle ilgilenir. Daha sonra bu işlevler ve sorumluluklar, tipik olarak, katılımcı ekonominin normlarına göre yerine getirilir. Ama bu işlevlerin ve sorumlulukların, kurumların gündemlerini tanımlayan ve belki de onlara özel yetkiler veren siyasi veçheleri de vardır. Daha kolay anlaşılması için bir örnek verelim: Yönetim sistemi ile ekonomi arasındaki örtüşme, kültür ile ekonomi arasındaki örtüşmeyle az çok benzerlik taşır. Kültür ile ekonomi arasındaki örtüşmeyi ise kiliseler örneğinde açıkça görebiliriz. Kiliseler, girdiler ve belki de bazı çıktılar sağlamak üzere ekonomi alanı içinde faaliyet gösterir; ama bu faaliyeti kültürel/dinsel bir tanımlamayla yaparlar. Yeni bir toplumda yönetim sistemini, kültürü ya da aileyi veya toplumun başka bir veçhesini yeni yapan şey, kısmen, ekonomik düzeyde kapitalizm yerine katılımcı ekonominin var olmasıdır; ama bu alanların geçirdiği dönüşüm, esas olarak, yapısal mantıklarındaki değişimde yatar.

Yürütme organının gündemlerini uygulamak için siyasi yetki elde etmesini ve bu uygulamayı denetleyebilecek kalıcı mekanizmalar tesis etmesini sağlayan araçlar, tahminen, bir yanda yasama organındaki müzakere ve oylamalar, diğer yanda ise ekonomik planlama olacak; ayrıca kendi işleyiş kuralları olan yetkili birimlerin oluşturulmasını da içerecektir. SKM ve siyasi olarak yetkili kılınmış diğer kuruluşlar bu yetkili birimlere örnek gösterilebilir.

Peki o halde, katılımcı bir yönetim sisteminde adli sistemin rolü ne olacaktır?

Shalom'un öne sürdüğü gibi, "Adli sistemler genellikle üç alanla ilgilidir: yasaların incelenmesi (yasalar adil mi?), suçların kovuşturulması (bazı bireyler yasaları çiğnemişler mi?) ve yurttaşların ken-

di arasındaki sorunlara ilişkin hüküm verilmesi (bireyler arasındaki ihtilaflar nasıl çözümlenir?).

Birincisi için Shalom aşağı yukarı şimdiki Yüksek Mahkeme sistemine benzer şekilde işleyen bir mahkeme sistemi öneriyor. Bu sistemde, konseylerin tercihleriyle ilgili olarak ortaya çıkan ihtilafları çözüme kavuşturan hiyerarşik yargı kademeleri olacak. Hayal edebileceğimiz en iyi yaklaşım bu mu; öz-yönetimi daha da geliştirecek şekilde işlenebilir veya değiştirilebilir mi? Kuşkusuz üzerinde dikkatle düşünülmesi gereken bir konu bu.

Shalom, suçla ilgili meseleleri ve yurttaşlar arasındaki ihtilafların çözümünü ele almak üzere, şu anda uygulanmakta olandan biraz farklı bir mahkeme sistemi ve buna ek olarak bir de polis gücü öneriyor. Tabii bu polis gücünde dengeli iş bileşenleri olacak ve ödüllendirilme, gayret ve fedakârlığa göre yapılacak.

Arzu edilir bir toplumda bir polislik görevinin ve bununla bağlantılı bir işgücünün bulunması konusunda – ki aslında pek çok insan için mahkemelerin bulunmasından daha tartışmalı bir meseledir bu – Shalom'a katılıyorum. Gerçekten de, ne başka bir alternatif görebiliyorum, ne de bunun içinden çıkılamaz bir sorun olduğunu düşünüyorum. İyi bir toplumda da suçlar; üstelik bazen şiddet içeren, hatta bazen korkunç derecede kötü suçlar olacaktır. Bu durumda, suçluların araştırılıp yakalanması da özel yetenekler gerektiren ciddi bir mesele olacaktır. Bazı insanların bu işi yapacağı ve bu insanların işini iyi bir şekilde ve toplumsal değerlerle tutarlı olarak yapmasını sağlayacak özel kuralların ve özelliklerin olacağı açıktır. Bunun, bazı insanların çalışma süresinin bir kısmını uçak uçurarak, hastaları tedavi ederek ya da diğer zor ve çaba isteyen işleri yaparak geçirecek olmasından bir farkı yoktur. Nitekim, bu tür işler de toplumsal değerlerle tutarlı ve iyi bir şekilde yapılmalarını sağla-

yan özel kurallar ve yetenekler gerektirecektir.

Karşı yöndeki iddia, yani insani bir sistemde polis gücüne gerek duyulmayacağı düşüncesi gerçekçi değildir. Elbette iyi bir toplumda suçun pek çok nedeni ortadan kalkmış olacak ve muhtemelen çok daha az suç işlenecektir; ama bu hiç suç işlenmeyeceği anlamına gelmez. Polis gücünün gerekli olacağını, ancak tamamen gönüllülük temelinde yapılabileceğini söylemek ise uçak kullanmanın veya beyin ameliyatı yapmanın gerekli olacağını, ama tamamen gönüllülük temelinde yapılabileceğini söylemek kadar saçmadır. Bu bakış açısı, polislik görevinin, özellikle de arzu edilir polislik görevinin – uçak kullanmak veya ameliyat yapmak kadar – özel yetenek ve bilgi gerektirdiğini gözden kaçırmaktadır. Polislikle (ya da ulaşım veya tıpla) ilgili yetkilerin kötüye kullanılmasından kaçınmak için eğitimin yanı sıra muhtemelen özel kurallar gerektiğini de dikkate almamaktır.

Katılımcı ekonomi tarzı işyeri yapısının ve karar alma süreçlerinin polisin motivasyonu açısından yaratacağı sonuçlar dışında, polislik göreviyle ilgili başka neler söylenebilir? Örneğin, polislik mesleğinin sınırlı bir süre için yapılması düşünebilir mi? Polisin operasyonlarında ve incelemelerinde izlediği belirli usulleri denetleyecek güçlendirilmiş cemaat teftiş mekanizmaları olabilir mi? İyi bir toplumun suçluyu-suçsuzu belirlemek ve cezalandırma ve ıslah süreçlerini yönetmek üzere kullanacağı farklı yaklaşımların polislik görevi üzerindeki etkisi, yerini aldıkları eski yaklaşımlardan çok farklı olur mu? Tüm bu soruların yanıtları muhtemelen evettir, hatta belki de çok yüksek bir ihtimalle evettir. Ama bu hususlar yine, buradaki ilgi alanımızın dışında kalan ayrıntılardır.

Bana kalırsa, daha iyi bir toplumda adli sistemin etkili bir şekilde iyileştirilmesinin en zor kısmı polis değil, mahkemeler, savunma ve jüri kısımları olacaktır.

Shalom'un öne sürdüğü gibi, bir yandan, avukatların müvekkillerini suçlu mu suçsuz mu olduğuna bakmaksızın savunduğu savunma modeli son derece mantıklıdır. İnsanların kendisini savunmasını istemeyiz; çünkü bu konuda daha iyi olanlar o kadar iyi olmayanlara göre korkunç derecede avantajlı olacaktır. Dolayısıyla, ihtiyacı olan herkesi savunabilecek, iyi eğitim görmüş avukat ve savcılara ihtiyaç vardır.

Tabii aynı zamanda savunma makamının elinden geleni yapmasını da isteriz. Ama sanığın gerçekten suçlu mu, masum mu olduğuna dair bilgisi ne olursa olsun savcı ve avukatların lehte hüküm için uğraşması ve her türlü imkânı kullanması gerektiği, çünkü bu yaklaşımın gerçek sonuçları ortaya çıkarma olasılığının yüksek olduğu düsturu bana inandırıcı gelmiyor. Bazı bakımlardan bu, bir ekonomide herkesin kendi bencil çıkarının peşinden koşması gerektiği, çünkü bir bütün olarak topluma faydalı olmak ve sosyallik üretmek için en iyi yolun bu olduğu düsturuna benziyor. Buna karşın, ekonomik yeniliklerin yol açacağı yeni ödüllendirme normlarının ve iş tanımının ötesinde, mahkemelerden, yargıçlardan, jürilerden ve agresif iddia ve savunma makamından oluşan birleşimin yeni koşullara nasıl uyarlanacağı veya yerine başka mekanizmaların nasıl geçirileceği konusunda aklımda iyi bir fikir de yok.

Bana göre, yereller veya ülkeler için ya da uluslararası düzeyde yasamanın, yürütmenin ya da adli sistemin işlevleriyle ilgili olarak solun ortak siyasi vizyonu hâlâ yeterince kapsamlı değil ve gelecekte savunabilmemiz için geliştirilmesi gerekiyor. Yine de, izleyebileceğimiz pek çok genel çerçeve var. Ayrıca, hem mevcut ekonomilerin hem de katılımcı ekonominin gelecekteki siyasi ihtimallerle ilişkisi üzerine kuşkusuz kafa yorabiliriz.

Katılımcı yönetim sistemi ve ekonomi

Chicago Üniversitesi'nden Nobel ödülü sahibi, son derece ünlü, aşırı sağ kanat bir iktisatçı olan Milton Friedman şunu öne sürüyor: "Siyasi özgürlük amacına ulaştıran bir araç olarak görüldüğünde ekonomik düzenlemeler önemlidir, çünkü gücün yoğunlaşması ve dağılımı üzerinde etkisi vardır."[3] Bu tamamen doğru. Aslında ekonomik kurumlar bizi ne yönde eğittikleri bakımından da önemlidirler. Çünkü bizi karar alma süreçlerine katılacak eşitler olarak da eğitebilirler, tabi konumdaki uysal kişiler olarak da; katılımın ve katılımcı karar alma süreçlerinin gerektirdiği toplumsal beceri ve alışkanlıkları kazanmamıza da yardımcı olabilirler, bu beceri ve alışkanlıklardan uzaklaşmamıza da.

Friedman şu şekilde devam ediyor: "Doğrudan ekonomik özgürlük sağlayan türden bir ekonomik örgütlenme, yani rekabetçi kapitalizm, siyasi özgürlüğü de geliştirir; çünkü ekonomik gücü siyasi güçten ayırır ve böylece birinin diğerini dengelemesine izin verir."

Friedman'ın daha önceki genel gözleminden farklı olarak bu iddia, siyasi ve iktisadi düşünce alanında rastlanabilecek en saçma ifadelerden birisidir. Gerçek şu ki, kapitalist ekonomi şirketler ve şirketleri yöneten unsurlar kılığında devasa güç merkezleri üretir. Aynı zamanda, atomize olmuş, güçsüzleşmiş, merkezsizleşmiş ve birbirinden kopuk işçiler ve tüketiciler üretir. Dahası, şirketlerin iletişimi, enformasyonu ve seçimlerin finansmanını denetim altına alarak ve siyasi yetkililere baskı uygulayarak ekonomik güçlerini siyasi nüfuza dönüştürmelerine imkân veren çeşitli araçlar sağlar. Son olarak, kapitalist ekonomi, işçileri daha da yalıtmak ve onların birbirleriyle bağlantısını kesmek için medya manipülasyonundan ve

3 Milton Friedman, "The Relation Between Economic Freedom and Political Freedom", *Capitalism and Freedom*, Chicago UP, Chicago, 1962, s. 7-17.

halkın siyasi neticelerin önceden belirlendiğini bilmesinden dolayı yaşadığı yabancılaşmadan yararlanır.

Böylelikle siyasi gündemler şirket lobileri ve diğer seçkinler tarafından belirlenir ve seçimlerin esasen, seçkinlerin imtiyazlarını ve avantajlarını korumanın en iyi yolunun ne olduğu konusunda birbirinden ayrılan adaylar arasında geçmesi güvence altına alınır. Halkın büyük bölümü seçim maskaralığına katılmaz bile; katılanların büyük bölümünün ise ehvenişeri tekrar tekrar desteklemekten başka seçeneği yoktur.

Katılımcı yönetim sistemi veya hareketlerin savunabileceği arzu edilir herhangi bir siyasi sistem, belirli bir kesimi başkalarına hükmedecek şekilde iktidar konumuna yükseltmeyen bir ekonomi gerektirir. Böyle bir yönetim sistemi, ekonominin bütün toplumu bir katılım, öz-yönetim, sosyallik ve dayanışma ortamına sokmasını gerektirecektir. Bütün yurttaşların, katılımcı yönetim sisteminin gereklerini yerine getirip imkânlarından yararlanması ancak bu şekilde sağlanabilir.

Katılımcı yönetim sistemi, genel anlamda aynı güce sahip, katılımcı toplumsal eğilimleri, sosyallik ve dayanışma alışkanlıkları olan yurttaşlara ihtiyaç duyacak ve kendisi de böyle yurttaşların yetişmesine katkıda bulunacaktır. Aynı şey tam olarak katılımcı ekonomi için de söylenebilir.

Keza, arzu edilir bir yönetim sistemi, hem farklı ihtiyaç ve neticelere saygı göstermek, hem de işlerini toplumun ortak çıkarlarıyla uyum içinde yönetmekten fayda sağlamak üzere yetişmiş yurttaşlar gerektirecektir; kendisi de böyle insanların yetişmesine katkıda bulunacaktır. Bu, katılımcı ekonomi için de geçerlidir.

Amaçları bakımından değerlendirildiğinde katılımcı ekonomi ve ka-

tılımcı yönetim sistemi, toplumsal örgütlenmede memnuniyetle karşılanan ortaklardır. Aynı temel mantığı; yani, neticelerden etkilenenlerin öz-yönetiminin yardımıyla, dayanışmacı ve çeşitlilik içeren bir ortamda hakkaniyetli neticelere ulaşma çabasını paylaşırlar.

Katılımcı bir ekonomiyi ve katılımcı bir yönetim sistemini, insanları içine alıp bilinçlerini, alışkanlıklarını, tatmin düzeylerini, yeteneklerini, bilgilerini, becerilerini ve eğilimlerini etkileyip sonra da dışarıya gönderen birer toplumsal sistem olarak düşünürsek, şunu görürüz: Her biri, bir diğerinin sağladığı şeye gereksinim duyar ve gereksinim duyduğu şeyi üretir.

Aslında, birbirlerinden taleplerinin benzer olması, katılımcı bir yönetim sistemi ile katılımcı bir ekonominin bir araya gelerek dayanışma, çeşitlilik, hakkaniyet/adalet ve öz-yönetim üreten sınıfsız bir "siyasi iktisat" oluşturmasını güçlü bir olasılık haline getirmektedir.

Ek: Katılımcı yönetim sistemi ve günümüzde siyasi strateji

Siyasi ve toplumsal strateji açısından katılımcı yönetim sisteminin esas içerimleri, aktivizmin iki boyutuyla ilgilidir: Ne talep ediyoruz ve nasıl örgütleniyoruz?

Siyasi bir vizyona sahip olmak bize şimdiden talep edebileceğimiz çeşitli şeyler söyleyecektir. Yani, katılımcı yönetim sistemi mantığını geliştirmek için hükümetle ve siyasi uygulamalarla ilgili bazı değişimleri şimdiden elde etmeye çalışabiliriz. Bu değişimler, IRV prosedürlerini, kamusal medyanın ve kamusal tartışmanın büyük ölçüde yaygınlaşmasını, halkın yürütme organının programlarını seçerken kullanacağı yeni araçları ve henüz pek açık olmayan adli reformları kapsayabilir.

Hareketler bu tür talepler için mücadele ederken, faaliyetleri siyasi vizyonun getirdiği çok genel iki kritere göre şekillenmelidir: Bi-

rincisi, tabii ki insanların hayatında iyileşme sağlamaya çalışmalıdır. İkincisi, insanları daha fazla kazanım elde etmelerini sağlayacak şekilde güçlendiren ve daha fazla kazanım elde etme isteği uyandıracak şekilde eğiten ve esinlendiren değişimler yapmaya çalışmalıdır.

Önerilen siyasi vizyonun özelliklerini bu iki kriter açısından incelediğimizde hangi güncel değişimlerin halkın yararına olacağını, insanları güçlendirip onlara esin vereceğini ve de hedeflediğimiz siyasi geleceği yaşama arzusunu artıracağını ayırt edebilmemiz gerekir.

Ama siyasi vizyonun halihazırdaki pratik açısından, hareketlerin örgütlenmesi ve yapısıyla ilgili ek bir içerimi daha vardır. Eğer geleceğin siyasetinin bazı özellikleri ve nitelikleri barındırmasını istiyorsak, kuşkusuz, bu özellikleri ve nitelikleri mevcut faaliyetlere dahil etmek için elimizden geldiğince çaba göstermeliyiz.

Başka bir ifadeyle, hareketlerimiz, dayanışma, çeşitlilik, adalet ve öz-yönetimi hem iç siyasi yapılarında hem de pratiklerinde temel değerler olarak benimsemelidir. Tabii ki bugün içinde faaliyet gösterdiğimiz koşullar, gelecekteki bir toplumun sahip olacağı koşullardan farklı sınırlamalara tabidir. Her bir yanımızı çevrelemiş baskıcı yapılarla baş etmemiz gerekir. Ama siyasi vizyonun merkezi bir içerimi şudur: Taban örgütlenmelerine, katılıma ve hatta iç içe konsey kademeleri vasıtasıyla örgütsel karar alma süreçlerine dayanan hareketleri olabildiğince erken ve mümkün olduğunca çok sayıda inşa etmeyi hedeflemeliyiz.

Siyasi bir vizyon cazip hale gelip daha fazla insan tarafından paylaşılmaya başladıkça; hareket içindeki ihtilafları çözmenin, hareketin ortak gündemlerini belirlemenin, normlarını oluşturmanın ve diğer kararları almanın arzu edilir yolları açıklığa kavuşacak ve bu yollar, zaman içinde, yürüttüğümüz çalışmalara kolayca dahil edilecektir.

Çağdaş hareketlerin durumundan çıkarılabilecek bir dersten bahsedeyim. Çağdaş hareketlerin tipik olarak iki biçimi mevcuttur: Ya tek bir mesele etrafında örgütlenir ve ücretler, sağlık hizmeti, kadınların seçme hakkı veya başka bir konuya odaklanmış bir mücadele yürütürler, ya da ortak, genellikle oldukça dar tanımlanmış bir gündemi hayata geçirmek için birlikte çalışan çok sayıda örgütlenmeden oluşurlar. Ne var ki, hareketlerimiz spesifik kazanımlar peşinde koşarken, birbirlerinin farklı görüşlerine saygı gösteren, farklılıklara rağmen ve hatta onlarla övünerek etkin faaliyet yürüten çok geniş ve farklı kesimleri bir araya getirmeyi hedeflemezler genellikle.

Hareketlerimizin tek bir meseleye yönelik çabalara ya da farklılıkların üzerini örten ve belirli olaylarla birlikte başlayıp biten koalisyonlara bölünmesinin, iyi bir toplum veya yönetim sistemiyle pek alakası yoktur. Öncelikli tek bir meseleye odaklanmış insanlar, hatta dar bir alana odaklanmış örgütler veya gelip geçici koalisyonlar elbette gelecekteki toplumda da olacaktır. Ancak, iyi bir toplum, her şeyden önce, insanları veya grupları yalıtıp dar meseleler içine hapsetmeyecektir. Aksine, hepimizin bir diğerinin meselelerini dikkate aldığı ve toplumsal bir aradalığı muhafaza etmek için gösterdiğimiz çabaya dahil ettiği, büyük ölçüde farklı görüşler ve gündemlerin olduğu bir cemaat olacaktır.

Bir hareketin yeni bir toplumun habercisi olabilmesi ve onun için bir okul işlevi görebilmesi için, öncelikle kendi içinde atomlarına ayrışmış bir yapıya sahip olmaması ve dar olmaması gerekir. Bir şekilde farklılıkları bünyesinde barındırmalı ve onlarla başa çıkmalıdır. Böyle bir hareket kendini hep daha güçlü kılacaktır.

Sadece mutabık kalınan dar bir talepler listesi etrafında örgütlenmiş koalisyonlar oluşturmak yerine, diyelim ki diğer hareketleri içine alan kapsayıcı bir hareketler hareketi – belki devrimci blok ola-

rak adlandırabileceğimiz bir hareket – de oluşturuldu. Bu hareket, bütün örgütlenmelerin, projelerin ve hareketlerin bir karışımı olacaktır. Üyelerinin hepsi – belki aralarında bireysel üyeler de olabilir – geniş bir farklılıklar yelpazesini içeren ve kapsayan geniş bir değerler, öncelikler ve örgütsel normlar dizisini kabul edecektir.

Bu yeni hareket yapısının odak noktasının çeşitli veçhelerine ilişkin önderliği, odaklanılan alanlarla en doğrudan şekilde ilgilenen üyelerinden oluşacaktır. Örneğin ABD'de, toplumsal cinsiyet konusundaki önderliğini kadın hareketindekiler, ırk konusundaki önderliğini siyahların ve Güney Amerikalıların hareketlerinde yer alanlar, barış sorununda savaş karşıtı harekette yer alanlar, ekonomik konularda ise işçi ve tüketici hareketindekiler oluşturacaktır. Bütün yapı, bileşeni olan her bir grubun genel önceliğinin herkes tarafından kabul edilen küçük bir parçasıyla tanımlanmak yerine, bileşeni olan grupların hepsinin bütün temel önceliklerinin ve çelişkilerinin toplamı olacaktır – tıpkı toplum gibi. Aslında bu yeni hareket yapısı, yeni toplumun embriyosu olacaktır. Muhtemelen, iç yapısı ve işleyişi, hedeflediğimiz yeni topluma dönük özlemlerimizi yansıtacak; siyasi vizyonumuzu karakterize eden konsey örgütlenmesi, seçim süreçleri ve iletişim araçları biçimlerini ve yeni toplumumuzun içereceği görüş çeşitliliğini bünyesinde barındıracaktır.

İlerideki bölümlerde bu stratejik meseleler hakkında başka yorumlar da olacak. Ancak, bu kitabın gündemi açısından bakıldığında en önemli iddia şimdilik şudur: Her ne kadar gelişmiş siyasi yapılar tasarlama sorununu henüz çözememiş olduğumuz ve daha fazla ilerlemeden hangi siyasi özellikleri savunmamız gerektiğini tam olarak bilemeyeceğimiz doğru olsa da, katılımcı ekonominin siyasi adalete katkıda bulunacağını ve arzu edilir bir yönetim sisteminin gereklerine rahatlıkla uyacağını güvenle söyleyebiliriz.

3

AKRABALIK İLİŞKİLERİ*

Katılımcı bir ekonomi, iyi bir toplumda üreme, çocuk yetiştirme, sosyalleşme, cinsellik ve gündelik ev hayatının örgütlenmesini nasıl etkileyecek, onlardan nasıl etkileyecek? Kadınlar ile erkekler, eşcinseller ile heteroseksüeller ve farklı kuşaklardan insanlar arasındaki ilişkilerde hangi değişiklikler olacak?

Tarihte, toplumların, erkeklere kadınların sırtından fayda sağlayacak şekilde örgütlenmesi her yerde rastlanan bir şeydir. Kadınların kaybolan hayatları, özgürlükleri, yaratıcılıkları, inisiyatifleri ve de çocukların ve erkeklerin bunlardan kaynaklanan kayıpları açısından bakıldığında ödenen bedel hesaplanamayacak kadar büyüktür. Bütün bu adaletsizlikleri ve büründükleri sayısız biçimi aşmak, geride bırakmak, açık ki gelecekte arzu edilir bir topluma ulaşma çabasının çok önemli bir parçasıdır.

Akrabalık ilişkileri vizyonu

Halihazırda hareketlerin, yeni bir toplumda devrimci dönüşüm geçirmiş akrabalık ilişkilerinin nasıl olacağı hakkında söyleyebileceği çok net şeyler yok. Üremeyi, çocuk büyütmeyi ve sosyalleşmeyi hangi değiştirilmiş veya yeni oluşturulmuş kurumlar örgütleyecek? Ev hayatıyla ilgili yapılar ve toplumsal roller nasıl bir değişim ge-

* İng. kinship.

çirecek? Şu anda bildiğimiz haliyle aileler var olacak mı? Ne türden kolektif bir araya gelişler, kreş mekanizmaları ve yaygın ağlar bulunacak? Çocuk büyütme, şu anda bildiğimizden çok farklı olacak mı? Peki ya flört etme veya cinsel ilişki? Yaşlılar ve gençler arasındaki ilişkiler nasıl olacak?

İyi akrabalık ilişkileri, erkeğin kadına hükmetmesine yol açmak yerine, büyük olasılıkla kadınları ve erkekleri özgür kılacaktır. Sistematik cinsiyetçilikten, homofobiden* ve yaş ayrımcılığından** kurtulmak istiyoruz. Daha bütünlüklü vizyon önerileriyle deneyler yapana kadar yapısal niteliği hakkında tahmin yürütmekten öteye geçemeyeceğimiz yeniliklerden yararlanmak istiyoruz.

Arzu edilir yeni bir toplumun, toplumsal cinsiyetle ilgili bütün sorunları ortadan kaldıracağı, toplumsal cinsiyete ilişkin giderilmemiş bütün arzuları yerine getireceği veya su yüzüne çıkamamış bütün toplumsal cinsiyet kapasitelerini hayata geçireceği düşüncesi doğru değildir. Harikulade bir toplumda bile büyük olasılıkla karşılıksız aşklar olacağını öngörebiliriz. Cinsellikte sıkıntılar olmaya devam edecektir. Tecavüz ve diğer şiddet edimleri zaman zaman gerçekleşecektir. Toplumsal değişim, insanların dostları ve akrabalarını erken yaşta kaybetmesini ortadan kaldırmayacaktır. Daha iyi bir dünya, bütün yetişkinleri, çocuklar veya yaşlılarla ilişki kurmak konusunda – veya tersi – eşit derecede maharetli kılmayacaktır.

Toplumsal cinsiyet ya da cinsellikle ilgili bütün çatışmaların ütopik şekilde ortadan kalkması söz konusu olmasa da, kadınlar, eşcinseller, çocuklar ve yaşlıların sistematik olarak istismar edilmesine bir son verilmesini gayet makul şekilde talep edebiliriz. Ama nasıl? Burada, bu daha iyi geleceğe nasıl ulaşacağımızı değil, gelecekteki çok

* eşcinsellik fobisi –y.h.n.

** İng. ageism

daha iyi bir toplumu tanımlayan akrabalık kurumlarının nasıl olacağını soruyoruz.

Cinsiyetçilik, erkeklerin hâkim ve varlıklı durumda olması demektir. Uzun bir geçmişe sahip erkek egemen iletişim ve davranış alışkanlıklarını içerir. Erkeklerle kadınları hem zorla – örneğin tecavüz ve dayakla – hem de daha incelikli yollarla – örneğin ev hayatı, iş hayatı ve kutlama gibi alanlarda karşılıklı olarak benimsenen farklı rollerle – birbirinden farklılaştıran ataerkil kurumlar cinsiyetçiliği üretir ve yeniden üretir. Geçmişteki cinsiyetçi deneyimlerin insanların düşünceleri, arzuları, hisleri üzerinde ve alışkanlıkla, hatta bilinçli olarak yaptıkları şeyler üzerinde yarattığı toplam etkiden bahsetmiyoruz bile.

Eğer toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kaynağını bulmak istiyorsak, hangi toplumsal rollerin erkekleri kadınlardan daha üst konuma yerleştiren koşulları, saikleri, bilinci ve tercihleri dayattığını belirlememiz gerektiği açık.

Bütün ataerkil toplumlarda karşımıza erkeklerin babalık, kadınların ise annelik yaptığı bir yapı çıkar. Yani erkekler ve kadınlar yeni kuşakla ilgili olarak tamamen farklı roller oynarlar. Akrabalık alanında kavramsal açıdan basit bir yapısal değişiklik, erkekler ve kadınlar arasındaki bu annelik/babalık farkını asgariye indirmek olacaktır.

Kadınların annelik, erkeklerinse babalık yapması yerine; yani, toplumsal cinsiyetlerden birinin çocuk yetiştirme ve bakma, temizlik ve diğer bakım görevlerinin neredeyse tamamını, diğerininse daha çok karar vermeye dayalı görevleri yerine getirmesi yerine, kadınlarla erkekler çocuklarla ilişki kurarken aynı sorumluluk ve davranış karışımıyla hareket etseler (yani ebeveynlik yapsalar) sorun çözülür mü peki?

Toplumsal cinsiyet tanımlı annelik ve babalık yerine toplumsal cinsiyet körü ebeveynliği geçirmenin cinsiyetçiliğin bütün tanımlayıcı köklerini ortadan kaldırmaya yeteceğini zannetmiyorum. Ama bunu gerçekleştirmek için gerekli bir adım olabilir.

Bu düşünceye ilk olarak Nancy Chodorow'un *The Reproduction of Mothering* [Anneliğin Yeniden Üretimi][1] adlı kitabında rastladım. Anneliğin biyolojik olarak değil, toplumsal olarak belirlenen bir rol olduğunu ileri süren ve kadınların annelik vazifelerini yaparken sadece annelik kapasitesine sahip olmakla kalmayıp annelik yapma arzusuna da sahip kızlar yetiştirdiğini iddia eden Chodorow, kitabında şöyle der: "Bu kapasite ve ihtiyaçlar ... anne-kız ilişkisine içkindir ve bu ilişkinin bizatihi kendisinden kaynaklanmaktadır. Buna karşın, anne kimliği ile kadınlar (ve annelik yapmayan erkekler), çocuk büyütme kapasiteleri ve ihtiyaçları sistematik şekilde kısıtlanmış ve bastırılmış erkek çocuklar üretmektedir."

Chodorow'a göre, bu durum şöyle bir sonuç yaratır: "Cinsiyetlerarası ve aile içi işbölümünde kadınların annelik yapması ve kişilerarası sevgi ve şefkat ilişkilerine erkeklere göre daha çok dahil olması, kız ve erkek çocuklar arasında psikolojik kapasiteler açısından bir bölünme üretmekte ve bu da kız ve erkek çocukların söz konusu cinsiyet ve ailevi bölünmeyi yeniden üretmesine yol açmaktadır."

Chodorow görüşlerini şu iddiayla özetler: "Bütün cinsiyet-toplumsal cinsiyet sistemleri, cinsiyeti, toplumsal cinsiyeti ve bebek bakımını organize eder. Kadınların annelik yaptığı cinsiyetlerarası bir işbölümü, bebek bakımıyla ilgili işleri düzenler ve ev alanıyla kamusal alanı birbirinden ayırır. Genellikle erkeklere, kadınların cinsellik ve üreme kapasiteleriyle ilgili haklar, çocuklar üzerinde de resmi haklar veren heteroseksüel evlilik, cinsiyeti organize eder. Her

1 Nancy Chodorow, *The Reproduction of Mothering*, California UP, 1978.

ikisi birlikte, eşitsiz bir toplumsal ilişki olarak toplumsal cinsiyeti organize eder ve yeniden üretir."

Dolayısıyla, büyük ölçüde iyileşme yaşanan bir toplumda, toplumsal cinsiyet ilişkileri söz konusu olduğunda, belki de annelik ve babalık arasında bir bölünme olmayacak ve erkek de, kadın da ebeveyn olacaktır.

Pek çok feministin iyileştirilmiş cinsiyet-toplumsal cinsiyet ilişkilerini düşünürken sorguladığı bir başka yapı da çekirdek ailedir. Bu sorunu tam olarak tanımlamak zor, ama kuşkusuz şu soru gündeme geliyor: Çocuk bakımı ve aile ilişkilerinin yeri çok dar bir alanla mı sınırlıdır – esas olarak iki biyolojik ebeveynin sorumluluğunda mıdır – yoksa geniş aileyi, hatta arkadaşları ve cemaati de kapsamakta mıdır?

İyi bir toplumda, sadece birkaç tipik hane örgütlenmesi veya aile yapısı talep eden, bunların dışındakilere müsaade etmeyen toplumsal cinsiyet kurallarının var olması ihtimali zayıf görünüyor. Yetişkinlerin tek başına, çiftler ya da gruplar halinde veya kabul edilebilir birkaç sınırlı kalıp içinde yaşaması gerektiğini söyleyen bir kuralın olmasını beklemeyiz. Muhtemelen, kritik nokta şu olacaktır: Aile hayatına ilişkin çeşitli ve çok sayıda kalıp bulunması, bunların hepsinin de bir toplumsal cinsiyet hiyerarşisi dayatmak yerine bu alanda hakkaniyeti teşvik etmesi.

Kendimi bu tür olası tercihleri tarif edecek yeterlilikte görmüyorum. Buna karşın, umuyor ve tahmin ediyorum ki yeni ve çok daha iyi bir toplumda doğan, büyütülen, sonra da kendileri yeni kuşakları yetiştirip büyüten erkek ve kadınlar, hareket tarzları açısından çeşitlilik gösterecek, kendilerini güçlü ve güvenli hissedecekler. Çünkü hayatlarını, toplumsal cinsiyet tanımlı dar bir kalıpla sınırlandıran sistematik bir ayrıma maruz kalmayacaklar.

Aynı şey, genel olarak, cinsellik ve kuşaklararası ilişkiler açısından da söylenebilir. Tam olarak özgürleşmiş cinselliğin, tercihleri ve pratikleri bakımından nasıl bir şey olacağını bildiğimizi zannetmiyorum. Hatta bu konuda çok genel bir çerçeveye bile sahip olmadığımızı düşünüyorum. Keza, geleceğin yetişkinleri, çocukları ve yaşlılarının ne tür kuşaklararası ilişki biçimleri kuracağını da bilemeyiz. Ama sanırım şunu söyleyebiliriz: Gelecekteki arzu edilir toplumlar birkaç kalıbı bütün diğerlerinden üstün bir konuma taşımayacak; geniş ölçüde benimsenmiş olan seçenekler, bazılarının diğerleri üzerinde toplumsal cinsiyet, cinsellik, yaş ya da başka bir toplumsal veya biyolojik özelliğe dayanarak hâkimiyet kurmasına izin vermeyecek.

Daha iyi bir gelecekte hangi spesifik cinsiyet-toplumsal cinsiyet kalıplarının ortaya çıkacağı konusunda pek bir fikrimiz yok. Örneğin, tekeşlilik mi ağır basacak, çokeşlilik, heteroseksüellik, eşcinsellik veya biseksüellik mi? Dönüşüm geçirmiş çocuk bakımı kurumları, aile ve okullar nasıl olacak? Çocuklar, yetişkinler ve yaşlılar için farklı siyasi ve toplumsal alanlar olacak mı? Ama belli bir özgüvenle şunu tahmin edebiliriz: Her yaştan ve toplumsal cinsiyetten insan baskıyla değil kendi rızasıyla cinsel ilişkilere girecek ve bunun için damgalanmayacaktır.

Yukarıda anlatılanların muğlak olduğunu ve mütevazı şekilde formüle edildiğini kabul etmeliyiz. Yeni akrabalık ilişkileri, yukarıda ima edilen yapısal özellikleri barındıracak mı? Bilmiyorum. Ama yeni akrabalık kurumlarının içsel özelliklerini henüz bilmezken ve feminist düşünce ve pratiğin akrabalık alanına ilişkin daha bütünlüklü bir vizyon oluşturmasını beklerken bile, ayakları yere basan faydalı şeyler söyleyebiliriz.

Akrabalık kurumları, insanların cinsel ve duygusal ihtiyaçlar geliştirip bunları gidermesi, günlük hayatlarını düzenlemesi ve yeni ku-

şaklar yetiştirmesi için gereklidir. Ancak, mevcut akrabalık ilişkileri erkekleri, kadın ve çocuklara üstün kılmakta, insanların cinsel ve duygusal potansiyelini tahrip etmektedir.

Arzu edilir bir toplumda, baskıcı ve toplumsal olarak dayatılan tanımlara son vereceğiz; böylece, cinsiyeti, cinsel tercihi ve yaşı ne olursa olsun herkes hayatını istediği gibi yaşayabilecek. Sadece erkek ve kadın olmalarından dolayı erkeğin belli türden, kadınınsa başka türden işleri yaptığı, biyolojik olmayan yollarla dayatılmış cinsiyetlerarası bir işbölümü olmayacak. Bireylerin cinsel tercihlerine göre yapılmış hiyerarşik rol sınırlamaları da olmayacak. Toplumsal cinsiyet ilişkilerimiz, kadın ve erkeklerin toplumsal katkılarına saygılı olacak ve fiziksel açıdan zengin, duygusal olarak da tatmin edici cinselliği teşvik edecek.

Yeni akrabalık formları tekeşliliğin mülkiyetçi darlığını aşmakla birlikte, kalıcı ilişkilerin kazandırdığı derinlik ve sürekliliği de muhafaza edecektir. Erkek ve kadınlar arasındaki keyfi rol bölünmelerini ortadan kaldıracak; böylece, çocuk büyütmek ve inisiyatif almak konusunda her iki cinsiyeti de özgür kılacaktır. Yeni akrabalık formları çocuklara ihtiyaç duydukları desteği ve yapıyı temin ederken, öz-yönetim için onlara alan açacaktır. Bütün bunlar muhtemeldir, fakat onları mümkün kılacak olan nedir?

Açık ki kadınlar üreme konusunda özgür olmalıdır; yani, kısırlaştırılma veya ekonomik yoksunluk korkusu olmadan çocuk yapma; doğum kontrolü ve kürtaj imkânlarına rahatça erişmeleri sayesinde de çocuk yapmama özgürlüklerine sahip olmalıdırlar. Ama feminist akrabalık ilişkileri, çocuk büyütme rollerinin görevleri toplumsal cinsiyete göre ayrıştırmasına izin vermemeli; bunun yanı sıra, geleneksel çiftlere, tek başına yaşayan ebeveynlere, lezbiyen ve gay ebeveynlere ve daha karmaşık çeşitli ebeveynlik düzenlemelerine de

destek sunmalıdır. Nitelikli kreş hizmetleri, esnek çalışma saatleri ve ebeveynlik tatili gibi imkânlara bütün ebeveynler sahip olmalıdır. Burada amaç, bir sonraki kuşağı esas olarak fazla toplumsal itibar görmeyen kadınların (hatta hem kadın hem erkeklerin) çalıştığı, çocuklara ihtimam göstermeyen kuruluşların eline bırakarak ebeveynleri çocuk büyütmekten azat etmek değildir. Amaç, çocuk büyütmenin statüsünü yükseltmek, çocuklar ve yetişkinler arasında son derece kişisel bir etkileşim oluşmasını teşvik etmek ve bununla ilgili sorumlulukları erkeklerle kadınlar arasında ve bütün toplumda hakkaniyetli şekilde dağıtmaktır.

Gelecek kuşakları yetiştirmekten daha önemli toplumsal bir görev olabilir mi? Öyleyse bu çok önemli toplumsal rolü yerine getirenlere hak ettikleri statüyü tanımayı reddeden ataerkil ideolojilerden daha irrasyonel bir şey düşünülebilir mi? Demek ki arzu edilir bir toplumda akrabalık faaliyetleri daha hakkaniyetli şekilde düzenlenmekle kalmamalı, bu faaliyete verilen toplumsal değer de düzeltilmelidir.

Aynı zamanda feminizmin – ister eşcinsel, biseksüel, heteroseksüel, isterse tekeşli veya çokeşli olsun – herkesin eğilimlerine ve tercihlerine saygı duyan özgürlükçü bir cinsellik vizyonu benimsemesi gerekir. İnsan haklarına saygı göstermenin de ötesinde, gönüllü bir ilişki yaşayan eşlerin cinselliğin farklı biçimlerini uygulaması ve araştırması, herkesin yararlanabileceği çok çeşitli deneyimler sağlar. Baskıcı hiyerarşilerin olmadığı insancıl bir toplumda cinsellik yalnızca duygusal, fiziksel ve ruhsal zevkler ve gelişme için de yaşanabilir; elbette, sevgiye dayalı ilişkilerin bir parçası olarak da yaşanabilir. Böyle bir toplumda deneysellik hoş görülmekle kalmayacak, takdir de edilecektir.

Kadınların artık erkeklere tabi olmadığı, yeteneklerini ve zekâlarını tam olarak değerlendirebildiği bir toplumsal cinsiyet ilişkileri viz-

yoruna ihtiyacımız var. Erkeklerin artık kadınlara üstün olmadığı ve çocuk yetiştirmekte özgür oldukları bir vizyona ihtiyacımız var. Çocukluğun bir oyun çağı olduğunu; sorumlulukların korkuyla değil, bağımsız öğrenme fırsatıyla arttığı bir çağ olduğunu; çocukları her geçen yıl biraz daha sıkışan bir mengene gibi pençesine alan bir yalnızlık çağı olmaması gerektiğini gören bir vizyona ihtiyacımız var.

Zahmete değer bir akrabalık vizyonu, yaşamı alışkanlıklar dünyasından kurtaracak ve hepimizin uygulayıp inceltebileceği bir sanat formu haline getirecektir. Ama bunların bir gecede olup bitivereceğini iddia etmeyeceğim. Tek bir ebeveynlik kurumunun en iyisi olduğunu düşünmek için de bir neden yok. Her ne kadar çağdaş çekirdek ailenin ataerkil normlarla çok fazla bağdaştığı ortaya çıkmış olsa da, insanlar feminizmin hedeflerine ulaşmak için deneyler yaptıkça başka pek çok akrabalık biçimiyle birlikte farklı bir çekirdek aile türü de kuşkusuz gelişecektir.

Ekonomi, kadınlar ve erkekler

Kapitalist ekonomi ile toplumsal cinsiyet arasında bazı analistlerin düşündüğünden daha incelikli bir ilişki vardır. Kapitalizmin tanımlayıcı kurumları – yani üretken mülklerin özel mülkiyeti, şirket tarzı işbölümleri, otoriter karar alma süreçleri ve pazarlar – erkeklerle kadınları tamamıyla bir ekonomi dinamiği ve mantığına göre birbirinden farklılaştırmak ve hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutmak şöyle dursun, iki cins arasında bir fark bile görmez. Diğer yandan, eğer bir toplumun cinsiyet-toplumsal cinsiyet sistemi erkekleri ve kadınları hiyerarşik bir temelde farklılaştırıyorsa, kapitalist ekonomi bu gerçekliği görmezden gelmeyecek ve onu saldırgan şekilde istismar etme yoluna gidecektir.

Böylece, eğer erkek ve kadınlar arasında ailevi veya başka akrabalık ilişkileri nedeniyle hiyerarşik bir ilişki varsa ve erkekler kadın-

lar üzerinde bir hâkimiyet kurma beklentisi içindeyse, kapitalist ekonomi bu durumu göz önüne alarak işleyecektir.

Bir işverenin işe yeni bir yönetici almak istediğini varsayalım ve işgücünün erkeklerden oluştuğunu hayal edelim. İş için bir kadın, bir de erkek başvurduğunda, söz konusu göreve kadın daha uygun olsa bile cinsiyetçi bir toplumda erkeğin işe alınma ihtimali – işverenin toplumsal cinsiyetle ilgili hiçbir önyargısı olmasa dahi – çok daha yüksektir.

Bunun iki nedeni vardır. İlk olarak işveren, işgücünün yönetici karşısında kendini itaatkâr ve tabi konumda hissetmesini ister. İkinci olarak ise yöneticinin otoriter olmasını ve kendini işgücünden daha üstün görmesini ister. İşgücünün, toplumun cinsiyet sıralanışıyla ilgili peşin hükmü kabul etmesi, reddetmesinden çok daha yüksek bir ihtimaldir.

Başka bir deyişle, şirket tarzı işbölümü, akrabalık alanının tesis etmiş olduğu toplumsal cinsiyet hiyerarşisine kafa tutmaz, aksine, onu kullanır. Akrabalık alanından kaynaklanan beklentileri bozmak yerine, erkeği kadından daha üstün bir konuma yerleştirerek onlara boyun eğer.

Benzer şekilde, ücret kalıpları da cinsiyetçiliğin erkeklere ve kadınlara dayattığı farklı pazarlık güçlerini yansıtacaktır. Bütün diğer koşullar eşit olduğunda, erkekler aynı iş için daha fazla ücret alacaktır; çünkü işverenler kadınların tabi konumunu ve zayıf pazarlık gücünü istismar edebilir, nitekim ederler de.

Bunlar, kapitalist ekonominin kendini cinsiyetçi akrabalık ilişkilerine asgari düzeyde uyarladığı noktalardır. Kapitalizmin hiyerarşileri, toplumsal cinsiyet hiyerarşilerini sorgulamadığı gibi onları bünyesine büyük ölçüde dahil eder. Kadınlar oransız şekilde tabi

konumlardadır. Daha az kazanırlar ve de kısmen bu nedenle, kadınlara özgü yoksulluğa, sağlıksız bir hayata, tecavüze ve diğer şiddet biçimlerine maruz kalırlar.

Toplumsal cinsiyet hiyerarşilerinin daha da derin bir etkisi olabileceğini kavramak önemlidir. Ataerkil bir cinsiyet-toplumsal cinsiyet sisteminin ürettiği, erkek ve kadınlara özgü davranış tarzları ve kalıpları ekonomik rollere kendisini öylesine güçlü şekilde dayatabilir ki, ekonomik roller bunlara sadece uyum sağlamak veya bunları sömürmekle yetinmeyip, bünyesine dahil etmeye başlar.

Başka bir ifadeyle, kadınların ekonomik işleri çocuk yetiştirmeye ve bakıma özgü özellikler edinebilir. Halbuki, tek başına ekonomik düsturlar bu tür özellikleri hiçbir şekilde gerektirmez, hatta ekonomik mantığa göre söz konusu özellikler tamamen mantıklı da değildir. Keza, ekonomik mantığın kendisine ters düşseler de erkeklerin rolleri de akrabalık tanımlarının dayattığı kalıplara uygun olarak şekillenebilir.

İşyerlerinde erkek ve kadın davranış kalıplarını hem yansıtan hem de etkin şekilde yeniden üreten işler görebilmemizin nedeni işte budur; bu işler, ilk önce ataerkil bir cinsiyet-toplumsal cinsiyet sistemi tarafından dayatılmıştır. Daha sonra ekonomi, cinsiyetçiliğin yeniden üretilmesinde suç ortağı haline gelir. *Curious Courtship of Women's Liberation and Socialism* [Kadın Özgürleşmesi ile Sosyalizmin Tuhaf Flörtü][2] adlı kitap, Batya Weinbaum'un bu konuyu derinlemesine incelediği eserlerinden biridir.

Katılımcı ekonominin etkisi

Ataerkil bir cinsiyet-toplumsal cinsiyet sisteminden kaynaklanan

2 Batya Weinbaum, *Curious Courtship of Women's Liberation and Socialism*, South End Press, 1978.

cinsiyetçi ilişkilerin yeniden üretimi, katılımcı ekonomide ortadan kalkar. Bunun tek nedeni katılımcı bir ekonominin özgürleşmiş akrabalık alanıyla yan yana, gayet güzel işlemesi değildir. Asıl önemli husus şudur: Katılımcı bir ekonomi, erkekler ve kadınlar arasındaki özgürlükçü olmayan ilişkileri engeller ya da en azından onlara karşı durur. Katılımcı ekonomi cinsiyetçilikle çelişir.

Katılımcı bir ekonomi erkeklere kadınlara nazaran daha güçlendirici işler sağlamayacak veya daha fazla ücret ödemeyecektir; çünkü hiçbir gruba bu türden avantajlar sağlayamaz.

Dengeli iş bileşenleri ve öz-yönetim, toplumsal cinsiyeti ya da başka biyolojik veya toplumsal özellikleri ne olursa olsun, kararlara katılabilen, yaratıcı ve güçlendirici görevler üstlenebilen yetişkinler talep eder.

Katılımcı ekonomi toplumsal cinsiyet ilişkilerinin doğurduğu hiyerarşilere uyamaz ve onları bünyesine dahil edemez; çünkü katılımcı bir ekonomide erkeklerin hâkimiyet kurabileceği hiyerarşiler yoktur. Kadınların erkeklere göre daha düşük ücret alması, daha az güçlendirici işler yapması ya da daha az söz hakkının olması mümkün değildir.

Bu noktada pek çok feminist ev içi emek hakkında ne düşündüğümüzü sorabilir. Katılımcı ekonomi, çağdaş cinsiyetçiliğin iş ve ücret konularında gerektirdiği farklılaşmayı ortadan kaldıracağını iddia ediyor; peki ev içi emek ekonominin bir parçası mı? Öyleyse neden öyle, değilse neden değil?

Ben şahsen bu sorunun tek bir doğru yanıtı olmadığını söyleme eğilimindeyim. Çeşitli türlerdeki ev içi emeği katılımcı ekonomisinin bir parçası sayan bir toplum hayal edebiliyorum. Öte yandan, ev içi emeği bu şekilde değerlendirmeyen bir toplum da hayal edebiliyorum. Ha-

lihazırdaki kavrayış düzeyimle, birkaç nedenden ötürü ikinci duruşu tercih ediyorum. Ama sadece katılımcı ekonominin mantığına dayanarak hiçbir seçenek dışarıda bırakılmaz veya kaçınılmaz kılınmaz.

Ev içi emeğin, ödüllendirmenin gayret ve fedakârlığa göre yapıldığı, dengeli iş bileşenlerinin vs. bulunduğu üretici çalışma normlarına tabi bir ekonominin bir parçası olarak değerlendirilmemesi gerektiğini düşünmemin birkaç nedeni var.

İlk olarak, bir sonraki kuşağa ebeveynlik yapmanın bir gömlek, plak, neşter veya dürbün üretmekten farklı bir şey olduğunu düşünüyorum. Ev içinde çocuk bakmak ve ailenin ihtiyaçlarını karşılamakla, işyerinde yapılan üretimi aynı düzeyde toplumsal faaliyetler gibi kavramlaştırmanın çok temel bir çarpıtma içerdiği kanaatindeyim. İşyerindeki emeği ne kadar önemsesem ve ona saygı duysam da, bu eşitlemenin ailelerde yapılagelen şeylerin değerini düşürdüğü kanısındayım.

İkincisi, ev içi emeğin ekonomik üretimin bir parçası sayılmaması gerektiğini düşünüyorum; çünkü ev içi emeğin ürünlerinden büyük ölçüde üreticinin kendisi yararlanır. Evimin tasarımına, bakımına, hatta çocuklarımla birlikte olmaya daha çok zaman ayırıp, sonuçta daha fazla ücret almam doğru olur mu? Eğer doğruysa, o zaman bu zevkli işin sonucunda ortaya çıkan üründen, en azından aslan payını ben veya çocuklarım alacak; üstüne bir de daha fazla ücret almış olacağım. Bu durum, üründen istifade eden bir tüketicinin var olduğu diğer iş türlerinden farklıdır. Bu nedenle, oturma odamın tasarımını değiştirmemin veya bahçemle uğraşmamın, üretimden çok, yaptığım diğer tüketim faaliyetlerine benzediğini düşünüyorum. Aynı şekilde, geceleyin çocuklarımın hastalığıyla ilgilenmem, onlara yemek hazırlamam ve pislettiği şeyleri temizlemem de üretime benzemiyor.

Piyano çalmayı veya model uçak yapmayı vs. sevdiğimi düşünelim.

Hobi için yaptığım bu faaliyetin başkalarının işyerlerinde yaptığı işlerle pek çok ortak yanı vardır; hatta adım adım izlenecek olursa bu işlerle özdeş bile olabilir. Ama yine de adına tüketim deriz; çünkü bu faaliyeti tamamen kendi başıma ve kendim için yaparım. Buna karşın, iş dediğimiz şey, bizim dışımızdaki insanların da faydalandığı ürünleri üretmek için işçi konseyleri yoluyla yapılan bir faaliyettir. Bu faaliyet, kısmen ürünleri tüketenlerin istek ve taleplerine uygun şekilde ve sadece toplumsal açıdan faydalı varlıklar kullanılarak gerçekleştirilir. Çocuklarımızı yetiştirmeyi ve mutfağımızı temizlemeyi böyle görmeyiz.

Peki ya diğer taraftan bakarsak? Çocuk yetiştirmenin, otomobil veya tornavida üretmek, hatta okullarda öğretmenlik yapmak veya kreşte çalışmaktan esas itibariyle farklı olduğunu söylemenin bir sakıncası var mı? Bir ailenin temel ihtiyaçlarını gidermenin, toplumsal ilişkiler ve faydalar bakımından, bir fabrikada çalışmaktan farklı olduğunu söylemenin sakıncası var mı? Bunların birbirinden farklı olduğu görüşünden yola çıkarak, "ev içi emeği, katılımcı ekonominin işyerleri ve tahsisat kurumları yoluyla gerçekleştirilen ve ödüllendirilmesi gereken bir çalışma olarak görmemek gerektiği" sonucuna varmanın sakıncası var mı?

Eğer cinsiyet-toplumsal cinsiyet ilişkilerini dönüştürmenin imkânsız bir şey olduğunu düşünüyorsak, o zaman evet, bu tercih sorun yaratır. Yani, hanelerin ve yaşama birimlerinin norm ve yapılarının özünde son derece cinsiyetçi olmaya kaçınılmaz olarak devam edeceğini varsayar, sonra da katılımcı bir ekonominin ev içi emeği, kendi normlarına tabi ekonominin bir parçası olarak bünyesine dahil etmemesi gerektiğine karar verirsek, ortaya şöyle bir sonuç çıkar: Ev içi işler çok büyük ölçüde kadınlar tarafından yapılır ve bunun sonucunda kadınların boş zamanları veya başka türlü uğraşlar için ayıracakları zaman erkeklere nazaran daha az olur.

Ama neden toplumsal cinsiyet ilişkilerinin değişmeyeceğini varsayalım ki? Ev içi emekle ilgili normların dönüşüm geçirmesi, sadece ev içi emeği ekonominin parçası saymakla mı mümkün olabilir? Bu dönüşüm, cinsiyet-toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kendisinin – ekonomik kavrayışları içermekle birlikte ötesine de geçen yeni hedefleri önüne koyarak – dönüşmesinden kaynaklanamaz mı?

Bir de tersini düşünün. Elinizdeki kitabın feminizm ve toplumun geri kalanı üzerine olduğunu ve benim de burada ikna edici, zahmete değer bir feminist cinsiyet-toplumsal cinsiyet vizyonu geliştirdiğimi varsayalım. "O zaman işyerini de bir hane olarak düşünelim ve ailelerin işleyiş mekanizmasına göre işletelim ki, yeni ailelerdeki ve yaşama birimlerindeki yenilikçi ilişkilerden ekonomi de faydalansın" diyecek fazla insan çıkmazdı sanırım. Hayır, böyle bir yaklaşımın savunulacağını zannetmiyorum. Bunun yerine, akrabalık alanında olduğu gibi ekonomide de bir devrime gereksinmemiz olduğunu, böylece ekonomi alanında da, akrabalık alanındaki gibi gayet iyi sonuçlar elde edebileceğimizi düşünürdük. Yeni ekonominin akrabalık alanındaki kazanımlara uymasını ve yeni kazanımları teşvik etmesini de bekler ve talep ederdik, ama iş hayatındaki belli başlı yeniden tanımlamalar için ekonomik devrime güvenirdik.

Her durumda, herhangi iyi bir toplumun ev içi emek konusundaki kararı ne olursa olsun, katılımcı bir ekonominin cinsiyetçiliğe karşı koyacağı açıktır. Çünkü, hem cinsiyetçi hiyerarşileri ekonomik ilişkilerin bünyesine katmaya yapısal olarak muktedir değildir; hem de kadınları, başka herhangi bir alanda tabi konumda olmalarını engelleyecek şekilde güçlendirip ödüllendirir.

Ekonomi ve cinsellik

Belki de anlayışımın kıtlığından kaynaklanıyordur, ama samimi söylüyorum, ekonomi ve cinsellik arasında, yukarıda anlatılanlar-

la kurulabilecek doğrudan analojiler dışında, daha derin sistematik bir ilişki göremiyorum. Eğer bir toplumda homofobi veya cinsiyete dayalı hiyerarşinin başka biçimleri varsa, ekonomi de kapitalistse, ekonomi bu durumun pazarlık gücünde neden olduğu farklardan sonuna kadar – mülk sahiplerinin gücünün yettiği ölçüde – faydalanacaktır. Ayrıca, kapitalist ekonominin eşcinsel ve heteroseksüel davranış kalıplarını ekonomik rollerin ve tüketim kalıplarının içine dahil etmesi de mümkündür. Ama katılımcı bir ekonomide cinsiyet farklarının sömürülmesi bahis konusu dahi olamaz; çünkü tek bir ödüllendirme normu ve tek bir iş tanımı mantığı vardır. Ve bunların herkese eşit ve hakkaniyetli bir şekilde uygulanması gerçeği, doğası gereği, cinsiyete dayalı hiyerarşi seçeneklerini dışarıda bırakır.

Şundan daha da eminim ki, özgürleşmiş cinsellik, gelecekteki toplumda ne anlama gelirse gelsin, bence ancak herkese öz-yönetim gücü veren ve böylelikle sadece ekonomik alanda değil, hayatlarının başka alanlarında da yaratıcı ve inisiyatif sahibi olmayı, kararlarını kendisi vermeyi isteyen insanlar yaratabilen ekonomik ilişkilerle teşvik edilebilir.

Başka bir deyişle, sağlıklı cinselliğin yol açtığı neticelerle bağdaşması ve hatta onları desteklemesi için bir ekonomiden talep ettiği şeyleri katılımcı bir ekonomi otomatikman sağlar. Çünkü, katılımcı bir ekonomi, hayata tam anlamıyla ve diğerleriyle eşit şekilde katılmaya hazır, yeteneklerini kullanan, saygın ve hakkaniyetli koşullarda yaşayan ve tercihlerine kendisi yön veren insanlar yaratır. Bunun sonuçlarının tam olarak ya da hatta genel hatlarıyla ne olacağını başkalarının tasavvur etmesi, büyük olasılıkla da kendi hayat deneyimleriyle keşfetmesi gerekecek. Arzu edilir bir gelecekte fahişeliğin farklı bir biçimi olacak mı? Pornografinin farklı bir biçimi olacak mı? Günübirlik cinsel ilişkilerin farklı bir biçimi olacak mı?

Muhtemelen bu tür soruların tek bir yanıtı yok.

Ekonomi ve kuşak çatışması

Kapitalizm, pazarlık güçleri daha zayıf olduğu için gençlere ve yaşlılara daha az ücret vererek yaş farkını sömürür. Yaştan kaynaklanan kapasite farklarını sömürür. Yine sömürme amacıyla, kişilerin iş gücüne erken bir yaşta katılmasını teşvik eder veya işgücünden çekilmeyi hızlandırır ya da geciktirir. Kapitalizmde işgücüne katılma ve işgücünden çekilme yaşları insani seçeneklere göre ya çok erken ya da çok geçtir. Buna karşın, katılımcı bir ekonomi, kendi temel norm ve yapılarıyla çelişen bu tür davranışları sözcüğün gerçek anlamında imkânsız hale getirecektir.

Katılımcı bir ekonomiye sahip toplumlar, yaşlıların ekonomik rolüne, emeklilik yaşı ve yaşla ilgili diğer politikalar aracılığıyla karar verecektir. Keza, gençlerin ekonomik sorumluluklar üstlenme yaşına ilişkin normlar da oluşturacaktır. Kuşaklararası ekonomi dışı ilişkiler, yeni akrabalık ve toplumsal cinsiyet biçimleri de dahil olmak üzere pek çok değişkenden etkilenecektir. Ama katılımcı öz-yönetim gücüne sahip işçi ve tüketiciler talep eden katılımcı ekonomi, yaşı kaç olursa olsun herkese saygı duymayı empoze edecek; yaş ayrımcılığı yoluyla tabi konuma itilmelerini engelleyecek davranışlar geliştirmelerine imkân veren araçları ve maddi eşitliği sağlayacaktır.

Yeni bir toplumda özgürleşmiş toplumsal cinsiyetin, cinsel ilişkilerin ve kuşaklararası ilişkilerin nasıl bir biçim alacağını bu genel hatların ötesinde henüz bilmiyoruz. Ama katılımcı ekonominin bu ilişkilerle bağdaşmayacağını, hatta onları geliştirmeyeceğini düşünmek için bir neden yok.

4

CEMAAT

İnsan olmak, kendini kozmosta bir şekilde konumlandırmayı ve kolektif kimliklere, dilsel ilişkilere ve toplumsal kutlamalara sahip olmayı içerir. İnsanlar çeşit çeşit cemaatler yaratırlar. Bu cemaatlerden her biri ortak bir kültürü yaşar; tipik olarak her bir ortak kültür, sanatsal, dilsel ve ruhani tercihler bakımından diğerlerinden ayrılır. Kültürel cemaatlerle ilgili sorun şudur ki, farklı kültürel cemaatler arzu edilen çeşitliliği üretmenin yanı sıra, çeşitli nedenlerle birbirini sömürebilir, birbirine saldırabilir, hatta tarihte birçok kez şahit olduğumuz gibi birbirini yok edebilirler. Kökenleri ne olursa olsun cemaat hiyerarşileri, kendilerini meşrulaştırmak için kültürel aşağılamalara ihtiyaç duyar. Kültürel aşağılamalar ise ilk baştaki çıkış noktalarının çok ötesine taşarak varlıklarını sürdürebilirler.

İyi bir toplumda, bütün tarih boyunca gördüğümüz tek yanlı, bazen de karşılıklı cemaatlerarası saldırı ve yok etme eylemleri muhtemelen ortadan kalkacaktır.

Ekonomilerin, özellikle de katılımcı ekonomilerin, ister savaş halinde olsun, isterse birbirlerine saygı duysunlar, kültürel cemaatlerle ilişkisi nedir?

Önce, iyi bir toplumda olmasını istediğimiz kültürel ilişkilerin en azın-

dan bazı özellikleri üzerine biraz düşünelim. Ardından, bu temele dayanarak, ekonomi ile kültürel cemaatler arasındaki mevcut ve gelecekteki ilişkiyi değerlendirebiliriz.

Kültürel vizyon

Arzu edilir bir toplumda mucizevi bir şekilde yeniden doğmayacağız. Geçmişimizden kurtulmuş, tarihsel köklerimizden habersiz olmayacağız. Tam tersine, arzu edilir bir topluma ulaşma sürecinde tarihsel belleğimiz, geçmiş ve bugünkü toplumsal sürece karşı hassasiyetimiz, kendi tarihimize ve toplumumuzun tarihine ilişkin kavrayışımız zenginleşecek. Yeni bir toplum inşa etme sürecinde farklı kültürel köklerimiz geri plana itilip bastırılmayacak, aksine giderek artan bir önem kazanacak.

Bu yüzden, Einstein'ın veciz şekilde ifade ettiği gibi "milliyetçilik bir çocukluk hastalığı, insan ırkının kızamık hastalığı" olsa da, kültürel vizyonun amacı çeşitli kültürleri ortadan kaldırmak veya en küçük ortak paydaya indirgemek değil, önceki olumsuzluklarını aşarak onlardan istifade etmektir.

Arundhati Roy, Hindistan'ı tektip hale getirmek yönündeki fundamentalist eğilimlere gönderme yaparak şöyle diyor: "Müslümanlara 'hadlerini bildirdikten' sonra, ülkenin her yanından süt ve Coca-Cola mı fışkıracak? Ram Mandir inşa edilirse* herkesin sırtı pek, karnı tok mu olacak? İnsanların döktüğü gözyaşları silinecek mi? Gelecek sene bir yıldönümünü kutlamayı umabilir miyiz, yoksa daha bir yıl dolmadan nefret edilecek başkaları mı bulunacak? Alfabetik olarak sıralayacak olursak, bu defa Adivasiler, Budistler, Hıristiyanlar, Dalitler, Parsiler ve Sihlerden mi nefret edeceğiz? Blucin giyip İngilizce konuşanlardan mı, yoksa kalın dudaklı, kıvırcık saçlı-

* Bu konu, Hindistan'da Hindular ile Müslümanlar arasında yıllardır süren bir çekişmeye neden olmuştur. —y.h.n.

lardan mı nefret edeceğiz? Bunun için çok fazla beklememiz gerekmeyecek ... Hangi sapkın görüş, bütün bu kültürlerin çeşitliliği, güzelliği ve görkemli anarşisi olmadan bir Hindistan hayal edebilir? Hindistan bir kabre dönüşecek ve bir krematoryum* gibi kokacaktır."[1]

Daha iyi bir dünyaya geçiş yapmanın sonucu kültürlerin tektip hale getirilmesi olmamalı; onun yerine, farklı cemaatlerin tarihsel katkıları hiç olmadığı kadar takdir edilmeli. Kültürlerin birbirleriyle karşılıklı olarak bağdaşan bir gelişme göstermelerini sağlayacak olanaklar azalmamalı, aksine çoğalmalı.

Soykırımın, emperyalizmin, ırkçılığın, şovenizmin, kavim-merkezciliğin** ve dini baskıların yarattığı dehşeti önlemek için farklı tarihsel cemaatleri bir potada eritmeye kalkışmanın, ortadan kaldırmayı hedeflediği kötülükler kadar yıkıcı etkileri olduğu görüldü.

Kültürlerin tektip hale getirilmesi farklı kültürel öz-yönetim biçimlerini ortadan kaldırırken, tam da azaltacağını iddia ettiği cemaat kaygılarını, husumetlerini artırır. İster ırkçı, ister fundamentalist, isterse solcu olsun, kültürleri tektip hale getirme çabası, insanların kim olduğu ve nereden geldiğini anlamlandırmasını sağlayanın bu farklılıklar olduğunu gözden kaçırır.

Evet, rekabetçi veya karşılıklı düşmanlıkların beslendiği bir ortamda dinsel, ırksal, etnik ve ulusal cemaatler genellikle sekter kamplara dönüşür. Böyle cemaatlerin en büyük derdi kendilerini gerçek ve hayali tehditlere karşı savunmaktır; hatta işi başkalarına savaş açmaya kadar götürürler.

---

* Ölülerin yakıldığı yer. –ç.n.

1 Arundhati Roy, "Democracy, Who Is She When She Is At Home", *Outlook India Magazine*, 6 Mayıs 2002.

** etnosantrizm

Ve evet, başka bağlamlarda kullanılan daha incelikli, o kadar açık sözlü olmayan ırkçı ifadeler de söz konusudur. ABD'de yurttaşlık hakları hareketinin kazanımlarından sonra ırkçılığın değişen çehresini yorumlarken Al Sharpton şuna dikkat çekmişti: "Şimdi insanların çok daha zarif ve özenli olduğu bir çağda yaşıyoruz. Artık Jim Crow yok; oğlu James Crow Beyefendi var."*

Ama nasıl ki açık ya da gizli toplumsal cinsiyet veya cinsellik hiyerarşilerinin varlığı, toplumsal cinsiyet ve cinsellik alanlarındaki çeşitliliği ortadan kaldırmamız gerektiği anlamına gelmiyorsa; toplumun hemen her yanında karşımıza çıkan, ırka ve başka şeylere dayalı açık ya da gizli kültürel hiyerarşilerin varlığı da kültürel çeşitliliği yok etmemiz gerektiği anlamına gelmez. Asıl ödevimiz farklılığı yok etmek değil, baskıyı kaldırmaktır.

Desmond Tutu'nun Güney Afrika'da yaşananlar hakkındaki yorumunun ortaya koyduğu gibi, hiç kuşkusuz ırkçılığın çoğunlukla çok kaba, çirkin ve maddi bir yönü vardır: "Geldiklerinde bizim toprağımız, onlarınsa İncil'i vardı. Bize gözlerimizi kapamamızı ve dua etmemizi söylediler. Gözümüzü açtığımızda onların toprağı, bizimse İncil'imiz olmuştu." Ama ırkçılığın başat teması her zaman ekonomi değildir; ekonomi önemli ölçüde etkili olduğunda bile, ırkçı manzaranın sadece bir bölümünü oluşturur. Irkçılık, kavim-merkezcilik, milliyetçilik ve dinsel bağnazlık, etkisi maddi farklılıkların ötesine geçen kültürel tanımlar ve inançlardan kaynaklanır.

Hâkim cemaat grupları, baskı uyguladıkları cemaatlerin varsayılan aşağı konumu ve kendi üstünlükleri hakkında mitler yaratarak im-

* Jim Crow, gerçek bir kişi değil, 1800'lerin sonundan II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ABD'nin güney eyaletlerinde uygulanan ırk ayrımcılığına verilen addır. Söz konusu dönemde güney eyaletlerinin bu yönde çıkarttığı yasalara Jim Crow Yasaları denmiştir. Siyahların beyazlarla aynı toplu taşıma araçlarını kullanmasını, aynı okula gitmesini, aynı lokantada yemek yemesini, vs. men eden yasalar bunlara birer örnektir. –y.h.n.

tiyazlarını rasyonalize ederler. Bu mitler insanların zihninde, genellikle maddi ilişkilerin ötesine geçen bağımsız bir varlık kazanır. Bunun sonuçları zalimcedir ve sadece ırkçının değil baskı kurduğu kesimlerin de bakışını çarpıtır. Amerikalı romancı Ralph Ellison'un sözcükleriyle ifade edersek: "Ben görünmez bir insanım. Hayır, Edgar Allan Poe'nun zihnini meşgul eden hayaletlerden biri değilim; Hollywood filmlerinizde ruh çağırırken gelen sislerden de değilim. Ben maddi, etten kemikten, liflerden ve sıvılardan yapılma bir insanım – hatta bir aklım olduğu bile söylenebilir. Ama görünmezim; çünkü insanlar beni görmeyi reddediyor, anlıyor musunuz? Sirk gösterilerindeki bedensiz kafalar gibi; sanki kalın ve görüntüleri çarpıtan bir aynayla çevrelenmişim. İnsanlar bana yaklaştığında sadece etrafımdakileri, kendilerini veya hayal güçlerinin uydurmalarını görüyorlar; aslında benim dışımda her şeyi görüyorlar."

Baskı gören cemaatler içinde bazı unsurlar aşağı konumda olduklarına ilişkin mitleri içselleştirir ve hâkim kültürleri taklit etmeye, en azından onlara uyum sağlamaya çalışırlar. Kızılderili aktivist Ward Churchill'in belirtmiş olduğu gibi, ABD'de beyaz üstünlüğüne ilişkin doktrinler o kadar yaygındır ki, Amerikan Kızılderililerin çocukları bile kovboy olmak ister. Ezilen cemaatlerdeki pek çok kişi buna bir yandan kendi kültürel geleneklerinin bütünlüğünü savunarak cevap verirken, bir yandan da üzerlerindeki baskıları meşrulaştıran ırkçı ideolojilerle ellerinden geldiğince savaşırlar. Ama W.E.B. Dubois şu hususa dikkat çeker: "Bu çifte bilinç, kendine hep başkalarının gözünden bakmak ve sana eğlenceli bir aşağılama ve acımayla bakan bir dünyanın cetveliyle ruhunu ölçmek, insanda tuhaf bir duygu yaratır."[2] Frederick Douglass da benzer bir noktaya değinir. Beyaz bir adamın arkadaşını kanının son damlasına kadar savunması takdire şayan bir davranış olarak görülürken, siyah bir

2 W.E.B. Dubois, *The Souls Of Black Folks*, Bantam Classics. Orijinal dilindeki ilk basımı 1903 yılında yapılmıştır.

adamın aynı şeyi yapmasının suç kabul edildiğini öne sürer.

Her ne olursa olsun, kültürel kurtuluş, cemaatler arasındaki farklılıkları yok etmekle olmaz. Tek gerçek kültürel kurtuluş, ırkçı kurumları ortadan kaldırmakla, ırkçı ideolojilerden vazgeçmekle ve tarihsel cemaatlerin birbirleriyle ilişki kurdukları ortamları değiştirmekle mümkün olur. Cemaatlerin dayanışmayı bozmadan farklılıkları muhafaza edip kutlaması ancak böyle mümkün olabilir.

Dolayısıyla, ırkçılığa, kavim-merkezciliğe, dinsel bağnazlığa ve cemaat baskısının diğer biçimlerine getirilebilecek alternatiflerden birisi, "cemaatlerarası yakınlaşma"* veya "çokkültürcülük"** diye adlandırabileceğimiz yaklaşımdır. Bu alternatif, her cemaatin varlığını güvenle sürdürebilmesi için yeterli maddi ve manevi kaynağı garanti ederek, cemaat biçimlerinin çokluğuna saygı gösterilmesini ve bu çokluğun korunmasını vurgular.

Farklı kültürler cemaatlerarası yakınlaşma çerçevesinde etkileşime girdiğinde, her kültür kendi tarihsel deneyiminin benzersiz ürünleri olan özel bir bilgeliğe ve – çoğunlukla – bir dile sahip olmakla kalmaz; aynı zamanda, her birinin içsel özellikleri hiçbir yaklaşımın tek başına başaramayacağı ölçüde zenginleşir. Cemaatlerarası negatif ilişkilerin yerini pozitif ilişkiler alır; ve bu değişim, her cemaatin gelenekleri ve öztanımlarını sürdürebilmesi için gerekli araçlara sahip olmasını garanti ederek, pek çok cemaatin karşı karşıya kaldığı kültürel yok olma tehdidini bertaraf eder.

Bireyler tercih ettikleri kültürel cemaatleri kendileri seçmeli; yaşlılar veya başka sıfatlar taşıyan diğer insanlar, özellikle önyargılara dayanarak onların yerine karar vermemelidir. Cemaatin dışındakiler, insani normları ihlal ettiğini düşündükleri kültürel uygulamala-

* İng. intercommunalism

** İng. multiculturalism

rı eleştirmekte özgür olmalı, ama eleştirinin ötesine geçen dış müdahaleye izin verilmemelidir. Bunun tek istisnası, her cemaatteki bütün üyelerin muhalefet etme ve kişisel zarar görmeden cemaati terk etme hakkını güvenceye alma amacını taşıyan müdahaledir.

Daha da önemlisi, özerklik ve dayanışma uzun bir geçmişe sahip olup cemaatler arasındaki şüphe ve korkunun üstesinden gelene kadar, iki cemaat arasındaki ihtilaflarda hangisinin taviz vereceği cemaatlerarası yakınlaşma normlarına göre belirlenmelidir. Amaç, taraflardan hangisi daha güçsüzse, dolayısıyla gerçekte daha fazla tehdit altındaysa, o tarafın korunması olmalıdır. Bu tür bir cemaatlerarası yakınlaşma, ihtilafları tek taraflı yumuşatma sürecini başlatma yükümlülüğünü daha güçlü – dolayısıyla tahakküm altına alınma korkusu daha az olan – tarafa yükler. Nadiren uygulansa da, bu basit kural aşikâr ve makuldür.

Cemaatlerarası yakınlaşmanın amacı, hiçbir cemaatin kendini tehdit altında hissetmeyeceği, böylece başkalarından bir şeyler öğrenmekten ve onlarla paylaşıma girmekten çekinmeyeceği bir ortam yaratmaktır. Fakat, cemaatlerarası ilişkilerin olumsuz tarihi göz önüne alındığında, bir gecede bunun üstesinden gelinebileceği iddia edilemez. Davranış tarzlarıyla ilgili beklentiler konusunda farklı bir tarihsel miras oluşana kadar, cemaatlerarası ilişkilerin sabırla, adım adım örülmesi gerekir. Kültürlerini yeniden üretmesi için cemaatlere temin edilmesi gereken araçların neler olduğuna ve haksız dış müdahalelerden bağımsız gelişmenin ne anlama geldiğine karar vermek özel durumlarda her zaman kolay olmayacaktır.

Ama cemaatlerarası yakınlaşma yaklaşımına göre, çatışan görüşler hakkında yargıya varmanın kriteri muhtemelen şu olacakmış gibi görünüyor: Her bir cemaate, kültürel geleneklerini tanımlayıp geliştirmesi ve herkesin eşit şekilde kullanma hakkı olan sınırlı bir araç-

lar kümesiyle bütün diğer cemaatlere kültürünü tanıtması için yeterli malzeme ve iletişim aracı temin edilmelidir.

Irk ve kapitalizm

Nasıl ki kapitalizmin tanımlayıcı kurumları boyları ve ses tonları farklı kişilere farklı muamele yapılmasını gerektiren hiçbir özelliğe sahip değilse, farklı kültürel cemaatlerde yaşayanların ekonomik açıdan farklı muamele görmesini de hiçbir şekilde gerektirmez.

Tam aksine, özü itibariyle kapitalizm, eşit fırsat sömürücüsü olarak tanımlayabileceğimiz bir sistemdir. Eğer yeterince şanslı, gaddar veya nadir durumlarda da yetenekliyseniz, bir de güç ve gelir açısından yükselmenizi sağlayacak kadar duyarsızsanız, kültürel veya biyolojik özellikleriniz ne olursa olsun, mülk sahibi olup kâr etmeye başlayarak bir kapitalist olabilir ya da güçlendirici koşulları tekelinize alabilir, böylece işçi sınıfı yerine koordinatör olmanın meyvelerini toplayabilirsiniz.

Diğer yandan, kapitalizmde başarılı olmak için gerekli özelliklerden hiçbirine sahip değilseniz, ırkınız, milliyetiniz veya dininiz ne olursa olsun, kendinizi esas olarak tekdüze ve itaatkârlık gerektiren işler yapan, emir alan ve çok küçük paralar kazanan ücretli bir köle olarak bulursunuz.

Aynı kavrayış daha az aşağılayıcı şekillerde de ifade edilmiştir. Örneğin, Nobel ödüllü iktisatçı Milton Friedman şöyle der: "Serbest bir piyasa sisteminin büyük erdemi şudur ki, insanların hangi renkten ve dinden olduğuna aldırmaz; sadece satın almak istediğiniz bir şey üretip üretemediğiyle ilgilenir. Birbirinden nefret eden insanların birlikte iş yapıp birbirine yardım etmesini sağlayan, şimdiye kadar keşfettiğimiz en etkin sistemdir."[3]

3 Milton Friedman, *Free to Choose*, Harcourt, 1. basım, 1980.

Kendi başına kapitalizm söz konusu olduğunda Friedman'ın gözleminin ilk cümlesi doğrudur. Ama birbirinden nefret eden insanların bulunduğu bir ortamdaki kapitalizm için aynı şeyi söyleyemeyiz – ki bu da ikinci cümlenin manipülasyon amaçlı bir yalan olduğunu ortaya koyar.

Friedman'ın analizindeki yanlışlık şuradadır: Bir toplumun ekonomi dışı genel toplumsal yapıları belirli bir özelliğe sahip olanları kültürel açıdan tabi ya da hâkim konuma getiriyorsa, kapitalizm ırk, din, etnik köken veya başka kültürel özellikler bakımından kör değildir. Böyle durumlarda, kapitalizmin ekonomi mantığı ekonomi dışı hiyerarşinin farkına varacak ve onu görmezden gelmek yerine, faaliyetini onu dikkate alarak düzenleyecektir. Kapitalizm, ekonomi alanı dışında oluşan nefreti Friedman'ın ima ettiği gibi ortadan kaldırmaz; yeniden üretir ve büyütür.

Eğer bir toplumda ırkçılık, dinsel bağnazlık veya başka türden kültürel bir hiyerarşi belirli bir cemaate düşük bir statü ve etkileme gücü veriyorsa, o cemaatin üyeleri kapitalist bir ekonomide, genel olarak, kendilerinden "üstün" olanlardan daha yüksek bir konuma getirilmeyecek, onlara tabi olacağı pozisyonlara itilecektir. Ekonomik sömürü hiyerarşilerini dayatmak, mümkün olduğunda da genişletmek için ekonomi, cemaat üyelerinin mevcut beklentilerini kullanacaktır. Örneğin, beyazların siyahlara üstün olduğu şeklindeki ırkçı beklentiyi kullanacaktır. Bu dışsal hiyerarşileri ihlal ederek kendi faaliyetlerini potansiyel risklerle karşı karşıya bırakmayı seçmeyecektir.

Bu nedenle, eğer toplumda ırkçılık yükselişteyse kapitalist işveren – kendisi ırkçılığa karşı olsa da – genellikle, beyazları yönetmek üzere siyahları yönetici olarak işe almaz veya benzer bir konuma getirmez. Tersine, siyahları yönetmek üzere beyaz yöneticileri işe alır. Birinci seçenek, itaatsizliğe ve ihtilafa yol açma riski olduğu için

devre dışı kalır. Başka bir deyişle, kapitalizm, ekonomi içinde arzu ettiği kalıpları genişletmek için kültürel hayatın alışılmış kalıplarını kullanır.

Benzer şekilde, eğer konumu nedeniyle bir cemaatin üyelerine düşük ücret verilebiliyorsa –işverenin kişisel tercihlerine aykırı olsa da – maliyetlerin düşürülmesine dayanan pazar rekabeti uyarınca düşük ücret ödenir.

Bununla birlikte, ırkçılığa karşı artan muhalefet, ırka dayalı hiyerarşileri beklentilerle uyumsuz hale getirmeye ve hoşnutnuzluğa ve direnişe neden olmaya başladığı ölçüde, kapitalist işverenler ırksal özellikleri açıkça sömürmekten kaçınacaktır; ama ürünleri satarken veya insanların çalışma yeteneğini satın alırken insanları iliğine kemiğine kadar sömürmeye devam edecektir. İşte bu nedenle, toplumda ırkçılığa karşı muhalefetin artması durumunda, Sharpton'ın işaret ettiği gibi, Jim Crow tarzı ırkçılıktan Oğul James Crow Beyefendi tarzı ırkçılığa bir geçiş yapılır.

Öyleyse arzu edilir bir ekonomi bu fenomeni nasıl tersine çevirir?

Irk ve katılımcı ekonomi

Irk, din, etnisite veya milliyete dayalı kültürel hiyerarşilerin bulunduğu bir topluma katılımcı ekonomi nasıl bir katkıda bulunur? Hiyerarşilerin bulunmadığı arzu edilir cemaatlere sahip bir toplumda katılımcı ekonominin etkileri ne olur? Genel olarak, katılımcı ekonominin kendi ekonomik faaliyetleriyle ilgili ihtiyaçları kültürlere herhangi bir kısıtlama dayatır mı?

ABD'nin ırksal, dinsel ve etnik manzarasını değiştirmeden ekonomisini katılımcı ekonomi haline getirirseniz, ortaya çelişkili bir durum çıkar. Süregiden ırksal ve diğer dinamikler kültürel cemaatleri karşı karşıya getirmeye ve insanlarda üstünlük ve aşağı olma bek-

lentileri yaratmaya devam eder. Buna karşın, katılımcı ekonomi dayanışma üretebildiği için, bu beklentileri bozacaktır.

Katılımcı ekonomi kültürel hiyerarşilerle bağdaşmayan gelirler ve koşullar sağlar. Herkesi eşit derecede güçlendirdiği için de kültürel hiyerarşileri yıkabilir.

Katılımcı bir ekonomide insanlar ırkçılığı ve diğer kültürel adaletsizlikleri ekonomik bakımdan sistematik olarak sömüremez, çünkü ırkçı bir şekil verilecek ekonomik hiyerarşiler yoktur. Elbette katılımcı bir ekonomide bireyler bunu yapmaya çalışabilir ve tabii ki korkunç kişisel tutumlar sergileyebilirler, ama ırkçıların ne birey ne de bir cemaat üyesi sıfatıyla haksız ekonomik güç veya servet edinmesine izin veren hiçbir ekonomik mekanizma yoktur.

Siyah ya da beyaz, Latin Amerika kökenli veya İtalyan kökenli, Yahudi veya Müslüman, Presbiteryen ya da Katolik, güneyli veya kuzeyli olabilirsiniz. Katılımcı bir ekonomide, toplumun genelinde var olabilecek kültürel hiyerarşilerden bağımsız olarak, herkes gibi sizin de dengeli bir iş bileşeniniz, adil bir geliriniz ve koşullar üzerinde öz-yönetim gücünüz vardır.

Hâlâ varlığını sürdüren ırkçılık veya öteki kültürel adaletsizlikler katılımcı bir ekonomiye aktörlerin rol tanımları içinde sızabilir; ama adaletsiz bir ekonomik güç veya maddi servet ya da rahatlık sağlayacak şekilde değil. Bu nedenle, dönüşüm geçirmiş bir Birleşik Devletler'de siyahlar, Latin Amerika kökenliler veya Asyalıların istatistiksel olarak farklı özellikler içeren dengeli iş bileşenleri olabilir. Ama bu farklar, işlerinin toplumsal dengesini bozmaz. Evet, doğru, kültürel olarak tanımlanmış bu tür iş özelliklerinin farklı biçimler altında aşağılayıcı yönleri olabileceği düşünülebilir. Ama olsa bile, ekonominin öz-yönetim dinamikleri bu durumdan mustarip

olanlara adaletsizlikleri ortadan kaldırma imkânı sağlayacaktır.

Aslında katılımcı bir ekonomide azınlık cemaatlerinin üyelerinin, işyerlerinde ortaya çıkabilecek aşağılayıcı dinamiklerden kendilerini korumak için ya da geçmişin kalıntısı olarak varlığını sürdüren veya toplumsal hayatın başka alanlarında ortaya çıkan aşağılayıcı dinamiklerle savaşmak için bir araya geldiği, genellikle kurul* olarak adlandırılan araçlara sahip olacağını hayal ve hatta tahmin edebiliriz. Nitekim, kültürel adaletsizliklerin engellenmesi için bir ekonomiden beklenebilecek en önemli şey, gelir ve güç hiyerarşisinin ortadan kaldırılması ve kültürel kurullara saygı gösterilmesidir.

Peki arzu edilir bir toplumdaki arzu edilir kültürler katılımcı ekonomiyi nasıl etkileyebilir? Toplumun diğer alanlarında tesis edilmiş olan kültürel normların, katılımcı bir ekonomide ekonomik hayatı etkilememesi için bir neden yoktur ve sanıyorum etkileyecektir de. Farklı gelenek, din, kutlama usulleri ve ahlaki inançlara sahip, farklı kültürel cemaatlerden insanların günlük pratikleri de kuşkusuz birbirinden farklı olacaktır. Farklı cemaatlerden insanlar arasında tatil günlerinden çalışma veya tüketimle ilgili günlük pratiklere kadar pek çok fark olabilir. Örneğin, çalışma süresi içinde ibadete zaman ayrılabilir; insanlar cemaatlerinin kültürel olarak yasakladığı veya tercih ettiği belli faaliyet çeşitlerine orantısız şekilde katılabilir; farklı beslenme biçimlerine sahip olabilir, vs. ABD'de Amişler** örneğinde olduğu gibi, bir cemaatin üyelerinin kültürel nedenlerle çalışmak istemediği bütün bir sanayi veya sektör olabilir.

* İng. caucus. Genellikle azınlık durumundaki belirli bir etnik ya da dinsel gruba veya toplumsal cinsiyete mensup kişilerin dışa kapalı şekilde bir araya geldiği toplantılar kastediliyor. –ç.n.

** Kuzey Amerika'da yaşayan tutucu bir Hıristiyan grubun üyeleri. Amiş Mennonitleri olarak da bilinirler ve Kadim Amiş Mennonit Kilisesi'ne bağlıdırlar. Halen, 17. yüzyıl Avrupa'sının kırsal giyim biçimine sadıktırlar. Telefondan, elektrikle aydınlanmaktan kaçınan Amişler, otomobil yerine atlı araba kullanırlar. Genellikle iyi birer çiftçi olarak kabul edilen grup üyeleri, modern tarım araçlarını da kullanmayı reddeder. –y.h.n.

Ancak, kültürel cemaatlerin kendine özgü ekonomik ihtiyaçları, gerek cemaatlerin dışında gerekse içinde yer alanların öz-yönetimle belirlediği isteklerle uyumlu olmalıdır.

Daha güç çalışma koşulları söz konusu olduğunda, örneğin, bir işyerinin bütün üyelerinin neredeyse tümünün aynı cemaatten olması daha mantıklı olabilir; böylece, tatilleri, çalışma saatlerini ve günlük işleri başkalarına göre uyulması imkânsız bir takvime göre kendi aralarında kolaylıkla ayarlayabilirler. Öz-yönetim bu tür düzenlemeleri imkânsız kılmaz, hatta zaman zaman mükemmel çözümler haline getirir.

Tıpkı büyük ve bazen de küçük tüketici birimlerinde olduğu gibi bir işyeri de pek çok farklı cemaatin üyelerini bir arada barındırabilir; bu da diğer bir seçenektir. Bu tür durumlarda, karşılıklı olarak çok küçük düzenlemeler yapılabilir. Bazı insanlar Noel'i, diğerleri Hanukka'yı* kutlamak veya başka tatillere çıkmak için o günlerde işe gelmez. Ya da çalışma takviminde daha sık karşılaşılan farklılıklar varsa veya kültürel pratikler bazı insanların yapabileceği iş türlerini etkiliyorsa, daha kapsamlı düzenlemelere de gidilebilir.

Burada önemli olan, katılımcı ekonomide işyerleri, tüketici birimleri ve planlama süreçlerinin, tanımlayıcı özellikleri sınıfsızlık ilkesine göre tasarlanmış çok esnek bir altyapı sağlamasıdır. Bu altyapının ayrıntıları, çeşitli kültürel pratiklere ve inançlara yer açma da dahil, sonsuz sayıda farklı biçim alabilir.

Son olarak, katılımcı ekonominin kültürleri nasıl etkilediğini sorabiliriz. Katılımcı bir ekonomide işçi ve tüketici rollerinin ihtiyaç ve

*İbranicede "Kutsama" anlamına gelir. Işıklar Bayramı ya da Makabiler Bayramı olarak da bilinir. 25 Kislev'de (Aralık) başlayarak sekiz gün kutlanan Hanukka, Yahudilikte, IV. Antiokhos Epiphanes'in İkinci Kudüs Tapınağı'na Zeus adına bir tapınak eklemesinden üç yıl sonra (İ.Ö. 165) tapınağın yeniden kutsanmasının anıldığı bayramdır. –y.h.n.

gereklilikleri, bir kültürün iç işleyişinde başvurabileceği uygulamaları sınırlandırır mı?

Katılımcı bir ekonomide kültürel cemaatler – büyük bir anlaşmazlığa yol açmadan – bir azınlığa diğerlerinin aleyhine maddi avantaj veya büyük bir güç sağlayan içsel normlar ve düzenlemeler barındıramaz.

Örneğin, rahipleri, sanatçıları, kâhinleri, yaşlıları veya başka bir kesimi yücelten ve diğer bireylerden bu ünlü şahsiyetlere itaat etmesini, hatta onları hediyelere boğmasını talep eden bir kültür düşünelim. Katılımcı bir ekonomide böyle bir kültürel cemaatin uzun süre yaşama ihtimali hayli düşüktür. Çünkü insanlar çalışma sürelerini hakkaniyet, dayanışma, öz-yönetim ve çeşitlilik yönünde kişisel eğilimler üreten ortamlarda geçirir. Bu ortamlar insanlara başkalarına saygı göstermeyi, ama körü körüne itaat etmemeyi öğretir. Öyleyse niçin hayatlarının başka alanlarındaki hakkaniyetsiz koşullara ve belli kesimlere avantaj sağlayan karar alma süreçlerine boyun eğsinler?

İyi bir toplumda insanların kültürleriyle bağını koparmakta özgür olacağından yola çıkarak, çoğu insanın, emeğinin meyvesinden yararlanmasını engelleyen veya ona kişisel güçlenme ve başkalarıyla eşit olma fırsatı vermeyen bir kültürel cemaatten ayrılma özgürlüğünü kullanacağını tahmin edebiliriz; en azından ben öyle olacağını umuyorum. Zaten, bu tür kişisel özgürlükleri yasaklayan bir toplumda katılımcı bir ekonominin oluştuğunu hayal etmek güçtür; çünkü katılımcı bir ekonomide insanlar hem kendi hayatlarını yönetme arzusuna, hem de bunun için gerekli ekonomik araçlara ve bilgiye sahip olacaktır.

Ek: Din ve sol

Bu bölüme son vermeden önce, din ile katılımcı ekonomi ve din ile

iyi toplum arasındaki ilişkiden kısaca bahsetmek istiyorum.

Din ile katılımcı ekonominin bir arada bulunması ve etkileşim içinde olması, yukarıda anlattıklarıma yeni bir güçlük eklemez. Katılımcı ekonominin var olduğu bir toplumda, bütün dindar insanlara katılımcı ekonomi elbette aynı şekilde davranacaktır. Hepsinin dengeli iş bileşenleri olacak, hepsi adil biçimde ödüllendirilecek ve öz-yönetime dayanarak karar alma süreçlerinde etkili olacaktır.

Katılımcı bir ekonominin, insanların kültürel bağlılıkları yüzünden yüceltilmesine veya yerilmesine zemin hazırlayabilecek ekonomik gerekçeleri veya araçları yoktur. Keza, kültürel eğilimleri düşmanlık yaratıcı nitelikte olanların bu eğilimlerini açığa vurması pek kolay olmayacak, hatta imkânsız olacaktır. Benzer şekilde, ekonomik elbirliğine ulaşmanın hedeflendiği daha geniş sistem içinde, ekonominin bazı cemaatlerin bayramlarına veya pratiklerine saygı gösteremeyeceğini söyleyen bir özellik de katılımcı ekonomide bulunmuyor. Ama dinlerin iyi bir toplumla ilişkisi, katılımcı ekonomiyle ilişkisine kıyasla daha karmaşık bir konudur.

Solda yer alan pek çok kişi, dinlerle iyi bir toplumun bağdaşmasının tek kelimeyle imkânsız olduğunu düşünür; dinin adaletle, hakkaniyetle, özellikle de öz-yönetimle, yapısı gereği çatıştığına inanır. Dini eleştirenler, iyi bir toplumda katılımcı ekonomiyle iyi dinler arasında etkileşim olmayacağı, çünkü iyi bir toplumda, iyi ya da kötü, hiçbir dine yer olmayacağı kanısındalar.

Din karşıtı argüman ilk önce tarihe bakar ve dinlerin, ardı arkası gelmeyen gayri insani davranışlar sergilediğini görür – hiç kimse bu acıklı öyküyü yadsıyamaz. Bazı din karşıtı eleştirmenler bir adım daha ilerler ve çeşitli kutsal metinlere bakarak, her türlü çirkin buyruğun ve iddianın açıkça yazdığını gösterir. Eleştirmenler, dinin akıl yürütmeyi veya sanatı engellediğine, sadece özgür toplumsal iliş-

kileri değil dürüstlüğü ve insan haysiyetini de çiğnediğine dair örnekler vererek argümanlarını destekleyebilir. Son olarak, din karşıtı eleştirmenler şu görüşü ileri sürerek savlarını perçinleyebilir: Bir tanrıya olağanüstü güçler atfedilip, bu güçlere itaat talep edilmesinin bir adım ötesi, insanın kendi tanrısını başkalarının tanrılarının, kendi dinine inananları başka bir dinin inananlarının karşısına koymasıdır; bu, küçük fakat neredeyse geri döndürülemez bir adımdır. Sonunda, bir tanrıya itaat etmekten o tanrının temsilcilerine itaat etmeye, oradan da her türlü otoriteye itaat etmeye geçilir.

Bunun, gerek öngörü mantığı ve tarihsel açıklama gücü, gerekse öngörülerinin doğrulanması bakımından zayıf bir argüman olmadığını kabul etmek gerekir. Ama bazı dinlerin eylem ve inançlarına bakarak bütün dinlere ilişkin genelleme yaptığı ve örgütlü otoriteci dinlere dönük sert eleştirisini her türlü dinselliği kapsayacak şekilde genişlettiği için, bana kalırsa, sonuçta abartılı bir argümandır.

Bana kalırsa, nasıl ki iyi bir toplumda hiç ekonomi olmayacağını değil, iyi ekonomi olacağını, hiç yönetim sistemi olmayacağını değil, iyi yönetim sistemi olacağını düşünüyorsak, iyi bir toplumda da din olmayacağını değil, iyi din olacağını tasarlamalıyız.

İyi dinlerin neye benzeyeceğine gelince; mevcut dinlerden doğanlar ve yeni dinsel biçimler de dahil olmak üzere iyi dinlerin büyük bir çeşitlilik göstereceğini hayal edebiliyorum. Ama ortak arzularının, genel olarak, zengin ve sağlam bir ahlak tesis etmek ve adil bir toplumun diğer üyelerinin ahlakını ve rollerini ayaklar altına almadan, evrendeki yerimize esin verici bir anlam katmak olacağını düşünüyorum.

İyi dinlerin nasıl olacağı hakkında daha fazla bir şey söyleyemem. Ama bu bölümün çerçevesinin dışında kalsa ve kuşkusuz, görüşlerimi dikkatlice geliştirip test ettiğim bir alan olmasa da, dinin sol-

la ilişkisi üzerine bir şey daha söylemek istiyorum.

Bana göre, dini küçümseyen hatta dine düşmanca yaklaşan üyeleri olan bir hareket ABD'de ve muhakkak ki başka pek çok ülkede kaybetmeye mahkûmdur.

İyi bir toplumda, iyi dinin insanların hayatına pozitif katkısı olacağına ikna olmayanlar olabilir. Din konusunda en iyi tutumun bilinemezci olmak olduğunu düşünenler veya her türlü dine son derece eleştirel yaklaşanlar olabilir. Hatta bu görüşe onu savunacak kadar saygı duymasa bile, aynı fikirde olmayanlara saygı gösteren ve böyle davrandığı için de saygıyı hak edenler de olabilir. Buna karşın, ciddi bir solcu, Amerika gibi dindar bir toplumda dinle ilgili her şeyi aşağılamanın stratejik bir intihar olacağını görebilmelidir. Kişinin görüşü ne olursa olsun, eğer ABD'de katılımcı ve öz-yönetime dayalı geniş bir hareketin inşasına katkıda bulunmak istiyorsa, dini bir tarzda kutlama yapan ve ibadet eden kesimlerle sıcak ve saygılı bir ilişki kurmanın yolunu bulmalıdır. Bunun alternatifi, sadece dine kapıları kapatmak değil, ilişki kurmak istediğimiz nüfusun çok büyük bir bölümünden kopmaktır. ABD'de örgütçü olmaya çalışan birinin dini küçümsemesi, Fransa'da örgütçü olmaya çalışıp da Fransızca konuşanları küçümsemekten daha akıllıca bir davranış değildir.

Her halükârda, hayatın gelecekteki kültür alanıyla ilgili tam ve ikna edici bir vizyona henüz sahip olmasak da, öyle görünüyor ki, katılımcı ekonominin kültürel yenilikleri engellemek yerine uygun şekilde teşvik edeceğinden ve bu yeniliklere katkıda bulunacağından emin olabiliriz.

5

ENTERNASYONALİZM

Bu bölümde, şeylere farklı bir açıdan bakabilmek için, halihazırda uluslararası düzeyde ne tür sorunlar yaşadığımızla başlayalım ve aktivizmimizle kısa ve orta vadede hangi değişimleri istediğimizi soralım. Daha sonra, uluslararası ilişkiler alanında amaçladığımız değişimlerin ekonomi açısından içerimlerinin neler olduğunu, önerdiğimiz yeni ekonomi vizyonunun da uluslararası ilişkiler açısından hangi içerimleri barındırdığını görebiliriz.

Kapitalist küreselleşmenin reddi

Günümüzde uluslararası ticari mübadele, halihazırda en fazla varlığa sahip olup mübadeleye girenlere çok büyük avantaj sağlıyor. ABD kökenli çokuluslu bir şirketle Guatemala, Kenya veya Taylandlı yerel bir şirket arasında ticaret yapıldığında, daha az varlığa sahip olan zayıf taraf bu ticaretten daha fazla istifade etmiyor; faydalar eşit şekilde de paylaşılmıyor; güçlü tüccarlar bu ticaretten orantısız şekilde yararlanarak göreli hâkimiyetlerini artırıyor.

Oportünist retoriği bir kenara bırakırsak, kapitalist küreselleşmeciler yoksul ve zaten zayıf olanları güçsüzleştirmeye ve zengin, halihazırda güçlü olanları daha da güçlendirmeye çalışıyor. İşte sonuç: Dünyadaki en büyük 100 ekonominin yarısından fazlasını ülke ekonomileri değil, şirketlerin varlıkları oluşturuyor; ve tüm dün-

yada on milyonlarca insan korkunç bir yoksulluk çekiyor, bunun da ötesinde her yıl açlıktan ölüyor.

Kaynaklar, gelirler ve ulaşılması amaçlanan insan kitlesi için yürütülen uluslararası pazar rekabeti ise çoğu zaman sıfır toplamlı bir oyun; yani, taraflardan birinin kazancı, diğerinin kaybı anlamına geliyor. Pazar katılımcıları ilerleyebilmek için başkalarının yenilgisinden yararlanırken, kapitalist küreselleşme düşmanlık yaratan ve bireyler, şirketler, sanayiler ve devletler arasındaki dayanışmayı tahrip eden bir "önce ben" tutumunu teşvik ediyor. Kamusal ve toplumsal mallar önemsizleştiriliyor, özel tüketim malları yüceltiliyor. İş camiaları, sanayiler ve ülkeler kendi kârlarını yükseltirken, kayıplarını başka ülkelerin, hatta kendi ülkelerindeki yurttaşların büyük çoğunluğunun sırtına yüklüyorlar. Yol gösterici temel ilke insanların refahını sağlamak değil.

Üstelik, ister McDonalds veya Disney tarzında olsun, ister değerli yerli köklerden türemiş olsun kültürel cemaatler ve değerler, mevcut küresel mübadele yapıları içinde ancak erişim güçlerinin izin verdiği ölçüde yayılabiliyor; daha da kötüsü, erişim olanakları daha fazla olan diğer cemaatler tarafından rutin olarak bastırılıyorlar.

Kapitalist küreselleşme, niteliği, niceliğin içinde boğuyor. Kültürel çeşitlilik değil, tektiplilik yaratıyor. Sadece Starbucks* bayileri değil, Hollywood imgeleri ve Madison Avenue** tarzı yerler de hızla çoğalıyor ve her yere yayılıyor. Yerli olan ve ticari nitelikte olmayan her şey, hayatta kalmak için bile mücadele etmek zorunda. Çeşitlilik azalıyor.

Kapitalist küreselleşmecilerin salonlarında sadece siyasi seçkinler

* Yerel bir kahve çekirdeği perakendecisi olarak kurulmuş, şimdi çokuluslu ve dünyanın en büyük kahve dükkânları zinciri haline gelmiştir. Kasım 2006 itibariyle bayi sayısı 7.102 olarak açıklanmıştır. —y.h.n.

** New York'un en "fiyakalı" caddesi. —y.h.n.

ve şirket seçkinleri hoş karşılanıyor. Çalışanların, tüketicilerin, çiftçilerin, yoksulların ve imtiyazsız olanların oluşturduğu geniş halk kesimlerinin orantılı bir söz hakkına sahip olması gerektiği fikrine aktif olarak karşı çıkılıyor. Aslında, kapitalist küreselleşmenin amacı da zaten tam olarak, Batılı şirketlerin ve siyasi yönetimin en güçlü unsurları dışında bütün toplumların, hatta devlet liderlerinin bile etkisini azaltmaktır. Kapitalist küreselleşme, şirket tarzı hiyerarşiyi sadece ekonomiye değil, siyasete de dayatıyor. Otoriteci ve hatta faşist devlet yapıları hızla çoğalıyor. Azıcık söz hakkına sahip olanların bile sayısı azalıyor.

Şirket merkezlerindeki ofislerinde oturan finansçılar hisse senedi sahiplerinin etkisini artırdıkça altımızdaki toprak, başka canlı türlerine, ortaya çıkan yan ürünlere, ekolojiye ve hatta insanlara bile aldırmadan kazılıyor, sular altında bırakılıyor, asfaltlanıyor. Hesaplar sadece kâr ve güç açısından yapılıyor.

Küreselleşme karşıtı aktivistler kapitalist küreselleşmeye karşı çıkıyor; çünkü kapitalist küreselleşme aktivistlerin savunduğu hakkaniyet, çeşitlilik, dayanışma, öz-yönetim ve ekolojik dengeyi ayaklar altına alıyor.

Kapitalist küreselleşme aynı zamanda, uluslararası alanda hâkimiyet kurmaya ve boyun eğdirmeye dönük normlar ve beklentiler oluşturuyor. Bu normları oluşturmak, uygulamak, savunmak ve çiğneyenleri cezalandırmak için, güçlüler zayıflara karşı genellikle şiddet kullanıyor. Bu, ülke içinde daha büyük polis devleti aygıtları ve daha fazla baskı olması, uluslararası düzeyde ise yerel, bölgesel ve uluslararası düşmanlıklar ve savaş anlamına geliyor.

Dolayısıyla, karşılıklı fayda sağlayan medeni mübadele ve kalkınma normlarının neredeyse hepsini çiğneyen kapitalist küreselleşmenin alternatifinin ne olduğu sorusu doğal olarak gündeme geliyor.

Küresel adaletin desteklenmesi

Peki küreselleşme karşıtı aktivistler, kapitalist küreselleşme kurumlarının – bunlardan en ünlüleri Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü'dür (DTÖ) – yerine ne koymayı öneriyorlar?

IMF ve Dünya Bankası, II. Dünya Savaşı'nın ardından kuruldu. IMF, dünyanın neresinde olursa olsun ülkeleri ve halkları olumsuz şekilde etkileyen finansal aksaklıklarla mücadele etmek için gerekli araçları sağlamak üzere kuruldu. Başlangıçta, ülkelerin para birimlerini istikrara kavuşturmak ve ekonomiyi aksatan finansal entrikalardan ve karışıklıktan kaçınmalarına yardımcı olmak için müzakere ve baskı yöntemini kullandı.

Dünya Bankası ise, azgelişmiş ülkelerde uzun vadeli yatırımları kolaylaştırmak, ekonomilerinin büyüyüp güçlenmesini sağlamak amacını taşıyordu. Yerel kapasite eksikliğini gidermek için düşük faizle büyük miktarlarda yatırım kredisi vermek için kurulmuştu.

Mevcut pazar ilişkileri içinde IMF ve Dünya Bankası'nın bu sınırlı amaçları ilerici nitelikteydi. Ama zamanla, özellikle 1980'li yıllarda çarpıcı bir ivmeyle bu kuruluşların gündemi değişti. IMF, istikrarlı döviz kurlarının oluşmasını kolaylaştırmak ve ülkelerin finansal dalgalanmalardan korunmasına yardım etmek yerine, sermaye akışı ve başıboş kâr arayışının önündeki bütün engellere saldırmaya başladı. Oysaki görevi bunun tam tersiydi.

Dünya Bankası ise yoksul yerel cemaatler lehine yatırımı kolaylaştıracağı yerde, IMF'in bir aracı haline geldi. Kredileri havuç gösterir gibi vererek ya da sopa gösterir gibi dondurarak ülkeleri şirketlerin açık erişimini kabul etmeye zorladı. Projeleri finanse ederken büyük çokuluslu şirketlerin yararlarını, alıcı ülkenin yararından çok daha fazla gözetti.

Ek olarak, savaş-sonrası dönemin daha ilk yıllarında kurulması teklif edilmiş olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ancak on yıllar sonra, 1990'ların ortalarında kuruldu. Gündemi ise ticareti, halihazırda zengin ve güçlü olanlara daha çok avantaj sağlayacak şekilde düzenlemek haline geldi.

Üçüncü Dünya ülkelerinin zayıf veya satın alınmış hükümetlerine baskı yapılarak düşük ücretler ve yüksek kirlilik dayatıldıktan sonra (ki IMF ve Dünya Bankası politikaları bunu 1990'lardan beri yapıyordu), şu görüş su yüzüne çıkmaya başladı: Zenginler, sadece Üçüncü Dünya'da değil her yerde, işçileri, tüketicileri veya çevreyi savunabilecek hükümetleri ve kuruluşları zayıflatabilirdi. Gerçekten güçlü olanlar kendilerine şunları sordular: "Niçin işçiler, çevre, toplum, kültür veya kalkınma üzerindeki olumsuz etkisi yüzünden ticareti sınırlandırma çabalarının hepsini ortadan kaldırmayalım? Niçin ticaretin düzenlemesinde tek yasal kriter olarak geriye sadece doğrudan ve kısa vadede kâr edilip edilmeyeceğini bırakmayalım?" Ulusal veya yerel yasalar – örneğin çevre, sağlık veya çalışma yasaları – ticareti engelliyorsa, niçin ihtilafları çözen ve her vakada hiç sürprize yer bırakmadan şirketler lehine kararlar veren yeni bir dünya ticaret örgütümüz olmasın? Böylelikle, şirketlerin kârı adına hükümetlere ve halklara üstünlük sağlamak üzere Dünya Ticaret Örgütü de IMF/Dünya Bankası ekibine katıldı.

Bu üç merkezi önemdeki küresel kuruluşun bütün hikâyesi elbette bu kısa özette anlatılamayacak kadar uzun. Ama sadece genel bir bakış bile, ne tür iyileşmeler gerektiğini anlamaya yetecektir.

Birincisi, IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nün yerine niçin bir Uluslararası Varlık Kuruluşu, Küresel Yatırım Yardımı Kuruluşu ve Dünya Ticaret Kuruluşu olmasın? Şimdikilerin reformdan geçirilmiş hali olmayıp yeni baştan kurulacak olan bu kuruluşlar, uluslararası finans, yatırım, kalkınma, ticaret ve kültür alanların-

daki mübadelede hakkaniyete, çeşitliliğe, öz-yönetime ve ekolojik dengeye ulaşmak için çalışacaktır.

Bu üç kuruluş, mübadeledeki zayıf ve yoksul tarafların ticaret ve yatırımlardan zaten zengin ve güçlü olan taraflara nazaran çok daha fazla yararlanmasını sağlamaya çalışacaktır.

Ticari değerlendirmeleri diğer bütün değerlerin önüne koymayacak; ulusal amaçlara, kültürel kimliğe ve hakkaniyetli kalkınmaya öncelik verecektir.

İşçilerin ve tüketicilerin durumunu, çevreyi, sağlığı, güvenliği, insan haklarını, hayvanların korunmasını veya kâr odaklı olmayan diğer alanları geliştirmek için tasarlanmış olan yerel yasaların, kural ve düzenlemelerin zayıflatılmasını veya ortadan kaldırılmasını talep etmeyecektir. Sayılan amaçlara en başarılı şekilde ulaşanları ödüllendirerek, bu yasa ve düzenlemelerin daha da çoğaltması için çalışacaktır.

Demokratik denetime tabi olan hükümetlerin seçeneklerini azaltarak demokrasinin altını oymayacak, daha küçük birimlerin hayatta kalması, büyümesi ve çeşitlenmesini çokuluslu şirketlerin ve büyük ekonomilerin isteklerinden daha önemli hale getirmeye çalışacaktır.

Küresel ticareti yerel ekonomik kalkınmanın aleyhine değil, lehine olacak şekilde teşvik edecektir.

Üçüncü Dünya ülkelerini, pazarlarını zengin çokuluslu şirketlere açmaya ve henüz başlangıç çağında olan sanayilerini koruma çabalarından vazgeçmeye zorlamayacak; ama aksinin yapılmasını kolaylaştıracaktır.

Ülkelerin insan sağlığı veya çevreyle ilgili olası risklere karşı harekete geçmesini engellemeyecek; sağlık, çevre ve diğer alanlardaki riskleri tespit etmelerine ve bunların olumsuz etkilerinden korun-

malarına yardım edecektir.

"Aşağıya doğru uyum" şeklinde tanımlanan bir süreçle uluslararası sağlık, çevre ve diğer standartların niteliğini düşürmektense, yeni bir "yukarıya doğru eşitleme'yle standartları yükseltmek için çaba gösterecektir.

Yeni kuruluşlar, hükümetlerin, paralarını insan, çevre ve işçi haklarıyla ilgili ve ticari olmayan diğer amaçlar doğrultusunda kullanma yeteneğini sınırlamayacak, tersine tam da bunu yapabilmelerini kolaylaştıracaktır.

Ülkelerin, nasıl üretildiklerine (zalimce çalıştırılan çocukların emeğiyle mi, zehirli maddelere maruz kalan işçilerce mi, yoksa türlerin korunmasına aldırış etmeden mi üretildiler?) bağlı olarak ürünlere farklı muamele yapmasının önüne geçmeyecek, bu şekilde farklı muameleler yapılmasının önünü açacaktır.

Bankacılar ve bürokratlar, etkilenen kesimlerin katılımını sağlama iddiasında bile bulunmaksızın çoğunluğun hayatını şekillendirmek üzere başkanlarının politikalarını uygularlar. Oysaki bu yeni kuruluşların açık, demokratik, şeffaf, katılımcı ve aşağıdan yukarıya doğru örgütlenen bir yapısı ve yerel, genel ve demokratik sorumluluğu olacaktır.

Bu yeni kuruluşlar kontrolden çıkmış küresel şirketleri, sermayeyi ve piyasaları dizginlemek için uluslararası işbirliğini teşvik edecek ve örgütleyecektir. Onları kural ve düzenlemelere tabi tutarak, yerel cemaatlerdeki insanların kendi ekonomik hayatlarını denetleyebilmesini sağlayacaktır.

Bu üç yeni kuruluş, finansal oynaklık* ve çöküş tehdidini azaltan;

* volatilite. Para birimlerinde, hisse senedi, tahvil ve diğer gayri menkul piyasalarında hızlı yükselişler ve düşüşler yaşanması. –ç.n.

demokrasiyi, yerelden küresele kadar, her düzeyde geliştiren; insan haklarını herkes için savunan ve güçlendiren; çevresel sürdürülebilirliği dünya çapında teşvik eden ve buna saygı duyan; en çok ezilen ve sömürülen kesimlerin ekonomik açıdan ilerlemesini kolaylaştıran bir ticaret tarzının gelişmesini sağlayacaktır.

Ülkelerin yerel ekonomilerinde ihracat yönelimli büyüme için dayatılan kemer sıkma politikalarını değil, ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı teşvik edecektir.

Büyük sanayi ülkelerini; ekonomi politikalarını, döviz kurlarını ve kısa vadeli sermaye akışını özel girişimin kârını düşünerek değil, halkın yararına olacak şekilde koordine etmeye teşvik edecektir.

Finansal kaynakların spekülasyondan uzaklaşıp faydalı ve sürdürülebilir kalkınmaya doğru yön değiştirmesini teşvik eden ulusal ve uluslararası düzenleyici kurumlar aracılığıyla, finansal kurumlar için standartlar belirleyecek; bu düzenleyici kurumların, mali kurumların işleyişini kurallara bağlamasını denetleyecektir.

Üç yeni kuruluş, istikrarı bozan kısa vadeli sınır-aşırı finansal akışları azaltmak için döviz işlemlerini vergilendirecektir. Vergi koymanın bir başka amacı da, yoksul cemaat ve ülkelere çevresel ve toplumsal açıdan sürdürülebilir uzun vadeli kalkınmaya yönelik yatırımlar için fon havuzları sağlamak olacaktır.

İnsani ve çevresel ihtiyaçları karşılamak üzere uluslararası kamusal yatırım fonları oluşturacak; fonları sürdürülebilir uzun vadeli yatırımlara kanalize ederek yeterli küresel talebin oluşmasını sağlayacaktır.

Bu üç kuruluş, ulusal merkez bankalarının halihazırda yetersiz düzeyde gerçekleştirdiği parasal düzenleme işlevlerini yerine getirecek uluslararası kuruluşlar oluşturacaktır. Bu uluslararası kuruluş-

lar, örneğin, bütün finans şirketlerine küresel konsolide bilançolarında asgari rezerv bulundurma yükümlülüğü getiren ve uluslararası düzeyde koordine edilen bir sistem kuracaktır.

Aynı zamanda, bu yeni kuruluşlar zengin ülkelerin, yoksul ülkelerin borçlarını silmesini sağlamaya ve çok borçlu durumdaki ülkelerin borçlarını düzenlemek için kalıcı bir iflas mekanizması oluşturmaya çalışacaktır.

Küresel şirketler üzerinde halk denetimi ve yurttaş egemenliğini tesis etmek ve şirketlerin yerel yasaların, eyalet yasalarının ve ulusal yasaların denetiminden kurtulmasını güçleştirmek için düzenleyici kuruluşlardan faydalanılacaktır. Bu düzenleyici kuruluşlar, örneğin, şirketlerin işçilere, çevreye, yatırımlara ve topluma dönük olarak izleyecekleri politikaları belirli kurallara tabi kılan bağlayıcı nitelikte Ulusötesi Şirketler için Davranış Kuralları oluşturacaktır.

Ve yukarıda sayılanların dışında – yani, IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nden kurtulup yerine kabaca tarif ettiğimiz, temelden farklı üç yeni yapı geçirmeye ek olarak – küreselleşme karşıtı aktivistler uluslararası ilişkilerin merkezi kurumların değil, aşağıdan yukarıya doğru örgütlenen kurumların kararlarına göre yürütülmesini de savunuyor. O halde, yukarıda bahsedilen bu kapsamlı yeni yapılar güvenilirliğini ve gücünü, dayandıkları yurttaşlar, mahalleler, eyaletler, ülkeler ve ülke grupları düzeyinde uygulanan bir düzenlemeler, yapılar ve bağlantılar dizisinden almalıdır. Tartışmaları ve gündemleri belirleyen bu taban yapıları, ittifakları ve organları da, yukarıda tarif ettiğimiz üç yapı gibi şeffaf, katılımcı ve demokratik olmalı; görevlerini yerine getirirken hakkaniyete, dayanışmaya, çeşitliliğe, öz-yönetime ve ekolojik sürdürülebilirlik ve dengeye öncelik vermelidir.

Genel düşünce basittir. Sorun, uluslararası ilişkilerin kendisi değil-

dir. Şirketlerin hâkimiyetindeki küreselleşmeye karşı çıkan aktivistler, aslında, enternasyonalisttir. Sorun, kapitalist küreselleşmenin uluslararası ilişkilerin gidişatını zengin ve güçlülere daha da fazla menfaat sağlayacak şekilde değiştirmesidir.

Aktivistler ise ilişkileri değiştirerek zenginleri ve güçlüleri zayıflatmak, yoksulları ve zayıfları güçlendirip onların koşullarını iyileştirmek istiyorlar. Şirketlerin hâkimiyetindeki küreselleşmeye karşı çıkan aktivistler, bizim uluslararası düzeyde ne istediğimizi biliyorlar: kapitalist küreselleşme yerine küresel adalet. Peki uluslararası düzeyde istediğimiz şeyin, ülke içinde, yani kendi ülkelerimizin içinde istediğimiz şeyler açısından ne gibi içerimleri var?

Kapitalist açgözlülük değil, katılımcı ekonomi

Alternatif küresel ekonomik kurumları tarif ettikten sonra bile, küreselleşme karşıtı aktivistlerin hâlâ bir vizyon sorunu bulunuyor. Herkes uluslararası norm ve yapıların gökten zembille inmediğini biliyor. Küresel ilişkilerin var oldukları andan itibaren yerel düzenlemelere ve seçeneklere ciddi kısıtlamalar getirdiği doğrudur; ama aynı zamanda, yerel ekonomilerin ve kurumların buyruklarının üzerinde oturdukları ve yine onların buyruklarına göre sevk edilip uygulamaya geçirildikleri de doğrudur.

Dünyanın dört bir yanındaki ülkelere kapitalist kurumları – örneğin, pazarları ve şirketleri – dayatan elbette IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'dür. Ama pazarların ve şirketlerin dünyanın dört bir yanında var olması da, kapitalist küreselleşmenin itici gücünü oluşturmaktadır.

Küreselleşme karşıtı aktivistler, kapitalist küreselleşmenin yerine halka hizmet eden ve demokrasiyi güçlendiren bir enternasyonalizm vizyonu öneriyorlar. Bizim önerimiz ise, halihazırda katlandığımız son

derece berbat yerel ekonomilerin üzerine, son derece iyi bir Uluslararası Varlık Kuruluşu (UVK), bir Küresel Yatırım Yardımı Kuruluşu (KYYK), bir Küresel Ticaret Kuruluşu (KTK) ve bunlara ek olarak bir de, – yine bu berbat yerel ekonomilerin üzerine – tabana daha yakın demokratik ve şeffaf kurumlardan oluşan bir temel oturtmaktır. Sorun şu ki, ülkelerimizde varlığını sürdüren yerel yapılar, onların üzerine inşa ettiğimiz yeni uluslararası yapıların sürekli olarak aleyhine çalışacaktır. Varlığını sürdüren şirketler ve çokuluslu şirketler, tercih ettiğimiz yeni uluslararası yapıları olumlu şekilde güçlendirip desteklemeyecek; bu yapıların kurulması yönündeki baskılara en iyi ihtimalle geçici olarak boyun eğecek, sonra da açgözlü yöntemlerine geri dönülmesi için sürekli baskı uygulayacaklar.

Dolayısıyla, insanlar küreselleşme karşıtı aktivistlere "Neyi savunuyorsunuz?" diye sorduğunda sadece uluslararası alanda savunduklarımızın ne olduğunu değil, kapitalizmin yerine neyi geçirmek istediğimizi de soruyorlar.

Şöyle akıl yürütüyorlar: Eğer kapitalizm varsa, kapitalist küreselleşme yönünde ve anti-kapitalist yeniliklere karşı korkunç baskılar olacaktır. Yeni UVK, KYYK ve KTK kulağa hoş geliyor, ama bu kuruluşları oluştursak bile dünyanın dört bir yanındaki ülkelerin yerel ekonomileri bu kuruluşların ortadan kalkması için baskı yapacak.

Kapitalist küreselleşme, nihayetinde, yerel pazarların, şirketlerin ve sınıf yapılarının geniş ölçekli halidir. Sadece etkilerini hafifletmeyi değil de kapitalist küreselleşmenin kendisini ortadan kaldırmak istiyorsak, kapitalizmi de ortadan kaldırmamız gerekir. Önerilen yeni uluslararası kuruluşlar aracılığıyla şirketlerin hâkimiyetindeki küreselleşmeyi kontrol altına almak veya iyileştirmek kendi başına bir amaç değil, altta yatan temel kapitalist yapıları da dönüştürmeyi hedefleyen daha geniş bir projenin parçası olmalıdır.

Çoğu insan, pazarların ve şirketlerin yerine bir alternatif getirmezsek kazanımlarımızın en iyi ihtimalle geçici olacağını düşünüyor. Bu değerlendirme yaygın olarak benimsenmiş durumda ve "başka alternatif yok" gerici sloganını besliyor.

Bu zihniyetle ve onun altında yatan gerçeklikle mücadele etmek için, önerdiğimiz yeni kuruluşlar örneğinde olduğu gibi, uluslararası kuruluşlar ve küresel ekonomi için alternatif bir vizyonumuzun olması gerekiyor. Ama bunun yanı sıra pazarlara, şirketlere ve yerel ekonomilere dönük olarak da alternatif bir vizyona ihtiyacımız var.

Kapitalist ekonomi; üretim araçlarının özel mülkiyeti, pazar tahsisatı ve şirket tarzı işbölümü etrafında şekillenir. Ödüllendirme; mülk, güç ve sınırlı bir ölçüde de çıktıya yapılan katkıya göre yapılır; bunların hepsi de servet ve gelir düzeyinde muazzam farklara neden olur. Sınıf bölünmeleri, mülk sahipliğiyle ilgili farklardan ve insanların itaatkâr ya da güçlendirilmiş işlere erişme olanakları arasındaki farklardan kaynaklanır. Sınıflar arasında, karar alma süreçlerine etkide bulunma ve sahip olunan koşulların niteliği açısından devasa farklar vardır. Alıcılar ve satıcılar birbirlerine üstün gelmeye çalışır ve kişisel çıkarlar doğrultusunda yapılan rekabetin ektiklerini, toplumun geri kalanı biçer. Sonuç olarak, antisosyal yatırım politikaları ve kişilik gelişmesi ortaya çıkar. Karar alma süreçleri ekolojik çöküşü ya görmezden gelir ya da sömürür. Sonuçta, ekolojik çeşitlilik azalır.

Yukarıda küresel değerlendirmelerle ilgili olarak önerdiğim değerlerin aynısını, kapitalizmi aşmak için de savunduğumuzu varsayalım: hakkaniyet, dayanışma, çeşitlilik, öz-yönetim ve ekolojik denge. Hangi kurumlar hem yerel ekonomilerde ekonomik işlevleri gayet güzel yerine getirip hem de bu değerleri teşvik edebilir?

Elbette bu kitapta yanıtımız katılımcı ekonomidir. Burada kitabın

ilk bölümünü tekrar etmeye gerek yok; katılımcı ekonominin özelliklerini çok kısa bir şekilde özetlemek yeterli olacaktır.

Birincisi, adil uluslararası ilişkilerle tutarlı yeni bir ekonomide, her yurttaş her bir işyerinin eşit derecede sahibidir. Bu mülk sahipliği özel bir hak veya gelir yaratmaz. Bill Gates, yazılım üreten araçların çok büyük bir oranının sahibi olmayacaktır. Bu araçlar ya hepimize ait olacak ya da hiçbirimize ait olmayacak. Böylelikle mülkiyet; gelir, servet ve güç dağılımı açısından pratik önemi olmayan, uygulamasız bir kavram haline gelir.

İkincisi, işçiler ve tüketiciler demokratik konseylerde örgütlenirler. Bu konseyler, enformasyonu yayar ve her katılımcıya kararları, onlardan etkilendiği oranda etkileme gücü vererek tercihlerde bulunur ve hangi tercihlerin uygulanacağına karar verir.

Konseyler; çalışma grupları ve ekipleri, bireyler, işyerleri ve sanayi dalları da dahil olmak üzere pek çok düzeyde karar alma gücünü elinde tutar. Konseylerdeki insanlar ekonominin karar vericileri olur. Oylamalar, çoğunluk, dörtte üç veya üçte iki çoğunluk, konsensüs gibi çeşitli kurallara göre yapılabilir.

Üçüncüsü, insanların yaptığı görevleri ve bu görevlerin bileşimini değiştirerek iş örgütlenmesini değiştiririz. Halihazırdaki şirket tarzı işbölümünden gelecekteki tercih ettiğimiz işbölümüne geçtiğimizde, her bir aktörün yaptığı çeşitli görevlerin toplamı, güçlendirici etkileri ve hayat kalitesiyle ilgili içerimleri bakımından dengelenmiş olacaktır.

Dengeli iş bileşenleri, sermayenin özel mülkiyetinin kaldırılmasıyla başlanmış olan görevi tamamlayarak, sınıf bölünmesinin esas kaynağını ortadan kaldırır. Sadece mülk sahibi/kapitalistin rolünü ve orantısız güç ve servetini ortadan kaldırmakla kalmaz, diğer bütün

işçilerin üzerinde bir konumda bulunan ve kararları veren koordinatörün rolüne de son verir. Dengeli iş bileşenleri, zihinsel yeteneklerin kullanıldığı güçlendirici sorumluluklar ile ezbere dayalı ve güçsüzleştirici sorumlulukları daha hakkaniyetli şekilde, gerçek demokrasi ve sınıfsızlığa uygun olarak paylaştırır.

Dördüncü olarak da ödüllendirme gelir. Bu yeni vizyonda emeğimize karşılık olarak, çalışma yoğunluğumuza, çalışma süremize ve çalışırken yaptığımız fedakârlıklara uygun bir ücret alırız. Sadece etkileyebileceğimiz şeyleri ödüllendirip etkileme şansımızın olmadığı şeyleri ödüllendirmeyen bu sistem hem ahlaki açıdan doğrudur, hem de uygun bir teşvik sağlar.

Dengeli iş bileşenlerinin olduğu ve normal tempoda sekiz saat çalışılan bir ekonomide, Sally ve Sam aynı ücreti alır. Aynı işi de yapsalar, tamamen farklı işler de yapsalar durum değişmez; çünkü ne iş yaparlarsa yapsınlar, nerede çalışırlarsa çalışsınlar, görev karışımları birbirinden ne kadar farklı olursa olsun ve ne kadar yetenekli olurlarsa olsunlar, eğer dengeli bir iş bileşeninde çalışıyorlarsa hayat kalitesi üzerindeki sonuçları ve güçlendirici etkisi bakımından iş yükleri benzer düzeyde olacaktır. Dolayısıyla, emeklerinin karşılığıyla ilgili olarak ortaya çıkabilecek tek fark, yapılan işin süresinden ve yoğunluğundan kaynaklanacaktır. Eğer bunların aynı olduğunu varsayarsak, çıktıdan alınan pay da eşit olur. Diğer yandan, eğer çalışma süresi ve iş yoğunluğu belli ölçüde değişiyorsa, çıktıdan alınan pay da değişir.

Ekonomik vizyonu sadece kaba hatlarıyla sunmak için bile üzerinde durmamız gereken çok önemli bir konu daha var. İşçilerin ve tüketicilerin eylemleri arasındaki bağlantı nasıl kuruluyor? İşyerlerinde alınan kararlar ile kolektif tüketici konseyleri ve bireysel tüketiciler tarafından alınan kararlar birbiriyle uyumlu hale nasıl ge-

liyor? İşyerlerindeki toplam üretimle, mahallelerin ve diğer grupların kolektif olarak, bireysel tüketicilerin de özel hayatlarında tükettiği toplam mal ve hizmetlerin birbiriyle eşleşmesi nasıl sağlanıyor? Yine bu çerçevede, farklı ürün ve seçeneklerin göreli toplumsal değerini ne belirliyor? Hangi sektörde kaç kişinin çalışıp ne kadar mal veya hizmet üreteceğine kim karar veriyor? Belli bir ürünün üretilmesinin gerekli olup olmadığını ve ne kadar üretileceğini belirleyen ne? Yeni üretim araçları ve yöntemler için hangi yatırımların yapılması, hangilerinin ertelenmesi veya reddedilmesi gerektiğine nasıl karar veriliyor? Bunların hepsi de tahsisatla ilgili meselelerdir.

Farz edelim ki, merkezi olarak planlanmış tercihlerin yukarıdan aşağıya dayatılmasını ve atomize durumdaki alıcı ve satıcıların rekabetçi pazar mübadelesini reddettik ve onun yerine – enternasyonalizm anlayışımızın mantığını yerel ekonomilere yayma fikriyle uyumlu olarak – şu yöntemi seçtik: Ekonomik tercihler, onlardan etkilendikleri oranda söz sahibi olan; gerekli, doğru bilgiye ve değerlendirmelere ulaşabilen; tercihlerini geliştirip iletebilmesini sağlayacak uygun eğitime ve özgüvene sahip; örgütsel ve toplumsal olarak birbirlerine sıkıca bağlı aktörler tarafından elbirliğiyle ve bilgiye dayalı bir şekilde belirlensin. Bu yöntem, konsey-merkezli katılımcı öz-yönetim, gayret ve fedakârlığın ödüllendirilmesi, dengeli iş bileşenleri, kolektif ve ekolojik etkilerin gerektiği gibi değerlendirilmesi ve sınıfsızlıkla da tutarlı olacaktır.

Dikkatlerini yerel ekonomilere çeviren aktivistler, katılımcı planlamayı bu amaçlarla destekleyebilirler. Katılımcı planlama, işçi ve tüketici konseylerinin, çalışma faaliyetleri ve tüketici tercihleriyle ilgili önerilerde bulunduğu bir sistemdir. İşçi ve tüketici konseyleri bu önerileri, tercihlerinin yerel ve ulusal düzeydeki sonuçları ve yol açtıkları tüm toplumsal fayda ve maliyetlerin gerçek değeri

hakkında doğru bilgilere dayanarak yapar.

Sistem, tarafların karşılıklı aktarılan bilgilere göre yaptığı tercihleri birbirlerine ilettiği, sonra yapılan geribesleme ışığında bir kez daha görüştüğü ve yeniden ilettiği, elbirliğiyle işleyen bir mekanizma kullanır. Bunu yaparken şu araçlara başvurur: göreli değerlere ilişkin özet bilgiler taşıyan gösterge fiyatlar; tercihleri ve diğer verileri işleyen ve ileten kolaylaştırma kurulları; aktörlerin elbirliği içinde birbiriyle müzakereler yaptığı, yeni bilgilere uyum sağlama turları, vs.

Dolayısıyla, şirketlerin hâkimiyetindeki küreselleşmeye karşı çıkan aktivizmin özlemleriyle tutarlı yeni bir ekonomik vizyonun, yani katılımcı ekonominin temelinde şunlar vardır:

- Hakkaniyetli katılım için demokratik işyeri ve tüketici konseyleri;
- Kararlardan etkilenenlerin bununla orantılı bir söz hakkı olmasını hedefleyen çeşitli karar verme prosedürleri;
- Güçlendirici ve güçsüzleştirici koşulların adil olarak paylaştırılmasını sağlayan dengeli iş bileşenleri;
- İyi ahlaka ve verimli teşvik mantığına uygun olarak, gayret ve fedakârlığın ödüllendirilmesi;
- İnsan refahına ve gelişmesine hizmet eden ekonomiyle uyumlu katılımcı planlama.

Katılımcı ekonominin uluslararası ilişkilere etkileri

Şimdi, bu bölümün konusuna – uluslararası ilişkiler ile yerel katılımcı ekonomi arasındaki ilişkilere – karşıt yönden yaklaştığımızı düşünelim. Katılımcı ekonomi, uluslararası ilişkileri nasıl etkiler?

Öncelikle, kapitalizmin, giderek genişleyen bir pazar payı ele geçirme ve gittikçe artan miktarda kaynağı ve emeği yağmalama yönündeki baskısı ortadan kalkar. Biriktirme dürtüsü kaybolur; pazar payını durmadan genişletme veya uluslararası alanda kâr etme fırsatlarını istismar etme eğilimi ortadan kalkar, çünkü kâr etme diye bir şey kalmaz. Emperyalizm ve yeni sömürgeciliğin sadece bazı semptomları değil, kaynakları da yok olur, en azından katılımcı ekonominin olduğu ülkelerde.

Eğer katılımcı ekonomi bütün dünyada uygulanırsa, ülkeleri de tıpkı bir ülkenin içindeki yereller gibi – mahalleler, beldeler, eyaletler – değerlendirmenin önünde yapısal bir engel kalmaz. Keza, işin üretim tarafına benzer biçimde yaklaşıp dünyayı iç içe geçmiş bir uluslararası sistem olarak düşünmenin önünde de yapısal bir engel olmaz.

Bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği veya hangi tempoda gerçekleşeceği, geleceğin konuları. Ama yerel ekonomiler için katılımcı ekonomiyi savunmanın uluslararası düzeyde uzun vadedeki doğal ve mantıksal sonucu, kesinlikle yukarıda anlatılanlar olacakmış gibi görünüyor. Eğer dengeli iş bileşenleri ve toplam toplumsal çıktıya göre yapılan hakkaniyetli dağılım tek tek ülkeler için ahlaki ve ekonomik açıdan akıllıcaysa, o halde niçin iş bileşenlerini bütün ülkeler arasında dengelemeyelim; niçin gayret ve fedakârlığa dayalı gelirleri, uluslararası çıktıyla ilişkilendirip uluslararası hakkaniyete erişmeyelim?

Keza, eğer bir ülkenin planlamalarını müzakerelerle yürütülen katılımcı tarzda yapmak mantıklıysa, aynı şeyi ülkeler arasındaki etkileşimler için yapmak niçin anlamsız olsun?

Kapitalist üretim ilişkilerinden doğan yapısal engellerin ortadan kalktığını, hatta kültürel ve siyasi biçimlerin, yerel katılımcı ekonomi-

lerin mantığını dünya çapında bir katılımcı ekonomiye doğru genişletmesine izin verdiğini, üstüne üstlük olumlu da karşıladığını varsaysak bile, yine de geriye şöyle bir sorun kalıyor: uluslar arasındaki kapatılması gereken uçurumların büyüklüğü.

Bu uçurumu kapatmak istesek bile, gelişmiş bir toplumla azgelişmiş bir toplum arasındaki gelir ve iş kalitesi farkını makul şekilde hemencecik dengeleyemeyiz. Bunun için büyük çapta ve uzun vadeli inşaat, kalkınma ve eğitim kampanyaları düzenlemek gerekecektir. Üstelik, eğer bazı ülkelerde katılımcı ekonomi, başka ülkelerde kapitalist ekonomiler varsa, gelişmişlik bakımından olduğu kadar toplumsal ilişkiler bakımından da arada uçurumlar olacağı için durum daha da zordur.

Dolayısıyla, katılımcı ekonomi ve uluslararası ilişkilerle ilgili ortaya çıkan asıl mesele şu olur: Yerel ekonomilerinde katılımcı ekonomiyi benimseyen ülkelerin, hâlâ kapitalist olan ülkelerle ticari ilişkileri ve diğer politikaları bundan nasıl etkilenir?

Hiçbir netice kaçınılmaz değildir. Katılımcı ekonomiye sahip olup da dünyanın geriye kalanına karşı açgözlü davranan bir ülke sanıyorum tahayyül edebiliriz. Evet, böyle bir şeyi hayal etmek güç, ama büsbütün de tasavvur edilemez değil. Burada değerlendirdiğimiz şey nihayetinde bir politika tercihidir.

Katılımcı bir ekonomin, onun ekonomik örgütlenme ve pratiğinin mantığını paylaşmayan ülkelerle nasıl bir ilişki içinde olması gerekir?

Bu soruya verilebilecek iyi bir yanıtın, uluslararası küresel politikalar hakkında yukarıda yürüttüğümüz tartışmada gizli olduğunu sanıyorum. Buradaki temel fikir, ticari ve başka ilişkileri, zenginlik ve güç uçurumlarını azaltacak şekilde yürütmek gerektiği olmalıdır.

Açık bir öneri şu olabilir: Katılımcı ekonomi diğer ülkelerle, pazar fiyatları veya katılımcı ekonomi fiyatları üzerinden ticaret yapabilir. Hangisini tercih edeceği ise, servet ve güç eşitsizliklerini gidermek için hangisinin daha iyi bir seçenek olduğuna bağlı olur.

İkinci bir öneri de, katılımcı bir ekonominin, toplumsal sorumlulukla davranarak kendisinden daha kötü durumda olan ülkelere büyük miktarda yardımda bulunmasıdır.

Üçüncü bir öneri, katılımcı bir ekonominin, başka ülkelerde katılımcı ekonomi hedefine ulaşmaya çalışan hareketleri desteklemesi olacaktır.

Katılımcı bir ekonominin işçilerinin ve tüketicilerinin başka halklarla, onları tam da bu tür politikalar izlemeye sevk edecek türden bir toplumsal dayanışma içinde olacağını düşünmek için her türlü nedene sahibiz ... ama bu tür davranışlar, sistemik* bir ekonomik baskıyla topluma dayatılan karşı konulmaz bir kısıtlamayı yansıtmayacak, gelecekte yapılacak bir tercihten kaynaklanacaktır.

Bu bölümün kısadan hissesi şudur: Adil uluslararası ilişkiler arayışı, kaçınılmaz olarak, adil yerel ilişkiler arayışına yol açar ve bunun tersi de doğrudur. Katılımcı ekonomi, her ikisini de sağlar.

* Sistemin temel karakterini yansıtan, onunla uyum içinde olan. –ç.n.

6

EKOLOJİ

Ekonomiler ve çevre

Ekonomiler çevreye kirletici maddeler gibi yeni içerikler katar; çevrenin içerdiği çeşitli maddeleri, örneğin doğal kaynakları, tüketirler. Çevredeki özelliklerin düzenlenişini ve bileşimini veya insanların çevreyle ilişki kurma biçimlerini – örneğin barajlar yaparak, insan yerleşimi için farklı kalıplar oluşturarak ve sayısız başka ihtimalle – değiştirirler. Ve bir ekonominin çevreyi yukarıda sayılan etkileyiş biçimlerinden her biri ve diğer olası biçimler, doğanın mahiyetinde ve insanların hayatında sonuçları aşama aşama ortaya çıkan etkiler üretir.

Dolayısıyla, bir ekonomi çevreye ekonomik yan ürünler katabilir. Örnek olarak arabalardan çıkan egzoz dumanlarını gösterebiliriz; duman yığını kimyasal maddelerin atmosferde birikmesine yol açar. Doğaya salınan bu maddeler de nefes alıp vermeyi etkileyebilir veya güneş ışınlarının atmosfer sıcaklığını etkileme derecesini değiştirebilir. Bu ekonomik sonuçların her ikisi de insanların sağlığını etkileyebilir. Ya da hava akımlarını değiştirebilir; ki bu da deniz akıntılarını değiştirir. Deniz akıntılarındaki değişiklik kutuplardaki buzulların üst kesimlerini etkiler; dolayısıyla hava koşulları kalıplarını, deniz seviyesini ve tarımsal ürün rekoltesini de etkiler; bunun sonucunda insanların seçenekleri ve koşulları ciddi şekilde etkilenir.

Bir ekonomi, petrolü, suyu veya ormanları tüketebilir; bu şekilde insanları tükenmiş kaynakları daha az kullanmak zorunda bırakır, dolayısıyla dünyanın her yanında toplam üretim ve tüketim seviyelerini etkiler; ya da hayat için temel değerde olan beslenme maddelerinin veya yerleşim kurabilmek için dünyanın pek çok yerinde gerekli olan yapı malzemesinin bulunabilirliğini etkiler.

Bir ekonomi, doğal çevre dinamiklerinin biçimini ve içeriğini de değiştirebilir. Örneğin, ormanları azalttığımızda atmosfere saldıkları oksijen miktarını etkileriz. Ya da sığır sayısını artırdığımızda veya (kendimiz için daha lezzetli biftekler üretmek üzere) sığırların beslenme kalıplarını değiştirdiğimizde, yaydıkları metan miktarını artırırız. Metanın artması ise sera gazı etkisine, bunun sonucunda da küresel hava koşullarının değişmesine yol açar. İnsanların barınma kalıplarını, dolayısıyla ulaşım ve diğer tüketim kalıplarını ve davranış kalıplarını değiştirdiğimizde, dağlarla, ırmaklarla ve diğer canlı türleriyle süregiden ilişkisini de değiştirmiş oluruz.

Gerek yukarıdaki örneklerde, gerekse iklimin, suyun, havanın, hatta gürültünün niteliğini veya miktarını küresel veya bölgesel çapta etkileyen, ya da kaynakların bulunabilirliğini veya hatta hoşlandığımız doğal çevrelerin varlığını etkileyen sayısız başka örnekte karşımıza şu sonuç çıkar: Ekonomik hayatta yaptıklarımız, doğrudan veya çok aşamalı bir süreçle, hem çevresel açıdan gündelik yaşamımızı ne ölçüde zenginleştirdiğimizi veya fakirleştirdiğimizi belirler, hem de çevrenin yeni koşullara ne şekilde intibak edebildiğini etkiler.

Başka bir deyişle, ekonomik eylemlerin çevre üzerinde, değişen çevrenin ise hayat koşullarımız üzerinde doğrudan, ikinci dereceden ve üçüncü dereceden etkileri vardır.

Bazen bu etkiler çok korkunç olur. Örneğin suların yükselmesi, kıyı bölgelerini, hatta toprakları deniz seviyesine yakın ülkelerin tamamını yutabilir; ya da tarımsal ürünlerin, kaynakların veya suyun tükenmesi, açlıktan ölümlere veya diğer aşırı yoksunluklara yol açabilir. Ya da bazen bu etkiler birazcık daha az korkunç olabilir. Kasırga veya şiddetli fırtınaların bir alandaki nüfusun tamamını perişan etmesi, kirlenmiş yeraltı sularının kanser oranını artırması veya artan radyasyon düzeyinin insanları genç yaşta öldürmesi, barajların bazı kasabaları yok etmesi, yeni yapılan suni göllerin köyleri su altında bırakması, bu daha az korkunç etkilere birer örnektir. Bazense etkiler daha küçük alanlarla sınırlı kalabilir. Örneğin, doğal çevre katrana boyandığında belirli bir alan zengin çevre koşullarından yoksun kalır veya gürültülü üretim yöntemleri kullanılan bir bölgede gürültü kirliliği yaşanır.

Bütün bu olasılıklardan şöyle bir sonuç çıkar: Bir ekonominin etrafındaki doğal çevreyle ilişkisi hayati derecede önemlidir; dolayısıyla – bütün diğer kriterlerde başarılı olunsa bile – çevreyle ilişkiler konusunda başarısız olmak, önerilen her türlü ekonomik modelde korkunç bir zafiyet yaratacaktır.

Çevre konusunda kapitalizm feci derecede başarısızdır. Birincisi, kapitalizmin pazar sistemi kârların kısa vadede azamileştirilmesine öncelik verir ve bunun uzun vadeli sonuçlarına aldırmaz. İkincisi, pazarlar, kararların çevreye etkilerini göz önüne almaz; çevreye zarar vermek kâr getirecekse bunun yapılmasını, tüketici tatminini başkalarının zararına da olsa sağlamayı yapıları gereği teşvik ederler. Üçüncü olarak ise, yaşam üzerindeki etkilerine aldırış etmeksizin birikim yapmak yönünde kapitalist bir dürtü söz konusudur.

Pazarlarda bir satıcıyla bir alıcı karşı karşıya gelir. Satıcı, satılacak nesneye mümkün olduğunca yüksek bir fiyat biçmeye bakar, diğer

yandan da üretim maliyetlerini azaltmaya çalışır. Amaç kârı azamileştirmektir; kârı azamileştirmek ise hem daha fazla gelir sağlar, hem de pazar payı elde etmeye ve işi sürdürmeye yarayan, rekabet gücünü artıran yatırımların yapılmasını kolaylaştırır.

Bu arada alıcı ise ürün için mümkün olduğu kadar az para vermeye gayret eder; sonra da o ürünü en fazla tatmini sağlayacak şekilde tüketmeye çalışır. Bu yapılanların diğer insanlar üzerindeki etkisine aldırmaz; zaten diğer insanların ne tür etkilere maruz kaldığı konusunda ya çok az enformasyon vardır ya da hiçbir enformasyon mevcut değildir.

Pazar mübadelesi, iki tarafın tercihlerinin başkaları üzerindeki etkilerini karanlıkta bırakır. Böylece, alıcının ve satıcının, bu dışsal etkileri yaşayanların durumunu dikkate almasını engeller.

Bir ürünün üretim maliyetlerini azaltacak veya tüketiminden alınacak tatmini artıracak belli bir yöntem, satıcı ve alıcı dışında birilerini etkileyen çevresel bozulmalara neden olsa bile muhakkak kullanılacaktır. Çevreyi kirleten teknikleri rutin olarak kullanıyor ve yine çevresel etkisine bakmaksızın rutin olarak tüketiyoruz.

Kayatuzunun "hem ev garajlarının yollarını hem de otobanları buzlanmaktan koruyan" çok etkili bir araç olduğu ortaya çıktı. Andrew Bard Schmookler şunları aktarıyor: "Yolları tuzlamak ... yeraltındaki kablolara, arabaların kaportalarına, köprülere ve yeraltı sularına zarar veriyor. Bu zararın maliyeti, kayatuzunu satın alıp kullanan insan veya örgütlerin ödediği fiyatın yirmi ila kırk katı."[1] Başka bir ifadeyle, kayatuzunun, yolların buzlanmasını önlemek için bu ürünü üretmeyi, satmayı, satın almayı ve kullanmayı tercih eden satıcı ve alı-

1 Andrew Bard Schmookler, *Illusion of Choice: How the Market Economy Shapes Our Destiny*, SUNY Press, 1993. Ayrıca bkz. *Fool's Gold. The Fate of Values in a World of Goods*, Harper Collins, 1993.

cılar dışında, başka pek çok şey üzerinde hesaba katılmamış olumsuz etkileri var. Schmookler daha sonra şöyle diyor: "Kullanıldığında böyle bir zarara yol açmayan, kayatuzuna alternatif bir ürün var. CMA olarak adlandırılıyor ve tuzdan çok daha pahalı. Buna karşın, tuzun yol açtığı zarara göre maliyeti daha az." Ama "her yerde bulunsaydı bile, hiçbir otoban idaresi, ev sahibi veya işletme bugün çok miktarda CMA almazdı, çünkü birey [toplumsal] maliyeti düşünmez; sadece [kendi] ödeyeceği fiyatı düşünür." Başka bir deyişle, eğer üreticinin kârını artıracaksa, pazarlar çevreye ve alıcı/satıcı dışındaki her şeye zarar vermeyi teşvik eden mekanizmalar yaratır.

Bunun gibi sayısız örnek var. Burada kayatuzu örneğini seçmemin nedeni sorunun hem çok net olması, hem de Schmookler'ın de haklı olarak ortaya koyduğu gibi, pazar güçlerinin "yapılan değişikliklere vereceği yönün, suyun topraktan süzülüp denize akması kadar kestirilebilir olduğunu" göstermesidir. Yani, satıcılar, ya kirlilik kusan ama temiz teknoloji kullanmaktan daha ucuza mal olan üretim yöntemlerini; ya yeraltı sularını kirleten veya kaynakları tüketen, ama maliyeti bu etkileri doğurmayanlara göre daha düşük olan üretim yöntemlerini; ya da ucuz, ama birinci elden tüketicilere değilse de başkalarına zarar verecek dolaylı etkilere sahip ürünler ortaya çıkaran üretim yöntemlerini kullanırlar. Aynı mantık, tüketicilerin satın aldıkları ürünlerin kullanımıyla ilgili tercihleri için de geçerlidir genellikle. Tüketici kullanımının başkaları üzerindeki etkisi çoğu zaman bilinmez veya görmezden gelinir.

Buradaki sorun, her mübadelede katılımcıların en ucuz, en kârlı üretim biçimini ve en çok kişisel tatmin sağlayan tüketim yöntemini bulmaya teşvik edilmesinden ibaret değildir; pazarlar, insanları mübadele sayısını mutlak anlamda azamileştirmeye mecbur eder; alıp satmaya zorlar. Burada, alıp satmanın sağlayacağı doğrudan menfaatlerin de ötesinde bir dürtü söz konusudur; çünkü üreticiler ne

yapacaklarını "Biraz daha fazla kazanç mı elde etsem, yoksa daha az çalışsam da biraz daha fazla boş zamanım mı olsa?" diye ölçüp tartmazlar. İşe devam etmenin sağlayacağı menfaatlerle işyerini kapatmaları halinde ne olacağını karşılaştırırlar. Yani, her aktör daha büyük bir pazar payı için rekabet eder; buradan kazanacağı artı değeri, maliyetleri azaltmak için daha fazla yatırım yapmak, gelecekteki reklam giderlerini karşılamak, vs. için kullanır. Ve bu artı değeri azami düzeye çıkarması gerekir ki, gelecekteki rekabette geriye düşmesin.

Pazar payı yarışı, durup dinlenmeksizin kâr biriktirme dürtüsüne dönüşür. Bu da, işyeri sahiplerinin açgözlülüğünün başka koşullarda gerektirebileceği düzeyin de ötesinde kâr biriktirmek demektir.

Yukarıda anlatılanı teorik olarak anlamak, hatta her yanımızı sarmış olan ve insanları panik halinde davranmaya, tüketmeye ve kirlilik kusmaya iten sonuçlarını görmek başka; bunun gerisindeki itkiyi, gücüne bizatihi maruz kalmış insanlardan dinlemek ise bambaşka bir şeydir. O yüzden, böyle bir deneyimi aktarmak istiyorum.

Kısa bir süre öncesine kadar Boston, Massachusetts'te büyük ve kârlı bir hukuk firmasının büyük ortaklarından biri olan arkadaşımla yemek yiyordum. İşini bırakmış, ilerici müşteriler, adaylar ve başka kişiler için bağış toplayan ve postayla toplu tanıtım yapan, kâr amacı gütmeyen bir örgütte işe girmişti; zaten yemeğe çıkmamızın sebebi de buydu. Bir ara niçin bu kadar keskin bir değişiklik yaptığını, gelirini çok azaltan bir işe girdiğini sordum. Zaten hâd safhada şanslı olan şirket müşterilerine büyük servetler kazandırmaktansa, kısmen toplumsal değeri olan bir iş yapmak istediği için eski işini bıraktığını söyledi. Ama tek neden bu değildi. Eski kazançlı işini, sadece müşterilerine ve hilebazlıklarına ilgisini kaybettiği için bırakmamıştı. Kendisini de düşünmüştü. Bir hayatı olsun istemişti.

Bana, daha önceki işinde çok yüksek bir kazancı olmasına rağmen, haftada yetmiş, hatta seksen saat veya daha fazla çalışması gerektiğini söyledi. Dolayısıyla, yaşamaya çok az zamanı kalıyordu. Daha fazla zamanı olsun istiyordu.

"O zaman neden daha az çalışmayı tercih etmedin?" diye sordum – ki teorik yanıtı da gayet iyi biliyordum. Her şeyden önce bir patrondu; eğer ailesiyle daha çok zaman geçirmek istediyse, niçin her hafta elli saat, kırk saat, hatta çok para kazandığı düşünülürse otuz saat veya yirmi saat çalıştıktan sonra çekip eve gitmiyordu?

Kendi kendisine güldü ve seçeneklerinin hiçbir zaman daha çok veya daha az çalışmak olmadığını, hep daha fazla çalışmak veya hiç çalışmamak olduğunu söyledi. Firma başka firmalarla rekabet ediyordu. Rekabet sadece (müşterilerin tarzını ve zevklerini çok iyi bilen, onlarla yemek yiyip şarap içebilen, onların istediği dilde konuşup ellerini sıkabilen, müşterilerin standartlarına göre) mükemmel avukatlara sahip olmak gibi bariz bir alanda yürümüyordu. Her türlü maddi donanım için de geçerliydi. Firma daha az kazanmaya başladığında, avukatlarına, zengin ve başarılı görünmelerini sağlayan yüksek hayat standartları sunmak için elinde daha az fon kalırdı; firma için halılar, dekoratif duvar süslemeleri satın almak, gösterişli partiler, toplantılar düzenlemek, kirası yüksek yerler tutmak, fahiş seyahat masraflarını karşılamak ve çok yüksek uzmanlık masraflarını ödemek vs. için de elinde daha az fon kalırdı. Bunun sonucunda da müşteriler çok kısa bir süre içinde, her ihtiyaçlarını daha iyi görebilen başka firmalara kaymaya başlardı. Başta azar azar olsa da, başka firmalara yönelen müşterilerin sayısı zamanla çığ gibi artardı. Birkaç müşteri kaybetmek, biraz daha az artı değer demekti; bu da, daha az akşam yemeğine çıkmak ve daha az şarap içmek, dolayısıyla daha fazla müşteri kaybetmek demekti.

Başka bir deyişle arkadaşım bana, sadece rekabet eden otomobil fabrikalarında değil, rekabet eden hukuk firmalarında dahi pazar payını muhafaza etmek, olanaklıysa artırmak için para biriktirme dürtüsünün her zaman mevcut ve kalıcı olduğunu anlatmıştı. Bu dürtü bir ölçüde dizginlenebilir, fakat bunun için – tıpkı işçilerin kolektif pazarlık gücü gibi – bütün firmaları eşit şekilde etkileyen baskıların yaratılması gerekir. Ama pazar baskısı yine de, her fırsatta, insanları daha yoğun ve uzun süre çalışıp daha fazla biriktirme dürtüsüne boyun eğdirmeye çalışacaktır. Arkadaşımın durumunda, başka hukuk firmalarındaki patronlar ne kadar çok çalışırsa – hiç şüphe yok ki, varlık nedenleri çok çalışmak haline gelmiş pek çok insan vardı – onun da kendi firmasında o kadar çok çalışması gerekiyordu. Bu baskıdan kurtulmanın tek yolu, arkadaşımın yaptığı gibi tamamen kaçmak ve yerini şirketlerde hızla yükselmeye hevesli başka birisine bırakmaktı.

Bütün pazar sistemlerinde, özellikle de kapitalist pazarlarda, büyüme tanrı katına yükseltilir. Kişisel eğilimler bunun aksi yönünde de olsa, insanları yönlendiren felsefe şudur: Ya büyü, ya öl! Bu felsefe sadece kaynakların sürdürülebilirliğine dikkat etme ilkesini çiğnemekle kalmaz, mütemadiyen artan bir çöp ve kirlilik akışı üretir. Mübadeleler çoğalır ve çevreyi kirletmeyi veya ona başka şekilde zarar vermeyi içeren özendirme mekanizması her mübadelede varlığını korur. Sonuçta, çevreye devasa ölçekte pislik kusan, zarar veren, çevreyi tüketen bir ekonomimiz olur ve giderek şiddetlenen etkiler üretir: Cemaatleri çöp sahasına çevirir, şehirler dumandan boğulur, yeraltı suları kirlenir – ki hepsi kanser oranlarını artıran faktörlerdir. Ya da şiddetli fırtınaların yanı sıra okyanus seviyelerinde ve tarımda büyük ve ani değişikliklere de yol açma tehdidi barındıran küresel ısınmaya neden olur. Bunlar, tarifi imkânsız maliyetler doğuracak felaketlerdir.

Katılımcı ekonominin alternatif yaklaşımı

Katılımcı bir ekonomi çevre için kapitalizmden daha mı iyi olacak? Cevap, evettir. Neden mi?

Çünkü bir kere, katılımcı bir ekonomide biriktirme baskısı yoktur. Her bir üretici, diğer üreticilerle pazar payı için rekabet edebilsin diye daha çok artı değer biriktirmeye zorlanmaz; tersine, çıktı miktarı, daha fazla tüketim arzusu ile daha az çalışma arzusu arasındaki gerçek bir uzlaşmayı yansıtır.

Başka bir ifadeyle, kapitalizmde, çalışma/boş zaman arasında bir değiştokuş yoktur ve daha fazla üretim yapmak her zaman ağır basar. Çünkü daralma veya iflastan kaçınmak için topyekûn büyüme gereklidir. Halbuki katılımcı ekonomide çalışma/boş zaman arasında fiili, gerçek ve bir tarafın ağır basmadığı bir değiştokuş vardır.

Katılımcı bir ekonomide her bireyin iki seçeneği vardır: tüketim bütçesini artırmak için toplam çalışma süresini ve yoğunluğunu artırmak, ya da emek ürünlerinin ve hayatın sunduğu diğer seçeneklerin tadını çıkarmaya ayırdığı vakti artırmak için daha az çalışmak. Bir bütün olarak toplum da aynı tercihle karşı karşıya kalacağı için, çalışma saatlerini ve yoğunluğunu artırmak yönündeki neredeyse sınırsız dürtünün katılımcı bir ekonomide bulunmayacağını pekâlâ öngörebiliriz. Katılımcı bir ekonomide, ihtiyaçları karşılamak ve potansiyelleri geliştirmek için yeterli olan düzeyin üzerinde bir ürün biriktirme dürtüsü olmayacak; dolayısıyla, çok daha düşük bir çıktı ve çalışma seviyesinde bir denge oluşacaktır – örneğin, çalışma saatleri haftada otuz saat, hatta daha sonraları ondan da az olacaktır. Bazı ana-akım iktisatçılar ise, ilginç ve her şeyi gözler önüne seren bir yaklaşım sergileyerek, katılımcı bir ekonomide çalışma süresini insanların kendisinin belirleyeceği ve muhtemelen günümüze göre daha az çalışmaya karar vereceği gerçeğine bir kusur

gözüyle bakıyor. Halbuki bunu bir erdem olarak görüp kucaklamak gerekir – tabii bu benim kendi görüşüm.

İkinci neden, mal ve hizmetlerin değerinin tespit edilmesiyle ilgilidir. Kapitalizmde ve daha genel olarak pazarlarda ekonomik işlemler sadece doğrudan üreten ve tüketen tarafından belirlenir ve katılımcıların kişisel çıkarlarını daha genel toplumsal etkilere aldırış etmeden azamileştirmesi yapısal olarak teşvik edilirken, katılımcı planlamada durum böyle değildir. Katılımcı planlamada her üretim ve tüketim eylemi bütün bir genel ekonomik planın parçasıdır. Her bir aktörün diğer bütün aktörlerle ve her bir eylemin diğer bütün eylemlerle karşılıklı ilişkisi hem gerçek ve son derece etkilidir – ki şüphesiz her zaman geçerli olan bir şeydir bu – hem de uygun şekilde gerekçelere dayandırılmıştır.

Katılımcı bir ekonomide, alıcı ve satıcı dışındaki insanlar üzerinde olumlu veya olumsuz etkileri olan benzin, sigara ve benzeri malların üretimi ve tüketimi, bu etkiler dikkate alınarak düzenlenir. Aynı şey, bir baraj yapılması, rüzgâr türbinleri kurulması veya bazı kaynakların kısılması gibi daha büyük projelere ilişkin kararlar için de geçerlidir. Projeler, etkiledikleri birey ve cemaatlerden bölge ya da eyaletlere, oradan da bütün topluma kadar her kademedeki konseyden alınan geribesleme ışığında değiştirilir, düzeltilir.

Bütün bu ekolojik rasyonaliteyi kolaylaştıracak olan toplumsal prosedürler, *Katılımcı Ekonomi: Kapitalizmden Sonra Yaşam* adlı kitapta epeyce ayrıntılı bir şekilde özetlenmiştir; ancak sonuç gayet açıktır: Katılımcı ekonomi, pazarın yarattığı biriktirme dürtüsünü ve dar bakış açısını, satıcı ve alıcı dışındakilere uzanan (örneğin, çevre üzerindeki) ekonomik etkilere karşı yarattığı aldırmazlığı ve sonuçta oluşan yanlış fiyatlandırmayı ortadan kaldırır. Böylelikle, çevresel etkileri doğru bir şekilde değerlendirir ve he-

saplar; çevresel etkiler konusunda öz-yönetime dayanarak duyarlı kararlar alınabilmesi için gerekli araçları sağlar.

Katılımcı bir ekonomide kirliliğin olmayacağını söyleyemeyiz. Yenilenemez kaynakların hiç kullanılmayacağını söylemek de doğru olmaz. Bu normlar bir anlam ifade etmeyecektir. Belli bir atık miktarı olmadan üretim yapamazsınız ve bazı kaynakları tüketmeden refaha erişemezsiniz.

Asıl gereken, çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratan ya da değer verdiğimiz ve yenileyemeyeceğimiz kaynakları tüketen bir üretim veya tüketim biçimini kullanmaya karar verirken, beraberinde getireceği olumsuz etkilerin de dikkate alınmasıdır.

Ekonomik bir işlem, faydalar zararlara ağır basmadıkça ve fayda ve zararlar adil şekilde paylaştırılmadıkça yapılmamalı; bazı insanlar haksız yere sıkıntı çekmemelidir.

Katılımcı ekonominin ekoloji alanında katılımcı planlama yoluyla başardığı şey işte budur. Zaten bir ekonomiden kendi içsel mantığıyla bundan fazlasını yapmasını bekleyemeyiz. Ekonominin, insanların söz hakkına sahip olmadığı kurumsal dinamiklerinin baskısıyla bazı sonuçlara yol açmasını, örneğin, çalışma/boş zaman değiş-tokuşunun pazarların yönlendirdiği biriktirme dürtüsü tarafından belirlenmesini istemeyiz. İyi bir ekonomiden istediğimiz, kurumlarını, etkilenen kesimlerin kendi kararını vermesine imkân tanıyacak şekilde kullanmasıdır. Bunu yaparken, insanların gerçek maliyet ve faydalar hakkında tam bir bilgiye sahip olmasını, öz-yönetimle kararları gereğince etkilemesini sağlamasını isteriz. Eğer ekonomi – katılımcı ekonominin yaptığı gibi – aktörlerine böyle bir olanaklar ve denetim imkânları yelpazesi sunabiliyorsa, geriye sadece insanların kararlarının ne yönde olabileceğini değerlendirmek kalır. Ve bu konuda bir ekonomiden isteyebileceğimiz tek şey, in-

sanların kararlarına kurumsal baskıların yön vermemesi ve kurumsal tarafgirlik nedeniyle insanların bilgisiz bırakılmamasıdır. Katılımcı ekonomi, bu iki amaca da ulaşılacağını garanti eder. Katılımcı ekonomi, insanların özgür olmasını ve öz-yönetime kavuşmasını da sağlar. Ekonomi mantığının, insanların ekolojik bağlantılar ve seçenekler konusunda sahip olabileceği anlayışlarla tutarlı olmasını ve hatta insanların bu bağlantı ve seçenekleri bütün zenginliğiyle anlamalarına yardım etmesini sağlar.

Bu koşullarda, katılımcı ekonomide yurttaşların sadece doğrudan üretim ve tüketimi değil, ekonomik faaliyetin çevre üzerinde yaratacağı ve uzun vadede ortaya çıkacak sayısız dolaylı etkiyi de göz önüne alacağını ve sadece kendi çıkarları doğrultusunda değil, gelecek nesiller açısından da akıllıca olan tercihlerde bulunacağını düşünebiliriz.

Diğer canlı türleri

Devasa bir kaya olan bir gezegende – Dünya'da – yaşıyoruz. Bu gezegen, kendisinden çok çok daha büyük olan ve çok yüksek miktarda enerji üreten bir ateş topunun – Güneş'in – etrafında dönüyor. Güneş, milyonlarca yıl önce doğmuş ve o zamandan bu yana olgunlaşmakta olan benzer cisimlerin bulunduğu daha da büyük bir denizin içinde yer alıyor. Güneşin ışınlarını, gezegenimizin cömertliğini, kaynaklarını ve enerjisini, muazzam çeşitlikteki başka canlı türleriyle paylaşıyoruz. Bu canlı türleri ise gezegenin varlıklarını üretmesine, işlemesine ve bize sunmasına çok çeşitli yollarla belirleyici bir katkıda bulunuyor.

Aslında biz insanlar, diğer türlerin tesadüfi olaylarla bir dizi değişikliğe uğrayıp, işbirliği ve rekabet dinamikleri vasıtasıyla ayıklanması sonucunda ortaya çıkmış varlıklarız ve varlığımızın devamı da şu anda mevcut olan çok sayıda canlı türüne bağlı.

Kapitalist bir ekonomi, diğer her şeye olduğu gibi başka canlı türlerine de kâr getirme ihtimalleri açısından bakar. Eğer bir türü doğrudan doğruya korumak ya da yetiştirmek kâr getirecekse, o zaman kapitalistler o türü korur ya da yetiştirir. Eğer diğer canlı türlerini görmezden gelmek ve kendi haline bırakmak kâr getirecekse, o zaman öyle yaparlar. Eğer diğer canlı türlerinin neslini doğrudan tüketmek veya dolaylı yollarla ortadan kaldırmak kârlıysa, kapitalistler bu sefer o yolu izler.

Kapitalist pazar rekabeti etrafa bakar, kârlı olasılıkları değerlendirir ve bunların peşine düşer. Eğer kapitalist ekonomiye kâr dışında başka öncelikleri olan hükümetler ya da başka kurumlar eklersek pek çok kötülüğü düzeltebilirler. Fakat, bu kurumlar ya da hükümetler eğer kâr elde edilmesine ciddi şekilde karşı koyar veya kâr elde etmeyi engellerse, kapitalist birikim mantığı karşısında hayatta kalmaları çok güç olacaktır. Bunun iki nedeninden biri ekonominin birikimi sınırlama çabalarına karşı savaşması; diğeri ise kapitalizmin diğer canlı türlerinin bağımsız hakları şöyle dursun, uzun vadede insanlara olan faydalarını bile algılayamayan bir toplum üretme eğiliminde olmasıdır.

Bu kavrayışlar, çevresel kaygıların iyi bilinen tarihini özetliyor. Kâr peşinde koşma baskılarının sebep olduğu yıkımın göstergesi olan sonuçları dört bir yanımızda görüyoruz.

Peki katılımcı bir ekonomi, kapitalizmin muhtemelen intiharla eşanlamlı ve kuşkusuz korkunç derecede kanlı olan türlerarası ilişkilerini nasıl değiştirir?

Birincisi, katılımcı bir ekonomi, ekonomik tercihin yönlendirici normu olarak kârı değil, dayanışma, çeşitlilik, hakkaniyet ve öz-yönetimle uyum içinde insani tatmin ve refahı benimsememizi sağlar.

İkincisi, katılımcı ekonomi, ekolojik ya da başka amaçlarla uygulanan ve kâr gütme hedefi olmayan her ekonomik kısıtlamayı sürekli olarak etkisiz hale getiren ve iptal eden bir kâr arayışı dürtüsüne sahip değildir. Bu nedenle, ekonomi dışı kuvvetler tarafından ve ekonomi dışı endişelerle dayatılan kısıtlamalara esnek bir hassasiyetle yaklaşmamızı sağlar.

Üçüncüsü, katılımcı ekonomi, üretici ve tüketicilerinin ekonomiye çok dar ve kısmi bir bakış açısıyla yaklaşmasına engel olur ve bütün eylemlerin ve bu eylemlerin çoklu içerimlerinin birbiriyle bağlantılı olduğunu anlamasını sağlar.

Ve dördüncüsü, katılımcı ekonomi, kişilerarası alanda başkalarına karşı antisosyal davranışları besleyen ve insanlararası ilişkilerin ötesine kolaylıkla geçip, doğayla ilişkilerimize de uzanabilen o "önce ben" mantığından, doğayı ve başka canlı türlerini de pekâlâ içine alabilecek dayanışmacı bir düşünce yapısına geçmemizi sağlar.

Birinci nokta, yönlendirici mantığın veya motivasyonun değişmesiyle, ikinci nokta ise bu mantığın gücündeki değişimle ilgilidir. Bu iki değişim bir araya geldiğinde, katılımcı ekonominin, kapitalizmin tipik olarak diğer türler için beslediği negatif güdüye sahip olmamasını güvenceye alır. Üçüncü ve dördüncü noktalar ise, yapısal bir meseleden çok konjonktürel bir meseleye ilişkindir. Burada söz konusu olan, katılımcı bir ekonomide işçi ve tüketicilerin başka canlı türlerinin haklarıyla ilgili argümanlara daha fazla hassasiyet gösteren insanlar olup olmayacağıdır.

Yönlendirici mantığa gelince; katılımcı bir ekonomi, yapısı gereği ve değiştirilemez bir şekilde, diğer canlı türlerine, en azından başka her şeye baktığı gibi bakar. Bu bakış açısı, insani tatmini gerçekleştirme ve gelişme imkânlarını çoğaltma arayışı göz önüne alındığında, dayanışmanın teşvik edilmesi, çeşitliliğin geliştirilmesi, hak-

kaniyetin korunması ve öz-yönetimin sağlanmasıyla tutarlıdır. Katılımcı bir ekonomide, eğer bir türü doğrudan doğruya korumak veya yetiştirmek insanlar açısından faydalıysa, bunun yapılması yönünde güçlü teşvikler olacaktır. Eğer bir canlı türünü kendi haline bırakmak insanlar açısından daha faydalıysa, teşvikler bu yönde olacaktır. Eğer bir canlı türünün doğal çevresini yok edip neslini doğrudan tüketmek ya da dolaylı olarak ortadan kaldırmak insanlar açısından daha faydalıysa, iyi bir ekonominin yapısı gereği izleyeceği saf ekonomik mantık da budur.

Katılımcı ekonomi, katılımcı planlama aracılığıyla etrafa bakarak insani açıdan yararlı olasılıkları değerlendirir, üretici ve tüketicilere bu olasılıkların peşine düşmeleri için gerekli araçları ve nedenleri sağlar. İnsan dışındaki canlı türlerinin çıkarlarını bünyesine kendiliğinden dahil etmez. Ve ne yazık ki bu canlı türleri, kendi çıkarlarını kollamak üzere karar alma süreçlerine de dahil edilemez.

Bununla birlikte, katılımcı bir ekonominin yurttaşları, diğer canlı türleri adına hareket edecek yönetsel ya da başka sorumlu kurumların katılımcı ekonomiye eklenmesini istediklerine karar verebilirler. Ve katılımcı ekonominin kurumları, insanların yararına olabilecek şeylere başka canlı türlerinin hakları adına karşı koysalar ya da engel olsalar bile bu yapıları sorunsuz bir şekilde bünyesine dahil edebilir. Aslında, bu yapıların ya da kurumların katılımcı ekonomiye eklenmesi gerekecektir; çünkü katılımcı bir ekonominin insan dışındaki canlı türlerine niyet ve isteklerini dile getirme imkânı veren planlama prosedürleri yoktur. Dolayısıyla, muhtemelen, bu yapıların halkın – örneğin, siyasi tercihlerle ifade ettiği – desteğini alması da gerekecektir. Ama böyle durumlarda bile, ekonomik faaliyet üzerindeki bu tür kısıtlamaları sürdürmek için, onları sürekli ihlal eden kapitalist birikim mantığına karşı bitip tükenmez ve zorlu bir mücadele vermek gerekmeyecektir; çünkü ortada böyle bir mantık olmayacaktır.

Katılımcı bir ekonomide, ekonomiye bir kısıtlama getirildiğini, sözgelimi caique papağanlarının* yuvalama bölgelerine ekonominin müdahale etmemesi ve şayet bu bölgelerde bir değişiklik yapacaksa da, bundan etkilenebilecek bütün caique papağanlarını hayatlarını önceden olduğu gibi sürdürebilecekleri yeni bir doğal çevreye taşıması gerektiğini düşünelim. Böyle durumlarda ekonomi dışsal kurallarla uyum içinde işler ve kısıtlamayı aşmaya veya ortadan kaldırmaya çalışan yapısal baskılar ve pratikler üretip durmaz. Bireyler, böyle bir kararın geri alınmasını sağlamaya çalışabilir; ama bir bütün olarak sistemin kendisinde bu yönde bir eğilim yoktur.

Kapitalizmde her bir üreticiyi dışsal kısıtlamalara aldırış etmeden kârını azamileştirmeye sevk eden bir birikim süreci varken, katılımcı ekonomi dışsal kısıtlamaların bulunduğu bir bağlamda gayet iyi işler; bu kısıtlamaları agresif şekilde aşmaya veya engellemeye dönük bir eğilimi yoktur.

Geriye şu soru kalıyor: Şimdiye kadar bahsettiğim türden dışsal kısıtlamaların katılımcı ekonomiye sahip bir toplumda ortaya çıkmasını bekleyebilir miyiz? Öz-yönetime dayalı konseyler, dengeli iş bileşenleri, hakkaniyetli ödüllendirme ve katılımcı planlamadan yararlanan üretici ve tüketiciler, başka canlı türlerini kollamaya eğilim gösterecek ve kendi tercihlerini ortaya koymak için paylaştıkları ekonomik araçlara diğer türlerin lehine olacak kural ve normları dahil edecek mi? Yani katılımcı bir ekonomide halk başka canlı türleri lehine argümanlara, kapitalist ekonomilerde olduğundan daha açık olacak mı?

Ortada somut olgular yokken bu soruyu kesin olarak yanıtlamak elbette zor. Ama insanların başka türlerle ilgilenmesine yol açan

* Amazon Yağmur Ormanları, Güney Venezüella ve Guyanaların dağlık bölgelerinde yaşayan bir papağan türü. —y.h.n.

faktörler ne olursa olsun, bunların katılımcı ekonomi gibi dayanışmayı teşvik eden bir sistemde – kapitalizm gibi antisosyalliği teşvik eden bir sisteme nazaran – daha az zarar görmesi ve hatta çoğalması gayet olası görünmektedir.

Keza, katılımcı bir ekonomi sadece çeşitliliğin faydalarını yüceltmekle kalmaz, ileride diğerlerinden çok daha iyi olduğunu düşünebileceğimiz seçenekleri dışarıda bırakan dar senaryolardan kaçınma gereğine de büyük önem verir. Katılımcı ekonominin toplumsal alanda çeşitliliğe gösterdiği saygının, biyoçeşitliliğin zenginliği ve girift, birbiriyle bağlantılı yapısı hakkında toplumsal bir bilinç oluşturmaya kadar uzanacağını umabiliriz. Başka canlı türlerine zarar vermek veya onları ortadan kaldırmak çeşitliliği azaltır; halihazırda bilmediğimiz, ama karşı karşıya kalabileceğimiz uzun vadeli zararların oluşma riskini artırır.

O halde özet olarak şunu söyleyebiliriz: Katılımcı ekonomi, kapitalizmde insanları başka canlı türlerine zarar veren ve hatta türlerin büyük bir bölümünü yok eden davranışlara zorlayan o dürtüye, şirketlerin kâr biriktirme dürtüsüne son verir. Onun yerine, insanların refahını ve gelişmesini gözetme kaygısını koyar. Bu kaygı, başka türlere zarar verilmesini etkin şekilde ve *a priori* olanaksız hale getirmez. Ama, başka canlı türleri lehine yönetsel veya diğer toplumsal ya da ekolojik kısıtlamalara saygılı ve açıktır. Başka bir deyişle, eğer diğer canlı türleri oy kullanabilseydi, katılımcı ekonomi lehine oy kullanırdı.

Deneyden önce, deneyden bağımsız olarak. –ç.n.

7

BİLİM/TEKNOLOJİ

Bilimi tanımlamak

Karmaşık bir kişisel veya toplumsal pratik için kullandığımız bütün adlar gibi bilim kelimesinin de sınırları bulanıktır ve bu durum, neyin bilim olduğuna, neyin olmadığına karar vermemizi zorlaştırır. Yine de, konuya burada gözettiğimiz amaçlar açısından yaklaşırsak, bilimin, kozmosun bileşenleri hakkında birikmiş bir bilgi gövdesiyle; bu bileşenlerin karşılıklı etkileşimlerine dair sınanabilir iddia veya teorilerle; ve bu iddiaları ve teorileri bilgilerimize eklememizi, onları yanlış olduğu gerekçesiyle reddetmemizi ya da bir ihtimal, hatta büyük olasılıkla doğru olduklarına karar vermemizi sağlayan süreçlerle ilgili olduğunu iddia edebiliriz.

Pencereden gördüğüm çimenin yeşil olduğuna ilişkin edindiğim kişisel bilgi bilim değildir; bir saat önce sırtımın ağrıdığına veya papağanım Zeke'in omzumda olduğuna dair bilgim de bilim değildir. Deneyimler ve algılar geçerli ve önemli olabilir, ama kendi başlarına bilim değildirler.

Aşkın ne olduğunu veya acı mı, zevk mi duyduğumuzu bilim vasıtasıyla öğrenmeyiz. Küçük bir beyzbol oyuncusuna, atılan topu yakalamak için topun altına nasıl girileceğini bilim anlatmaz. Bilim, pek çok durumda nasıl konuşacağımızı veya ne söyleyeceğimizi, sayıları nasıl toplayıp çarpacağımızı söylemez.

Aslında, hayatımızın çoğu bilim olmadan geçer; hatta pek çok bilgiyi bilim yapmadan, bilim tarafından onaylanmadan veya bilimi yadsımadan, lanetlemeden, tanrısallaştırmadan ya da bilime meydan okumadan keşfeder ve iletiriz.

Yine de, kendi başına bilim olmamakla birlikte, bilme ve düşünme eylemlerimizin, özellikle de öngörme ve açıklama eylemlerimizin çoğu bilime çok benzer.

Her gün yaptığımız şeyleri bilim dediğimiz şeyden ayıran, niteliksel olmaktan ziyade niceliksel bir farklılıktır. Algılama, algılamadır. İddia etme, iddia etmedir. Kanıtlara bağlılık, kanıtlara bağlılıktır. Bunları bilim insanlarının laboratuvarlarda ve kütüphanelerde yapmasıyla, Bay Jones'un o gün giyeceği şeyi seçip kasabada dolaşmaya çıkmak için yapmasını birbirinden ayıran, bilimin kişisel ve kolektif disiplinidir.

Bilim, bazı işlemler gerçekleşmeden, gerçekliğin bileşenlerinin özelliklerine ilişkin yeni iddiaları bilgi yığınına ve teorilerine eklemez ya da bu yığının herhangi bir kısmının doğruluğunu veya yanlışlığını ileri sürmez. Bunun için, çeşitli insan gruplarının özenli bir veri toplama, sınıflandırma ve hesaplama çalışmasının son derece kesin şartlarına uygun şekilde destekleyici kanıtlar üretmesi ve mantıklı iddiaları doğrulaması gerekir. Ayrıca, bilimsel bilgi yığınına eklenen şeylerin yığının genel karakteri, tarihi ve gelişimiyle ilgili önemli içerimlere sahip olduğuna bizi inandıracak nedenler sunulmadan, bilimin ilerlemesi de söz konusu olamaz.

Einstein'ın öğrettiği ve genel olarak kabul edildiği gibi, bir teoriyi diğerlerinden daha etkileyici kılan özellikler; öncüllerinin çok daha basit olması, farklı türden daha fazla şeyi açıklaması ve uygulama alanının genişliğidir. Yığının önceden kuşkulu görünen parçalarını doğrulayan ya da çürüten farklı parçaları birleştirerek ya da

yığına gereksiz olmayan yeni alanlar ekleyerek daha fazla araştırma yapılması için yeni bakış açıları sağlama umudu doğuran yeni yöntemler, doğruluğu incelenebilir kanıtlar ve sınanabilir iddialar, bilimin bilgi yığınına büyük bir memnuniyetle eklenir.

Gökyüzüne bakar ve Ay'ın Dünya'nın etrafında döndüğünü söylersek bu bir gözlemdir, evet, ama henüz bilim değildir. Eğer Ay'ın hareketlerini ayrıntılı şekilde inceler ve Dünya'nın çevresinde döndüğü iddialarımızla ilgili başkalarının da yeniden üretebileceği ve sınayabileceği güçlü kanıtlar sunarsak, ciddi bilime yaklaşıyoruz demektir; hatta ona katkı yaptığımız bile söylenebilir. Eğer Ay'ın dönmesiyle ilgili bir teori ortaya atar ve sonra teorilerimizin öngörülerini yanlışlanıyor mu veya özellikle de bizi şaşırtacak yeni neticeler öngörüyor mu diye sınarsak, kesinlikle bilim yapıyoruz demektir.

Webster'ı Sözlüğü bilimi şöyle tanımlıyor: "doğal fenomenlerin gözlemlenmesi, tanımlanması, tarif edilmesi, deneysel yolla araştırılması ve teorik olarak açıklanması."

Concise Oxford Sözlüğü ise bilimi, "fiziksel ve doğal dünyanın yapısının ve davranışının gözlem ve deney yoluyla sistematik şekilde incelenmesini kapsayan zihinsel ve uygulamalı faaliyet" olarak tanımlıyor.

Nobel ödülü almış yetmiş iki kişi şu tanımda birleşmiş: "Bilim, doğal fenomenler için doğal açıklamalar formüle etmeye ve test etmeye adanmıştır. Fiziksel dünyayla ilgili verilerin sistematik bir şekilde toplanması ve kaydedilmesi, sonra da toplanan verilerin, gözlemlenen fenomenleri en iyi şekilde açıklayan doğa ilkelerini bulmak için sınıflandırılması ve incelenmesi sürecidir."[1]

1 *Amicus Curiae Brief of 72 Nobel Laureates, 17 State Academies of Science, and 7 other scientific organizations, in support of Appellees Robert A. Klayman, Walter B. Slocombe, Jeffrey S. Lehman, Beth Shapiro Kaufman*, Caplin & Drysdale, Chartered, One Thomas Circle, N. W., Washington, D.C. 20005, (202) 862-5000, Attorneys for Amici Curiae.

Ve 20. yüzyılın en önemli fizikçilerinden biri olan Richard Feynman, bütün resmi kısaca şöyle özetliyor: "Ortaçağda ortalık, bir parça gergedan boynuzunun iktidarı artıracağı gibi deli saçması fikirlerden geçilmiyordu. Daha sonra, fikirleri birbirinden ayırt etmek için bir yöntem keşfedildi: işe yarayıp yaramadığına bakmak, yaramıyorsa elemek. Bu yöntem, sistemli hale geldi ve elbette, bilime dönüştü."[2]

Bilimin saikleri

Bir toplumdaki ekonomi türünün bilimi etkileyebileceğini kesinlikle söyleyebiliriz. Çünkü, toplanan bilgileri ve bu bilgilerle ilgili olarak araştırılan iddiaları, bilgiler toplanır ve araştırılırken kullanılan araç ve prosedürleri, kimlerin bu süreçlere katılacağını, hatta kimlerin bilimin başarılarını bileceğini ve bu yolla aydınlanacağını belirleyen, ekonomidir.

İnsanları bilim yapmaya iten en az iki bireysel, iki de toplumsal saik vardır.

Birincisi saf meraktır; insanın soru sorma ve yanıtlarını arama eğilimidir.

Gökyüzü niçin mavidir? Bir ışık patlamasının yanından ışık hızıyla kaçarsanız ne olur? Zaman nedir ve neden tek yönde ilerliyor gibi görünür? En küçük madde parçacığı ve en ufak kuvvet taşıyıcı nedir? Madde parçacıkları ve kuvvet taşıyıcılar nasıl bir işleyişe sahiptir? Evren nedir, nasıl bir şekli vardır, nasıl oluşmuştur? Hayat, bir canlı türü, bir organizma nedir? Canlı türleri nasıl oluşur, varlığını nasıl sürdürür ve yerini başka türlere nasıl bırakır? Cinsiyet neden vardır? İnsanlar nereden gelmiştir? İnsanlar nasıl doğar, dans etmeyi, âşık olmayı, başarılı birisi olmak için çalışmayı nasıl öğre-

2 Richard P. Feynman, *Surely You're Joking, Mr. Feynman!: Adventures of a Curious Character*, W.W. Norton, 1985.

nir? Dil nedir, insanlar dilleri nasıl bilir ve kullanır? Bilinç nedir? İnsanlar ne zaman sosyalleşir, ekonomi nedir, nasıl işler? Peki bir yönetim sistemi, kültür, aile nedir ve nasıl işlerler?

Tıpkı birisinin, kimse seyretmese bile dans etmeyi veya kimse duvara asmayacak olsa da resim yapmayı tutkuyla istemesi gibi, araştırıcı zihinler de bu soruların yanıtlarını bilmeyi – bu bilgi hiçbir maddi kazanç getirmeyecek olsa da – tutkuyla isterler.

Bilim yapmak için insanları harekete geçiren ikinci kişisel saik, bireysel veya kolektif çıkardır. Gerçekliğin bileşenlerini ve aralarındaki bağlantıları neticeleri öngörmeye, hatta etkilemeye yetecek kadar bilmek merakımızı gidermekle kalmayıp, yaşam süremizi, faaliyet sahamızı, faaliyetlerimizin çeşitliliğini ve hayatımızın kalitesini de artırabilir.

Çocuk felcinin veya kanserin nedeni nedir? Bu hastalıklar nasıl tedavi edilir? Kuşlar nasıl uçar? Yerçekimi nasıl işler? Duyduğumuz merak, bilinmeyenin kapılarını büyük bir arzu ve enerjiyle açmamıza neden olur, ama bilimin kapılarından koca koca kervanları geçiririz; bunun nedeni kısmen, elde ettiğimiz faydalardır.

Fayda, bilginin kendi içerimlerinden kaynaklanabileceği gibi, bilimsel emek veya başarıların ödüllendirilmesinden de kaynaklanabilir. Gerçekliğe ilişkin bilgi toplamanın ve hipotezler önermenin ya da gerçekliği test etmenin karşılığında maddi ödüller de olabilir. Bu ödülleri almaya çalışmak da bilim yapmanın saiklerinden birisidir.

İnsanın merakının giderilmesinin sağladığı tatmin dışında, maddi ödemeyle sınırlı olmayan başka faydalar da vardır. Bu yolla, statü veya ün kazanılabilir; insanları bilim yapmaya iten, çoğu zaman, en azından kısmen, buluşların getirdiği toplumsal ödüller, şöhret, itibar ve hayranlıktır.

Bilim ve ekonomi

Bir ekonomi insanların merakını artırabilir, azaltabilir ya da sadece şu veya bu yöne kanalize edebilir. Aynı zamanda, bilimsel bilginin insanlara ne şekillerde doğrudan fayda sağlayabileceğini ve, elbette, bilim yapan insanların aldığı toplumsal ödülleri, onlara verilen ücretleri ve diğer maddi ödülleri de etkileyebilir.

Bütün bunları tarihte de görebiliriz. Tanımladığımız anlamda bilim, uzun bir zaman boyunca mevcut bile değildi. Sadece mistizm ve inançlar vardı, ki bunlar da hakikate bazen yaklaşır, bazense hakikatten uzaklaşırdı; ama deneylerle sınanmış ve mantıksal tutarlığın yön verdiği bir kanıt birikimi yoktu.

Daha sonra, toplumlar ve ekonomiler bilimin itici gücü oldu ve ona çeşitli şekillerde yön verdi. Şimdiki durumda, toplumdan ve özellikle de kapitalist ekonomiden bilime yönelik korkunç baskılar geliyor. Bu baskılar, bilimin yanıtını aradığı soruları, kullandığı araçları, bilime katkıda bulunan insanları ve bilimsel sonuçlardan faydalananları, hatta onları bilenleri hem yönlendiriyor, hem de sınırlandırıyor.

ABD'de bilim artık her yerde var; maddelerin, uzayın, zamanın, bedenlerin ve hatta, henüz çok sınırlı da olsa, zihinlerin derin sırlarını açığa vuruyor. Ama aynı zamanda, çeşitli açılardan ve değişen derecelerde, sermayenin bir aracına dönüştü. Bilim insanlarının kullandığı yöntemler ve çözmeye çalıştığı problemler, kendi amacı uğruna yapılan bilimsel araştırmanın dışında başka saikler tarafından yönlendirildiğinde, çarpıtmalar ortaya çıkıyor.

Britanyalı gazeteci George Monbiot'un bildirdiğine göre, "bilimsel dergilerdeki makalelerin başyazarlarının yüzde 34'ü, yazılarını finansman kaynaklarının lehine bir tutumla yazıyor. Bilimsel dergilerin

sadece yüzde 16'sının çıkar çatışmaları olduğunda ne yapılması gerektiğine dair bir politikası var; yayımlanan makalelerin ise sadece yüzde 0,5'inin yazarları bu tür çıkar çatışmalarını ifşa ediyor."[3]

İlaç sektöründe durumun daha kötü olduğu savunulabilir. Çünkü, bulgularımıza göre bu sektörde, "klinik yönergeleri yazan bilim insanlarının yüzde 87'sinin ilaç şirketleriyle finansal bağlantıları var."

Daha incelikli etkenler de devredecidir. Ticari finansman ve mülkiyet, hangi soruların sorulacağını ve hangi projelerin gerçekleştirilmeye çalışılacağını belirler. Eğer bir patentin alınması yüksek kazanç getirecekse, dünyanın parası akıtılır. Ama getireceği kazanç düşükse, genel anlamda merak veya insanların refahını artırmakla ilgili nedenler araştırmayı haklı kılsa dahi, pek kolay finansman bulunamayacaktır.

En korkunç ve uç nokta ise yurttaşların "kendisini kobay konumunda bulmasıdır. Tıpkı, 1932-1972 yılları arasında yürütülen Tuskegee Syphilis deneyinde; 1950-1969 yılları arasında hükümetin ilaçları, kimyasal, biyolojik ve radyoaktif maddeleri durumdan bihaber ABD yurttaşları üzerinde denediği deneylerde; ya da havadan yayılan plütonyumun etkilerini değerlendirmek için Hanford, Washington'da 20.000 km^2'lik bir alanın kasten kontamine edilmesinde olduğu gibi."[4] Daha geniş bir ölçekten bakarsak, şu anda ABD'nin yıllık 75 milyar dolar olan federal araştırma ve geliştirme bütçesinin yaklaşık yarısı Pentagon'un kontrolünde; bu durumun, önceliklerin militarizasyonu açısından apaçık etkileri var.

Geçenlerde uçakta, MIT'ten* bir biyoloğun yanına oturdum. İlgi

3 George Monbiot, "The corporate stooges who nobble serious science", *The Guardian*, 24 Şubat 2004. Alıntıların yapılmış olduğu bu makaleye http://www.guardian.co.uk/comment/story/0,3604,1154585,00.html adresinden ulaşabilirsiniz.

4 Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Tuskagee Orr, "The Corruption and Redemption of Science", http://www.zmag.org/Content/showarticle.cfm?ItemID=5934.

* Massachusetts Teknoloji Enstitüsü

alanı, insanın biyolojik fonksiyonları ve fonksiyon bozukluklarıydı. Hiçbir siyasi veya ideolojik tutumu yoktu, ama işlerin nasıl döndüğünü çok iyi biliyordu. "Yaptıklarımız, yapabildiklerimiz, hatta yapmayı düşündüklerimiz bile çok büyük ölçüde, finansman ihtiyacı tarafından yönlendiriliyor. Finansman ihtiyacı demek, şirketlerin finansman sağlaması demek; veya eğer hükümet söz konusuysa, yine kendini şirketlere veya orduya bağımlı hisseden bir hükümetin finansmanı demek. Dahası, şirketler çok kısa vadeli düşünerek planlama yapıyor. Eğer kısa vadede kâr edileceğine ilişkin güçlü kanıtların yoksa, unut gitsin. Gayretlerinin öldürme kapasitesini artıracağı konusunda hükümeti ikna edemiyorsan, yapacak başka bir şey bul." Yol arkadaşımın anlattıkları, pazar rekabetinin, kâr arayışının ve savaş politikası güden hükümetlerin nasıl ölümcül bir bileşim oluşturduğunu gösteriyor (ve aslında herkesin neler döndüğünü bildiğini de gösteriyor).

Katılımcı ekonomi ve bilim

Katılımcı bir ekonomide bilim açısından fark eden ne olacak? Dört ana yapısal unsur değişecek, ki bunun da çok çeşitli sonuçları olacak.

Katılımcı ekonomide her bilim insanı, gagalama düzeni* içinde daha yüksek veya alçak bir mevkide bulunmak yerine, dengeli bir iş bileşeninde çalışacak.

Katılımcı ekonomide her bilim insanı, mülk sahipliği, güç ya da çıktı karşılığında değil, yaptığı işin süresi, yoğunluğu ve bir faktör olduğu ölçüde, ağırlığı karşılığında ödüllendirilecek.

Katılımcı ekonomide her bilim insanı – ister bir laboratuvar, bir üni-

* İng. pecking order. Gagalama düzeni, kümes hayvanlarında kuvvetlinin zayıfı gagalayarak sindirdiği ve tahakkümü altına aldığı düzendir. İnsan toplumlarına uyarlandığında, zorbalık ya da tahakküm düzeni, kuvvetlinin zayıfı ezerek baş eğdirdiği düzen şeklinde anlaşılabilir. –y.h.n.

versite, bir araştırma merkezi, isterse başka bir yer olsun – kendi kurumundaki diğer işçilerle birlikte, kararları onlardan etkilendiği ölçüde etkileyecek.

Katılımcı ekonomide bilim insanlarının uğraşlarına ayrılacak kaynak miktarı, bütün ekonomik sistem tarafından, yine öz-yönetime dayalı katılımcı planlama yoluyla belirlenecek.

Sonuç olarak katılımcı ekonomide bilim, güce ve zenginliğe ulaşmak için bir araç olmaktan çıkacak – aslında, merkezileşmiş güç ve zenginlik biçimleri var olmayacak bile. Diğer yandan, bilimsel uğraşlara katılan insanlar, başka işlerle uğraşanlardan daha az ya da daha fazla kazanmayacak, daha fazla ya da daha az güce sahip olamayacak.

Katılımcı ekonomide büyük buluşlar yapanlar hiç kuşkusuz başarıları karşılığında toplum tarafından övgüyle karşılanacak ve kişisel bir tatmin yaşayacak. Ama bu sayede başkalarından daha yüksek bir tüketim düzeyine veya daha fazla oy hakkına sahip olmayacaklar. Bilimsel bir alan da seçkinlere fayda sağlamak için değil, herkesin faydalanacağı şekilde kavrayışımızı geliştirmesi için finanse edilecek.

Daha kömür madenciliğinin zorluklarını nasıl azaltacağımızı, ekoloji üzerindeki etkisini nasıl kontrol altına alacağımızı veya tersine çevireceğimizi bulamamışken ya da alternatif enerji kaynaklarını geliştirmemişken, nükleer etkileşimlerin sayısal değerinin virgülden sonraki on beşinci basamağı veya on dört milyar ışık yılı uzaktaki galaksi hakkındaki bilgimizi geliştirmemizi sağlayabilecek araçlara korkunç paralar harcayacak mıyız?

Araştırmaları, karmaşık bir evrende yerimizi bilmemizi sağlayacak ipuçları bulmak yerine, askeri uygulamalar için mi yürüteceğiz?

Bunlar, ancak yeni bir topluma ulaştığımızda gündeme gelecek ve yanıtlanacak sorular. Katılımcı ekonomi bize insanların tercih ede-

ceği spesifik neticeleri değil, genel prosedürü anlatır. Ama hiç kuşkusuz insanların tercih edeceği spesifik neticelerle ilgili akıllıca tahminler de yürütebiliriz.

ABD'de en yeni ve en büyük parçacık hızlandırıcısı projesi tartışılırken bir Kongre üyesi, süper hızlandırıcıya finansman ayrılmasını savunan tanınmış bir bilim insanına bunun askeri açıdan yararlarının ne olacağını sordu. Bilim insanı, silah kapasitesi açısından bir sonuç doğurmayacağını, ama toplumumuzu savunulmaya değer bir toplum haline getireceğini söyledi. Bilim insanının saikleri ve görüşlerinden etkilenmeyen Kongre, proje aleyhine oy kullandı.

Katılımcı bir ekonomi olsaydı, katılımcı planlama sistemi bu proje için gerekli olan milyarlarca doları ayırır mıydı? Bilmiyoruz. Ama şunu biliyoruz ki nihai karar, projenin askeri açıdan sağlayacağı faydalara değil, toplumun daha arzu edilir ve akıllıca bir yer haline getirilmesine katkıda bulunup bulunmayacağı temeline dayanırdı.

Dolayısıyla, katılımcı ekonomi bilimsel dürtüleri hiçbir şekilde engellemez. Aksine, herkesten tam katılım ve yaratıcılık bekleyen bir eğitim sistemi sayesinde bu dürtüleri muhtemelen geliştirecektir. Ayrıca katılımcı ekonominin bilime tahsis ettiği kaynak, özgür ve çok iyi bilgilendirilmiş bir toplumun kabul edeceği miktarda olacaktır. Dünya hakkındaki anlayışımızın erimini ve derinliğini yaratıcı bir şekilde geliştirmek anlamında bilim, gerçek özgürlüğe bağlıdır; gerçekten özgür olmak ise, arzuladığımız şeyleri gerçekleştirmeye çalışmak için hayatlarımızın kontrolünün gerçekten elimizde olması demektir – katılımcı ekonomi de bunu sağlar.

Teknoloji

Teknoloji, amaçları ve gelişme mantığı açısından bilime benzer. Katılımcı bir ekonomide teknoloji veya uygulamalı bilim üretmek üze-

re çalışanlar, başka işlerle uğraşanlarla aynı etkiye, koşullara ve gelire sahip olacaktır. Şimdiki ekonomimizle katılımcı ekonomi arasında teknoloji konusundaki en önemli fark, toplumun hangi teknolojinin geliştirilmeye değer olduğuna karar verirken esas aldığı ölçütler olacaktır.

Kapitalizm, kâr sağlayabilen veya seçkinlerin göreli avantajlarını elde tutmasına veya geliştirmesine yardım eden teknolojileri destekler. Sonuçta, kapitalist sistemde teknolojik yenilikler genel olarak insanların refahını ve gelişimini değil, toplumun dar kesimlerinin önceliklerini yansıtır.

Örneğin ABD teknolojik kâbuslarla doludur. Aslında, yüksek teknoloji ve düşük teknoloji fikri bile tek başına aydınlatıcı bir örnektir. Eğer herhangi bir şey devasa aygıtlar, çok fazla zaman ve enerji gerektiriyorsa, böylece kâr etmek için büyük fırsatlar yaratılıyorsa, o yüksek teknolojidir. Eğer basit, temiz ve anlaşılabilirse ve kâr etmek için daha az sayıda fırsat sunuyorsa, düşük teknolojidir.* Neden standartları değiştirip insanların refahına ve gelişmesine büyük katkı sağlayanlara yüksek teknoloji, karşıt yönde etkiler üretme eğiliminde olanlara da düşük teknoloji demeyelim?

Akıllı bombalar, muhteşem öldürme gücüyle, en yüksek teknoloji sayılıyor. Bildiğimiz sıradan kanalizasyon sistemi ise, en iyi ihtimalle, düşük teknoloji olarak değerlendiriliyor. Oysa ilki öldürürken, ikincisi hayat kurtarıyor.

İnsan sağlığına faydası şüpheli olan, hatta ciddi bir faydası olmayan yeni ilaçların geliştirilmesi yüksek teknoloji kabul ediliyor. Hastaneleri büyük ölçüde tıbbi hijyen normlarına dayanarak mikropsuz, te-

* Yazar tarafından "high technology/low technology (yüksek teknoloji/geleneksel teknoloji)" karşıtlığı kullanılıyor. Metindeki karşıtlığı daha iyi anlatabilmek için "low technology" karşılığı olarak, "geleneksel teknoloji" yerine "düşük teknoloji" terimini benimsedik. —ç.n.

miz yerler haline getirmeye çalışmak ise düşük teknoloji olarak değerlendiriliyor. İlki zengin ve güçlülerin daha fazla servet biriktirmesine katkıda bulunurken, ikincisi ise aslında kârları düşürebiliyor, ama bütün toplumun daha uzun ve kaliteli bir hayata sahip olmasını sağlıyor. Kapitalizm ise ilkine kucak açıp ikincisini engelliyor.

ABD'de sanayi teknolojisini geliştirme çabasının neredeyse tek nedeni, kârları artırmaktır. Bunun çeşitli sonuçları vardır. Amerikan teknolojisi, pazar tarafından belirlenen maliyetleri düşürecek yenilikler peşinde koşar; ama üretimin çevre ve işçiler üzerindeki olumsuz etkilerini görmezden gelir. Böylelikle, düşük maliyetle daha az girdi kullanan teknolojiler talep edilir; ama toplumsal hareketler mülk sahiplerini tam tersini yapmaya zorlamadıkça, daha az kirlilik üreten ve işçilere daha az yük getiren teknolojiler hedeflenmez.

ABD teknolojisi pazar payını artırma peşindedir. Bunu, insanları – yeniliğin kıymeti veya yan ürünlerinin toplumsal maliyeti ne olursa olsun – ürünleri satın almaya ikna ederek yapar. Yerine kolaylıkla başka bir şey kullanılabilecek, tamamen gereksiz, hatta zararlı olan ürünlerin ambalajı ve reklamı için genellikle muazzam bir kaynak ve insan emeği harcanır. Bunu herkes bilir. Sahip olduğumuz sistemde, bu durum, hayatın mide bulandırıcı gerçeklerinden biridir sadece.

Amerikan teknolojisi, koordinatör sınıfı büyütmeye ve kapitalistlerin işyeri normları üzerindeki hâkimiyetini artırmaya bakar; ve bunu, tabi konuma itilmiş işçiler üzerinde, neden olacağı kötü sonuçlara aldırmadan, bölücü bir kontrol ve parçalama politikası uygulayarak yapar. Bunun anlamı, kapitalist sistem devam ettiği sürece, işyerini düzgün ve saygın bir yer haline getirmeyi amaçlayan yeni işyeri organizasyonu ve tasarımı araştırmalarına finansman ayrılmayacağıdır. İşçilerin bilgisi ve gücü artırılmaya değil, azaltılmaya çalışılacaktır.

Aynı zamanda, Amerikan teknolojisi, halihazırda zengin olanların kâr etme imkânlarını azaltacak yeniliklere giden yolların önünü kesmeye çalışır; toplumun geri kalanının kamusal ve sosyal refah kaybına uğramasına aldırmaz. Petrol, kullanımından kâr edildiği sürece, ana yakıt kaynağımız olarak kalacaktır; aksi düşünülemez bile. Çünkü, kontrolü ademimerkezileştirecek, seçkin kesimlerin yararlandığı uzmanlaşmayı azaltacak ve başlıca güç merkezlerinin mevcut gündemlerine meydan okuyacak rüzgâr, su, jeotermal ve diğer enerji türlerini kullanma çabasına ekonomi karşı gelecektir.

Amerikan teknolojisi, daha akıllı, daha büyük, daha ölümcül bombalar ve onları fırlatacak araçlar sağlayarak, jeopolitik savaşları sahneye koyanların isteklerini yerine getirmeye çalışır. Bu yüzden, eğer genç bir mucit adayı iseniz ve başarılı olmak istiyorsanız, belli disiplinleri öğrenmeniz, belli yetenekler geliştirmeniz ve kişiliğinizin belli veçhelerini beslemeniz yönünde muazzam bir baskı olacaktır üzerinizde. Bu yetenekleri edindiğinizde ise onları kullanmanız yönünde muazzam bir baskı yapılır. Sırf popüler kültüre bakarak bile bütün bunların nasıl herkes tarafından bilinen sıradan gerçekler olduğu açıkça anlaşılabilir. İnsanların emin olmadığı tek şey, bir alternatifin olup olmadığıdır.

Ekonomi ve teknoloji

Tarihçi ve filozof David Noble *Yüksek Öğrenim Gazetesi* ile yaptığı bir söyleşide şu noktayı dikkat çekmişti: "Hiç kimse teknolojiyi büsbütün görmezden gelelim demiyor. Bu saçma bir öneri olur. İnsanlar çıplak doğar. İcatlarımız olmadan yaşayamayız. Ama teknolojinin faydalı şekilde kullanılabilmesi için yaygın ve sürekli bir fikir alışverişi gerekir. İcatları akıllıca kullanmanın ilk adımı ise, ciddi şekilde incelenebilecekleri toplumsal bir alanın yaratılmasıdır."[5]

5 David Noble, "David Noble's Battle to Defend the 'Sacred Space' of the Classroom", *The Chronicle of Higher Education*, 31 Mart 2000.

Ayrıca, bu toplumsal alanın insanları seçenekleri ciddiyetle incelemeye hazırlaması ve bunu yapanları hoş karşılaması yeterli değildir; insan refahını ve gelişimini destekleyen normları uygulamaktan insanları alıkoyan teşvikleri ve baskıları da ortadan kaldırması gerekir. Peki katılımcı ekonomi bütün bunları yapıyor, ve dolayısıyla, arzu edilir teknolojik gelişmeye katkıda bulunuyor mu?

Katılımcı bir ekonominin olduğu bir toplumda bir kömür madeni, bir hastane ve bir yayınevi hayal edin. Her birinde, çalışma koşullarını değerlendirerek üretim ilişkilerini ve olanaklarını değiştirmek için olası yatırımlar öneren insanlar olsun. Bu yatırımlar, daha fazla kâr etmek amacıyla değil – zaten katılımcı ekonomide böyle bir hedef yoktur – insan emeğinin ve maddi girdilerin daha verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayarak, o işyerinin ürünlerini üreten ve tüketenlerin daha fazla tatmin ve gelişme imkânına sahip olabilmesi amacıyla yapılır.

Maden ocağının, yeni bilimsel veya teknik kavrayışların olası kıldığı yeni bir tekniğin araştırılmasını önerdiğini düşünelim. Bu yeni teknik, kömür madenciliğinin zorluklarını hafifletecek ve güvenliğini artıracak, ya da diyelim ki, kömür madenciliğinin yol açtığı kirliliği azaltacak olsun.

Hastane ise, bazı vakalarda daha etkin bir iyileşme sağlayan veya bazı hastane görevlerini kolaylaştıran bir makine geliştirilmesi önerisi getirsin.

Yayınevinin de kitap hazırlama işini biraz daha kolaylaştıracak teknolojik bir değişiklik veya yeni bir teçhizat önerisi olsun.

Bunların yanı sıra, iki yenilik daha önerilmiş olsun: Birisi, kaynakları bazı askeri denemelere ve yeni bir silah sisteminin kurulmasına tahsis edecek toplumsal bir yatırım; diğeri ise, düşük maliyetle

ve çevreye daha az zararla kaliteli konut temin etmek amacıyla kaynakların bir dizi yeni makine ve çalışma düzenine tahsis edilmesi olsun.

Kapitalist bir ekonomi, kapitalist işyerleri ve tüketicilerin bu olasılıkları ele alış şekli ile katılımcı ekonomi, katılımcı ekonominin işyerleri ve tüketicilerinin ele alış şekli arasında nasıl bir fark vardır?

Bildiğimiz gibi kapitalizmde, kararlardan etkilenen çeşitli taraflar yapılacak seçime ilişkin görüşlerini, bir kararın alınmakta olduğundan haberdar oldukları ölçüde ortaya koyabilecektir. Gizli saklı yapılan işler hakkında bilgi sahibi olanlar ve güç kaldıraçlarına erişebilenler, kapitalistler ve koordinatörlerdir. Onlar da, kararların kendi üzerlerindeki doğrudan sonuçlarının ne olacağını dikkate alacak ve konuya büyük ölçüde, kâr fırsatları açısından, kısmen de – özellikle koordinatörler – koşulları ve statüleri üzerinde yaratacağı sonuçlar açısından yaklaşacaklardır. Bir de, kararlarının sınıfsal ve toplumsal güçlerin genel dengesi üzerindeki uzun vadeli etkilerini göz önüne alabilirler.

İşçilerin, hatta tüketicilerin durumunu iyileştiren yenilikler bile, mülk sahipleri açısından da kârlı değilse ve genel toplumsal faydalar kârlılık sorununa yol açıyorsa, reddedilecektir. Mülk sahiplerinin sırtındaki maliyetleri – belki de başkalarının sırtına yükleyerek – düşüren ve mülk sahiplerinin lehine olan güç dengelerinin değişmeden korunmasını sağlayacak denetim ve üstünlük kurma imkânlarını genişleten teknik yenilikler ise takdir edilecektir.

Kapitalist işyerinde, aslında, çıktı miktarı açısından daha az kazanç getiren ve maliyeti yüksek olan ama yukarıdan denetime daha fazla imkân sağlayan yenilikler, varlık başına çıktı miktarını artıran ve işçileri güçlendiren yeniliklere genellikle tercih edilir. Bunun nedeni, işçiler güçlendiğinde pazarlık güçlerinin de artacak olması ve

eninde sonunda, sağlanan kazançları bölüşmenin gündeme gelecek olmasıdır. Böylelikle, üretkenlik açısından sonuçlar olumlu da olsa, mülk sahipleri açısından toplam sonuç kazanç değil zarar hanesine yazılacaktır.

Ya da başka bir örnek alalım. Niçin ABD'de sağlık hizmetlerine, düşük gelirliler için konut yapımına, yollara, parklara ve eğitime harcanan paradan çok daha fazlası askeri harcama ve araştırmaya tahsis ediliyor? Bu eğilim için çeşitli açıklamalar getirilmiştir. Bazıları, askeri harcamaların sosyal harcamalara göre daha fazla iş sağladığını, dolayısıyla ekonomi için daha iyi olduğunu söyler. Ama bu kesinlikle yanlıştır; aslında tam tersi doğrudur. Tamamen teknoloji ürünü olan bomba ve uçakların üretilmesi ve bağlantılı araştırmaların yapılması için gereken işçi sayısı, hastane ve okul üretiminin gerektirdiği maddi yatırım başına yaratılan istihdamın sadece bir kısmı kadardır.

Bazıları ise, hükümet desteği için çok güçlü lobicilik faaliyeti yapan uzay sanayii ve diğer askeri sanayilerde çok büyük kârlar edildiğini, asıl nedenin bu olduğunu söyler. Ama bu da yanlıştır. Eğer kaynaklar konut yapımına, yolların onarımına ve hükümet sözleşmelerinde üstlenilen diğer altyapı çalışmalarına harcansaydı, eşit büyüklükteki başka sanayiler de benzer kârlar edebilirdi. Irak'ın altyapısını imha ettikten sonra çokuluslu şirketlerin bu ülkeyi yeniden inşa etmek üzere çok büyük bir istek duyması, ama Birleşik Devletler'de şehir içindeki yoksul mahallelerinin yeniden inşası için benzer bir heyecan duyulmaması çok ilginçtir. Bütün Amerika'daki yoksulların ve işçi sınıfı cemaatlerinin toplumsal koşullarını yeniden inşa etmek ve/veya ciddi şekilde düzeltmektense, ülkeleri havaya uçurmayı, hatta sadece bu imha araçlarını stoklamayı veya – en azından bir noktaya kadar – başka ülkeleri yeniden inşa etmeyi büyük bir toplumsal sorumluluk biçimi olarak bu kadar cazip kılan nedir?

Yanıt kısa vadeli kârlar değildir. Bu kârlar bütün rakip alanlarda elde edilebilir. Aynı firmalar ya da onlarla aynı büyüklükteki başka firmalar, ABD'nin dört bir yanındaki şehirlerde okullar, yollar ve hastaneler inşa ederek muazzam kârlar edebilirler, tıpkı Irak'ta olduğu gibi.

Askeri yatırımları sosyal yatırımlardan daha cazip kılan şey, daha kârlı olması veya daha fazla insan istihdam etmesi değildir – ki bunların her ikisi de yanlıştır. Mesele, askeri harcamaların ortaya çıkardığı ürünün daha az sorun yaratacak olmasıdır. Sosyal yatırımın, işçilerin çoğunun hayat koşullarını, eğitim düzeyini, özgüvenini, sağlık durumunu ve konforunu iyileştirmenin yanı sıra, çalışanlara kazandırdığı başka avantajlar da vardır: İşsizliğe dayanabilme, çıkarlarını dile getirip savunma kabiliyetlerini artırır, böylece pazarlık güçlerini yükseltir. Pazarlık gücünün artması da işçilerin daha yüksek ücret ve daha iyi koşullar elde edebilmesi, kapitalist kârlarınsa düşmesi demektir – asıl müşkülat budur.

Mülk sahipleri yoksulların bilgisiz kalmasından zevk alan ve onları eğitecek bir okul yapmaktansa sonsuza dek yerin altında kalacak füzeler imal etmeyi tercih eden sadistler olduklarından değil, imtiyazlı koşullarını ve güçlerini muhafaza etmek istedikleri ve işçilere çok fazla bilgi, güvenlik veya refah dağıtmanın bununla çeliştiğini bildikleri için böyle davranırlar.

Katılımcı ekonominin teknolojisi

Peki katılımcı ekonominin farkı nedir? Katılımcı bir ekonomide, önerilen teknolojik araştırmalar, testler ve uygulamalar ancak planlama sürecinde bütçe ayrıldığında yapılabilir. Burada seçkinlerin çıkarları değil, sadece toplumsal çıkarlar söz konusudur. Eğer askeri harcamalar bütün topluma okul, hastane ve park yapmaktan daha fazla fayda sağlıyorsa, o zaman askeri harcama yapılır. Ama ma-

kul şekilde öngörebileceğimiz gibi eğer sosyal harcamaların toplu-ma daha fazla faydası dokunacaksa, o zaman öncelikler çarpıcı biçimde değişecektir.

Burası işin nispeten aşikâr olan tarafı. Daha önce bahsettiğimiz diğer tercihlere bakmamız daha öğretici olur. Katılımcı bir ekonomide bir işyerindeki yeniliğin maliyetini ve faydasını nasıl ölçeriz?

Yeni bir teknolojinin çok çeşitli faydaları ve maliyetleri olabilir. Eğer hiçbir girdi veya harcama gerektirmiyorsa, ama faydası varsa, tabii ki hemen benimsenecektir. Fakat bu yeniliğin yüksek maliyetli malzemeler, kaynaklar ve insan emeği gerektirdiğini düşünelim. Her şeyi birden yapmaya gücümüz yetmeyeceğine göre seçimler yapmamız gerekir. Eğer bir diş fırçası daha üretirsek, aynı miktarda enerji ve emek gerektiren başka bir şey üretilemeyecek demektir. Daha büyük ölçekte düşünürsek, eğer kaynak ve emek isteyen bir yenilik yaparsak, başka bazı yeniliklerin bir kenara konması gerekecektir. Tercihimizi nasıl yapmalıyız?

Katılımcı planlamayı yeni baştan tarif etmek yerine çok açıklayıcı bir yönüne işaret etmek bunu yanıtlamamıza yardımcı olabilir. İddia şudur: Katılımcı bir ekonomide harcamalar değerlendirilirken, insanların tatmin ve gelişme düzeyini artırması ve insanların etkilendikleri oranda söz hakkına sahip olması gerektiği ölçüt alınır.

Diyelim ki ben kapitalist bir kömür madeninde çalışıyorum ve kömür madenciliğinin tehlikesini azaltacak bir yenilik tasarlıyorum. Siz de kapitalist bir yayınevinde çalışıyorsunuz ve işinizi daha zevkli kılacak bir yenilik tasarlıyorsunuz. Her ikimiz de kendi refahımız için kendi işyerimizdeki yeniliğin yapılmasını isteriz. Ne başka işyerlerindeki koşullarla ilgilenmek için bir nedenimiz, ne de başka firmalarda işçilerin ne ölçüde tatmin olduğunu öğrenme imkânımız vardır. Kendi yatırımımız için savaş veririz; aslında, yatırımın finans-

manını sağlamak için kâr etmeye çalışırız. Başka firmalarda ne olup bittiği hiç umurumuzda değildir; aslında, eğer azami düzeyde kâr etmek istiyorsak, onlar hakkında kaygılanıp boşu boşuna zaman kaybetmememiz gerekir.

Oysa bu işyerleri katılımcı bir ekonomide olsa durum çarpıcı şekilde değişir. Kömür madenlerinde çalışanların da yayınevi çalışanlarının da dengeli birer iş bileşeni vardır. Ama bu, kömür madenindeki ya da yayınevindeki işçilerin sadece aynı işyerindeki diğer işçilerle benzer işler yapmasından kaynaklanan bir denge değildir. Her birimizin iş bileşeni, – esas işyerimizde yaptığımız işin yanı sıra esas işyerimiz dışındaki işimiz de hesaba katılarak – toplumsal ortalamaya göre dengelenmiştir. Ben biraz kömür madeninde çalışırım, biraz da mahallemde zevkli ve güçlendirici bir iş yaparım. Siz de biraz yayınevinde çalışır, biraz da mahallenizde de büyük ölçüde tekdüze ve sıkıcı bir iş yaparsınız. Böylece genel olarak hepimizin benzer ölçüde güçlendirici ve tatminkâr bir işi olur.

Peki, kendi iş yerlerimizdeki yeniliklerden nasıl faydalanırız? Hepimizin dengeli bir iş bileşeni vardır. Sadece tek bir iş yerinde yapılan yeniliklerden değil, bütün toplumdaki ortalamadan fayda sağlarız. Eğer kömür madenindeki yenilik oradaki işi daha az zahmetli hale getiriyorsa, benim dışarıdaki çalışma zamanım da ona göre değişecektir. Yayınevinizdeki yeniliğin, işinizi öncekinden daha zevkli hale getirmesi durumunda da aynı şey geçerlidir. Toplumun ortalama iş bileşenini azami düzeyde iyileştiren teknolojik yatırımlar hepimizin çıkarınadır; çünkü sonuçta yaptığımız işin kalitesini belirleyecek olan budur. Dolayısıyla, eğer gerçekten çıkarımıza uygun düşeni savunacaksak, işyerimizin dışında neler olup bittiğiyle ilgilenmemiz gerekir.

Katılımcı bir ekonomide, toplum için iyi olan ile birey açısından iyi olan esas olarak aynıdır. Bu nedenle, teknolojik olasılıklar arasın-

da yaptığımız seçimleri yönlendiren normlar, seçkin koşullarda yaşayan az sayıda kişinin tercihlerini yansıtmaz; herkesin öz-yönetim organlarında ifade ettiği isteklerle uyum içindedir. İnsanlar farklı fikirlere sahip olabilir, tercihlerin sonuçları hakkında farklı tahminlerde bulunabilir; ama altta yatan değerler birbirleriyle tutarlıdır. Katılımcı ekonomi hem teknolojinin yararına olan, hem de herkesin insancıl açıdan mantıken tercih edeceği şekilde teknolojiden yararlandığı bir bağlam oluşturur.

Bir başka gösterge: sağlık

Hem bilim ve teknolojinin iç içe geçen mantığına, hem de bunların ekonomiyle kesişme alanlarına ilişkin özellikle çarpıcı bir örnek, toplum sağlığı sorunudur. Sağlık ve ekonomiyi tartışırken, bir yanda, sağlık düzeyi ve sağlık hizmetleri meselesi vardır. Sağlık hizmetlerini, ilaçları ve ilaçlarla ilgili araştırmaları nasıl organize ederiz? Hatta bundan da önce şu soruyu sormalıyız: Toplumun sağlık durumuyla veya hastalık oranları ve uğradığı kayıpla ekonomik hayatın ilişkisi nedir?

Madalyonun diğer yüzünde ise, sağlık hizmetinden yararlananlar bulunur. Sağlık hizmetinden kimler, ne ölçüde faydalanabilir ve bunun için ödenen kişisel ve/veya toplumsal bedel nedir? Geçici olarak veya uzun bir süre boyunca ya da hatta bir daha hiç çalışamayacak durumda olanların ekonomik durumları ne olacak? Son olarak, sağlık konusunda takdire değer bir yaklaşıma sahip olmak ekonomik hayat üzerinde, katılımcı ekonominin dayanamayacağı aşırı bir baskı yaratır mı? Buradaki mantık da kitabın diğer bölümlerindeki mantıkla hemen hemen aynıdır; dolayısıyla sağlığın yanı sıra daha geniş anlamda bilim ve teknoloji alanını da ilgilendiren birkaç gösterge üzerinden gitmek istiyoruz.

Andrew Schmookler'ın şu sözleri, kapitalizmin durumunu bir bakı-

ma gayet güzel özetlemektedir: "Pazar hangi girişimciyi daha çok ödüllendirir? Yerine çok düşük bir fiyatla yenisinin alınması gerekene kadar birkaç yıl boyunca insanın saatlerce zevk alarak kullanabileceği bir cihaz satanı mı? Yoksa, müptelalık yaratan, kullanılması için kelimenin gerçek anlamında 'tüketilmesi' gereken ve bu arada müptelasının hayatını tüketen bir ürün satanı mı?"[6]

Kapitalizmde sadece muhasebe değil, pazarlar da birikim ve kâr etme taraftarıdır. Sadece ilaç şirketleri değil, hastaneler bile genellikle pazar payı ve kâr peşindedir. Parası olmayan muhtemel hastalar baştan savılır. Parası olan muhtemel hastalar ise farklı muamele görür. İster ilaç şirketleri veya hastanelerin, isterse diğer sağlık kurumlarının sahibi olsunlar, mülk sahipleri kâr eder. İşleyiş ilkesi her zaman kârdır. Kâr getirmeyen kazanımların elde edilebilmesi, ancak birilerinin kâr etme baskılarına karşı ciddi bir mücadele vermesiyle mümkündür. İşin ironik yanı, gerilim tarzındaki popüler hastane romanlarını okuyan, hatta TV'deki biraz daha kaliteli avukat veya doktor dizilerini izleyenler bile bütün bunların farkındadır.

Her ne olursa olsun, Yves Engler'in araştırmasından ödünç aldığımız şu veri dikkatimizi çekecek niteliktedir: "Health Grades Şirketi tarafından hazırlanmış bir rapor, 2000-2002 yılları arasında Amerikan hastanelerinde 575.000 önlenebilir ölüm meydana geldiğini göstermektedir. Bu hayret verici bir rakamdır ve ölümlerin çoğunun nedeni hastane kaynaklı enfeksiyonlardır."[7] Keza, "Amerika'da yapılan ve *Chicago Tribune* gazetesinde aktarılan bir araştırmaya göre, doktor ve hemşirelerin daha iyi el yıkama teknikleri kullanmasıyla, hastanelerde kapılan ölümcül enfeksiyonların yüzde 75'inin

6 Andrew Bard Schmookler, *Illusion of Choice: How the Market Economy Shapes Our Destiny*, SUNY Press, 1993. Ayrıca bkz. *Fool's Gold: The Fate of Values in a World of Goods*, Harper Collins, 1993.

7 Yves Engler, "Hospital Health", ZNet Commentary, Ağustos 2004, http://www.zmag.org./Sustainers/Content/2004-08/25engler.cfm.

önüne geçilebilir."

Engler araştırmasında şu sonuca varıyor: "Yeni ilaçlar ve tıp teknolojileri geliştirmek için yılda milyarlarca dolar harcanıyor, ama çok daha fazla sayıda insanın hayatını kurtarabilecek olmasına karşın temel hastane enfeksiyonu kontrolüne çok az para harcanıyor; çünkü bunu yapmanın ekonomik açıdan neredeyse hiçbir özendiriciliği yok. Yeni bir MRI cihazı* satın aldığında bir şirket kâr ediyor, ama daha iyi el yıkama tekniklerinin sağladığı fayda sonuçta ancak insanların hayatlarıyla ölçülüyor."

Örneğin, AMA'in** doktorların pazarlık gücünü yüksek tutmak için toplam doktor sayısını düşük tutarak doktorların beceri, bilgi ve özellikle de ayrıcalıklar üzerindeki tekelini – bilhassa hevesli hemşireler karşısında – korumak üzere var olduğu da herkesin malumudur.

Yine Engler bildiriyor: "*New Scientist* dergisinin Temmuz 2003 sayısında aktarılan en son Amerikan verileri, hastane kaynaklı enfeksiyonların yüzde 70'inden fazlasının yaygın olarak kullanılan antibiyotiklerden en az birine dirençli olduğunu gösteriyor. Antibiyotiklere dirençli enfeksiyonlar ölüm olasılığını ciddi ölçüde artırıyor." Peki bu direnç nereden geliyor? Bunun "nedeni, büyük ölçüde, antibiyotiklerin aşırı kullanımına bağlanabilir, ki bu da ilaç şirketlerinin bilançolarıyla bağlantılıdır." Gerekli olmadığı durumlarda bile, ürünleri satmak için ilaç vermeye dönük büyük bir baskı var. Bu yüzden, rutin bir şekilde haddinden fazla antibiyotik reçetesi yazılıyor. Bu da, "ilaçlara karşı çok yönlü direnç kazanan organizmaların oluşmasını" kolaylaştırıyor.

Daha da çarpıcı olan şu ki, "*New Scientist* dergisine göre, bir yılda

* Magnetic Resonance Imaging/Manyetik Rezonans Görüntüleme. Tıpta tanı amacıyla kullanılan bir cihaz. –y.h.n.

** American Medical Association/Amerikan Tıp Derneği. –y.h.n.

satılan bütün antibiyotiklerin yarısı, hayvanlar üzerinde kullanılıyor. Endüstriyel çiftçiler hayvanlarına bu ilaçları sürekli küçük dozlarda vererek hem enfeksiyon tedavisinde hem de büyüme hormonu olarak kullanıyorlar. Küçük dozların idaresi özellikle sorunlu bir durum, çünkü organizmaların mutasyon geçirmesine besleyici bir zemin hazırlıyor. Veriler, hayvanlar üzerinde antibiyotik kullanımının artması ile hayvan popülasyonunda dirençli türlerin ortaya çıkışı ve bunun bir yansıması olarak aynı artışların insanlarda da görülmesi arasında güçlü bir bağıntı bulunduğunu gösteriyor." Büyük gıda şirketlerinin kârları, halkın sağlığıyla çatışıyor ... ve kapitalizmde, ilkinin kazanması muhtemeldir.

Son bir vaka çalışması daha sunalım. Stephen Bezruchka'nın aktardığına göre, "Amerikalı erkeklerin yüzde 26'sına karşılık Japon erkeklerin yüzde 55'i sigara içiyor." Buna karşın, gezegenin en uzun yaşayan yurttaşları Japonlar iken, ABD aşağı yukarı 30. sırada geliyor. Bezruchka, "Nasıl oluyor da [Japonlar] iki altın madalyayı birden kazanmaktan paçayı kurtarabiliyor? Japonya'nın duman tüten silahı neyle doldurulmuş?"[8] diye soruyor.

Bir açıklama şu olabilir: Sigara içmek kuşkusuz insanlara zarar verse de, diğer genel sağlık koşulları çok daha önemlidir, ki Japonlar da Amerikalıları bu alanda geride bırakmaktadır.

Bezruchka diyor ki: "Araştırmalar, zenginlerle yoksullar arasındaki statü farklarının, halkın sağlığı açısından en iyi göstergeler olabileceğini gösteriyor. [Statüler] arasındaki uçurum ne kadar küçük olursa, insanların ortalama ömrü de o kadar uzun oluyor. Toplumsal ve ekonomik adalet ilkeleri etrafında örgütlenmiş bir toplumdaki bakım ve paylaşım, sağlıklı bir yaşamı getirir. Japonya'daki bir

8 Stephen Bezruchka, "Health Olympics", ZNet Commentary, Eylül 2004, http://www.zmag.org./sustainers/content/2004-09/02bezruchka.cfm.

şirket genel müdürü ortalama bir işçiden 10 kat fazla kazanıyor; oysa bu yılın başında bildirildiğine göre bu oran ABD'de 531."

Burada anlatılmak istenen, bir ekonomik sistemin, sağlığı pek çok yönden etkilediğidir. Belki de ekonomi çevre aracılığıyla sağlığımız üzerinde en büyük etkiyi, içinde yaşadığımız, gerilimlere ve acılara göğüs gerdiğimiz veya büyüyüp geliştiğimiz genel çevre koşullarını oluşturarak yapıyor.

İnsanlar, ekonominin her şeyi kapsayan etkisini anlamak yerine, genellikle sağlık hizmetlerini sağlıkla eşit sayıyorlar. Oysa ABD, tüm dünyada sağlık hizmetlerine harcanan paranın neredeyse yarısını, gezegendeki nüfusun yüzde 5'inden azına hizmet vermek için harcıyor. Buna rağmen, ABD'de sağlık durumu diğer ülkelerden, harcanan parayla orantılı bir şekilde daha iyi olmak şöyle dursun, birinci sınıf düzeyde bile değil. Bunun nedeni kısmen, yapılan harcamalardan bütün yurttaşların değil, küçük bir azınlığın yarar sağlaması; kısmen, harcamaların çoğunun insanların sağlık koşullarını iyileştirmek arzusu değil, kâr etme saiki tarafından yönlendirilmesi; ve kısmen de, ekonominin diğer etkilerinin – kirlilik, gerilim, eşitsizlik – insanlara zarar vermesidir. Örneğin, şirket kapitalizmi mantığını dünya çapında en iyi şekilde uyguladığı için çok övülen ABD, oy kullanmama oranı, cinayet, hapisteki insan sayısı, çocuk yaşta hamilelik, ölüme yol açan çocuk istismarı, çocuk yoksulluğu ve akıl hastalıklarında ve tabii ki milyarder sayısında birinci sırada.

Bütün bunların bilim ve teknolojiyle alakası ise, bilim ve teknolojinin, kâr ve pazar baskısıyla nasıl yanlış yönlendirilebileceğini, tarafgir kılınabileceğini ve yolundan saptırılabileceğini bir kez daha gösteriyor olmasıdır. Peki katılımcı ekonomide değişen ne olacak?

Aslında, her şey. Katılımcı ekonomide firmalar bir pazarda faaliyet

göstermeyecek; firmaları, ürünlerini ihtiyaçları karşılamak ve potansiyelleri geliştirmek dışında bir amaçla satmaya teşvik eden hiçbir şey bulunmayacak. Müptelalık, üzerinden kâr sağlanan bir şey olmayacak; yalnızca toplumsal açıdan yıkıcı sonuçlar üreten bir şey olarak görülecek. Önlenebilir ölümler önlenecek – tedavileri kâr getirmiyor diye insanlar ölüme terk edilmeyecek.

Araştırma ve teknoloji, küçük bir azınlığa çok kâr getirecek alanlara değil, en fazla yarar sağlayacak alanlara yönlendirilecek. Katılımcı ekonomi, hijyene yeterince dikkat gösterilmemesi veya personel yetersizliğinden kaynaklanan hastane ölümlerini azaltacak. Toplumda ise kirlilik, tehlikeli taşıma araçları, işyerinin sağlık koşullarına ve güvenliğine dikkat edilmemesi, bağımlılık derecesinde sigara ve alkol tüketimi ve en çarpıcısı da, sınıf farkından kaynaklanan ölümleri azaltacak.

Gerçek anlamda fayda sağlayacak alanlara yönelmenin önündeki engeller kaldırılmış olmakla kalmayacak; bu engellerin kaldırılması sayesinde, mülk istif eden bireylere değil bütün topluma sağlanacak faydalarla orantılı olarak, toplumsal musibetleri çözmek için her türlü teşvik mevcut olacak.

Katılımcı bir ekonomide, sağlık koşullarının gerektirdiği sayıda doktor olacak. Doktorlar, tıp eğitimi alanların sayısını sınırlandırmaya çalışmak için herhangi bir teşvik mekanizmasına sahip olmayacak. Toplumu oluşturan insanların üretken yeteneklerini kaybetmesi pahasına korunması gereken bir koordinatör sınıf çıkarı olmayacak.

Keza, katılımcı bir ekonomide, işyerinde çalışanların sağlığını bozacak şekilde çalışma temposunun artırılması ve maliyetlerin kısılmasına dönük bir dürtü olmayacak. Katılımcı ekonominin bütün birimlerindekiler, sağlık durumlarına etkisi de dahil olmak üzere, ça-

lışmalarının karşılığında yaşadıkları hayatın kalitesi ve zenginliğine göre, daha uzun ya da daha kısa çalışmayı seçecek. Yine benzer şekilde, kapitalizmde bunca sağlık sorununa neden olan mülk sahipleri, koordinatörler ve işçiler arasındaki o devasa uçurumlar, katılımcı bir ekonomide var olmayacak. Herkesin dengeli bir iş bileşeni olacak ve herkes, öz-yönetime dayalı karar alma süreçlerinde etkili olacak. Mülk sahipliğinden kaynaklanan farkların ürettiği milyarderler ve yoksullar olmayacak ... çünkü katılımcı bir ekonomide üretim araçları hiç kimsenin malı olmayacak.

Katılımcı bir ekonomide, konu ister temel araştırmaların istikameti ve ölçeği, ister sağlık hizmeti teknolojisi, isterse bilimi ve teknolojiyi faydalı veya zararlı kılan toplumsal yapılar olsun, temel ilkeler, katılımcı ekonominin diğer kurumlarındaki temel ilkelerle aynıdır: etkilenen tarafların hakkaniyet, dayanışma ve çeşitlilikle uyumlu ve refahı ve gelişmeyi hedefleyen öz-yönetimi.

8

EĞİTİM

Eğitimin bir kısmı, bilgi ve beceri edinme görevine içkindir ve birey açısından en iyi sonucu doğuracak şekilde düzenlenmiştir. Eğitimi bu açıdan ele aldığımızda, bilgi ve becerilerin iletilmesi ve her öğrencide belirli yeteneklerin geliştirilmesi sürecini inceleriz. Ve şu soruyu sorarız: Öğretilen şeylerin öğretim süreci açısından zorunlu kıldığı unsurlar, öğrencilerin sahip olduğu vasıflar ve öğretmenler tarafından kazandırılması gereken yetenekler göz önüne alındığında, öğrencileri eğitmenin en iyi yolu nedir?

Fakat, eğitimin bir kısmı da bağlamsal ve toplumsaldır. Eğitime bu açıdan baktığımızda, bilgi ve beceri aktarımı ve yeteneklerin geliştirilmesi sürecini, toplumun ihtiyaçlarını göz önüne alarak inceleriz. Öğrencileri, toplumun başarmaya çalıştığı şeylere uygun bir şekilde eğitmenin en iyi yolunun ne olduğunu sorarız.

Toplumun gündemini dayatmak ile bireyin özgürlüğünü ve tatminini geliştirmek arasındaki bu kutuplaşmayı, pedagoji alanında bir devrimci olan Paulo Freire fark etmiş ve şöyle demiştir: "Tarafsız eğitim süreci diye bir şey yoktur. Eğitim, ya genç kuşağın mevcut sistemin mantığına intibak ettirilmesini ve ona uygun davranmasını kolaylaştırmak için kullanılan bir araç işlevi görür ya da özgürlük pratiği haline gelir: Yani, erkeklerin ve kadınların gerçeklikle eleştirel ve yaratıcı şekilde ilgilenmelerini ve dünyalarının dönüştürül-

mesine nasıl katkıda bulunacaklarını keşfetmelerini sağlayan araçlara dönüşür."[1]

Freire günümüzdeki eğitim biçimi konusunda haklıdır; ama daha iyi bir gelecekte toplumun çıkarları, her yeni öğrenci kuşağının çıkarlarıyla aynı olmalıdır. İlki, ikincisini sınırlamamalıdır. Ancak o zaman net bir eğitim gündemimiz olur. Eğer bunu yapmazsak, öğrencilerin ihtiyaçları ve kapasitesine hizmet etmek ile toplumun buyruklarına hizmet etmek arasında bir seçim yapmak zorunda kalırız.

Günümüzde eğitim

Bu kitabın okurlarının çoğu, üretken varlıkların özel mülkiyetinin, şirket tarzı işbölümlerinin, otoriter karar alma süreçlerinin ve pazar tahsisatının bulunduğu kapitalist ekonomilere sahip toplumlarda yaşıyor.

Bu kurumlar yüzünden kapitalizmde muazzam gelir ve servet farklılıkları vardır. Nüfusun yaklaşık yüzde ikisini oluşturan kapitalistler, üretken mülklerin çoğunun sahibidir ve bu sayede kâr etmektedir. Katılımcı ekonomi yandaşlarının koordinatör sınıf diye adlandırdığı sınıf – güçlendirilmiş avukatlar, doktorlar, mühendisler, yöneticiler ve diğer güçlendirilmiş çalışanlar – ise, nüfusun kabaca yüzde 20'sini oluşturur ve hem kendilerinin hem de başkalarının ekonomik hayatı üzerindeki gündelik denetim kaldıraçlarını ve güçlendirici görevleri büyük ölçüde tekeline alır. Koordinatörler yüksek ücret alır, ekonomik neticeler üzerinde hem kişisel hem de grup olarak büyük bir etkiye ve yüksek bir statüye sahiptir. Üreticilerin en alttaki yüzde 80'lik kesimini oluşturanlar ise genellikle tekdüze işler yapar, emirleri yukarıdan alır, ekonomik sonuçlar

1 Paulo Freire, *Pedagogy Of The Oppressed*, New York, Continuum Books, 1993. Eserin orijinal dilindeki ilk basımı 1970 yılında yapılmıştır. [Türkçesi: *Ezilenlerin Pedagojisi*, Ayrıntı Yayınları, çev. Dilek Hattatoğlu, 1995. –y.h.n.]

üzerinde ciddi bir etkisi yoktur ve daha düşük gelir elde eder. Bu, işçi sınıfıdır.

Bu üç ayaklı sınıf bölünmesini vücuda getiren, kapitalizmin kilit kurumlarıdır. İlk olarak, üretken mülklerin özel mülkiyeti hâkim kapitalist sınıfın sınırlarını belirler. Pazarlar, yapısı itibariyle, mülk sahiplerinde bir kâr biriktirme ihtiyacı doğurur. Şirket tarzı karar alma yapısı, mülk sahiplerine mülkleri üzerinde çok büyük bir güç verir.

İkinci olarak, mülk sahipleri çok çeşitli alanlardaki varlıklarını yardım olmaksızın yönetemez. Mülk sahiplerinin sayısının az olması, denetimin ise çok iş istemesi, aracı bir koordinatör sınıfın yaratılmasına yol açar. Şirket tarzı işbölümünde koordinatör sınıf, güçlendirici işleri tekeline alan ve günlük karar alma süreçlerine hükmeden kesim olarak tanımlanır. Yöneticilerin ve koordinatör sınıfın diğer üyelerinin uyguladığı denetimin meşruluk kazanması için, bu sınıfın ileri düzeyde eğitimi, beceri ve bilgiyi – ve bunlara eşlik eden özgüveni – tekeline alması gerekir.

Üçüncü olarak, bütün bu özellikler yurttaşların büyük bölümünün elinde ya çok az pazarlık gücü bırakır ya da hiç bırakmaz; böylelikle onları tekdüze, sıkıcı ve hâd safhada itaat isteyen işlerde çok düşük ücretlere çalışmaya mecbur eder.

Bu özelliklerin neden olduğu acılar ve imkân tanıdığı seçenekler, bu üç sınıfın göreli pazarlık gücüne bağlı olarak değişkenlik gösterir. Ama ekonominin tanımlayıcı kurumlarının genel yapısı bütün kapitalizm örneklerinde böyledir. Peki, bütün bunların eğitim açısından sonuçları nedir?

Eğer bir ekonomide, toplumun yüzde 2'si mülk sahibi olduğu için ekonomik neticelere hükmedebiliyorsa, yüzde 18-20'si güçlendirici koşulları tekeline alması sayesinde ekonomiyi yönetiyor ve eko-

nomik neticeleri belirliyorsa, yüzde 80'si de tekdüze işler yaptığı için boyun eğiyorsa, o zaman, her yıl eğitim sisteminden gelip ekonomiye katılanların, bu üç sınıftan birinde kendileri için tahsis edilmiş olan bölmeyi dolduracak şekilde hazırlanmış olması gerekir. Yeni gelenler, kendilerine ayrılmış olan işlevleri yerine getirmeye ve sorumluluklara dikkat etmeye, dikkatlerini başka yere çeken şeyleri görmezden gelmeye hazır olmalıdır.

Eğitimle sağlanan bu hazırlık için kullanışlı bir kelime, "yola sokma"dır. Her yeni nesil farklı kesimlere ayrılır ve her kesim de kendine uygun olan yola sokulur. Eğitim sistemi, kendisine katılan insanları öyle bir işlemden geçirir ki, yaklaşık yüzde 80'i olayları etkilemeye yönelik bütün eğilimlerini yitirir. Özgüvenleri yok edilir. Bilgileri asgari düzeyde ve dar bir alanla sınırlı tutulur. Öğrendikleri başlıca beceri, itaat etmek ve can sıkıntısına katlanmaktır. Bertrand Russell'ın sıkça şakasını yaptığı gibi, insanlar aptal değil cahil doğar; onları aptallaştıran eğitimdir.

Eğitim sistemine katılanların yüzde 20'si ise farklı bir yola sokulur ve hem kendi hayatları, hem de başkalarının hayatı üzerinde söz hakkına sahip olma beklentisiyle yetiştirilir. Kendilerine güvenirler ve çeşitli beceri ve kavrayışları tekellerinde bulundurmanın tadını çıkarırlar. Bu imtiyazlı grubun üst katmanlarındakiler, birbirleriyle nasıl yemeğe çıkacaklarını ve yüksek mevkilerine uygun davranmayı, toplumun Harvard ve Oxford gibi belli başlı "nezaket okulları"nda öğrenirler. Kendi çıkarlarına ve isteklerine ters düşen toplumsal ilişkileri görmezden gelen ve onlara kayıtsız kalan insanlar haline gelirler.

Mesele açıktır. Eğer bir toplum, üyelerinin umut, beklenti ve kapasitelerinin üç ayrı genel kalıba göre şekillenmesini istiyorsa, eğitim sistemi tam da bu farklılaşmış neticelerin oluşmasını sağlayacak-

tır. Bu bağlamda, eğitimi her bireyin kendi potansiyelini azami ölçüde geliştirmesini ve kendi ilgi alanına giren şeylerle uğraşmasını sağlayan bir sistem olarak görme çabası ya sözde kalır ve hayata geçirilemez; ya da çoğu insanın ciddi bir potansiyelden veya ilgi alanından yoksun olduğu varsayımıyla sınırlandırılır. Elbette insanlar, ister öğrenci olsun, ister öğretmen, ekonominin ihtiyaçlarına karşın eğitimde daha iyi neticelere ulaşmaya çalışabilir; ama bu, kapitalizmin mantığına aykırı şekilde davranmayı gerektirir.

Hiciv sanatının büyük ustası H. L. Mencken, nüfusun en geniş kesiminin gördüğü eğitimin amacını şöyle özetler: "Kamusal eğitimin amacı aydınlanmayı yaymak filan değildir; sadece, mümkün olduğunca çok bireyi aynı güvenli düzeye getirmek, standartlaşmış bir yurttaşlar topluluğu yetiştirip eğitmek ve muhalefeti, özgünlüğü bastırmaktır. Siyasetçilerin, pedagogların ve öteki şarlatanların iddiası ne olursa olsun, kamusal eğitimin amacı ABD'de ve diğer her yerde budur."[2]

Mencken bazı incelikleri kaçırıyor; ama esas meseleyi anlıyorsunuz. Peki, zahmete değer bir alternatif var mı? Toplumdaki hiyerarşiler, her öğrencinin potansiyelini ve özlemlerini geliştirmeyi amaç edinen pedagojiyi daima dışlayacak mı? Öğrenciler, sistemik buyruklara karşı mücadele etmeden hiçbir kazanım elde edemeyecek mi? Ve öğrenciler ihtiyatı elden bırakır bırakmaz ekonomik baskılar bu kazanımları periyodik olarak yok mu edecek?

Hükümetin 1960'larda "neyin yanlış gittiğini" anlama çabasının bir parçası olarak Carnegie Eğitim Komisyonu ABD'de eğitimin durumunu masaya yatırdığında, sorunun çok fazla eğitimden kaynaklandığına karar vermişti. Komisyonun raporuna göre insanlar, toplumda çok fazla söz hakkına ve çok fazla gelire sahip olma, işlerinde çok

2 H.L. Mencken, *Notes on Democracy*, Alfred A. Knopf, 1926.

fazla tatmin duyma ve çok fazla itibar ve saygınlık kazanma beklentisi içindeydi. Ama ekonomiye katılmaya hazır hale getirilirken toplumun pek çok üyesinin yüksek beklentileri çöpe atılmış, onlar da bunun sonucunda isyan etmişti. Komisyona göre çözüm, eğitimin nüfusun çok büyük bir kesiminde yüksek beklentiler yaratma eğiliminin zayıflatılmasıydı. Üniversite eğitimini daha aşağı bir düzeye çekmek, ilk ve ortaokullardaki eğitimi ise daha ezberci ve mekanik hale getirmek gerekiyordu; tabii, gelecekte yönetim katına çıkmak üzere eğitilenler bu kesimin dışındaydı. Bu eğilim sonucu, ABD'deki çoğu yurttaşın aldığı eğitimin kalite ve düzeyinde dünyanın başka yerlerine göre çok daha ciddi ve sürekli bir düşüş yaşanması oldu.

Gelecekte eğitim

Eğitime, eğitilecek kişinin gözünden baktığımızda, tercih edilecek metodoloji konusunda görüşlerimiz elbet birbirinden ayrılabilir; her yerde ve her zaman en uygun yaklaşım diye bir şey muhtemelen olmadığına göre, bu gayet normaldir. Ama genel amaçlar üzerinde anlaşacağımıza bahse girerim.

Öğrencilerin, kapasite ve potansiyellerini keşfetmesine ve araştırıp gerçekleştirmesine yardımcı olunmalıdır. Diğer yandan da, özgüven kazanmaları ve toplumsal açıdan bilinçli ve ihtimamlı yetişkinler arasında görevlerini etkin şekilde yapabilmeleri için gereken şekillerde düşünebilir, akıl yürütebilir, tartışabilir ve değerlendirme yapabilir hale gelmeleri sağlanmalıdır.

Başkaları aynı görevi biraz farklı şekillerde formüle edebilir; ama bir şey gayet açıktır: Böyle bir eğitimin verilebilmesi için toplumun bu tür yetişkinlere ihtiyaç duyması gerekir; itaatkâr ve pasif, ücretli kölelere ve onlara komuta eden, duyarsız, seçkin koordinatörlere değil.

Dolayısıyla, öğrenci gözünden bakılarak tasarlanan, zahmete değer bir pedagojiyle bağdaşabilmesi için bir ekonominin katılımcılarından talebi, ne yönde olursa olsun yeteneklerini ve eğilimlerini tam olarak kullanmaları olmalıdır. Peki bunu ne tür bir ekonomi talep eder?

Halihazırda yüzde 80'imiz okullarda can sıkıntısına katlanmayı ve emir almayı öğreniyoruz; çünkü kapitalizm işçilerinden bunu istiyor. Kalan yüzde 18 hırslı, kendinden aşağıda olanların içinde bulunduğu koşullara duyarsız ve duyarsızlığından bihaber; en üstteki yüzde 2 ise zalim ve açgözlü insanlar haline getiriliyor. Bizim resmettiğimiz kadar açık, basit ve net olmasa da genel anlamda ortalama manzara böyle.

Katılımcı bir ekonomide eğitim, toplumun genel tanımlayıcı kurumlarıyla da bağdaşacaktır; tıpkı her toplumda olması gerektiği gibi. Ama katılımcı ekonominin olduğu bir toplumda – toplumsal yaşamın öteki alanlarının da aynı şekilde adil ve hakkaniyetli olduğunu varsayarsak – toplum bizden, olabildiğince muktedir, yaratıcı ve üretken olmamızı, hakiki yurttaşlar olarak katılım göstermemizi isteyecektir.

Katılımcı ekonomi, bir dayanışma ekonomisi, bir çeşitlilik ekonomisi, bir hakkaniyet ekonomisi ve bir öz-yönetim ekonomisidir. Sınıfsız bir ekonomidir. Dolayısıyla, dayanışma, çeşitlilik, hakkaniyet ve öz-yönetim – bir de zengin ve farklı anlayış ve yaratıcılık kapasiteleri – katılımcı ekonominin eğitim sisteminin hem dayanağı, hem de amacı olacaktır. Toplumun her bir işçisinin ve her bir tüketicisinin olabildiğince eğitimli ve özgüven sahibi olması, katılımcı ekonomide herkesin yararınadır.

Kapitalist sistemde arzu edilir pedagoji, toplumun hiyerarşilerini yeniden üretme arzusuyla tutarlı olan pedagoji anlamına gelebilir.

Bu durumda pedagojinin amacı, iyi bir eğitimden çoğumuzun kastettiği gibi gelişim ve tatmin değil, denetim ve yola sokma olur. Öte yandan, kapitalist sistemde pedagoji, gelişimi ve tatmini de amaçlayabilir; ama o zaman, pazara, özel mülkiyete, özel mülkiyetin ve gücün ödüllendirilmesine ve şirket tarzı işbölümüne aykırı sonuçlar elde etmeye çalışacağı için, kapitalist ekonominin temel ihtiyaçlarıyla çelişir. Kapitalizmde arzu edilir bir eğitim alabilmek ancak, istenmeyen ekonomik baskılara karşı çıkmakla mümkündür.

Katılımcı ekonomide iyi eğitim, kazandığımız ve toplumun temel kurumlarına rağmen kazandığımız için de sürekli olarak korumak zorunda olduğumuz bir şey değildir. Katılımcı ekonomide bireyin iyi eğitim alması, toplumun kolektif ekonomik ve toplumsal hayatla ilgili mantığının ayrılmaz bir parçasıdır.

Peki katılımcı ekonominin yapıları örtük olarak, eğitim ve öğretimin fiili yapısı ve prosedürleriyle ilgili bazı içerimler barındırıyor mu? Sanıyorum bu sorunun yanıtı, evettir; böyle olmasının en önemli nedeni – ki bunun dışında başka nedenler de vardır – eğitim kurumlarının kendisinin öz-yönetime dayanacak, katılımcı planlamayla ilişkili olacak ve bünyesinde dengeli iş bileşenleri barındıracak olmasıdır.

Okullar ve üniversitelerde sadece öğreten, sadece idare eden ve sadece temizlik yapan personel olmayacaktır. Ama eğitim, öğretim ve paylaşma yöntemindeki değişikliklerin tam olarak ne anlama geldiği tabii ki ancak yeni bir toplumun fiili eğitim ve öğretim deneyimleriyle ortaya çıkacaktır ve hiç kuşkusuz, sayısız biçimler alacaktır. Öğrenimde bildik ezber yaklaşım bazı durumlarda mantıklı olabilir. Bazı durumlarda ise, herhangi bir şeyi yapmayı danışmanlardan öğrenmiş olan öğrencilerle birlikte yapıp, onlarla etkileşim içinde olmayı vurgulayan bir yaklaşım daha makul olabilir. Ders-

ler kuşkusuz önemli bir rol oynayacaktır. Okuma ve kolektif projeler de kesinlikle önemli bir yer tutacaktır. Belki, değerlendirmeye dayalı bir not sistemi türü kullanmak mantıklı olacaktır. Ama hiç kuşkusuz, standartlar olmalıdır. İyi bir ekonomide, söz konusu olan ister yolcu uçağı uçurmak, beste yapmak, ev inşa etmek, isterse kamyon sürmek veya kanser araştırması yürütmek olsun, iyi yapamayacakları görevler üstlenen zayıf donanımlı insanlar olmayacaktır.

İnsanlar ne yoğunlukta eğitim alacak? Kaç yıl boyunca eğitim görecek? İnsanları hakiki yurttaşlığa hazırlamak için genel bilgilerle donatan yaklaşım ile temel bir uğraş alanına dönük uzmanlık eğitimi arasında nasıl bir denge kurulacak? Kaynakların ne kadarı en ileri düzeyde entelektüel kavrayışlarla uğraşan öğrencilere, ne kadarı onlar kadar becerikli olmayan öğrencilerin kapasitesini ve anlayış gücünü geliştirmeye ayrılacak? Kaynakların ne kadarı insanların kapasitesini ve anlayış gücünü herhangi bir biçimde geliştirmeye, ne kadarı başka toplumsal amaçları gerçekleştirmeye ayrılacak? Bu konularda ve daha pek çok konuda tercihler yapmak gerekecektir; ama bunlardan hiçbiri *a priori* karar verilebilecek şeyler değildir. Bu kararları, özgür kurumların olduğu bir bağlamda yaşayan özgür insanlar daha iyi bir gelecekte kendileri verecektir.

Buradaki ana fikir, kapitalizmin ufak bir azınlık dışındakilerin iyi bir eğitim özlemini boşa çıkarmasına karşın, katılımcı ekonominin herkesin eğitimle ilgili özlemlerini gerçekleştirmesidir.

9

SANAT

Fabrika sahiplerinin katılımcı ekonomiden hoşlanmayacağını kolaylıkla öngörebiliriz. Ne de olsa, kapitalizmin eşitsizliklerinden büyük fayda sağlarlar; ve kurumsal adaletsizlikten yararlandıklarını değil, edindikleri büyük serveti hak ettiklerini düşünme eğilimindedirler. Kapitalistler, çoğu zaman, aynada kendilerini gururla seyreder ve toplumsal açıdan değeri büyük girişimciliklerini kutlarlar.

Keza, koordinatör sınıfta yer alanlar veya almaya can atanlar da pek çok durumda katılımcı ekonomiden (en azından bir süre boyunca) hazzetmeyecektir. Bu kişiler, kendilerinden aşağı konumda yer alan işçilerden daha akıllı, daha bilgili, daha yetenekli ve daha girişimci olduklarını düşünme eğilimindedir. Eğitim ve güçlendirici koşullar üzerindeki göreli tekellerinden, ödüllendirme ve karar alma süreçleriyle ilgili ahlaken iflas etmiş kriterlerden yararlandıklarını algılamazlar. Koordinatör sınıf üyeleri aynaya baktığında, karşılarında, zekâları ve zengin ve farklı bir hayat sürme kapasiteleri sayesinde orantısız bir lüksü ve etkiyi hak eden üstün insanlar görürler.

Garip bir şekilde, katılımcı ekonomiyi az çok gayri ihtiyari olarak reddetme yönünde bir eğilimi olan başka bir grup daha olduğu görülüyor: sanatçılar. En azından yaşadığım deneyimlerde, katılımcı ekonominin özelliklerini dinleyince bu kesimin endişeye kapıldığını gördüm. Başkaları için, hatta kendileri için olası kazanımları dik-

kate almadan katılımcı ekonomiye şüpheye bakma eğilimindeler. Sanatçılar derinlerinde bir yerde bir şeylerin tehdit edildiğini hissedip şiddetle tepki gösteriyor.

Öyleyse, katılımcı bir ekonomide sanatın ve sanatçıların yeri nedir? Katılımcı bir ekonomi sanatın ve sanatçıların yararına mı olacak, yoksa hayatlarını ve ürünlerini değersizleştirecek mi? Tersinden söylersek, sanatsal işler yaparken insanların başkalarının sahip olduğu benzer koşul ve fırsatlarla tutarlı ideal bir ortama sahip olması, ekonominin geri kalanına katılımcı bir ekonominin kaldıramayacağı ihtiyaçlar ve sonuçlar mı yükler? Diğer bir deyişle, katılımcı bir ekonomi, olabilecek en iyi sanatla bağdaşır mı?

Sanatçıların tutumu

Sanatçıların katılımcı ekonomiye dönük tepkileri, genel olarak koordinatör sınıf üyelerinin tepkisine benziyor, ama bir farkla: Sanatçılar, avukatların, doktorların, mühendislerin kendilerine benzemediğini; sanatın, sanatçıları toplumun geri kalanından ayırt eden yüce bir tarafı olduğunu düşünüyorlar genellikle. Ve en azından katılımcı ekonomiyi ilk duyduklarında, çalışmalarının engellenmesinden korkuyorlar.

Sanatçılığın bu özel tarafı nedir? Sanatçılar, "yaratıcılık" olduğunu söylüyor. "Biz yaratıyoruz" diyorlar. "Hiçliğin içinden bir şey bulup çıkartıyoruz. Dahası, sadece olmayan bir şeyi görüp ona vücut vermekle kalmıyoruz; meydana getirdiğimiz şeyleri, çoğu insanın bu yönde bir tercih geliştirmesinden önce yapıyoruz ve toplum ürettiğimiz şeylerden ancak ileride faydalanabiliyor. Takdirle karşılanmayı bir yana bırakalım, eserimizin anlaşılması bile zaman alıyor."

Evet bütün bunlar doğru; ama katılımcı ekonominin, sanatçıları kaygılandıran yönü ne? Bu kaygı kısmen, sanatçıların dengeli iş bile-

şenlerine katılmak zorunda olmasından kaynaklanıyor. Daha büyük bir endişe nedeni ise sanatçıların katılımcı planlama sisteminde faaliyet göstermek zorunda olması. Çünkü bu, başkalarının – yani sanatçı olmayanların – sanatçıların istedikleri şeyleri yapıp yapamayacağı konusunda söz sahibi olması anlamına geliyor.

Katılımcı bir ekonomide sanatsal yaratım nasıl yapılacak? Dengeli iş bileşenlerine katılmak ve katılımcı planlama sürecine uymak zorunda olmanın sanatçılar ve eserleri açısından içerimleri neler olacak? Son olarak, sanatçıların kaygılarını diğerlerinden ayıran bir şey var mı?

Katılımcı ekonomide sanat

Katılımcı bir ekonomide sanatsal çalışma – resim yapmak, heykel yontmak, tasarım yapmak, kitap yazmak, film çekmek, yönetmek, gösteri sanatlarıyla uğraşmak, dans etmek, orkestra yönetmek ve diğer etkinlikler – diğer bütün ücretli işlerle aynı yapısal koşullara tabi olacaktır. Farklı sanat türleri için işyerleri, sanatsal üretime katılanların işçi konseyleri, sanattan istifade eden tüketiciler, öz-yönetime dayalı karar alma süreçleri, gayret ve fedakârlığın ödüllendirilmesi ve katılımcı planlama yoluyla tahsisat olacaktır.

Kapitalizmde, hangi dalda çalışıyor olursa olsun bir sanatçı çalışmalarının karşılığında para kazanabilmek için bir finansman kaynağına başvurur. Bu kaynak, yani filmleri ve oyunları doğrudan finanse edebilen; kendi yayınevlerine veya kitap basabilen vakıflara sahip olan; bir senfoni konserinin masraflarını karşılayabilen; tabloları satın alabilen vs. kişiler, nihayetinde mülk sahipleri, yani kapitalistlerdir.

Mülk sahipleri veya yöneticilerin bir sanatçıyla anlaşma yapması için o sanatçının çalışmalarından kâr edebileceklerine inanmaları

gerekir. Ya da ender durumlarda, sanatçının ürettiği şeyleri beğenirlerse, zarara aldırış etmez ve mali destek vermeye razı olurlar. Sanatçının geliri pazarlık gücüne bağlı olarak değişecektir. Pazarlık gücü ise eserinin popülaritesi ve sanatçının o eseri yaratırken kullandığı yetenekler üzerindeki göreli tekeli de dahil olmak üzere pek çok değişkene bağlıdır.

Bütün bunların sonucunda kapitalist ekonomilerde sanatsal çalışma, büyük ölçüde, mülk sahiplerinin mallarını satmasına yardım etmekten ibaret hale gelir. Okuyucu kitlesi için yazılan düzyazı ya da şiirlerden çok daha fazlası, reklam müzikleri, kullanım kılavuzları ve reklamlar için yazılır. Kâr amacıyla malların satılması için üretilen resim, fotoğraf, film ve heykel sayısı, sanatçıların derinlikli hissiyatını ifade etmek bir yana, doğrudan doğruya izleyici/okuyuculara esin vermek, onların hayatlarını zenginleştirip geliştirmek için üretilenlerin sayısından daha fazladır.

Peki katılımcı ekonomide neler olacak? Katılımcı ekonomi sanatçılar ve sanat açısından nasıl bir fark yaratacak?

Birincisi, katılımcı ekonomide sanat yapıtı üreten bir işçi diğer işçiler gibi işe alınacak, diğer işçiler gibi ödüllendirilecek, diğer işçiler gibi dengeli bir iş bileşenine sahip olacak ve diğer işçiler gibi kararları etkileyecek. Bütün bunları, işçi ve tüketici konseyleri ve katılımcı planlama aracılığıyla gerçekleştirecek.

Bu, katılımcı bir ekonomide bir işte çalışabilmek için sanatçının, sanatçı iş konseyindeki diğer sanatçıları arzu edilir sanat ürünleri üretebilen değerli bir sanatçı olduğuna ikna etmesi gerektiği anlamına geliyor. Bir mülk sahibini, üretilen sanat ürününün kâr getireceğine ikna etmek zorunda olmakla karşılaştırıldığında, bunun dev bir ilerleme olduğu görülebilir.

Sanatçının gelirinin, toplumsal açıdan değerli çalışmaya harcadığı gayreti ve yaptığı fedakârlığı yansıtacak olması anlamına da geliyor. Bu gelir hiç kuşkusuz kapitalizmde az sayıda sanatçının kazandığından daha az olacak, ama çoğu sanatçının kazandığından da dikkate değer ölçüde yüksek olacak. Bu, toplum açısından, eşitsizliğin üstesinden gelmeye katkıda bulunmak yoluyla sağlanan kolektif bir iyileşmedir. Tek tek sanatçılara da çoğu zaman fayda sağlayacaktır.

Katılımcı ekonomiye geçmek demek, aynı zamanda, her sanatçının ortalama düzeyde güçlendirici bir etkisi olan karma bir iş bileşenine sahip olması demektir. Kapitalist ekonomilerde bile sanatçılar yaptıkları işin bütün yönlerinin sorumluğunu kayda değer ölçüde üstlenirler. Örneğin, fırçalarını ve stüdyolarını kendileri temizler, malzemelerini kendileri alırlar vs. Genel iş bileşenlerini dengelemek için başka işleri iş bileşenlerine ne ölçüde dahil edeceklerini tahmin etmek zor. Ancak, sanatçıların durumu da diğer üreticilerden farklı olmayacaktır. Şirket tarzı işbölümünden dengeli iş bileşenlerine geçiş, sınıfsızlığa katkıda bulunduğu için genel anlamda herkes için daha iyi olmakla birlikte, maddi açıdan her bir sanatçı için de daha iyi koşullar demektir – tabii az sayıdaki seçkin sanatçı hariç. Çünkü, böylelikle çoğu sanatçı, tercih ettiği sanat dalına hem çok daha fazla zaman ayırabilecek, hem de daha yüksek gelir elde edecektir.

Peki sanatçının sanat ürünü üzerindeki etkisi ne olacak? Pek çok sanatçı katılımcı ekonomiyi duyunca endişeleniyor: "Başkaları bana ne resim yapacağımı, nasıl bir heykel yontacağımı veya nasıl bir şey yazacağımı mı söyleyecek? Halk, sanatımın değerli olup olmadığı konusunda oylama mı yapacak?"

Katılımcı ekonomide sanatçı konseyleri, işçi konseylerine benzer. Bir işyeri toplumsal ihtiyaçları karşılamadıkça, oradaki işçi konseyi gir-

di, elektrik, teçhizat, kil, boya, sahne, baskı araçları ve diğer malzemeleri tedarik edemez. Bu kısıtlama dahilinde, diğer işçiler gibi sanatçılar da kendi faaliyetlerine ilişkin kararları kendileri alacaktır.

Başka bir deyişle, toplumun geri kalanı, hem sanatın insanların hayatı üzerindeki olumlu etkilerini, hem de sanatçıların ne kadar çalışmaya rıza gösterdiklerini dikkate alarak, toplumsal üretken potansiyelin ne kadarının sanata ayrılması gerektiğini sanatçılarla müzakere edecektir. Toplum için bu genel sanat düzeyi bir kez tespit edildikten sonra, sanatçıların hangi koşullarda çalışacağını ve yapıtlarının hangi kriterlere göre değerlendirileceğini sanat işyerlerindeki işçi konseyleri saptayacaktır.

Yani sanatçılar çalışmalarının değerli olduğu konusunda meslektaşlarını ikna etmelidir. Elbette iyi ve değerli bir sanatçı bile diğer sanatçıları etkilemekte bazen başarısız olabilir; ama sanatçının kendi liyakati konusunda bir mülk sahibini ikna etmesindense meslektaşlarını ikna etmesi kuşkusuz daha kolay ve daha az yabancılaştırıcı olacak, sanatsal duyarlılıklarla daha fazla örtüşecektir. Dahası, bir sanatçı, çabasının geçerliliği ve sanatsal potansiyeli konusunda bir sanatçılar konseyini ikna edemezse, başka bir konseye başvurabilir. Ayrıca, çalışmasının geçerliliğini gösterebilecek duruma gelinceye kadar kendi imkânlarıyla çalışabilir. Aslında bu bakımdan sanatçılar, çok maliyetli malzemeler ve aygıtlara gerek duyan işlere girmeyi başaramayanlara göre gerçek bir avantaja sahiptir. Çünkü bu tür işlerde çalışmak isteyenler kendi imkânlarıyla uçak uçuramadıkları, gökdelen inşa edemedikleri veya öğrencilere eğitim veremedikleri için liyakatlerini olası bir konsey önünde kanıtlayamaz.

Katılımcı ekonominin sanatçılarla ilişkisini eleştiren bazıları, sanat eserlerinin mevcut tercihleri aşan değerini halkın göremeyeceği kaygısına kapılıyor. Yüzü geleceğe dönük sanat çalışmalarına pek az kay-

nak ayrılacağından endişe ediyorlar. Ama bu düşünce, halkın bilimde, mühendislikte veya hayatın başka mecralarında bazı yeni fikirlerin değerini önceden göremeyeceği, dolayısıyla bu alanlara yetersiz kaynak ayıracağı düşüncesinden farksız ve en az onun kadar mantıksız. Katılımcı ekonomide halkın sadece, en ileri yöntemlerin kullanıldığı bir alanda önerilen yeniliğin kendisine değer biçmesi gerekir. Talip olan sanatçılardan hangilerinin bu tür yeniliklerin üretilmesine yardım edebileceğine ise yine başka sanatçılardan oluşan konseyler karar verir.

Bu açıdan sanat, örneğin, tıpkı bilime benzer. Halk, toplumun enerjisinin ve emeğinin ne kadarını bilimsel ilerlemeye ayırmak istediğine karar verir. Tam olarak hangi uğraşların bilimsel açıdan yararlı olacağı konusunda halk hüküm vermez, ayrıca veremez de. Sadece, bilimsel ilerlemenin fayda getireceğine karar verir. Hangi projelerin mantıklı olduğuna ve hangi bilim insanlarının bu projeleri yürütebileceğine ilişkin ayrıntılara karar vermek bilim insanlarının işidir. Aynı şey sanat için de geçerlidir. Halk, "Mevcut popüler zevk yelpazesi içinde şu şu sanat dallarında şu miktarda sanatsal ürün istiyoruz, şu miktarda da yenilik istiyoruz; çünkü tabii ki sanatın ilerlemesi gerektiğini biliyoruz" der. Bunun ardından sanat konseyleri de, liyakat konusundaki kolektif yargılarına göre sanatçılara iş verir ve kaynakları dağıtır.

Katılımcı ekonominin sanatçılar açısından yaratacağı sonuçlara gösterilen direncin bir kısmı da şu sorgulamaya dayanır: Sanatçılara dengeli iş bileşenlerine sahip olma şartı getirmenin fazileti nedir? Bazı sanatçılar, sanatsal olmayan işlere zaman ayırmak zorunda kalacakları için toplumun toplam sanat ürünlerinde bir eksilme olacağını düşünüyor. Ama bu tıpkı doktorların, avukatların veya mimarların düşünce tarzına benziyor. Yani, nüfusun doktor, avukat ya da mimar olma potansiyelini geliştirebilmesi için gerekli araç-

lardan ve fırsatlardan halihazırda yoksun bırakılan yüzde 80'inin, bazı doktorlar, avukatlar veya mimarlar yerleri süpürmek zorunda olduğu için üretilemeyecek herhangi bir tıbbi, hukuki veya mimari ürünü yeterli düzeyde üretemeyeceği düşüncesini andırıyor ve en az bu düşünce kadar seçkinci bir tavır yansıtıyor.

Aslına bakılırsa bu iddia, bahsettiğimiz diğer profesyonellere kıyasla sanatçılar açısından iki bakımdan kuşkulu görünüyor. Birincisi, günümüzde doktorlar, mimarlar vs.nin aksine sanatçılar – çok başarılı olanlar da dahil olmak üzere – atölyelerini temizlemeye genellikle epey vakit harcıyor. Bu nedenle, diğer profesyonellerle karşılaştırdığımızda katılımcı ekonomiye geçildiğinde, şu anda sanatsal faaliyetlere ayrılan zamanın daha az bir kısmı başka görevlere tahsis edilmiş olacak. İkincisi, halihazırda sanatsal açıdan yaratıcı işler yapanların çoğu gerçekte değerli sanat ürünleri üretmiyor; yeteneklerini ambalaj, reklam gibi değeri pek yüksek olmayan ve katılımcı ekonomi gibi arzu edilir bir ekonomide yeri olmayacak şeylerin üretimine vakfediyorlar. Oysa katılımcı ekonomiye geçildiğinde sanatçılar dengeli bir iş düzeninde çalışmak zorunda kalsa bile, gerçek sanatla şimdikinden daha fazla uğraşacak.

O halde bilançoya bir bütün olarak baktığımızda katılımcı bir ekonominin sanata diğer uğraşlarla aynı muameleyi yaptığını görüyoruz. Sınıf farklarını kaldırıyor. Toplumsal varlıkların toplumsal isteklere göre kullanılmasını garanti ediyor. Öz-yönetimi getiriyor. İnsanları adil şekilde ödüllendiriyor. İhtiyaçları karşılıyor ve potansiyelleri gerçekleştiriyor. Seçkinciliğe son veriyor; ama kaliteyi ve standartları muhafaza ediyor, hatta geliştiriyor.

Sanatçıların soruları

Bu bölümü özetlemek için aşağıda, sanatçıların katılımcı ekonomiye açıkça sorduğu üç soruya ve benim yanıtlarıma yer veriyorum:

1. Sanatçıları referandumların sonuçlarına ve komitelerin kararlarına tabi kıldığında katılımcı ekonomi bireylerin sanatsal yaratıcılığını sınırlandırmış olmaz mı?

Eğer soruyu soran kişi, bazı sanatsal yenilik türlerinin başarılı olamayacağına ve bu nedenle onlara kaynak ayrılmaması gerektiğine karar vermenin toplumun yetki alanına girip girmediğini merak ediyorsa, evet, bu doğrudur. Ama aynı şey sadece sanat değil, bisiklet ya da merdiven imalatı, hastalıkların araştırılması veya Mars'a gitmek konusunda yapılacak yenilikler için de geçerlidir. Ama katılımcı ekonomide halkın sanatçıların sanatsal yeniliklerle uğraşmasını istemeyeceği varsayımı kuşku götürür. Ben tersinin doğru olduğunu kanısındayım.

Katılımcı bir ekonomide planlama kararları alınırken insanların istekleri kesinlikle önemli bir mesele olacak. Katılımcı bir ekonomi, kimsenin istemediği avangard kitap ve filmleri çok büyük miktarda üretmeyecek. Ama hikâye burada bitmiyor. Daha küçük insan grupları da bazı şeyleri çok sevebilir; çok yaygın olarak takdir edilmese de, çok değerli bazı ürünler üretebilir. İleri düzeyde fizik metinlerini veya kalp nakillerini takdir eden insanların sayısı da azdır; ama bu, toplumun bunları üretmeyeceği anlamına gelmiyor.

Ayrıca, öyle faaliyet alanları vardır ki, uzunca bir süre boyunca, sadece üzerinde araştırmalar yapanlar tarafından takdir edilirler; hatta onların da hepsi tarafından takdir edilmezler. Bu sadece sanatta değil, bilimde, mühendislikte, ürün tasarımında vs. de böyledir.

Pek çok sanatçının düşündüğünün aksine sanat bu açıdan özel bir durum arz etmez. Sanatta ve müzikte ve genel olarak fikirler ve yenilikler alanında araştırma ve geliştirme ihtiyacı vardır. Başlangıçta bütün bunlar popüler zevke hitap etmeyebilir de. Ama kapitalizmi bir yana bırakalım, benim bildiğim başka herhangi bir ekonomik

modelle kıyasladığımızda bile katılımcı ekonominin bu tür araştırmaları engelleyen, hatta kısıtlayan bir özelliği olmadığını görürüz.

Müzisyenlerin çalıştığı bir işyerini düşünelim. Toplum bu işyerine saygı duyar ve müzikteki yenilikler de dahil olmak üzere müziğe değer verdiği için onu ekonominin bir parçası olarak bünyesine dahil eder. Birinin bu kuruluşta çalışabilmesi için (farklı katılımcı ekonomilerde bu tür meselelerle ilgili farklı yaklaşımlar da hayal edebiliriz) işe alınması gerekir. Bu durumda, müstakbel sanatçıların müzisyen işçiler konseyine bazı bilgilere, yeteneklere ve becerilere sahip olduğunu göstermesi gerekecektir. Kuruluşun toplum tarafından belirlenen bütçesi, yine kuruluşun üyeleri tarafından çeşitli faaliyetler arasında paylaştırır; dolayısıyla, sadece dışarıdaki büyük dinleyici kitlesinin zaten beğendiği müzik türlerine ayrılmaz. Müzisyenlerin çalıştığı bir işyeri bu açıdan gerçekten de sadece mevcut ihtiyaçları karşılamayıp yeni ürünlere yatırım yapan bir imalathaneden çok farklı değildir.

2. Ama halkın denetimine yanıt vermek zorunda olan sanatçılar gerçekten sanatçı sayılabilir mi?

Sanatçının, özel yetenekleri olan, nevi şahsına münhasır bir varlık olduğu şeklindeki anlayış, koordinatör sınıfta yer alan veya almak isteyen neredeyse bütün entelektüel işçilerin öne sürdüğü bir iddiadır. Bu kesimden insanların her biri, söz konusu iddianın kendileri için geçerli olduğunu, ama başkaları için eşit ölçüde geçerli olmadığını düşünür. Oysaki aslında bu iddia hem herkes için geçerlidir, hem de hiç kimse için geçerli değildir – ne şekilde ifade ettiğiniz, konuya hangi açıdan baktığınıza göre değişir.

Şunu demek istiyorum: Halk veya başka bir otoritenin sizi dışarıdan denetlemesiyle – ki sanatçı olanların ve olmayanların bundan korkması anlaşılır bir durumdur – bir toplumun parçası olmak ve

onun normlarına göre faaliyet göstermek arasında fark vardır.

Katılımcı ekonomi, ekonomideki herkese, öz-yönetim yoluyla ekonomik neticeleri etkileme imkânı tanır. Dengeli iş bileşenlerinin bir parçası olarak bilim, mühendislik, yönetim, inşaat, hizmet ve evet, sanat alanında çalışan herkes için bu söylediğim aynı ölçüde geçerlidir. Sanatçı, toplum içinde faaliyet göstermek zorundadır ve toplumun kararlarından etkilenir; ama katılımcı ekonomide sanatçının bu kararlar üzerinde başka herkes kadar söz hakkı vardır.

3. Katılımcı bir ekonomide insanlara cazip gelmeyen sanat eserleri üreten sanatçılara ne olacak? Nihayetinde sanatçılık kavramı ile geniş kitlelere hitap eden "popüler" sanat üretmek birbirine bütünüyle zıt görünen şeylerdir.

Diyelim ki oturma odamda eşyaların garip şekilde düzenlenmesinden hoşlanıyorum. Odamın düzenini her gün değiştirmeyi seviyorum; her gün odamı yeniden tasarlamak bir saatimi alıyor ve zor bir iş. Gelirimin bir kısmını, kendim ve belki de ailem dışında toplumda hiç kimseye bir faydası olmayan bu işten sağlamalı mıyım?

Bence hayır. Tabii ki odamı yeniden düzenlemekten alıkoyulmamalıyım, ama bu benim şahsi uğraşımdır ve üretimden çok tüketimi andırdığı için de dengeli bir iş bileşeninin bir parçası olarak tanımlanmayı hak etmez. Ama katılımcı bir ekonomide tanım gereği böyle olması gerektiğini söyleyemeyiz. Her ne kadar kişisel olarak katılmasam da, farklı katılımcı ekonomiler bunun aksi yönünde karar verebilir. Yani, belirli bir katılımcı ekonominin katılımcıları (pek sanmıyorum ama) bu özel faaliyet türünü toplumsal açıdan faydalı çalışma olarak görüp izin verebilir ve bünyesine dahil edebilir. Bunun önünde hiçbir yapısal engel yoktur.

Sanat ve müzikte, diğer yandan mühendislik, bilim ve sporda, as-

lında bütün uğraşlarda, benzer bir durum vardır. Toplum belirli bir faaliyeti yapanlara gelir tahsis ettiği sürece söz konusu faaliyetin toplumsal açıdan yararlı çalışma "sayılmasını" isteyecektir. Bunun anlamı, bir faaliyetin, toplamda, ortalama olarak, toplumsal açıdan faydalı neticeler doğurması gerektiğidir. (Toplumsal açıdan faydalı olacağı düşünülen bazı faaliyetler hedeflerine ulaşana kadar birçok kez beklenen neticeleri doğurmayabilir; ayrıca, fayda kavramı değişik anlamlara da gelebilir ... ama yine de ölçüt budur.)

Dolayısıyla, eğer bilimin ya da mühendisliğin bir alanıyla, yazarlıkla veya müzikle uğraşmak, inşaat işleri, çevre düzenlemesi, mimarlık ya da öğretmenlik yapmak, top oynamak, bir şeyler pişirmek veya başka herhangi bir şeyle uğraşmak istiyorsam ve bu etkinliğin dengeli iş bileşenimin bir parçası olmasını arzuluyorsam, ekonominin yaptığım şeyi değerli bir faaliyet olarak görmesi gerekir.

Peki ekonomi bir faaliyetin değerli olduğunu nasıl saptar? Mühendislik veya diğer uğraşlar gibi sanatta da büyük olasılıkla şöyle bir yol izlenir: Ekonomi, ilgili kuruluşlar için kaynak ayırır ve bu kuruluşlar da söz konusu işi yapan insanları işe alır. Bu insanlar işe alınırken, çalışanların, olası işçilerin kapasitesiyle ve önerilen projelerin tahmini değeriyle ilgili kolektif görüşleri temel alınır.

Bir dâhinin bir müzik veya sanat işyerine ya da bilimsel bir araştırma merkezine önerdiği değerli projeleri, aynı alanda çalışan başkalarının zaman, enerji ve kaynak harcamaya değmez bulması mümkün mü? Tabii ki böyle bir ihtimal var. Einstein'ın sunduğu doktora tezi de başlangıçta reddedilmişti. Ama katılımcı ekonomide bu tür sorunlarla karşılaşma olasılığı kapitalizme kıyasla çok daha azdır; çünkü katılımcı bir ekonomide neticelere yön veren artık kâr ve güç değildir.

Bilgisizliğin veya sadece insan hatalarının tabii ki hâlâ bir etkisi ola-

bilir. Hiçbir sistem bilgisizlikten ve hatadan muaf olamaz. Ama tam da hiçbir sistem bunlardan muaf olmadığı içindir ki, en azından bilgisizliğin muhtemel dağılımı kabaca hesaplanıp olumsuz etkilerinden korunmaya çalışılabilir. Katılımcı ekonomi de buna yardımcı olmak için "çeşitliliği" bu kadar öncelikli bir konuma yerleştirir zaten.

İnsanlara çekici gelmeyen sanatsal ürünler yaratan sanatçılar meslektaşları tarafından saygıyla karşılanabilir de karşılanmayabilir de; toplumsal kaynakları kullanmasına izin verilebilir de verilmeyebilir de; ve adı geçen faaliyetten dolayı ödüllendirilebilir de ödüllendirilmeyebilir de. Ölçütler genel ve zengindir: Az sayıda kişi kâr sağlamayacak; sanat eserinin değerine mülk sahipleri değil sanatçılar karar verecek.

Sanatçıların ihtiyaçları

Bu bölümün son başlığı altında, soruna karşıt yönden yaklaşalım ve sanatçılar için ideal bir sistemin bir ekonomiden neler talep ettiğini soralım.

Elbette sorun dönüp dolaşıp "sanatçılar için ideal bir sistem"le ne kastettiğimize geliyor. Bazılarınca bunun yanıtı sanatçıların istediği her şeyi yapmasına izin veren ve onlara hem sanatları hem de kendi hayatları için istedikleri her şeyi sunan bir sistem olabilir.

Ama sanatçılar hayatları ve sanatları için yararlı şeylere sahip olurken, diğer insanların da kapasitesini ifade etmek için tercih ettiği uğraşlarda ve hayatlarında eşit ölçüde faydalı şeylere sahip olmasını istiyorsak, o zaman yolumuz yine doğrudan, katılımcı ekonominin değerlerine ve ardından da katılımcı ekonominin kurumlarına çıkıyor.

Elbette sanatçılar sanatsal uğraşlarını ve dünya üzerindeki etkileşimlerini, ki bu etkileşimler kavrayış ve iletişimlerine şekil verir, de-

netleme ihtiyacı duyar. Fakat sanatçıların, aynı seçeneğe başkalarının da sahip olabilmesiyle tutarlı şekilde bu seçenekten faydalanabilmesi için öz-yönetime dayalı söz hakkının olması gerekir.

Sanatçının takdir edilmesi, geniş bir tercih yelpazesine sahip olması, yüksek standartları koruyabilmesi ve gerekli alet ve koşullardan faydalanabilmesi – ve bunların hepsinin de, yaşam tercihlerinin peşinden giderken başkalarının da aynı fayda ve maliyetlerle karşılaşmasıyla tutarlı olabilmesi için – gayret ve fedakârlığın ödüllendirilmesi ve dengeli iş bileşenleri gerekir.

Mesele şu ki, sanatçılar da hepimiz gibi insandır. Ekonomik açıdan baktığımızda, üretir ve tüketirler. Ayrıntılara baktığımızda, ürettikleri şeyler ve üretim şekilleri sanatçı olmayanlardan farklıdır. Ama ayrıntıya inildiğinde herkes diğerlerinden farklı şeyler üretir ve üretirken farklı yollar izler. Sanatçılar tahayyül eder ve meydana getirir; ama ekonomideki diğer bütün toplumsal aktörler de aynı şeyi yapar. Ürünlerde yenilikler yapmak, yeni teknikler bulmak, değişen bağlamlarda yeni analizler, temel nitelikte yeni teoriler geliştirmek vs. de tahayyül etmeyi ve yeni yaratımlarda bulunmayı içerir. Sanatçılar saygıdeğer, esin verici ve kıymetli insanlardır. Ama bu bakımlardan benzersiz değillerdir.

Dolayısıyla, toparlayacak olursak, katılımcı ekonomi toplumun sanatsal yeteneklerden faydalanmasını ve sanatçıların kendilerini istedikleri gibi ifade etmesini sağlayan koşullar yaratır. Üstelik katılımcı ekonomi bunları, bütün işçiler ve tüketiciler için ekonomik hakkaniyet ve adalet sağlayarak yapar. Katılımcı ekonomi sanat dostudur, sanatsal bir ekonomidir.

10

GAZETECİLİK

Gazetecilik konusu çok da karmaşık değildir. Toplumlar muazzam bir faaliyetler ve olasılıklar yelpazesi barındırır. Her gün pek çok olay meydana gelir ve çeşitli süreçler gelişir. Bu olaylar ve süreçler hakkındaki haberler, hayatlarımızın kalitesini iki şekilde etkiler.

Birincisi, gündelik yaşamımızın nispeten dar kapsamı dışında gelişen olaylardan haberdar olmanın; öğrenmek, başkaları adına sevinmek veya kendini başkalarıyla dayanışma içinde hissetmek ya da başka şeyleri paylaşmak gibi yalın faydaları vardır. Eğer yeni bir kavrayış, başarı, fayda ya da yeni bir dert, mücadele, güçlük veya imkân söz konusuysa – bu ister bilim insanlarının insanın kökenleri veya kozmik temeller hakkında keşfettiği yeni bilgiler; ister hızla veya boyutla ilgili yeni zirvelere ulaşan mucitler; ister bir hastalık veya doğal afet; ister yeni bir ilaç veya enerji kaynağı; isterse yeni bir ulusal politika, kişilerarası ihtilaf, yeni toplumsal olasılıklar veya sorunlar olsun – bunu bilmek insanların yararınadır. Aldığımız haberlerle merakımızı gideririz. Başkaları adına seviniriz. Duygularımızı zenginleştirip derinleştiririz.

İkincisi, dünyada olup bitenler ve onlara ilişkin bilgimizi, yapabileceklerimizi, yapmak istediklerimizi veya yapmamız gerekenleri de etkileyebilir. Çünkü olaylar, etrafımızdaki dünyayı çeşitli şekillerde değiştirir ya da bizi çeşitli şekillerde, koşulları, politikaları, ter-

cihleri ve diğer meseleleri etkileyecek şeyler yapmaya çağırır.

Yukarıda söz ettiklerimiz haberler için şüphesiz geçerli; ama olayların, eğilimlerin ve olasılıkların analiz edilmesi, yani yorum dediğimiz şey, hatta en azından bir ölçüde, kurgu, eğlence vs. için de geçerli. Sonuç olarak, iyi bir haber programında veya gazetede yer alan her şey için geçerli.

Başka bir deyişle, gazetecilik derken, verileri araştıran, toplayan, onlar üzerine kafa yormaya ve öngörüler, değerlendirmeler yapıp yargıya varmaya vakti olan insanların başkalarına aktardığı enformasyondan bahsediyoruz.

Kapitalist medya

Kapitalist bir ekonomide gazeteler, dergiler, TV ve radyo gibi enformasyon ileten medya da tıpkı diğer şirketler gibi kâr etmek peşindedir. Medyada da şirket tarzı işbölümü ve tüketicilere satılacak ürünler vardır. Ancak tuhaftır ki çoğu durumda medya kuruluşlarının sattığı şey, satıyor göründüğü şeyden farklıdır.

Evet, enformasyon şirketleri müşterilerine enformasyon satar; ama esas olarak müşterilerini reklam veren kuruluşlara satarlar. Ve akan enformasyon ise genellikle, büyük ölçüde, müşterilerin gereksinmesini karşılamanın dışında bazı amaçlara hizmet edecek biçimde şekillendirilmiştir. Kapitalizmin gazetecilik kuruluşlarını inceleyen Edward Herman ve Noam Chomsky, bu kuruluşların başlıca özelliklerini, işleyiş tarzlarını açıklayan bir model geliştirdi ve adını Propaganda Modeli koydu.[1]

1 Edward S. Herman, "The Propaganda Model: A Retrospective, Against All Reason", 9 Aralık 2003. http://www.chomsky.info/onchomsky/20031209.htm; Noam Chomsky ve Edward S. Herman, *Manufacturing Consent*, Pantheon Books, 1988. [Türkçesi: *Rızanın İmalatı*, çev. Ender Abadoğlu, Aram Yayıncılık, 2006. —y.h.n.]

"Propaganda modeli nedir ve nasıl işler?" Herman kendi sorusunu şöyle yanıtlıyor: Modelin "hayati önem taşıyan yapısal etmenleri"nin kaynağı, "hâkim medyanın pazar sistemi içine sıkıca yerleşmiş" olduğu gerçeğidir. Gazeteler, dergiler, TV haberleri, radyo ve geri kalan medya organlarının hepsi, "zengin kişilerin (veya şirketlerin) mülkiyetindeki" kâr amaçlı işletmelerdir ve "büyük ölçüde, kendileri de kâr amaçlı birimler olan ve reklamlarının destekleyici bir satış ortamında gözükmesini isteyen reklam veren kuruluşlarca finanse edilirler."

"Medya kuruluşlarının ... en büyük enformasyon kaynakları hükümet ve büyük firmalardır." Hepsi de toplum içinde faaliyet gösterdikleri için, hem "verimlilik ve siyasi değerlendirmeler" hem de "örtüşen çıkarlar, hükümet, büyük medya kuruluşları ve diğer şirketler arasında belli seviyede bir dayanışmanın hüküm sürmesine neden olur."

Bütün kuruluşlar gibi medya da sadece içsel zaruretlerden etkilenmekle kalmaz, dışarıdan gelen talep ve dayatmalardan da etkilenir. "Hükümet ve medya dışı büyük firmalar," "reklamları geri çekme veya TV ruhsatlarını geri alma, onur kırıcı yayın davaları açma tehditleriyle ve diğer doğrudan ve dolaylı saldırı biçimleriyle medyaya baskı yapmaya" en uygun konuma (ve yeterli servete) sahiptir.

Kâr arayışı yönündeki içsel etmenler ile istikrarı koruma yönündeki dışsal etmenlerin "birbirine bağlanması, iş dünyasının güçlü birim ve birliklerinin (örneğin, Buiness Roundtable,* ABD Ticaret Odası, çok sayıda hali vakti yerinde sanayi lobisi ve cephe grubu) ve hükümetin, enformasyon akışına hükmetme konusundaki çok düzeyli kabiliyetini yansıtır."

Chomsky ve Herman'ın Propaganda Modeli, medya ürünlerinin sı-

*ABD'nin en büyük 150 şirketini bir araya getiren etkili bir şemsiye kuruluştur. Coca-Cola, IBM, Boeing, Caterpillar, Deere ve General Motors gibi geleneksel endüstri şirketleri bu kuruluşun üyelerinden bazılarıdır. —y.h.n.

nırlandırılması ve belirlenmesindeki beş etmeni vurgular: "mülkiyet, reklamcılık, haber kaynağı, tepki üretimi ve antikomünist ideoloji." Sonuncu etmenin adı, modelin geliştirildiği dönemin etkisi altında koyulmuştur. Listeyi daha genel hale getirerek bu son etmene "hâkim ideoloji" diyebilir veya günümüze uyarlarsak "terörizm karşıtı ideoloji" adını verebiliriz.

Herman'ın ifadesiyle bu beş etmenden her biri "enformasyonu süzen bir 'filtre' vazifesi görür; teker teker ve çoğu zaman da birbirlerine eklenerek medyanın tercihlerini fazlasıyla etkilerler."

Model şunu vurgular: "Filtreler, esas olarak, çok sayıda bireyin ve örgütün bağımsız eylemleriyle harekete geçer ve bu birey ve örgütlerin her zaman olmasa da çoğu zaman benzer çıkarları ve meseleler hakkında ortak bir görüşü vardır."

"Kısacası, propaganda modelinin tarif ettiği şey, pazar tarafından yürütülen merkezsizleştirilmiş ve komplo içermeyen bir denetim ve işleme sistemidir; ancak zaman zaman hükümet ya da bir veya birden fazla özel girişim aktörü de ilk adımı atarak bir meselenin seçkinler tarafından koordinasyon içinde ele alındığı bir süreci harekete geçirebilir."

Asıl mesele, çağdaş toplumda, kapitalist ekonominin buyruklarının ve devlet ile diğer güçlü toplumsal kurumların örtüşen çıkarlarının gazeteciliği ve enformasyonu sınırlandırmasıdır. Gazeteciliğin, şirketler ve devlet iktidarı tarafından dayatılan içeriği yansıtması her gün tanık olduğumuz bir durumdur.

Örneğin, Amerikan medyasında haberler her zaman, bağlamsal yorum, sözlü ve görsel tonlama ve bağlamsal tarafgirlik olarak adlandırılan yöntemlerle sınırlandırılır. Bazı konular hiç durmadan tekrar edilerek vurgulanır. Bazı konular ise öylesine dışlanır ki, keli-

menin gerçek anlamında gözden kaybolur. Pek çoğu ise "yanlış aktarılır." Bunun sonucunda, Medya İzleme Örgütü'nden* analist Danny Schechter'ın aynı ismi taşıyan kitabında söylediği gibi, "Ne kadar çok seyredersen, o kadar az şey bilirsin."[2]

ABD'de insanların toplumla ve hatta kendi gündelik hayatlarıyla ilgili meseleler hakkında anlatılan peri masallarına inanması pek alışılmadık bir durum değildir. Ortalama yurttaş, hükümetin yoksullara sosyal yardım için ayırdığı bütçenin silahlanmaya ayrılan bütçeyi veya zengin şirketlere yapılan diğer sübvansiyonları kat kat aştığına; ya da yurttaşlarının sorunlarıyla ilgilenen özgür ülkelere, baskıcı ve yurttaşlarının haklarını çiğnemeyi alışkanlık haline getirmiş ülkelerden daha fazla dış yardım, polis kuvveti yardımı ve askeri yardım yapıldığına inanabilir. Ya da ortalama bir yurttaş, suçlar düşerken yükselmekte olduğuna, ülke içindeki silahların yurttaşları koruduğuna veya sokak çetelerinin yarattığı tehlikenin endişelenmeleri gereken başlıca mesele olduğuna inanabilir. Siyahların, sosyal yardımdan aşırı bir pay alarak beyazların sırtından geçindiğine veya Irak, eski Nikaragua, Libya ya da Grenada'nın Amerikan yurttaşlarına yönelik ciddi birer tehdit olduğuna ve halkımız acı çekmesin diye durdurulması gerektiğine inanabilir.

Medya eleştirmeni ve dilbilimci Noam Chomsky enformasyon sorununu birkaç yıl önce şöyle özetlemişti:

"Başkanlık seçimlerinden hemen önce yapılan akademik bir çalışma, halkın yüzde 30'undan azının adayların belli başlı konulardaki düşüncelerini bildiğini, George Bush'un köpeğinin adını bilenlerin oranının ise yüzde 86 olduğunu ortaya koyuyor. Bununla birlikte, propagandanın yönlendirmesi başarılı oluyor. Federal bütçe-

* Media Watch

2 Danny Schechter, *The More You Watch the Less You Know*, Seven Stories Press, 1997.

nin en büyük kısmı sorulduğunda, dörtte birden azı, doğru yanıt olan askeri harcamalar cevabını veriyor. Hemen hemen yarısı, dış yardımı seçiyor ki aslında dış yardımın bütçede neredeyse hiç yeri yok. Halkın üçte biri, bütçede ikinci sırada sosyal yardımların yer aldığını düşünüyor. Yine üçte biri, siyahlara ve çocuklara verilen desteğin payını olduğundan çok daha yüksek tahmin ediyor. Ve böyle bir soru sorulmamış olsa da, 'savunma harcamalarının' zenginlere yapılan büyük çaplı bir sosyal yardım olduğunun muhtemelen neredeyse hiç kimse farkında değil. Çalışmanın başka bir sonucu ise şu: Eğitim seviyesi yükseldikçe cehalet oranı da artıyor. Bu hiç de şaşırtıcı değil, zira düşünce aşılamanın* asıl hedefi onlar. Bush'u destekleyenler – ki en eğitimli olanlar bunlar – toplamda en düşük puanı alıyor."[3]

Muhaliflerin bitmez tükenmez ve aralıksız çabaları sayesinde, Amerikan toplumunun ve hayatının temel nitelikleri hakkında artık geçen on yıllarda olduğu kadar büyük bir kafa karışıklığı yaşanmıyor. Özellikle de o kadar zengin ve güçlü olmayan toplumsal kesimler için bunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, özellikle hükümetin savaşa hazırlandığı bunun gibi kriz dönemlerinde sorun varlığını hâlâ yaygın şekilde devam ettiriyor. Kapitalist gazeteciliğin buyrukları ise, halktaki kafa karışıklığının belli ölçüde azalmasını fazlasıyla etkisizleştiren başka bir sorunun şiddetlenmesine yol açıyor: İnsanlara, korkunç sorunların tarihin ve toplumun kaçınılmaz bir parçası olduğu hissiyatını yayıyor. Halk sorunlar hakkında geçmişe göre daha fazla bilinç kazanmış olabilir; hatta herkes, daha derin bir düzeyde, hiçbir şeyin yolunda gitmediğinin farkında olabilir. Ama işlerin daha sağlıklı bir hal alması olasılığı konusunda çok büyük bir sinizm de yaşanıyor. İnsanlar, Margaret Thatcher'ın "baş-

* İng. indoctrination

3 Noam Chomsky, *The Pentagon System*, Z Magazine, Şubat 1993.

ka alternatif yok" şeklindeki ünlü sözüne inanıyor; çünkü medyanın haber yaptığı ve görmezden geldiği, dalga geçtiği ve kutladığı şeyler, dehşet verici sorunların hayatın bir gerçeği olduğu fikrini ülke içinde her geçen gün güçlendiriyor.

Peki katılımcı bir ekonomide medya nasıl olacak?

Katılımcı ekonomi ve gazetecilik

Öncelikle, katılımcı bir ekonomide gazetecilik ve enformasyon işleme kuruluşlarında servet ve güç hiyerarşileri yoktur. İster yazı yazsın, isterse başka şeyler yapsın, sektörde çalışanlar rasyonalize ettikleri ve haklılaştırdıkları hâkim ve tabi konumlarda bulunmazlar. Hepsinin dengeli iş bileşenleri vardır. Öz-yönetime dayalı güçleri vardır. Toplumsal açıdan değerli işler karşılığında, çalışmalarının süresi, yoğunluğu ve zahmetine göre ödüllendirilirler. Ahlaki açıdan kendilerini sistematik olarak başkalarından daha iyi veya kötü görmeleri için yapısal bir neden bulunmadığı gibi, savunacakları hiyerarşik bir konum da yoktur. Seçkin sınıflarla ittifak halinde değillerdir; tabi durumdaki sınıflardan gizlemeleri, onlara karşı savunmaları veya güçlendirmeleri gereken avantajları yoktur. Katılımcı ekonomi, tabi konumdakilerin aleyhine seçkinlerin çıkarlarını korumaya ve savunmaya sistematik bir eğilim gösteren kişilikleri ve bilinci ortadan kaldırarak, kapitalizmde mevcut olan temel tarafgirlik değişkenlerine son verir. Katılımcı ekonomide ayrıcalıklı sınıf yoktur.

İkincisi, aldıkları eğitim insanların meraklarını azaltmaz veya tarih ve toplumsal ilişkiler hakkındaki bilgilerini sistematik şekilde taraflı hale getirmez. Toplumda, insanların deneyimini belirli bir yönde şekillendirerek olayların dürüst şekilde resmedilmesini ve değerlendirilmesini engelleyen yapısal bir kuvvet yoktur. Gazetecileri veya enformasyonu yayanları belli sınırlar içine hapseden dar gö-

rüşlü ve seçkinci bir eğitim yoktur.

Üçüncüsü, katılımcı bir ekonomide ücretli reklamlar yoktur ve okuyucu/izleyiciler reklam veren kuruluşlara satılmazlar. Medya işyerleri, kâr veya başka artı değer biçimleri peşinde de koşmaz. İzleyici/okuyucuları üreticilere satmaz. Enformasyon toplar, analiz ve vizyon üretir ve yayar.

Medyanın amacı iletişimdir. Gelirler, özgür ve ehil izleyici/okuyucuların toplumsal açıdan değerli gördüğü çalışma karşılığında elde edilir. Medya çalışanları, ekonominin diğer alanlarındaki insanlarla eşit düzeyde gelir elde eder.

Son olarak, katılımcı ekonomide olaylara istediği gibi yön veren ve haberlerin içeriğini ve veriliş tarzını dışsal gerekliliklere uygun olmaya zorlayan büyük güç merkezleri yoktur.

Aynı zamanda, ideolojik tekbiçimlilik olacağını düşünmek için de bir sebep yoktur.

Katılımcı bir ekonominin ve diğer yenilikçi yapıların bulunduğu iyi bir toplumda elbette farklı insanların farklı görüşleri olacak; zaman zaman, toplumsal açıdan birbirine aykırı inanç ve arzulara sahip gruplar nasıl oluşacaksa, zıt görüşlere sahip gazeteciler ve enformasyonun yayılmasıyla uğraşan diğer işçiler de olacak. Enformasyon tüketicileri bazen spordan çok bilimle ilgili dergileri veya programları tercih edecek veya bunun tersi olacak. Bazen de katılmadıkları veya tiksindirici buldukları görüşler ileri süren yazarları okumak yerine, önem verdikleri değerleri ve kavramsal çerçeveleri paylaşan yazarları okumak isteyecekler.

Gazetecilerin ve medya kuruluşlarının benimsediği değerler, yazdıkları ve yayımladıkları haberleri, yargılarını, önerilerini ve bütün bunları nasıl yaptıklarını kuşkusuz etkileyecek ve niçin bir yorum-

cunun bir başkasına tercih edildiğini belirleyecek. Katılımcı bir ekonomiyi farklı kılan, fikir ayrılığının veya öznelliğin ortadan kalkması değildir. Tam aksine, fikir ayrılıklarının veya öznelliğin, büyük güç ve servet merkezlerinin dayattığı yapısal tarafgirliklerden değil, dürüst bir şekilde benimsenen farklı algı ve değerlerden kaynaklanmasıdır.

Bununla birlikte, katılımcı ekonomiye özgü medyanın büyük ihtimalle ayırt edici özelliği haline gelecek başka bir niteliği daha olacak: Muhalif görüşler ve azınlıktaki düşünceler, çeşitlilik ilkesi doğrultusunda değerlendirilecek. Katılımcı ekonomiye özgü medya, yaygın şekilde desteklenmeyen, hatta çok marjinal bir desteğe sahip bakış açılarına da yer verecek ve kaynak ayıracaktır.

Çeşitlilik içeren enformasyon akışını teşvik etme nedeni ve yöntemi, aslında, herhangi bir alanda araştırma ve inceleme yapma nedeninden ve yönteminden pek farklı değildir. Üreticilerle müzakereler yapan tüketiciler, teknoloji, bilim ve sanat alanlarındaki yenilikçi araştırmalara toplumsal açıdan üretken potansiyelden ciddi bir miktarda tahsis edilmesini isteyebilir. Söz konusu çalışma henüz anlaşılmamış ve esas değerini kanıtlamamış olsa da, bu tür çalışmaların zahmete değer olduğunu, çünkü bütün olarak bakıldığında esasen gelecekte değerli olacak şeyler ürettiğini ileri sürerler. Aynı şekilde, tüketiciler, tek tek bakıldığında değersiz gibi görünse de enformasyon kaynaklarının çeşitliliğinin önemini de anlayabilir ve destekleyebilir; bunun gerekçesi olarak da, gazeteciliğin içeriğinde toptan bir yeniliğe gidilmesi, bunun olanaklarının araştırılması ve içeriğe sürekli bir çeşitlilik kazandırılması gerektiğini söyleyebilirler.

Katılımcı ekonomide gazeteciler tabii ki hata yapabilir. Bazen olayları yanlış anlayacak, önemli şeyleri gözden kaçıracak veya önem-

siz noktaları abartacaklardır. Katılımcı ekonomide iki gazeteci aynı olaya farklı şekillerde bakacak, aynı olayı farklı şekillerde algılayacaktır. Sık sık anlaşmazlığa düşeceklerdir ve belki de hiçbirinin fikirleri bütünüyle doğru olmayacaktır. Tabii, okuyucular enformasyon kaynakları konusunda seçici davranacaktır; zaman ve deneyim, doğruluğu, değerleri, hatta uzmanlığı gözler önüne serecektir. Ama asıl önemli nokta şu ki, farklılıklar, dışsal baskılarla veya kanıtlara ve mantığa aldırmadan belli kesimleri memnun etmeye yönelik içsel eğilimlerle ortaya çıkmayacaktır.

Kapitalizme kıyasla katılımcı bir ekonomide tarafgirlik kaynaklı hatalarla çok çok daha az karşılaşılacaktır; çünkü algıları çarpıtan bir gelir veya güç elde etme saiki olmayacaktır. Okuyucu kitlesini veya popülerliği, gelir artışına veya güce dönüştürmek imkânsız olacaktır. Gazetecilikte temel dürtü, gerçekliği doğru şekilde kavramak ve onun üzerine akıllıca yorumlar yapmak olacaktır. Bu, herkesin aynı fikirde olacağı, her zaman çok başarılı olacağı, kişisel alışkanlıklarından ya da tarafgirlikten daima kaçınabileceği anlamına gelmiyor. Ama bu tür sorunlar sistemik olmayacağından, daha az hasar verecektir.

Başka bir deyişle, en önemli değişim, katılımcı bir ekonomide tarafgirlik baş gösterse bile bunun uzun ömürlü olmasını sağlayacak yapısal bir özelliğin bulunmaması ve yaygın şekilde tekrarlanmayacak olmasıdır. Yapısal güç merkezlerinden kaynaklanan çıkarlar ve dolayısıyla da bu çıkarlar doğrultusunda bir tarafgirlik, katılımcı bir ekonomide söz konusu olmayacak; bazı yazarların şahsi görüşlerinden kaynaklanan tarafgirliğin ise medya endüstrisine yayılması, bütün medya endüstrisi yanlışlıkla bir hata yapmadığı takdirde, çok uzak bir ihtimal olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, katılımcı ekonomide gazetecilik ve enformasyon işlemesi daha çok, ticari baskılar olmadan girişilen gerçek bilimsel faaliyete benzeye-

cektir. Kanıtların ve mantığın ışığında olguların sınanması, durumun ne olup ne olmadığı konusunda hakikatten ve mantıktan giderek uzaklaşan sapmaları ciddi biçimde frenleyecektir.

Katılımcı ekonomide *New York Times*, yazarlarının öz-yönetimle üzerinde yoğunlaşmayı seçtiği bütün haberleri, analizleri ve önerileri yayımlayacak. Gazetenin kaynakları ise halkın haberler, eğlence, çeşitlilik ve muhalefetle ilgili isteklerine uygun olarak toplumsal müzakere yoluyla idare edilecek. Ve katılımcı ekonomide *New York Times*'ın dışında, örneğin medya kuruluşlarından bağımsız, gönüllülük esasına dayalı bir şekilde işleyen enformasyon kaynakları da dahil, farklı kaynaklar da olacak.

Hiçbir yazar, yeterince kâr getirmediği için işini kaybetme riski altında olmayacak. Böylece, yazarların sırf kendilerini korumak için, reklam veren kuruluşlara azami sayıda izleyici/okuyucuyu satmaya çalışan mülk sahiplerinin ve editörlerin getirdiği güç ve servet hiyerarşilerini yeniden üretme koşuluna alışması gerekmeyecek. Bunun yerine, her yazar olayları araştıracak ve farklı okuyucu, dinleyici ve izleyici kesimlerinin ihtiyaç ve isteklerine dair geribeslemenin ışığında, önemli gördüklerini iletecek. Bunu yaparken kolektif bütçe kısıtlamalarına ve meslektaşlarının gözünde saygınlığını koruma arzusuna da uygun davranacak.

Peki bütün süreli yayınlar ve TV programları aynı içeriğe mi sahip olacak? Hiç de değil. Bazıları eğlence programları, diğerleri haber programları, başkaları ise yorum veya araştırma programları yapacak. Bazıları spor programları yapacak; diğerleri uluslararası ilişkiler, ekonomi, yönetim sistemi, aile, bilim vs. ile ilgili konuları işleyecek. Bunun da ötesinde, katılımcı ekonomi, işyerlerinin spesifik yaklaşımlar ve önceliklerle ilgili dahili kararlarını dikte etmez; sadece, işçi konseylerini, öz-yönetime dayalı karar alma süreçlerini,

çalışmanın süresi, yoğunluğu ve zahmetine göre ödüllendirmeyi, dengeli iş bileşenlerini ve katılımcı planlamayı dikte eder. Tıpkı farklı restoranlar, araştırma enstitüleri, okullar, çocuk parkları, dağıtım merkezleri, hastaneler ve montaj fabrikaları gibi farklı medya kuruluşları da bu yapıları farklı şekillerde uygular ve faaliyetlerini farklı biçimlerde yerine getirir. Bu durum özellikle, başka pek çok alana kıyasla ürün farklılaşmasının daha fazla olduğu medya için geçerlidir; farklı medya işçi konseylerinin farklı tercihleri sadece kimin hangi kuruluşta çalışmak isteyeceğini değil, hangi kuruluşun daha arzu edilir bir enformasyon ve bilgi kaynağı olarak görüleceğini de etkileyecek.

Asıl önemli olan, enformasyon medyasının gelecekte de toplumsal pratiklerin ve yapıların geliştirilmesi, korunması ve düzeltilmesinin ayrılmaz parçası olarak kalacak olmasıdır. Değişen, bu pratiklerin ve yapıların niteliği olacak; bu niteliklerdeki değişim de enformasyon medyasının iç dinamiklerini ve ürünlerini değiştirecektir.

Özetle, bu bölümde gördük ki, katılımcı ekonominin medyada çalışmak ve medyayı örgütlemekle ilgili talepleri ile arzu edilir bir medyanın enformasyon ürününe ve onun işlenmesine dönük muhtemel ihtiyaçları tutarlıdır ve bunun tersi de geçerlidir. Katılımcı ekonomi bir enformasyon ekonomisidir.

11

SPOR

Geldiğimiz noktada katılımcı ekonominin spor ve sporcular açısından içerimlerini tartışmak görece kolay olsa gerek. Bu açıdan, bilim, sanat ve gazetecilik bölümlerinde tartıştığımıza benzer şeyleri tartışacağız. Ama ilginç olan yeni bir mesele var: rekabet.

Katılımcı ekonomide spor

Öncelikle, katılımcı ekonomi, dengeli iş sorumluluklarının bir parçası olarak spor etkinliklerinde bulunanların, diğer alanlarda uğraş gösterenler gibi, gayretleri ve fedakârlıkları karşılığında ödüllendirilmesini, dengeli iş bileşenlerine sahip olmasını ve kendi çalışmalarını kendilerinin yönetmesini sağlayacak.

Bir kişinin işlerinden birinin tenis, satranç veya futbol oynamak olmasının onu ne oranda güçlendireceği konusunda ancak tahmin yürütebiliriz. Ama katılımcı ekonomide çeşitli spor dallarında sorumlulukların dengelendiği iş bileşenleri olacak. Örneğin, oynamak, eğitmek, antrenörlük yapmak, seyahat etmek, oyun sahalarının ve stadyumların bakımını yapmak, ulaşımı sağlamak, temizlik, sporcuların sağlık sorunlarıyla ilgilenmek, bilet toplamak vs. gibi sorumluluklar bu iş bileşenlerine dahil olacak. Tabii bu iş bileşenleri, bütün bir spor endüstrisi ve ekonominin geri kalanındaki sorumluluklar açısından bakıldığında da dengelenmiş olacak.

Spor dallarının girdi ve çıktıları planlama sürecinde elbirliğiyle müzakere edilecek. Müzakereler; sopa, top, yiyecek, bandaj, bisiklet ve diğer girdileri temin eden işçi konseyleri, spor gösterilerini gerçekleştirenler ve tüketime dair tercihlerini ortaya koyan tüketici konseyleri arasında yürütülecek.

Katılımcı bir ekonomide antrenörlüğün nasıl yapılacağı, görevlerin nasıl dağıtılacağı ve insanların bu görevleri yerine getirmek konusunda nasıl motive edileceği de dahil, bir spor takımının nasıl yeniden tanımlanacağı merak edilebilir. Ama nasıl ki senfoni orkestrası, sinema oyuncuları ve set ekibi, senaristler ve yönetmenler, yine bu bapta kamyon işçileri, aşçılar veya metal işçileri için bu tür konulara derinlemesine girmek şu anda kapasitemizi aşıyorsa, aynı şeyi sporcular için de söyleyebiliriz. Ayrıntıları belirleyecek olan, gelecekteki deneyler ve verilecek kararlardır.

Ama sporcuların ödüllendirilmesiyle ilgili olarak bundan biraz daha fazlasını söyleyebiliriz; ayrıca bu açıklayıcı da olacaktır. Sonra da belki bazı okuyucuları rahatsız edebilecek çok daha kapsamlı bir soruna da geçebiliriz: Spor dalları, katılımcı ekonominin ödüllendirilip tüketilecek bir parçası olacak mı? Bisiklete binmek, Tour de France* gibi sporcuların ödüllendirildiği bir yarışma dalı değil, sadece zevk almak ve eğlenmek için yapılan bir faaliyet mi olacak? İnsanlar satrancı turnuvalarda gelir getirici işlerinin bir parçası olarak değil, sadece dostlarıyla mı oynayacak? Hokey, kriket, Amerikan futbolu, futbol, tenis, golf, satranç, briç, *bowling* ve araba yarışı gibi etkinlikler için meraklıları tarafından, emekleri karşılığında gelir elde ederek yürütülen, ama kimsenin etkinliğin kendisine ücret almak için katılmadığı ligler mi olacak?

Şimdilik, insanların spor yaptıkları için gelir elde etmeye devam et-

* Fransa Bisiklet Turu. –y.h.n.

tiğini varsayalım. Tabii ki ödüllendirme gayret ve fedakârlık karşılığında yapılacak. Ama bu bağlamda bunu söylemek ne anlama geliyor?

Bir maratonu düşünelim. Toplam para ödülü bir milyon dolar olsun. Bu durumda, kapitalist sistemde, birinci gelen 400 bin, ikinci gelen 250 bin, üçüncü gelen 100 bin, dördüncü gelen 50 bin dolar alır; geriye kalan 200 bin dolar da giderek düşen oranlarda dördüncüden sonraki 30 veya 40 atlete dağıtılır. Yarışmayı tamamlayan bin veya daha fazla kişi ise gayretleri karşılığında hiçbir şey alamaz.

Şimdi bütün bir beyzbol, golf, futbol, atletizm, *bowling*, araba yarışı veya satranç endüstrisini düşünelim. Bu endüstrilerden her biri, yıllık gelir bazında oyuncularını benzer şekilde ödüllendirir. En iyi sonuçları alanlara muazzam paralar verir; geriye kalan büyük çoğunluk arasında ise başarılar azaldıkça gelirler de azalır, sıfıra, hatta (pek çok sporcu katılım ve ulaşım masraflarını kendi cebinden karşıladığı için) eksiye düşer. Katılımcı bir ekonomide bu tablo nasıl değişir?

Tekrar maraton örneğini düşünelim. Katılımcı bir ekonomide ödüllendirme, yarışmada kaçıncı olduğunuza göre değil, toplumsal olarak değerli bir çalışmada ne kadar gayret ve fedakârlık gösterdiğinize göre yapılır. Eğer toplum katıldığınız spor dalının ve sportif ürünlerin, toplumsal olarak planlanmış ekonominin bir parçası olmayı hak ettiğini düşünüyor ve onlara yeterince değer veriyorsa, o zaman şu kriterlere göre ödüllendirilirsiniz: toplumsal açıdan değerli olan çalışmanızın süresi, gayretinizin yoğunluğu ve çalışmanın zorluk düzeyinin toplumsal ortalamanın ne ölçüde üzerinde ya da altında olduğu. Ama, örneğin, bir yarışmayı kaçıncı bitirdiğinize, yani çıktıya göre ödüllendirilmezsiniz. Spor faaliyetinin katılımcısı olarak, esas faaliyet alanınızın sporculuk mu yoksa organizasyon, tesislerin bakımı, sporcuların sağlık kontrolü ve başka bir şey mi

olduğu bu açıdan önemli değildir.

Diğer sorumluluklarınızın yanı sıra koşulara da katıldığınızı düşünelim. Yarışmada birinci, ellinci veya yüz ellinci geldiğinizi varsayın (değerli bir çıktı ürettiğinin düşünülmesi için bir atletin asgari hızının ne olacağı, spor konseylerinin sporcuları işe alma pratiklerinde ve izleyicilerin ne istediğinin tespit edildiği katılımcı planlama sürecinde belirlenir; aynı şey, beyzbol, hokey, futbol ve diğer sporlarda da geçerlidir). Yarışmadaki dereceniz gelirinizi nasıl etkiler? Yanıt, etkilemeyeceğidir. Geliriniz ancak – doğal yeteneğiniz sayesinde değil – daha fazla veya daha yoğun çalıştığınız için yarışmada daha iyi veya daha kötü bir derece alırsanız farklı olur; çünkü sadece çalışma süresi ve yoğunluğu ödüllendirilir.

Başka bir deyişle, eğer bir maraton koşucusuysanız ve doğuştan bir kır tavşanının hızına sahipseniz, yarışa hazırlanırken çok az gayret harcayıp sonra da bitiş çizgisini hiç ter dökmeden birincilikle göğüslediğinizde yüksek bir para almayı bekleyemezsiniz. Hatta toplumsal ortalamadan daha fazla gayret göstermiş, hazırlanmak için fazla mesai yaparak çalışmış da olsanız, elde edeceğiniz fazladan gelir aldığınız dereceyle değil gayretinizle orantılı olacaktır. Yani, geliriniz muazzam miktarda değil, toplumsal açıdan makul bir miktarda olacaktır.

Bu ödüllendirme yaklaşımı hem ahlaki açıdan, hem de ekonomik açıdan sağlıklıdır. Ahlaki açıdan sağlıklıdır; çünkü kişi doğuştan gelen yetenekleri nedeniyle ya da antrenmanın zorluğu, yoğunluğu ve süresinden çok antrenman sonucunda oluşan çıktı nedeniyle daha çok para almamalıdır. Ekonomik açıdan sağlıklıdır; çünkü bu yaklaşım azami performansın ortaya çıkması için uygun teşvikler sağlar.

Bir koşucuyu daha hızlı koşmaya teşvik edecek şey, doğuştan gelen yeteneğinin ölçüsüzce ödüllendirilmesi değildir; çünkü atlet

genetik yeteneğini geliştirmek için hiçbir şey yapamaz ve yeteneği ödüllendirmek (yapabileceğinden daha yavaş bir tempoda koşarak da olsa) sadece kazanmaya dönük bir teşvik sağlar. Atleti teşvik edecek olan, daha hızlı koşmak için gösterdiği fazladan gayretin ödüllendirilmesi ya da bütün gayretini göstermediği için daha düşük gelir elde etmesidir.

Spor?

Peki, bütün bunlar iyi, güzel ve genel anlamda katılımcı ekonomiyle de tutarlı; yürüttüğümüz mantığın bu noktada artık şaşırtıcı gelmediğini umuyorum. Ama hâlâ geçerliliğini koruyan bir soru var: İyi bir ekonomide spor – sadece bir hobi olarak değil – ekonomik bir sektör olarak mevcut olacak mı?

Niçin olmasın? Niçin şimdi bizim yaptığımız gibi, sınıfsız bir ekonominin gelecekteki yurttaşları da atletleri, bisikletçileri, futbol, voleybol ve basketbol oyuncularını kendi alanlarındaki insan performansının en iyi örnekleri olarak seyretmek istemesin? Bu açıdan bakarsak, sporcuları izlemeyi istemenin; ressamların, şairlerin, romancıların, heykeltıraşların, şarkıcıların, bestecilerin veya dansçıların eserlerini görmeyi istemekten ne farkı var?

Eğer iyi bir ekonomide senfonilerin ya da diğer performansların, filmlerin ya da şovların üretimini ve icrasını ödüllendirmek isteyeceksek, spor etkinliklerinin olmasını, üretiminin ve icrasının ödüllendirilmesini niçin istemeyelim?

Kapitalizmi eleştirenlerden pek çoğu bu düşünceye kuşkuyla yaklaşacaktır sanırım. İçerdiği maçoluk, ırksal önyargılar, şiddet, ticari zihniyet ve sınıfsal eşitsizlikler nedeniyle solcular spordan hoşlanmazlar. Ama iyi bir toplumda ve iyi bir ekonomide bütün bunlar muhtemelen ortadan kaybolmuş olacak. Yine de, pek çok sol-

cunun, rekabetin insanlar arasında çatışmayı teşvik ettiğine ve bu bakımdan zararlı olduğuna dair kuşkular beslemeye devam edeceğini sanıyorum.

Rekabeti eleştirenler görüşlerini şöyle savunabilir: Bir orkestra ulaşabileceği en yüksek kaliteye ulaşmak ister; biz de iyi icra edilen eserlerden daha çok hoşlanırız; bazı bestelerden daha çok zevk alır, onlara daha çok itibar ederiz; bazı resimleri, şiirleri ve romanları diğerlerinden daha çok beğenir, onlardan daha çok zevk alırız. Ama bu alanlardan herhangi birisinde birinin başarılı olması için başka bir katılımcının başarısız olması gerekmez. Kazananlar ve kaybedenler içsel bir zorunluluk sonucu ortaya çıkmaz. Sporda ise kazanma ve kaybetme faaliyetin özünde vardır. İyi bir toplumda spor, bu özelliği nedeniyle, işçilerin ödüllendirildiği bir sektör olmayı hak etmez.

Şimdi bu eleştiriye yanıt verelim. Öncelikle, spor dallarının büyük çoğunluğunun özünde rekabet olduğu doğrudur. Rekabetin olmadığı alternatifler tahayyül edilebilir, ama bu alternatifler aynı tadı vermeyecektir. 1960'ların sonlarında arkadaşlarla rekabetçi olmayan türde bir basketbol oynardık. Sayı da yapardık, savunma da; ama sayıların bir önemi yoktu; hatta doğru dürüst sayı tutmazdık bile. Çok iyi bir hücum oyuncusunun karşısında pek de iyi olmayan bir savunma oyuncusu varsa, hücum oyuncusu onun sergileyebileceği en iyi savunma yeteneğini açığa çıkaracak şekilde oynamaya çalışırdı. İyi hücum oyuncusu üst üste sayı yapmaz, savunma oyuncusunun daha çok gayret sarf etmesini sağlamak gibi güç bir görev üstlenirdi.

Pek iyi olmayan bir hücum oyuncusunu tutan gerçekten iyi bir savunma oyuncusu da rakibini her defasında kapatmak yerine, hücum oyuncusunun en iyi oyununu sergilemeye teşvik edecek kadar savunma yapar, topa müdahale ederdi.

Bu şekilde oynamak eğlenceliydi ve insanı zorlayan bir yanı vardı;

ama rekabetin olduğu NBA, üniversite veya lise müsabakaları gibi insanların seyretmekten zevk aldığı türde bir basketbol değildi. Ve tabii o kadar çok spor türü ve karşılaşma var ki – satranç, 100 metre koşusu, maraton, araba yarışı veya pentatlon gibi – rekabetçi olmayan bir türünü hayal etmek pek olanaklı değil.

Rekabeti eleştirenler, "Tamam da rekabet olacak mı, olmayacak mı? Rekabeti ödüllendirmek ve rekabete kıymet vermek istemeyiz, öyle değil mi?" diye ısrar edebilir.

Evet, katılımcı ekonominin en önemli meziyetlerinden birisi de, katılımcı planlamanın, ekonomik tahsisat mekanizmasından rekabeti çıkarması ve ödüllendirmeyi rekabetçi olmayan bir temele oturtmasıdır. Katılımcı ekonominin ödüllendirme sisteminde, ben kazanırsam senin kaybedeceğin sıfır-toplamlı bir mücadele yoktur. Ama bunun büyük bir ekonomik meziyet olarak kabul edilmesi, rekabetin kendisinin *a priori* reddinden kaynaklanmaz; ekonominin dayanışmayı, çeşitliliği, hakkaniyeti ve öz-yönetimi çiğnemesine değil, teşvik etmesine imkân tanımasından kaynaklanır.

Rekabet

Öyleyse rekabetin kendisi bir sorun mudur? Bir karşılaşmanın galibinin ücretini artırmayıp, mağlubunkini de düşürmesek; kazanma ve kaybetmenin işyerinin karar süreçleri ve öz-yönetim mekanizması üzerinde bir etkisi olmasa; kazanmak/kaybetmek iş tanımında ve koşullarında avantajlara/dezavantajlara yol açmasa, rekabet yine de sorun yaratır mı?

Katılımcı ekonomi bir performansı sergileyenlerin ve üretenlerin yeteneklerinin birbirinden farklı olduğunu yadsımaz. Tam tersine, katılımcı ekonominin standartları vardır ve mükemmel şekilde yapılan işleri takdir eder. Katılımcı bir ekonomide toplumsal açıdan

değeri olmayan bir iş için ödüllendirilmezsiniz. Kötü top oynayarak, tuğlaları kötü şekilde dizerek, koyunlara kötü çobanlık yaparak para kazanamazsınız. Bir işten gelir elde etmeniz için, o işin toplumsal açıdan değerli çıktılar üretmesi gerekir; bu da işinizi israfçı ya da çok düşük olmayan bir tempoda ve çok düşük olmayan bir verimlilikte yapmanız gerektiği anlamına gelir.

Örneğin, Barcelona Futbol Kulübü'nde orta saha oyuncusu olmak isteyebilirim. Ama Ronaldinho o kadar iyi bir orta saha oyuncusudur ki, insanlar benim o mevkide sergilediğim oyuna değer vermeyecek, hatta gülecektir. Bu durumda futbolculuğum Barcelona'da bir orta saha oyuncusu olarak işe alınmama yetecek değerde olmayacaktır. Barcelona'da orta saha oyunculuğunu da içeren herhangi bir dengeli iş bileşeni için rekabet vardır. Aslında bu açıdan bakacak olursak, bütün işlerde rekabet vardır. Örnek olarak neyi alırsanız alın, bir işte yeterince iyi olmalısınız. Ama elde ettiğiniz gelir, işinizde ne kadar iyi olduğunuza bağlı olarak değişmez.

Dengeli iş bileşenimin bir parçası olarak bir fizikçi veya bir uçak pilotu olmak istediğimi veya ağır bir iş yapmak ya da obua çalmak istediğimi varsayın. Aynı şeyi isteyen başka insanlar da olacaktır; bazı durumlarda, bu işleri yapmak isteyen insanların sayısı toplumun gereksinim duyduğundan fazla olacaktır. Dolayısıyla, her iş türünde, toplum tarafından ödüllendirilme onuruna erişmek için bir rekabet vardır. Bir işçi konseyi tarafından işe alınmak için kişinin toplumsal standartları karşılaması gerekir. Eğer arzulanan çıktıyı üretme konusunda toplumsal standartları yeterince karşılayamıyorsam, tabii ki bir hobi olarak fizik kitapları okuyabilir, model uçaklar uçurabilir, ağırlık kaldırabilir veya obua çalabilirim; ama bu işleri gelir elde etmek için yapamam.

Yani, katılımcı bir ekonomide de rekabet vardır. Ama katılımcı eko-

nominin öngördüğü rekabet tarzında, kazanmak ya da kaybetmek, ne gelir düzeyini, ne kararları etkileme düzeyini, ne de çalışma koşullarını belirler. Rekabet, yeterlilik üretmek, açığa çıkarmak ve açığa çıkan yeterlilikten faydalanmak için vardır. Katılımcı ekonomide rekabet, baş tacı ettiğimiz değerleri yadsımadan, hepimizin istifade ettiği şeyleri üretmek için vardır.

Peki, spor dallarındaki rekabet de olumsuz yan etkilere yol açmadan pozitif bir işlev görebilir mi?

Diyelim ki rakibinizle satranç oynuyorsunuz (evet, bana göre satranç mücadele, dayanıklılık, büyük bir çaba ve sebat gerektiren bir spordur; ama satrancın sadece bir oyun olduğunu düşünmeyi tercih ediyor olsanız da, buradaki amaçlarımız göz önüne alındığında, fark etmez). Satranç oynama deneyiminden aldığınız zevk, kazanmanıza veya kaybetmenize mi bağlıdır? Elbette olabilir. Sizden çok daha zayıf bir rakip karşısında sıradan ve dikkatsizce oynayarak da olsa aldığınız galibiyetin verdiği keyif, örneğin, en iyi oyununuzu sergilediğiniz ama rakibiniz sizden birazcık daha iyi olduğu için kaybettiğiniz iyi oynanmış ve çok çetin geçmiş bir karşılaşmadan aldığınız zevkten daha fazla olabilir. Bu durumda, ruh halinizi etkileyen, oyununuzun kalitesinden çok, kazanmanız veya kaybetmenizdir.

Diğer yandan, gerçekten iyi bir oyun sergilediğiniz ama kaybettiğiniz hakikaten çetin ve heyecan verici bir karşılaşmanın, kolayca kazandığınız bir oyundan daha çok keyif verdiği bir toplum hayal edebilir miyiz? Aslında çocuklarımıza hep, ortada bir oyun olması için kazanmaya çalışman gerekse bile önemli olan kazanmak ya da kaybetmek değil, nasıl oynadığındır, demez miyiz?

Katılımcı ekonominin spor dalları üzerindeki etkisi kuşkusuz çok büyük olacak. Ama takımlar da, bireyler de kazanmak için çaba göstermeye devam edecekler. Sadece, elde edilen geliri belirleyen şey

kaybetmek veya kazanmak olmayacak. Şimdi olduğu gibi gelecekte de kaliteli işler görmek isteyeceğiz, ama kalitenin kendisine maddi ödüller vermeyeceğiz.

Sporcular ve izleyiciler kazananları mı, yoksa kapasitelerini tam olarak açığa çıkaranları mı – yoksa her ikisini birden mi – kutlayacak? Taraftarlar, takımlarının kötü bir oyunla gelen kolay galibiyetinden mi daha çok zevk alacak, yoksa başa baş götürülen ama mağlubiyetle sonuçlanan zorlu ve iyi bir oyun çıkarmasından mı?

Mutlaka bir galip ve bir mağlup olması gerektiği için iyi bir ekonomide artık satranç oynayanlara ücret ödenmeyecek mi? Ya da oyunun kalitesine değer verdiğimiz için ve yeteneği, dayanıklılığı, gayreti sergilemek, gözlemlemek, incelemek ve bundan zevk almak istediğimiz için – kazanana ödül, kaybedene ceza vermeksizin – şampiyonluklar ve rekabetçi müsabakalar satrançta ve diğer pek çok alanda var olmaya devam edecek mi?

Peki golf, futbol veya basketbol için ne demeliyiz? Bu bapta, çok fazla şiddet içeren bir karşılaşma olduğu için boks artık var olmayacak mı? Araba yarışı, at yarışı veya maraton koşuları ne olacak? Peki ya okçuluk, cirit atma veya sırıkla atlama?

Gelecekte diğer sektörlerde neler olacağını bilemeyeceğimiz gibi, bu soruları da şimdiden yanıtlayamayız; çünkü, bu sorulara en azından her toplum farklı yanıtlar verecektir. Gelecekte yapılacak tercihleri öngöremediğimiz için telaşa kapılmamıza da gerek yok. Ekonomi veya hayatın başka bir alanıyla ilgili bir vizyon oluşturmak, gelecekteki işçi ve tüketicilerin hangi tercihlerde bulunacağını tahmin etmekle ilgili bir şey değildir. İşçi ve tüketicilerin, bir yandan üstün tuttukları değerleri geliştirirken, bir yandan da istedikleri tercihlerde bulunmasına ne tür kurumsal ilişkilerin izin vereceği üzerine düşünmekle ilgilidir.

Sporla ilgili olarak şunu güvenle söyleyebiliriz: Katılımcı ekonomi sporcuların ödüllendirilmesini hakkaniyetli hale getirecek, işlerini dengeleyecek ve şüphesiz, toplumda nasıl algılandıklarına ve toplum üzerindeki etkilerine tesir edecek. Ayrıca, katılımcı ekonominin insanların spor müsabakalarına bakışını ve bu müsabakalardan keyif alma biçimini değiştirmesinin muhtemel olduğunu da ileri sürebiliriz.

Bugün yıldız sporcular milyonlarca dolar kazanıyor ve neredeyse tüm insanlara tepeden bakıyorlar. Katılımcı bir ekonomide ise yıldız sporcuların hakkaniyetli bir geliri olacak ve diğer bütün yurttaşlar kadar söz hakkına sahip olacaklar. Şimdi spor dalları güce ve kâra tabi durumda. Gelecekteki bir katılımcı ekonomide ise diğer ekonomik uğraşlar nasılsa spor da öyle olacak: dayanışmacı, çeşitlilik içeren, hakkaniyetli ve öz-yönetime dayalı.

Müzik, sanat, edebiyat, ulaşım, eğitim, yemek, moda, bilim, cinsellik veya herhangi başka bir şeyin gelecekteki içeriği ve dokusuyla ilgili ayrıntılar gibi, sporun – ister gelir elde etmek için, isterse boş zamanlarda hobi olarak yapılsın – gelecekteki içeriğinin ve dokusunun ayrıntıları da yurttaşlar tarafından özgürce belirlenecek.

Katılımcı ekonomiden yana olanlar tek bir konuda ısrarlıdır: insanların öz-yönetime dayalı karar alma süreçlerine katılarak işçi ve tüketici konseyleri aracılığıyla ekonomik tercihlerde bulunması, gayret ve fedakârlığa göre ödüllendirilmesi, dengeli iş bileşenlerinin olması ve katılımcı planlamaya uygun davranması. Öyle görünüyor ki bu özellikler, katılımcı ekonominin sporla ilgili bu yeni ve aydınlanmış yaklaşımın gereklerini, yeni sporun da katılımcı ekonominin gereklerini yerine getireceğini garanti etmektedir. Katılımcı ekonomi bir spor ekonomisidir.

12

SUÇ

Bir toplumun cezalandırdığı insanlara yaptığı muamelenin, o toplumun ne ölçüde medeni ve insani olduğunu açık biçimde yansıttığı sık sık söylenir. Bir toplumun suçlulara nasıl davrandığına baktığımızda, o toplumun ahlaki durumunun ne olduğunu görürüz.

Ayrıca, hapiste olanların sayısına ve hapse atılma gerekçesine bakarak, bir toplumun daha çok dayanışma mı, yoksa daha fazla çıkar çatışması mı, hakkaniyet mi, yoksa çaresizlik mi, saygınlık mı, yoksa kendinden nefret etme duygusu mu ürettiğinin görülebileceği de söylenebilir.

Toplum, suç işlemeyi bir zorunluluk veya en azından işe yarayabilecek, çekici bir eylem haline getirip suç oranını artırır mı? Toplum, bazı kesimleri suça sevk eder mi? Yoksa, yasalara uygun bir hayatı saygın ve tatminkâr hale getirip, suçun tanımını ve uzun süreli hapis cezalarını sadece psikopatlarla sınırlayarak suça karşı caydırıcılık mı sağlar?

Suç ve ekonomi ilişkisini araştırırken konuyu iki açıdan ele alacağım; buradaki yaklaşımımız, bu kitabın diğer başlıklarında sergilediğimiz yaklaşımdan biraz farklı olacak.

Kapitalizmde suç ve ceza

Bundan yaklaşık otuz yıl önce, ekonomi bölümünden bir grup sol-

cu akademisyen ve lisansüstü öğrencisiyle birlikte bir akşam yemeğine katılmıştım. Yemekte bir tartışma açmak için ortaya varsayıma dayalı bir soru attım: Eğer sadece iki seçeneğiniz olsaydı, ABD'deki bütün hapishanelerin kapısını açıp herkesi serbest mi bırakırdınız, yoksa şimdiki gibi bütün mahkûmları hapiste tutmaya devam mı ederdiniz?

Beni şaşırtan bir şey oldu ve hiç tartışma yaşanmadı. Kapıları açmanın, içeridekileri içeride tutup hiçbir değişiklik yapmamaktan daha iyi olabileceğini savunan tek kişi bendim; herkes bu fikri son derece saçma ve aşırı solcu bulmuştu. Sonra, serbest kalan herkese bir iş ve o işle ilgili iyi bir eğitim verme seçeneğini de gündeme getirdim. Ama bu seçenek de tercih edilmedi.

Solculara böyle bir soruyu şimdi, yıllar sonra sorsak acaba yine aynı sonuçla mı karşılaşırız? Bu küçük düşünce deneyi, bir bağlam sunması açısından en iyi şu popüler anlayış çerçevesinde yapılabilir: Masum bir kişiyi hapse atmaktansa on suçluyu serbest bırakmak yeğdir. Elbette bu düşünce, saf hukuk öğrencilerine yönelik retorik bir duruştan ibaret olabilir; ama aslında, masum insanları hapiste çürümeye terk etmenin hiçbir şekilde kabul edilemeyeceğini dile getirmek için söylenen bir sözdür.

Pekâlâ, bu durumda bazı değerlendirmeler yapmamız gerekiyor. Örneğin, masumiyet nedir, suç nedir? Niyeti bozmuş ve hapsedilmezse sağa sola saldırarak çok daha fazla sayıda masuma zarar verecek veya öldürecek 20, 50, 100 veya 1.000 psikopatı hapse atarken araya bir de masum birisi kaynıyorsa, psikopatlarla beraber o bir masumu da hapsetmek daha mı iyi? Peki ya hesap bunun tam tersiyse? Bir suçlunun yanında hapse beş ya da on masum insan giriyorsa, hepsini içeride tutmak mı, yoksa serbest bırakmak mı gerekir?

ABD'de ve benzer bir sanayileşme ve şehirleşme düzeyindeki Batı

Avrupa'da suç oranı hemen hemen aynıdır. Buna karşın, ABD'de 100 bin yurttaş başına düşen mahpus sayısı Avrupa'dakinin – hangi ülkeyle karşılaştırdığımıza bağlı olarak – 15 katına ulaşmaktadır.

İspanya'da hapisteki insanların oranı İngiltere'dekinden biraz daha fazla, İngiltere'deki oran Fransa'dan, Fransa'daki de Almanya'dan biraz daha fazla. Almanya'daki mahpus oranı, Türkiye'ye göre biraz daha fazla ... Norveç ve İzlanda, bu ülkelerle karşılaştırıldığında, suçtan nispeten kurtulmuş ülkeler. ABD'de insanların hapsedilme oranı İzlanda'dan yaklaşık 15 kat, Norveç'ten 12 kat daha yüksek; Türkiye'deki orana göre 8 kattan biraz fazla, İspanya'dakinin ise 6 katından biraz yüksek.

Yaklaşık otuz yıl önce, suça karşı halkın duyduğu o büyük ölçüde imal edilmiş korkunun siyaset ve medya tarafından istismarındaki artışla beraber, ABD'deki zaten yüksek olan hapsedilme oranı hızla artmaya başladı. Siyasi adaylar – ki Ronald Reagan siyaset oyunundaki en etkili aktördü – korku yaratıp sonra da bu korkuyu, uyuşturucuyla savaş programlarına hız vermek, hapishanelerin sayısını artırmak, zorunlu asgari hapis cezalarının sürelerini uzatmak ve üçüncü suçunu işleyenleri ömür boyu hapse atmak gibi yenilikleri gündeme getirmek için kullanıyorlardı.

Hapiste çürüsünler teranesini duya duya, sokakta devriye gezen polisten polis şefine, suçları takip eden yerel muhabirden bölge savcısına ve yargıca varıncaya kadar, tahmin edilebileceği gibi herkes saldırganlaştı. Manning Marable'ın aktardığına göre, ABD'de yaklaşık 600 bin polis memuru ve 1,5 milyon özel güvenlik görevlisi devriye geziyor.[1] Askeri eğitim görmüş ağır silahlı polis birimi sayısı 300 binin üzerinde. SWAT özel timlerinin giriştiği operasyon ya da yar-

1 Manning Marable, "Race-ing Justice: The Prison Industrial Complex", http://www.zmag.org/ZSustainers/ZDaily/1999-09/30marable.htm.

dım için çağrıldıkları olay sayısı 1980-1995 yılları arasında yüzde 400 arttı. Ve 1972-1998 yılları arasında Birleşik Devletler'de hapisteki insanların sayısı 5 kattan fazla artarak 1,8 milyona ulaştı.

ABD'de mahpusların sayısındaki artışın büyük bölümü, uyuşturucu bulundurmak gibi şiddet içermeyen suçlardan kaynaklanıyor. Oysa Avrupa'da bu tür "suçlar"a nadiren hapis cezası veriliyor. Dolayısıyla, Avrupalıların da hapsedeceği her bir kişiye karşılık, Avrupa'da masum kabul edilip hapse atmaya gerek duyulmayacak 5, 6, 7, hatta 11 veya 14 kişiyi biz Birleşik Devletler'de hapse tıkıyoruz.

Başka bir deyişle, ABD'deki hapishanelerin kapısını şimdi açsak – ki pek çok kişinin gözünde korkunç bir öneridir bu – Avrupalıların da hapse atacağı her bir kişiye karşılık, masum olduğunu düşünecekleri 5 ila 10 kişi serbest kalacak. Üzerinde düşünülmesi gereken ciddi bir durumdur bu. Eğer, hapisteki bir masumun özgürlüğüne kavuşması için 10 suçluyu serbest bırakmaya hazırsak, hapisteki 5 ila 10 masumu özgür kılmak için bir suçluyu hemen serbest bırakmamız; ardından da yasalara, mahkemelere ve özellikle de cezalandırma ve rehabilitasyona yaklaşımımızı yeniden düşünmemiz gerekmez mi?

Bu arada, yukarıdaki verileri ve fikirlerin pek çoğunu Ağustos 1999 tarihli *Scientific American* dergisinde yayımlanmış bir makaleden ödünç aldım; radikal solcularla bir araya geldiğim bir akşam yemeğinde elde etmedim. Makalesinde Roger Doyle, sayısal açıdan ne ima ettiklerini görmek için bazı olguları incelemişti.[2] Tabii ki dürüst olmak demek, olgulara bakmak ve onları gerçeğe uygun olarak aktarmak demektir. Solcu olmak ise, kurumsal sebepleri keşfetmek için sorunlara daha derinlemesine bakmak ve ardından, eşitlikçi ve insani değerleri teşvik eden iyi düşünülmüş çözümler önermek demektir.

2 Roger Doyle, "By The Numbers", *Scientific American*, Ağustos 1999.

Scientific American'daki makalesinin devamında Doyle şu olgulara dikkat çekiyor: (a) Genç beyazlar ile (orantısız şekilde hapsedilen) genç siyahlar arasındaki en önemli fark, mevcut ekonomimizde beyazların çalmaktan veya uyuşturucu satmaktan kaçınmalarını sağlayacak işler bulabilme olasılığının daha yüksek olmasıdır; (b) ABD'de gelir farklılıkları Avrupa'ya göre çok daha fazladır; (c) ve Doyle'un sözcüklerini birazcık yorumlayacak olursak, hapsetmek, yoksullara karşı uygulanan bir denetim aracı olarak görülebilir; dolayısıyla, "ABD'deki yüksek hapse atma oranlarının düşmesi, daha fazla gelir eşitliği sağlanana kadar zayıf bir olasılık olarak kalacaktır."

Scientific American dergisinin dürüstlüğünü ve hatta radikalliğini övgüyle karşılıyoruz. Peki solcuların farazi akşam yemeği için ne diyebiliriz? Eğer ABD ve Avrupa arasındaki farkın nedeni, Amerikalıların antisosyal olmasına yol açan genlere sahip olması değilse; ekonomimiz Amerikalıları, özellikle siyah Amerikalıları, hayatlarını sürdürebilmek için yasadışı yollar bulmaya neredeyse mahkûm ediyorsa ve ABD'deki mahpusların muhafazakâr bir tahminle yarısı Avrupa'da kovuşturmaya bile uğramayacak – ve kuşkusuz hapis cezası gerektirmeyecek – "kurbansız" suçlar yüzünden tutuklanıyorsa, Birleşik Devletler'deki bütün bir yasal kovuşturma ve cezalandırma sisteminin hedeflenenin çoğunlukla tam tersi sonuçlar üretip üretmediğini sormak akıllıca olmaz mı?

Son olarak, akşam yemeği sofrasında toplanmış bir grup solcu – otuz yıl önce ya da şimdi, solcu ya da değil; aslında fark etmez – yakalanıp hapse atılmış antisosyal veya hatta marazi bir haydut/tecavüzcü/katilin serbest bırakılmasından niçin bu kadar endişe duyuyor? Şu sayacaklarım daha endişe verici değil mi: (1) izin verilseydi değerli ve insani bir hayat yaşabilecek olan bu kadar çok masum insanın vahşice ve kasten hapsediliyor olması; ya da (2) kasıtlı, burnu büyük ve ıslah olmaz antisosyal davranışı kendisinde mükem-

mel şekilde cisimleştiren, hapisteki en korkunç haydudun bile yanına yaklaşmayı hayal edemeyeceği ölçekte şiddet uygulayan, şahsi kazancı uğruna bu kadar insanı sefalete mahkûm eden gri flanel takım elbiseli işadamlarının Wall Street'te özgürce geziniyor olması; veya (3) hükümetin, bu gri flanel takım elbiseli işadamları adına başka ülkeleri çok büyük tahribatlara ve yıkımlara uğratıp sonra da onları toplumumuzun – bu türden kitlesel katliamlar şöyle dursun – her türlü cinayet için öngördüğü ölüm cezasından kurtarmak için bunu insani müdahale olarak adlandırıyor olması.

Hapishanelerimizin insani bir yasal sistemde olabilecek mahpus sayısına göre 10 ila 50 kat daha fazla mahpus barındırıyor olmasının başlıca nedeni, uçurumu kapatmak için yapılması gerekenlere, yani gelir farklılıklarının azaltılmasına ve toplumun en kötü durumdaki kesiminin koşullarının iyileştirilmesine işadamlarının, en azından mücadele etmeden, izin vermeyecek olmasıdır.

Niçin kapitalist bir ülke, genetik özelliklerin ve buna ek olarak hakkaniyetli toplumsal koşulların yol açması beklenenden çok daha fazla suç üretiyor? Groucho Marx'ın* başarının sırrının dürüstlük ve adil iş yapmakta yattığı yolundaki küçük esprisini hatırlayın. Eğer bunları yapıyor gibi görünürseniz, istediğinizi elde edersiniz. Ya da Sinclair Lewis'in, en ünlü roman karakterlerinden biri olan George F. Babbitt'i, evleri insanların ödeyebileceğinden daha yüksek fiyata satmak istediği için açıkgöz birisi olarak tasvir edişini düşünün.

Başka bir deyişle, kazanmanın her şeyin üstünde tutulduğu bir toplumda yaşıyoruz; hatta yasal işlemlerde bile, kazanmaya odaklanmış kafa yapılarıyla sahtekârlığa ve hırsızlığa odaklanmış kafa ya-

* Julius Henry "Groucho" Marx, 1890-1977. Amerikalı ünlü komedyen ve aktör. Diğer iki kardeşiyle birlikte çektiği filmlerden bazıları ülkemizde Üç Ahbap Çavuşlar adıyla gösterilmiş, Groucho karakterinin adı Arşak Palabıyıkyan olarak değiştirilmiştir. –y.h.n.

pıları birbirinden pek ayırt edilmiyor. Geçimini sağlamak veya belirli bir refah düzeyine ulaşmak için yasal yolları kullanmaktan alıkonulan geniş kitlelerin yasadışı yollara başvurmayı seçmesi hiç de şaşırtıcı değil.

Bazı açılardan kahraman muamelesi görmüş ünlü Amerikalı gangster Al Capone bu konuda şunları söylemişti: "Adına Amerikancılık, kapitalizm ya da ne derseniz deyin, bu bizim Amerikan sistemi, ona dört elle sarılır ve ondan en iyi şekilde faydalanmaya çalışırsak her birimize büyük fırsatlar sağlar."

İlk olarak, kapitalizm bir yanda yoksul ve kötü eğitim görmüş insanlar, diğer yanda zengin ve duyarsız insanlar yaratır. ABD'de 30 milyonun üzerinde insan ya durumunun toplumdaki yoksulluk sınırına gerilemesinden korkuyor ya da halihazırda yoksul durumda. Daha sık olarak da, bundan daha fazla sayıda insan kendini belirli aralıklarla ve beklenmedik bir biçimde çaresiz hissediyor. 100 milyon civarında kişi ömürlerinin belirli bir noktasında işsiz kalacak veya işsizlik korkusu yaşayacak. Diğer yandan, birkaç milyon kişinin o kadar büyük bir serveti ve gücü var ki, neredeyse toplumun sahibi konumundalar ve toplumun ne yönde gelişeceğini onlar belirliyorlar.

İkincisi, kapitalizm ekonomik işlemlerle ilgili bitmek bilmeyen gereklilikler dayatarak, yalancılığa, dolandırıcılığa ve soygunculuğa — fahiş fiyatlar belirlemek, kirletici maddeleri çevreye boşaltmak ve asgari ücretin altında ücret ödemek gibi yollarla yurttaşların birbirini soymasına — davetiye çıkarır. Ayrıca, hem genelde düzeni muhafaza etmek, özelde ise zengin ve güçlülerin mülkünü ve güvenliğini korumak, hem de geriye kalanlar üzerinde bir denetim aygıtı oluşturmak için kapitalizm, üçüncü kez suç işleyenlere ömür boyu hapis cezası verilmesini öngörecek kadar zalimane bir yasalar sistemi geliştirir. Bu karışıma bir de büyük ölçüde duyarsız ve yozlaş-

mış bir polis aygıtı ve hukuk sistemi eklenir. Sonuç, genellikle hiçbir işe yaramayan, çoğunlukla haksız ve insani özelikleri şiddetle aşındıran bir uygulama olan hapsetmenin oranındaki muazzam artıştan ve tiksindirici hapishane koşullarından ibaret değildir. Suçun yaygınlaşması ve tehlikeli şekilde artan korku ve düşmanlık da bunlara eklenir. İyileştirme yönünde neredeyse hiçbir şeye izin verilmediğine ve bütün bunlar sürüp gittiğine göre, cemaatlerinin dışarıya sıkıca kapalı kapıları ardında oturan tepedekiler muhtemelen bunu istiyor ve durumdan memnunlar.

Kapitalizm, servet dağılımında eşitsizlikler ve dayatılmış bir emniyetsizlik yaratır, dayanışmayı zayıflatır, kazanmak için her yolu mubah gören zihniyeti teşvik eder. Suçtan paçayı sıyırmanın olağan olduğu, suçun kâr getirdiği, suçun önlenmesinin ise sadece kârlı bir iş olmakla kalmayıp mükemmel bir toplumsal denetim aracına dönüştüğü bir ortam yaratır. Kapitalizm, şiddet araçlarının dağıtımını kârlı ve hatta güçlendirici bir iş haline getirir, yürütülen politikalarla ve uygulamalarla ilgili rasyonel yargılara varmayı engelleyen sinizme zemin hazırlar. Bütün bunlar göz önüne alındığında, kapitalizmde rehabilitasyonla uzaktan yakından ilgisi olmayan yapılara razı olur, daha fazla suç işlemeye teşvik eden cezaları ve hapsetmeyi methederiz.

Suçu açığa çıkarmanın, suçluları ve masumları belirlemenin, kurbanlar ve failler için adaleti sağlamanın arzulanır bir yolunu bulmak hiç de basit bir görev olmayacak. Yukarıda gördüğümüz gibi kapitalizmin ve aşağıda belirtileceği gibi katılımcı ekonominin suça ilişkin genel içerimlerinden bazılarını görmek ise çok daha basit bir iştir.

Katılımcı ekonomi ve suç

Katılımcı bir ekonomide büyük servet farklarını azaltmak veya artırmak için başkalarını dolandırma dürtüsü yoktur; çünkü azaltıla-

cak büyük servet farkları yoktur. İnsanlar suç işlemeyi tek çıkış yolu olarak görecek kadar belirsizlik, istikrarsızlık ve kararsızlık içinde değildir ve mahrumiyet çekmez. İnsanların seçenekleri kişiyi güçten düşüren ve insanlıktan çıkaran bir işte çalışmak ya da hayatını suç işleyerek sürdürmekten ibaret değildir. Ama katılımcı ekonomide suç oranlarının azalacak olmasının tek nedeni, hayatta kalabilmek veya sevdiklerine bakabilmek için insanları suç işlemeye iten olumsuz koşulların ve insanlara toplumun üstünde oldukları yönünde bir inanç ve kayıtsızlık aşılayan çok avantajı koşulların olmayışı değildir.

Katılımcı bir ekonomide hiç kimse suç üzerinden kâr etmez. Suçun denetim altına alınmasından veya suçluların cezalandırılmasından fayda sağlayan bir sektör yoktur. Daha büyük cezaevleri yapılmasından, polisin bütçesinin ve silah satışlarının artmasından, buna bağlı olarak da suç oranının artmasından hiç kimse çıkar sağlamaz. Silah üreten işyerleri olsa bile, bu işyerleriyle bağlantısı olan hiç kimse, başkalarının – toplum açısından arzu edilir amaçlar dışında – herhangi bir amaçla bu silahları edinmesinden herhangi bir çıkar sağlamayacaktır. Yurttaşların daha iyi bir seçenek olmadığı şeklinde sinik bir inanca kapılarak kişisel ve toplumsal açıdan olumsuz etkiler üreten politikalara razı olması yerine, akılcı ve sevecen davranarak, kendisinin ve bütün yurttaşların refahını gözetmesi ve buna uygun politikalar izlemesi için her türlü neden mevcuttur.

Dolayısıyla, hakkaniyetli toplumsal roller, toplumsal olarak yaratılan dayanışma ve öz-yönetim değerleri, istikrarlı ve adil koşullar katılımcı bir ekonomide bir araya gelerek, insanların suç işleyerek hayatlarını iyileştirmeye çalışmasını gereksiz kılacaktır. Patolojik nitelikteki suçlar karşısında caydırıcı olmak veya kıskançlık gibi varlığını koruyan diğer fenomenlerden kaynaklanan toplumsal ihlallerle başa çıkmak için iyi bir toplum, tabii ki ihlal olasılığını artıran

değil, sürekli azaltan adil bir yargıya ve anlamlı uygulamalara sahip olmak isteyecektir.

Ama, patolojik suçların (zevk için işlenen suçlar) ya da ihtiras kaynaklı veya öç alma amaçlı suçların dışında kalan ve kişisel maddi kazanç için işlenen suçlar söz konusu olduğunda, hayli ilginç ve öğretici başka bir özellik söz konusudur.

Kapitalizmde hırsızlar servetlerini artırmak için ne yapar? Dolandırıcılık yapabilir, insanları kandırabilir ya da başkalarının mallarını gerçek anlamda ellerinden alabilirler. Böylelikle ya satın alma güçleri artmış olur, ya önceki varlıklarına eklenecek yeni mallar elde etmiş olurlar, ya da daha fazla satın alma gücü edinmek için bunları satarlar. Kapitalizmin hırsızları, çalıp çırparak daha yüksek hayat standartlarında yaşar. Maddi refahın merdivenlerini tırmanır ve sanki yüksek ücretler, primler veya riskli bir işe girip başarılı olmaları sayesinde bu noktaya gelmiş gibi görünürler.

Peki katılımcı bir ekonomide durum nedir? Dengeli iş bileşenlerinin olacağını bilsek de, nasıl bir adalet sistemi olacağını bilmiyoruz. Ama bazılarının hâlâ sahtekârlık yapacağını, kendilerine ait olmayan şeylere el koyacağını veya başka suçlar işleyeceklerini biliyoruz. Peki sonra ne olacak? Bu suçları işleyen insanlar, suçlarının maddi ganimetinden nasıl yararlanacaklar?

Eğer elde edilen ganimet az bir şeyse, tüketilmesi pek o kadar dikkat çekmez. Ama büyük çaplı hırsızlıklara yol açan ganimetler göz ardı edilemeyecek kadar büyük olur. Gelirimizi çok artıracak ganimetlerin peşinde koşarak zengin suçlular oluruz. Katılımcı bir ekonomide birisi bu yağmanın tadını nasıl çıkarabilir?

Cevap, katılımcı bir ekonomide kimsenin bu tür bir yağmadan fayda sağlayamayacağıdır; belki ancak tablo türü şeyler çalan biri evi-

nin bodrumunda oturup çaldıklarını seyreder. Katılımcı bir ekonomide, suç işlenerek edinilmiş büyük miktarda gelirin tüketilmesi ne şekilde olursa olsun başkalarının gözüne çarpar. Kapitalizmde insanlar çok çeşitli yollarla muazzam derecede farklı gelirlere sahip olabilir; ama katılımcı bir ekonomide durum böyle değildir. Katılımcı bir ekonomide eğer çok daha uzun ve çok daha sıkı çalışmazsanız – ki bunun da sınırları vardır – ciddi ölçüde fazladan servet sahibi olmanızın biricik imkânı yasadışı yollardır.

Başka bir deyişle, katılımcı ekonomi öyle bir gelir dağılımı ortamı yaratır ki, suç işleyerek alenen fayda sağlamak imkânsız hale gelir. Bu ortam hem suçun cazibesini azaltır, hem de ortaya çıkartılmasını büyük ölçüde kolaylaştırır.

O halde katılımcı ekonomi, çalıp çırpmaya yönelik teşvikleri, suçu besleyen koşulları, suç işleme ihtiyacının ardındaki nedenleri, insanların bilincinde suçla bağdaşan veya suç işlemeye yol açan eğilimleri ve suçun başarıyla işlenebilmesi olasılığını azaltır.

Fakat bu bölümü bitirmeden önce bazı okuyucuların merak edebileceği bir konuya daha değinmem gerekiyor: Acaba katılımcı ekonomi şu andaki pek çok suçu azaltırken olası başka bir suç mecrası yaratıyor mu?

Katılımcı ekonomide ekonomik suç olur mu?

Hangi ekonomi olursa olsun, kabul edilebilir ekonomik hayatın normları ve yapıları dışında faaliyet göstermek bir suçtur. Örneğin, kapitalizmde köle sahibi olmak, asgari ücretin altında ücret ödemek, işyeri koşullarının aşırı derecede sağlıksız olması suçtur. Katılımcı bir ekonomide ise, benzer şekilde, insanları ücretli köle olarak çalıştırmak, dengesiz iş bileşenleri kullanmak, hatta fazladan gelir elde etmek için katılımcı planlama sistemi dışında faaliyet göstermek

suç olacak. Acaba katılımcı bir ekonomide bazı suç işleme biçimlerini azaltırken, başkalarının önünü mü açmış oluyoruz?

Bunun büyük ölçüde ekonomik bir sorun olduğu görülüyor; çünkü katılımcı ekonominin buyrukları öyle bir bağlam oluşturur ki, tanımlayıcı ekonomik yapıları ihlal etmek hem çok güçtür, hem de fayda sağlamaz; bu durumda, söz konusu ihlaller, yasal cezaları göz ardı etsek bile çok nadiren ilgi çekici olacaktır.

Bir işyeri açmak ve ücretli köleler çalıştırmak istediğimizi düşünelim. Hiç kuşkusuz katılımcı bir ekonomide yeni bir işyeri açmak olanaklıdır. Bir işçi konseyi oluşturur ve bağlı olduğunuz sanayi konseyinden faaliyet onayı alırsınız. Sonra da çalışanların gelir elde edebilmesi için, girdiler sağlamak ve çıktılar üretmek üzere planlama sürecine dahil olursunuz.

Dolayısıyla, katılımcı ekonomide açıktan açığa ücretli köleler çalıştırılamaz; çünkü böyle bir şey kabul görmeyecektir. Peki dışarıya katılımcı ekonomi ilkelerine göre işlediğini ilan eden bir şirketin, aslında şirket içindeki bir iki kişi tarafından yönetiliyor olması ve çalışanların ücretlerini tam olarak alıp sonra da büyük bölümünü kapalı kapılar ardında patronlarına geri vermesi mümkün müdür?

Bir insanın satın alma gücünü iade etmesinin güçlüğünü görmezden gelsek bile bu tablo kesinlikle saçmadır. Bütün ekonomide dengeli iş bileşenleri ve öz-yönetime dayalı konumlar varken, dahası, bu durum hakkında en küçük bir fısıltı o işyerinin katılımcı ekonomi ilkelerine göre derhal yeniden düzenlenmesini sağlayacakken, bir işçi niçin bu tür koşullara boyun eğsin?

Benzer bir örnek: Dışarıdan gelen bir kapitalistin katılımcı ekonomiye sahip bir ülkenin sınırları içinde bir otomobil fabrikası açmaya karar verdiğini düşünelim. Katılımcı ekonominin olduğu ülkeye

gerekli donanımı getirsin ve bir fabrika kursun – ki bu bile neredeyse imkânsızdır, ama şimdilik bunu göz ardı edelim. Sonra da çalıştıracağı işçiler için ilan versin. Kapitalistin, o ülkedeki ortalama gelirden çok daha fazla ücret ödemeye hazır olduğunu ve yeterince iyi çalışma koşulları vaat ettiğini varsayalım. Bunun üzerine bazı işçiler o fabrikada çalışmak istesin (bu, akla bütünüyle aykırıdır, çünkü günümüzde insanların köle mahallelerinde lüks konutlarda oturma karşılığında, New York'ta fabrika açan yabancı bir girişimcinin gerçek anlamda kölesi olarak çalışmayı kabul etmesine benzer). Ama işçilerin çalışmayı kabul ettiğini varsaysak bile bu imkânsız bir senaryodur; çünkü planlama sürecine katılmış olan diğer işçiler ne bu firmaya elektrik, su, lastik, çelik veya diğer başlıca girdileri temin edecek, ne de bu firmanın ürettiği otomobilleri satın alacaktır; katılımcı ekonomi karşıtı bu firmaya kesilecek cezalardan bahsetmiyorum bile.

Yukarıdaki mantık, ücretli kölelikten başka, katılımcı ekonominin ihlal edildiği – adil olmayan ücret farkları yaratılması, belirli bir firmada dengesiz iş bileşenleri kurulmuş olması gibi – başka durumlarda da kesinlikle aynen geçerlidir. Yine de, değerlendirilmesi gereken başka bir senaryo daha var.

Çok iyi bir ressam veya aşçı olduğumu düşünelim. Yaşadığım şehirdeki bir sanat konseyinde veya aşçılar konseyinde çalışıyorum, dengeli bir iş bileşenim var ve katılımcı ekonomi ilkelerine göre bir gelir elde ediyorum. Ama işimde olağanüstü derecede iyiyim, çok beğeniliyorum ve eserlerimin kalitesiyle tanınıyorum; yeteneğimi paraya çevirip daha çok kazanmak istiyorum.

Bu durumda, katılımcı ekonomideki dengeli iş bileşeninden kısa sürede kurtulup sadece evimden çalışabilme umuduyla boş zamanlarımda evimde oturup resim ya da yemek yaparım; gelirimi yük-

seltmek için de şahsi emeklerimin ürünlerini karaborsada satışa sunarım. Peki, katılımcı ekonominin normlarına aykırı olan bu işi yapmamın önünde bir engel var mı?

Pekâlâ, ilk önce, eğer toplum isterse, tıpkı sahtekârlığı, hırsızlığı veya cinayeti cezalandırdığı gibi katılımcı ekonomi ilkelerini bu şekilde ihlal etmemi de cezalandırabilir. Fakat ortada ceza filan olmasa dahi, karaborsa aracılığıyla kendime fayda sağlamaya çalışırken ciddi ekonomik engellerle karşılaşırım.

Şahsi ticaretimi belirli bir kapasitenin üzerinde icra edebilmem için, ihtiyaç duyduğum bütün malzemeleri bir şekilde elde edebilmem gerekir. Ama bu aşılamayacak bir engel değildir, çünkü katılımcı ekonomi ilkelerine uygun olarak yaptığım işten aldığım bir ücret de var; bazı kişisel harcamalara son verebilir ve karaborsada girişeceğim işte ihtiyaç duyduğum malzemeleri almak için bu geliri kullanabilirim. Engin yeteneğim, maliyeti kısa sürede kat kat aşacak paralar kazanmamı garanti ediyor. Buraya kadar iyi güzel. Pahalı malzemelere ve geniş bir alana ihtiyaç duyacağım özel bir iş yapmaya çalışacak olsaydım, örneğin, özel uçuş dersleri veren bir pilot veya kanser tedavisi için gizlice araştırma yapan bir araştırmacı olsaydım ve ulaştığım sonuçları satmaya çalışsaydım işim çok daha zor olurdu.

Tabii bir de pişirdiğim yemekleri veya yaptığım resimleri alacak olan insanlar var. Karaborsadan aldıkları bu yasadışı ödülü nasıl tüketecekler? Ve ben yaptığım şeyleri satarak satın alma gücümü nasıl artırabilirim? Artıramam. En fazla, müşterilerimden ürettiğim ürünün karşılığında bana, örneğin, bir gömlek, yemek veya mobilya gibi bir şey vermelerini isteyebilirim.

Bu karmaşıklığın üstüne, yapmaya çalıştığım şeyin güçlüklerine, yakalanma riskine ve en azından, yaşayacağım utanca ek olarak, bir

de elde ettiğim maddi ödülün keyfini nasıl süreceğim sorunu var. Peki bunu nasıl yapabilirim? Yapamam; en azından alenen yapamam. Bir sürü ayni ödeme alıp, sonra da aldığım şeyi, giysiyse giyinip kuşanarak, arabaysa sürüp dolaşarak veya başka bir şeyse alenen tüketerek ortalıkta caka satamam, yoksa dolandırıcının teki olduğumu bütünüyle ifşa etmiş olurum. Ödülümü mahzene götürüp özel tüketimim için kullanmaktan başka çarem yoktur.

Öyleyse tabloyu şöyle özetleyebiliriz: Gerçek ekonomide üretmem halinde iyi bir ücret alabileceğim ve hayli takdir toplayacağım bir şeyi, malzemeleri kendim satın alarak el altından üretmem gerekiyor. Ardından, aslında aynı malları ekonomiden yasal şekilde ve kavga gürültü olmadan edinebilecekken, benimle yasadışı takas yapmak isteyecek birilerini bulmam gerekiyor. Sonra da, dolandırıcılığımın meyvelerinin keyfini gizli gizli sürmem gerekiyor. Katılımcı bir ekonomide kuralların olabilecek en kolay şekilde ihlali bile hem yasadışıdır, hem yapısal olarak zahmetlidir, hem de çok sınırlı bir fayda sağlar.

Kapitalizm, hayatta kalmak ya da başka türlü tadamayacağı zevkleri tatmak için hırsızlık yapan yoksul insanlar üretir. İflas etme tehlikesine karşı koşullarını muhafaza etmek için hırsızlık yapan zengin insanlar üretir. Suç işlemeye yatkın bir zihniyet yapısını yaygınlaştıran antisosyallik yaratır. İşlenen suçlar karşılığında sınırsız ödüller verir. Topluma karşı işlenen suçların bile açığa çıkmasını güçleştirir. Suç işleyenleri rehabilite etmek yerine suç işleme becerilerini kemikleştirir, hatta geliştirir.

Buna karşın katılımcı ekonomide hayatta kalmak ya da çeşitli zevkleri tatmak için suç işlemek gerekmez. Katılımcı ekonomi, avantajlı konumlarını muhafaza etmeye ihtiyaç duyan zengin insanları ortadan kaldırır. Suç işlemeye yatkın zihniyet yapısını kişisel açıdan

tiksindirici kılan dayanışmacı koşullar yaratır. Suç işleyerek elde edilen ödülü asgariye indirir ve en gizli şekilde yapılan ihlallerin bile ortaya çıkmasını neredeyse kaçınılmaz hale getirir. Suç işleyenleri rehabilite eder.

Sonuçta şunu diyebiliriz: Katılımcı ekonomi suç üretmeye eğilimli değildir ve yeni ve daha iyi bir toplumun arzu edeceği suçla mücadele yöntemleriyle kesinlikle bağdaşabilecek niteliktedir. Katılımcı ekonomi adil bir ekonomidir.

13

SORULAR

Yeni fikirler başka yeni fikirler üzerinde ne kadar etkiliyse, entelektüel değerleri de genellikle o kadar yüksektir. Yeni bir fikir yeni kapılar mı açıyor? Yoksa yeni bir fikir bizi çıkmaz bir sokağa mı sokuyor?

Yenilikçi toplumsal fikirler en başta uygulama alanında yeni kapılar açmalıdır. Katılımcı ekonominin ise yeni kurumsal ilişkilere ulaşma yönündeki çabaları kışkırtması gerekir. Ama katılımcı ekonominin kavrayışlarının yeni bir entelektüel gündemi harekete geçirip geçirmediği de sorulabilir. Katılımcı ekonominin kavrayışları, araştırılacak yeni sorular gündeme getiriyor mu? Katılımcı ekonominin iddialarından yeni entelektüel görevler doğuyor mu?

Kapitalizme ilişkin sorular

Katılımcı ekonominin kavrayışlarının entelektüel uzantılarından biri, kapitalizm hakkında ortaya koyduğu her yeni kavramı veya iddiayı daha derinlemesine ve kapsamlı şekilde araştırmaktır. Örneğin, katılımcı ekonominin vurguladığı özelliklerinin ayrıntılarını gün yüzüne çıkarmak için pazarlara daha derinlemesine baktığımızı düşünelim. Böyle bir araştırmaya, pazarların, kişilik yapıları üzerindeki antisosyal etkisi; kamusal/özel tüketim oranının çarpıtılması; yatırımların seyrine sınırlamalar getirilmesi; dışsal etkiler üre-

ten malların gittikçe artan şekilde yanlış fiyatlandırılması; çalışma süresi ve yoğunluğu, çalışmanın örgütlenmesi ve işbölümleri üzerinde zorlayıcı dayatmalar ve sınıf tanımı ve hâkimiyetiyle ilgili zorlayıcı sonuçlar da dahil olacaktır. Katılımcı ekonominin düşünce yapısının ilham verdiği araştırmalar, öne sürülen bu özelliklerin kapsamını açığa vurabilir ve derinlerde yatan ilişkilerini ve dinamiklerini ortaya çıkarabilir.

Kapitalist işyerleri ve bünyelerinde barındırdıkları işbölümleri ve karar alma tarzlarına ilişkin olarak da buna benzer kapsamlı araştırmalar hayal edilebilir. Örneğin, kapitalist şirketlerde enformasyon iletme ve değerlendirme tarzları ile kişilerin kararları etkileme gücü arasında nasıl bir ilişki vardır? Şirketlerdeki farklı karar alma yöntemleri ile insanların kararları etkileme gücü arasındaki ilişki nedir? Mevcut kapitalist karar alma kalıpları nelerdir ve bu kalıplar hangi özellikleri ve sonuçları doğurur? Buna karşılık, kapitalizmdeki şirket tarzı karar alma yöntemi ve şirket tarzı işbölümü tercihinin, kapitalist teknolojik yenilikler ve çalışma yöntemleri üzerinde nasıl bir etkisi vardır? Ve bu etkilerin doğurduğu sonuçların, kârlar, ürün kalitesi, yetenek ve kaynakların kullanımı üzerindeki etkisi nedir?

Aynı şekilde, koordinatör sınıfın ve gündemlerinin kapitalist dinamikleri nasıl etkilediği de araştırılabilir. İlk önce, koordinatör sınıfın varlığını ve koşulları, bilinci ve amaçları da dahil olmak üzere ortak özelliklerini verilerle ortaya koymak hedeflenebilir. Ardından, koordinatör sınıfın gündemlerinin kâr arayışını, pazar rekabetini, işyeri örgütlenmesini, işyerinde ve pazardaki karar alma süreçlerini ve işçiler ile mülk sahipleri arasındaki etkileşim alanını nasıl etkilediği araştırılabilir. Bir tarafta koordinatör sınıf ile kapitalistler arasındaki, diğer tarafta ise koordinatör sınıf ile işçiler arasındaki ilişkileri neyin karakterize ettiğini anlamak faydalı olur. Kar-

şılıklı ilişkiler bu sınıflarda ne tür çıkarlar, bilinçler ve tercihler ortaya çıkarıyor? Ve bu üç sınıfa özgü nitelikler ekonomik saikleri, gelir dağılımını, tüketim kalıplarını, aile ilişkilerini, eğitimi, spor faaliyetlerini, kültürü vs. nasıl etkiliyor?

Katılımcı ekonomiye ilişkin sorular

Katılımcı ekonominin kavrayışlarıyla ilgili çıkarsamalar yapabileceğimiz ikinci bir alan da bizzat katılımcı ekonominin kendisiyle ilgilidir. Katılımcı ekonominin kendisinin ya da olası uzantılarının ve varyasyonlarının ilave ya da daha derinde yatan özellikleri nelerdir?

Fakat, ekonomik bir vizyon olarak katılımcı ekonomiyi araştırır ve daha incelikli hale getirirken aşağıdaki iki hataya düşmek istemeyiz:

1. Bütün katılımcı ekonomilerin benzer olacağı; katılımcı bir ekonominin olası bir özelliğini tarif ettiğimizde, bütün katılımcı ekonomilerde olması gereken gerçek bir özelliği tarif etmiş olacağımız gibi bir yanılgıya düşmemeliyiz. Diğer bir deyişle, ekonomik vizyonu tektip hale getirmeye çalışmamalıyız. Ayrıntılar söz konusu olduğunda gelecekte çeşit çeşit ekonomiler ve toplumlar olacaktır.

2. Geleceğe yönelik kesin tahminlerde bulunmamızı sağlayan araçlara ve enformasyona sahip olduğumuzu veya aynı bapta, geleceğe yönelik kesin tahminlerde bulunmak istemenin haklı bir nedene dayandığını düşünürsek hata ederiz. Başka bir ifadeyle, şablonlara gereksinmemiz yok. Gelecekteki ekonomilerin ve toplumların ayrıntıları önceden geliştirilmiş talimatlarla ya da kehanetlerle değil, yurttaşlarının önceden tahmin edilemeyen ve çoğu zaman farklılıklar gösteren tercihleriyle ortaya çıkacaktır.

Evet, gelecekteki ekonomilerde insanlar ne istiyorsa onu yapacaklar. Fakat aşırı ayrıntıya girmekten kaçınacağız diye, ilerleme gay-

retimize bilgisel bir temel kazandırabilecek ve motivasyon sağlayabilecek temel özellikleri ele almaktan vazgeçmemeliyiz. Yani, olasılıkları kaçınılmazlıklar gibi ele almaktan veya ayrıntılar konusunda ölçüyü kaçırmaktan kaçınmakla birlikte, katılımcı ekonominin temel tanımlayıcı kurumlarının mantığını ve içerimlerini hem entelektüel açıdan hem de pratik deneylerle araştırmak kuşkusuz faydalı olacaktır. Bu şekilde ulaştığımız kavrayışları, gerek vizyonu (çok fazla ayrıntıya girmeden) geliştirmek, gerekse vizyona ilişkin anlayışımızı, dolayısıyla onu etkili şekilde savunma ve hayata geçirmeye çalışma becerimizi incelikli hale getirmek için faydalı sonuçlar sağlayacak şekilde kullanabiliriz.

Öyleyse, örneğin işçi ve tüketici konseylerinin, öz-yönetime dayalı karar alma süreçlerinin, dengeli iş bileşenlerinin, gayret ve fedakârlığın ödüllendirilmesinin ve katılımcı planlamanın özellikle ekonomik sonuçları hakkında başka neler söylenebilir? Bu saydıklarımızın belli sanayilerde ne tür özellikler barındıracağını betimleyebilir miyiz? Bir ülkeden diğerine var olabilecek farklılıklar hakkında bazı kavrayışlar önerebilir miyiz? Enformasyon ve oy verme dinamiklerini, iş görevleriyle ve neticelerin elbirliğine dayalı kolektif müzakeresiyle ilgili dinamikleri daha derinlemesine araştırabilir miyiz?

Buradaki mesele, onuncu dereceden, hatta üçüncü veya belki de ikinci dereceden özellikleri ve nitelikleri önceden görmeye çalışmak değildir. Mesele, vizyonun değerini ve uygulanabilirliğini sınayıp araştırmak için, insanların seçeneklerini, davranışlarını, görüşlerini, tatmin düzeyini ve gelişimini özgür kılmak üzere önerilen yapısal tercihlerin temel tanımlayıcı içerimlerini ayrıntılı olarak incelemek ve kavramaktır.

Peki, arzu edilir enformasyon alışverişini ve tercihlerin saptanmasını kolaylaştırabilecek çeşitli mekanizmaları gerek teorik gerekse

deneysel olarak daha itinalı şekilde ortaya koyabilir miyiz? Böyle bir çalışma, katılımcı planlamayı daha gelişkin şekilde savunmamızı sağlayacaktır. Örneğin, katılımcı ekonomi ilkeleriyle işleyen işyerleri veya işyeri grupları, katılımcı ekonomi ilkeleriyle uyumlu mahalleler veya mahalle grupları oluşturularak farklı ölçeklerde pratik deneyler yapılabilir; ama bununla yetinilmeyip belki büyük ölçekli simülasyonlar da yapılabilir. Bunlar kurgusal ama dikkatli şekilde oluşturulmuş bilgisayar simülasyonları olabileceği gibi, belki gerçek dünyada bir tür paralel ekonomik faaliyet yoluyla gerçekleştirilen simülasyonlar da olabilir. Aynı şey, katılımcı ekonomideki bütün yapıların kişilerarası ve psikolojik etkilerinin daha derinlemesine incelenmesi konusunda da geçerlidir.

Dengeli iş bileşenleri birbirinden ne ölçüde farklı olabilmeli? Dengeli iş bileşenlerinin çıktı düzeyleri üzerindeki tesirini daha etkili verilere ulaşacak biçimde araştırabilir miyiz? Katılımcı planlama, şokları ve krizleri ne kadar problemsiz şekilde idare edecek? Ekonomik faaliyetlerin kesintiye uğradığı dönemlerde ülke içindeki ve ülkeler arasındaki zenginlik farklarının üstesinden hangi hızda gelebiliriz ve bunun sonuçları ne olabilir? Bir de geçiş süreciyle ilgili esaslı sorular var tabii ki.

Günümüz toplumuna ilişkin sorular

Katılımcı ekonomi etrafında şekillenen üçüncü bir araştırma ve entelektüel yenilik alanı ise, bu kitapta genel hatlarıyla tartışılan konunun ayrıntılı bir şekilde incelenmesini; yani, ekonomi ile toplumun geri kalanı arasındaki karşılıklı etkileşimin ilk önce kapitalizmle, sonra da katılımcı ekonomiyle ilgili olarak ele alınmasını içerir.

Örneğin, kapitalist ekonomik kurumların toplumsal cinsiyet, ırk, siyaset, ekoloji, uluslararası ilişkiler, eğitim, bilim, sanat vs. de dahil olmak üzere toplumun başka alanları üzerindeki daha derin ve

daha temel etkileri nelerdir? Keza, genel olarak toplum kapitalist ekonomileri nasıl etkiliyor?

Kapitalist pazarlar, şirket tarzı işbölümleri ve kapitalizmin üç ekonomik sınıfa bölünmüş olması, aile hayatını, eğitimi, kültürel cemaatleri, siyasi partileri, bilim ve teknolojiyi, sanatı ve müziği nasıl etkiliyor?

Aileler pazar mübadelesine katılma ve rekabet süreçleri nedeniyle ciddi sınırlamalara maruz kalıyor mu? Aileler bir sınıf bilincini esaslı bir biçimde kendisinde cisimleştiriyor mu; eğer öyleyse, her bir sınıfla ilgili olarak sınıf bilincinin hangi yönlerini cisimleştiriyor? Aileler işbölümleri ya da sınıf ilişkileri gibi ekonomik yapıları kendi içlerinde belli ölçüde taklit ediyor mu; eğer ediyorsa, bunun çocukların yetiştirilmesi ve sosyalleşmesi üzerindeki etkileri neler? Aileler günümüzde herhangi bir ekonomik sınıflandırmaya dahil olmayan yetişkinler mi yetiştiriyor, yoksa sınıf üyeleri mi? Kapitalizmde mevcut olan cinsiyetçilik, başka sistemlerdeki cinsiyetçilikten farklı mı? Kapitalizmdeki cinsiyetçilik sınıf ve pazar baskılarıyla şekillendirilip sınırlandırılıyor mu?

Kapitalist ekonominin olduğu bir toplumda eğitim, ekonomik etkileri ve sınırlamaları nasıl yansıtıyor? Pedagoji, metodoloji ve öğreten-öğrenen rolleri kapitalist baskıları tam anlamıyla yansıtıyor mu? Okullarda öğretilenler kapitalizmin buyruklarına uyuyor mu? Eğitim fırsatının farklı öğrenciler arasında dağılımı kapitalist sınıf gerekliliklerine uygun mu?

Irksal, dini, etnik ve bölgesel cemaatler başka türlü yapılanabilecekken, kapitalist ekonominin etki alanında olmaları yüzünden farklı şekilde mi yapılanıyorlar? Pazar rekabetinden ve ticarileşmeden ciddi şekilde etkileniyorlar mı? Kendi içlerinde sınıf bölünmelerine riayet mi ediyorlar, bu bölünmeleri kendi bünyelerine dahil

mi ediyorlar, hatta sınıf bölünmelerini yeniden mi üretiyorlar? Farklı cemaatlerin kendisini tanımlama, kutlama, ve karşılıklı etkileşim tarzları, kapitalist rekabet, sınıf bölünmesi ya da ücret yapılarının dayattığı özellikleri taşıyor mu?

Siyasi partilerin yapısı, rol sunumları ve programları ile devletin rolleri ve uygulamaları, kapitalist rekabetin, kâr arayışının, biriktirme dürtüsünün ve sınıf bölünmesi ve hâkimiyetinin yaydığı baskıları yansıtıyor mu? Devlet, sınıfların varlığıyla çelişiyor mu, sınıfların varlığına uyum mu sağlıyor, yoksa aslında kapitalizmin sınıf hiyerarşilerini yeniden mi üretiyor? Hükümetlerin kendi içinde başvurduğu yöntemler, şirket normlarını ve şirket mantığını içeriyor mu?

Bilim ve teknoloji, kapitalizmin kullandığı süreçlerden, mevcut rollerden, kapitalizmin gerçekleştirdiği ve öne çıkardığı keşiflerden, dikkatle seçip ayırdığı ve ilettiği kavrayışlardan ve araştırdığı, tasavvur ettiği, tasarladığı ve yaygın kullanıma sunduğu ürünlerden etkileniyor mu? Bu saydıklarımız pazarın, şirketlerin ve kâr arayışının yol açtığı ekonomik baskıları yansıtıyor mu?

Sanat ve müzik üretimi ve sanat ve müzikten alınan zevk, kapitalist bir ekonomide, kapitalist etkilerin mevcut olmadığı bir ortama göre farklılık gösteriyor mu? Kapitalizm, sanatçının seçimlerini, çalışma koşullarını ve refahını etkiliyor mu? Sanatsal çalışmanın ödüllendirilmesini ve ürünlerinin dağılımını etkiliyor mu? İnsanlar müzik zevklerini özgürce mi ediniyor, yoksa kapitalist ekonomideki konumları, özellikle mensup oldukları sınıf, müzik tercihlerinde etkili oluyor mu?

Peki ya yukarıda sorduğum soruyu tersine çevirirsem? Özellikle cinsiyetçilik, ırkçılık ve siyasi otoritecilik kapitalist ekonominin özeliklerine nasıl bir bağlam kazandırıyor, onları nasıl sınırlandırıp biçimlendiriyor, hatta tanımlıyor?

İşleyişleri, yapıları ve rolleri açısından işyerleri ailelere, kültürel cemaatlere veya siyasi devletlere bir yere kadar da olsa benziyor mu? Irk ve toplumsal cinsiyet bölünmeleri ile siyasi bölünmeler sınıfları etkiliyor mu? Şirket tarzı işbölümlerinin aldığı biçimler toplumun diğer alanlarının etkisiyle değişiklik gösteriyor mu? İşyerlerinde, erkek-kadın, anne-kız, baba-oğul rollerinin karşılığı diyebileceğimiz roller var mı? İşteki rollerde ve üretilen ürünlerde bir ırksal cemaat dinamiği etkili oluyor mu? Devletin içsel siyasi mantığı, pazar rekabetini değişikliğe uğratıyor mu?

Biraz kafa yorunca karşılıklı etkileşime dair pek çok örnek ortaya çıkıyor. Çok sayıda farklı düşünce okulu yukarıdakilere benzer soruları ele alıp yanıtlamaya çalışmıştır. Ve aslında bizi kitabın bu bölümünde ve önceki bölümlerinde ortaya atılan soruları sormaya iten de, pek çok açıdan, bu okulların kavrayışları olmuştur. Ama özellikle katılımcı ekonominin kavrayışlarını ve düşünce tarzlarını içeren, hatta onlardan kaynaklanan ilave araştırmalar, anlayışımızı zenginleştiren ve en önemlisi değişim için çabalayan aktivistler açısından stratejik anlamı olan ilave özellikler, kalıplar ve dinamikler ortaya çıkarabilir.

Gelecekteki topluma ilişkin sorular

Son olarak, bu kitabın geri kalanındaki entelektüel önceliklere uygun şekilde, kapitalist ekonomi ile hayatın diğer alanları arasındaki karşılıklı ilişkiye dair yukarıdaki sorular gelecek için de geçerlidir. Yani, katılımcı ekonominin ekonomik yenilikleri ile çağdaş hayatın bu yeniliklerle paralel ve iç içe geçmiş diğer alanları arasındaki ilişkilerin daha ileri düzeyde araştırılması da katılımcı ekonominin entelektüel gündemine dahildir. Bunun anlamı, katılımcı ekonominin ırkçılık, cinsiyetçilik, siyasi otoritecilik ve dizginsiz büyümeye yapacağı etkilerin, onların da katılımcı ekonomiye etkile-

rinin araştırılmasıdır. Ama bunun da ötesinde, katılımcı ekonominin entelektüel gündemi, hayatın başka alanları için vizyon geliştirmeyi ve hayatın devrimci bir dönüşüm geçirmiş diğer alanları ile katılımcı ekonomi arasındaki etkileşim alanını daha ayrıntılı şekilde araştırmayı da içerir.

Başka bir deyişle, katılımcı ekonomiyle bağlantılı büyük entelektüel gündemlerden birisi, aktivistlerin ve hareketlerin, toplumun diğer alanları ve özellikle akrabalık ve toplumsal cinsiyet/cinsellik; cemaat ve ırk/din; siyaset, devlet ve yurttaşlık; ve toplumlararası ilişkiler ve doğayla ilişkilere dönük ikna edici bir vizyon üretmesidir.

Bu ek vizyonları geliştirmek için mevcut olasılıklardan birisi şudur: Şimdiye kadar katılımcı bir ekonomi tahayyül etmekte ve savunmakta izlenen yol, odaklanılacak başka alanlarda da büyük ölçüde tekrarlanabilir. Böylelikle belki hayatın başka alanları için temel değerler belirleyebilir ve her bir alan için onları belli ölçüde geliştirebiliriz; sonra da o alanın temel işlevlerini tercih edilen değerlerle uyumlu bir şekilde yerine getirebilecek yeni kurumlar düşünmeye ve kavramaya çalışabiliriz. Başka bir deyişle, katılımcı ekonomiyi üretmek için atılan entelektüel adımlar sırasıyla, toplumsal cinsiyet, kültür, yönetim sistemi ve belki hayatın başka alanları için de atılabilir.

Örneğin, katılımcı ekonominin yöntemlerinden etkilenmiş feminist bir entelektüel gündem, akrabalık alanının, üremeyle, cinsellikle, çocuk yetiştirmeyle ve sosyalleşmeyle ve bu işlevlerle bağlantılı gündelik hayat ilişkilerinin idare edilmesiyle ilgili olduğu kavrayışını kendisine çıkış noktası olarak alabilir. Ardından, rehber değerler olarak dayanışmayı, çeşitliliği, hakkaniyeti ve öz-yönetimi belirleyebilir – ki bu durumda hakkaniyet, kişilerin toplumsal cinsiyet, cinsellik veya yaşla ilgili toplumsal hiyerarşilerden bağımsız ola-

rak akrabalık alanında sorumluluk üstlenmesi gerektiği anlamına gelecektir. Sonra da, feminist hayat biçimini ve cinsellikle ilgili düzenlemeleri tarif etmeyi hedefleyebilir; bunu yaparken tabii ki çok çeşitli düzenleme türleri olmasını memnuniyetle karşılar, ama diğer yandan hem rehber değerleri geliştirip hem de akrabalık işlevlerini gerçekleştirebilecek kilit öneme sahip yapıları da çalışmasına dahil eder.

Ya da, benzer şekilde, kültürel özgürleşme ve cemaat özgürleşmesiyle ilgilenen ırkçılık karşıtları ve özgürlük teolojisi* hareketi üyeleri, cemaatin öztanımlama, iletişim ve kutlamayla ilgili olduğu anlayışını dikkate alabilir ve dayanışma, çeşitlilik, hakkaniyet ve öz-yönetim gibi değerler belirleyebilir – ki bu durumda hakkaniyet, kültürel cemaatler için emniyet anlamına gelebilir. Ardından, cemaatlerin kültürel işlevleri yerine getirirken, kendi aralarında ırksal, etnik, dinsel, ulusal hiyerarşiler veya emniyet, statü, özgürlük, servet ya da güçle ilgili başka hiyerarşiler üretmeksizin, birbirleriyle çokkültürlülüğe (ya da çokkültürlü yerine belki cemaatlerarası diyebiliriz) dayalı bir etkileşime girmelerini ve kendilerini yine bu şekilde tanımlamalarını savunabiliriz.

Anarşistler ve siyasi ilişkilerle ilgilenen başka hareketler siyasetin ortak normların yasalaştırılması, ihtilafların ve ihlallerin hükme bağlanması ve kolektif proje ve programların uygulamaya konmasıyla ilgili olduğu fikrini dikkate alabilir; temel değerleri dayanışma, çeşitlilik, hakkaniyet ve öz-yönetim olarak belirleyebilirler – ki bu durumda hakkaniyet, hesap verebilirliğin ve sorumluluğun adil biçimde dağıtılması anlamına gelir. Sonra da, siyasi değerlerimizi ge-

* 1960'larda, Brezilya'da başlayan ve Hıristiyan Kilisesi'nin daima baskı kuranları ve güçlüleri desteklediğini, oysa kilisenin yoksulların ve güçsüzlerin yanında olması gerektiğini ileri süren kilise hareketi. Özgürlük teolojisi, Latin Amerika'da epeyce etkili olmuş ve pek çok üyesi ABD'nin desteklediği paramiliter güçler tarafından katledilmiştir. –ç.n.

liştirecek siyasi işlevlerin yerine getirilmesini sağlayan ve daha önce tartıştığımız katılımcı yönetim sistemindekilere benzeyen yeni özgürlükçü yapıları savunabilirler. Bu çaba, yönetim sistemini ortadan kaldırmaya veya mevcut yönetim sistemini ele geçirmeye değil, yeni bir toplumun mantığına uygun yeni bir yönetim sistemi tasavvur etmeye ve oluşturmaya yönelik olacaktır.

Son olarak, bütün bu entelektüel uğraşlar, değerli bir geleceğin nasıl bir biçim alacağına bakmanın ötesinde başka bir ödev daha içermektedir. O da, vizyoner kavrayışların günümüze dönük stratejik içerimlerini araştırıp yeni kavrayışları pratik çalışma içinde sınamak ve hep daha incelikli hale getirmektir. Bir sonraki bölümde bu ödev üzerinde çalışmaya başlıyorum.

14

STRATEJİ

Yeni bir ekonomiyi hayata geçirme çabasının açık ki çok sayıda veçhesi olacaktır. *Geleceğe Doğru İlerlerken*[*] adlı kitabımda katılımcı ekonomiyle ilgili stratejik meseleleri ayrıntılı şekilde tartışmıştım. Robin Hahnel'in daha yakın zamanda yayımlanan *İktisadi Adalet ve Demokrasi*[1] adlı kitabı da katılımcı ekonomiyle bağlantılı meseleleri ele alıyor ve daha tarihsel bir bakış açısıyla değerlendiriyor.

Burada en azından şunu belirtmem gerekiyor: Yeni bir ekonomiyi hayata geçirme mücadelesinde katılımcı ekonomi taraftarı hareketler muhtemelen, yıllar boyunca çok çeşitli uğraşlar verecek ve üyelerinin bilincini ve öz-örgütlenme kapasitesini hiç durmadan geliştirerek işçi ve tüketici konseyleri inşa edecek ve onları ön plana çıkartacaktır.

Kitle hareketlerinden sendikalara, yeni taban hareketlerinden yerel projelere kadar çeşitli ilgili hareket örgütlenmeleriyle birlikte bu işçi ve tüketici konseyleri de reformlar elde etmek için kuşkusuz mücadele edecektir. Yani, işyerlerinde (daha iyi çalışma koşul-

---

[*] Michael Albert, *Moving Forward*, AK Press, Edinburgh, 2001. —y.h.n.

1 Robin Hahnel, *Economic Justice and Democracy: From Competition to Cooperation (Pathways Through the Twenty-First Century)*, Routledge, 2005. [Türkçesi: *İktisadi Adalet ve Demokrasi: Rekabetten İşbirliğine*, çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, 2006. —y.h.n.]

ları ve ücretler gibi), mahallelerde (kirlilik denetimi ve kamu hizmetleri gibi) ve ekonominin bütününde (ulusal bütçelerin yeniden yönlendirilmesi ve üzerindeki demokratik denetimin genişletilmesi gibi) kazanımları hedefleyecektir. Ancak bütün bunları, reformist-olmayan bir tarzda ve akrabalık alanında, kültürel, siyasi, uluslararası, ekolojik ve diğer ilişkilerde kazanımlar elde etmeyi hedefleyen hareketlerle işbirliği yaparak gerçekleştirecektir.

Reformist-olmayan reform mücadeleleri

Bir başka deyişle, yeni bir ekonomiyi ve kuşkusuz bunun ötesinde başka şeyleri de içeren yeni bir toplum oluşturmaya çalışan hareketler, mevcut tanımlayıcı toplumsal özelliklerin sonsuza kadar süreceğini varsaymayacak; aksine, bu tanımlayıcı özellikleri gelecekte bütünüyle değiştirme sürecinin bir parçası olarak insanların şimdiki yaşam koşullarını da iyileştirecek reformlar peşinde koşacaktır.

Daha yüksek ücretler için verilen bir mücadele kendi başına bir amaç olmayacak, gayret ve fedakârlığın ödüllendirildiği bir sistem kurmanın değeri ve böyle bir sistemin uygulanabilirliği hakkında halkın bilincini yükseltilmeyi de hedefleyecektir. Bu mücadele hem ücretleri hemen şimdi yükseltmeyi hedefleyecek, hem de ileride tam bir hakkaniyet elde etme arzusunu ve bunun gerçekleştirilmesini sağlayacak araçları şekillendirmeyi ve zenginleştirmeyi amaçlayacaktır.

Daha iyi çalışma koşulları için verilen bir mücadele kendi başına bir amaç olmayacak, halkta gelecekte dengeli iş bileşenleri oluşturmanın değeri ve uygulanabilirliğine ilişkin bir bilinç oluşturmayı da amaçlayacaktır. Böyle bir mücadele, hepsi de sınıfsız işyeri örgütlenmesi yönünde ilerleme kaydetmemizi sağlayacak yeni hesap verebilirlik, enformasyon aktarımı, mesleki görevlerin paylaşımı ve meslek eğitimi biçimlerini hayata geçirmeyi hedefleyebilir.

Kirlilik kontrolü ve kamu hizmetleri için verilen bir mücadele kendi başına bir amaç olmayacaktır; gerek tüketiciler gerekse üreticilerin etkilendikleri bütün ekonomik kararları öz-yönetimle etkileyebileceği araçlar tesis etmenin değeri ve uygulanabilirliği hakkında bir bilinç geliştirmeyi de hedefleyecektir. Bizi gerçek toplumsal maliyet ve faydalarla uyumlu bir tahsisat sistemine götürecek olan kolektif tüketim planlamasıyla veya mevcut tüketim ve üretimin – hacmi, içeriği, yan ürünleri, yöntemleri vs. açısından – yeniden yapılandırılması ya da kısıtlanmasıyla ilgili bazı unsurların hayata geçirilmesi bu mücadele dahilinde hedeflenebilir.

Askeri harcamaları azaltıp sosyal harcamaları artırmayı veya kolektif tüketimin denetimini demokratikleştirmeyi amaçlayan bir mücadele kendi başına bir hedef olmayacaktır. Bu mücadele içinde, hem pazar tahsisatını hem de merkezi planlamayı elbirliğiyle yapılan müzakereye dayalı yeni bir tahsisat sistemiyle, yani katılımcı planlamayla aşmanın değeri ve uygulanabilirliğine ilişkin halkın bilincinin yükseltilmesi ve bu yönde ilave kazanımların elde edilmesi de amaçlanacaktır.

Şimdiki yaşam koşullarını iyileştirmek için girişilen bu ve diğer bütün projeler, aynı zamanda, geride her zaman daha güçlü, daha örgütlü, daha kararlı ve hatta zaman içinde daha fazla kazanım elde etme arzusunda olan hareketler bırakmayı amaçlamalıdır, doygunluğa ulaşmış ve çabalarına zamanından önce son vermeye eğilimli hareketler değil.

Katılımcı ekonomi taraftarları etkileri derhal görülecek reformlar yapılmasını sağlamak için hiç durmadan çaba gösterecektir; ama bu yöndeki mücadeleler, mevcut koşulların sınırlarını ve bağlamını sürekli olarak dikkate almakla yetinmeyip gelecekteki devrimci hedeflere doğru özbilinçle ilerlememizi sağlayacaktır.

Bu çabaların pek çoğunun nasıl bir şekil alacağını ancak gelecekteki fiili deneyimler gösterebilir; çünkü hareketlerin değişim için neler yapacağı, değişime tepki gösterecek aktörlerin ne yaptığına ve gelecekteki koşulların neleri göz önüne almaya değer ve olası kıldığına önemli ölçüde bağlı olacaktır. Hareketlerin tercihleriyle ilgili olarak, hedeflediğimiz yeni ekonomiyi hayata geçirmemizi sağlayabilecek çok genel birkaç özellik dışında hiçbir şey önceden katı biçimde belirlenmez.

Sınıf haritaları: sınıf mücadelesi

Bunları göz önüne aldığımızda, katılımcı ekonominin ekonomik vizyona ve mevcut ekonomik ilişkilere dair anlayışı önemli bir şeyi kavramamızı sağlar: Hareketler anti-kapitalist olabilir, hatta kapitalizme son verebilir, ama yine de sınıfsızlığa, hakkaniyete, dayanışmaya, çeşitliliğe veya öz-yönetime ulaşamayabilirler.

Toplumsal aktivistlerin karşı karşıya olduğu seçenekler kapitalizm ve sınıfsızlık değil, kapitalizm, koordinatörizm ve sınıfsızlıktır. Bunun anlamı, yeni bir ekonomi türü oluşturmaya çalışan anti-kapitalist aktivizmin koordinatör sınıf hâkimiyeti yerine sınıfsızlığa ulaşabilmek için kendini çok dikkatli şekilde yönlendirmesi gerektiğidir. Üstelik bu sadece hareketlerin üyelerinin takdire değer dileklere ve umutlara sahip olmasıyla ilgili bir mesele de değil.

Koordinatörizm, kapitalist sistemde kesinlikle kapitalist olmayan ve ücret alan bir tabakanın, halen tabi konumda olan işçi sınıfı üzerinde yeni bir hâkim sınıfa dönüştüğü bir ekonomidir. Ben bu tabakaya koordinatör sınıf diyorum. Kapitalizmde bu sınıf, çoğunlukla tekdüze ve itaatkârlık gerektiren işler yapan işçi sınıfıyla karşılaştırıldığında, gündelik karar alma süreçleri ve güçlendirici işler üzerinde göreli bir tekele sahiptir.

Başka bir deyişle, koordinatör sınıf, yöneticilerden, doktorlardan, avukatlardan, mühendislerden ve ekonomik hayattaki rolleri sayesinde kendi çalışma koşullarının yanı sıra, altlarında çalışan insanların çalışma koşulları üzerinde de esaslı bir denetim sahibi olan diğer insanlardan oluşur. Koordinatörler, kendi altlarında çalışanlara göre daha fazla ücret alır. Koordinatörler, altlarında çalışanlara göre daha yüksek bir statüye sahiptir. Koordinatörler kendilerini ve tabi konumdaki işçileri, kapitalistlerin koordinatörleri ve tabi konumdaki işçileri gördüğünden daha farklı bir gözle görür; keza, tabi konumdaki işçiler de koordinatörlere, kapitalistlerin baktığından daha farklı bir gözle bakar.

Koordinatörler daha fazla mesleki eğitim görmüş olmalarından, eğitim düzeylerinin yüksek oluşundan ve güçlendirici işlerinden aldıkları güçle, daha üstün yeteneklere ve daha fazla kavrayışa sahip olduklarını iddia ederek hâkim konumlarını meşrulaştırır. Halbuki koordinatörlerin inanma eğilimde olduğunun aksine bu avantajlar bireylerin yapısal bir özelliği değildir, toplumsal olarak belirlenmiş ve dayatılmıştır. Koordinatör sınıfı işçi sınıfından ayırt eden kişisel meziyet değil, ekonomideki güçlendirici konumları kolektif olarak tekeline almış olmasıdır.

Kapitalizmde emek ve sermaye arasında yer alan bu üçüncü sınıf, koordinatörizmde işçilerin üzerinde hâkimiyet kuran egemen bir sınıfa dönüşür. Üretim araçlarının özel mülkiyeti ortadan kaldırılmıştır. Bu ilerici bir adımdır; ama yukarıdan aşağıya işleyen karar alma süreçlerine ve pazarlara veya merkezi planlamaya dayalı tahsisata eşlik eden şirket tarzı işbölümlerinin korunması, bu kazanımı tehlikeye atar. Koordinatörizmde ödüllendirme pazarlık gücüne, daha kısıtlı bir ölçüde de çıktıya bağlıdır. Kararlar çoğunlukla koordinatör sınıf tarafından alınır. Bu farazi bir senaryo değildir: Koordinatör sınıf hâkimiyeti gerek gerçek hayatta, gerekse ders ki-

taplarındaki modellerde, pazar sosyalizmi ve merkezi planlamaya dayalı sosyalizm adları altında var oldu.

Böylece bu kısa bölümü bitirirken gündeme getirmek istediğim stratejik noktaya gelmiş bulunuyoruz. Anti-kapitalist aktivizm amaç olarak koordinatör sınıfı iktidara getirmeyi ya da sınıf farklarını ortadan kaldırmayı benimseyebilir. Kapitalizme karşı olan bu hareket türlerinden her biri kendisini çoğu kez aynı kısa vadeli, hatta orta vadeli amaçlar için mücadele ederken bulacaktır. Hem daha yüksek ücretler, daha iyi çalışma koşulları, yeni mülkiyet ilişkileri ve işçi ve tüketicilerin daha fazla söz hakkına sahip olmasını vs. amaçlayacak, hem de muhtemelen, toplumsal hayatın diğer boyutlarındaki kazanımlar için verilen çeşitli mücadeleleri destekleyeceklerdir.

Bizi sınıfsız bir topluma götürebilecek hareketler ile koordinatörizme götürebilecek hareketleri birbirinden ayıran, kısa vadeli talepleri değildir. Aralarındaki asıl önemli fark daha çok şu noktalarda yatar: genellikle benzer nitelikteki kısa vadeli talepleriyle ilgili olarak öne sürdükleri argümanlar; benzer nitelikteki kısa vadeli taleplerinin bir parçası olduğunu söyledikleri sürecin sonunda ulaşmak istedikleri amaçlar; hareketin yeni bir ekonomi ve toplum "içinde eriyecek" şekilde mi, yoksa mevcut sistemin sonsuza dek süreceği varsayımıyla mı örgütlendiği.

Hareketler kendi iç yapılarında şirket tarzı işbölümünü taklit etme eğilimi gösteriyor mu? Rekabetçi veya otoriter bir ödüllendirme tarzı kullanma eğiliminde mi? Otoriter karar alma mekanizmaları ya da şeklen demokratik olsa da her zaman koordinatör sınıfa özgü vasıflara veya emellere sahip görece az kişinin hâkimiyeti altında olan karar alma mekanizmaları kullanıyor mu? Hareketler, bazı üyelerin diğerlerinden daha çok sahip olduğu bilgi ve toplumsal beceri avantajlarından yararlanmakla kalmayıp onları yeniden üre-

tiyor, hatta geliştiriyor mu; ve işçi sınıfının değerleri ve tercihleri yerine koordinatör sınıfınkileri yüceltiyor mu? Kendisini işçilerden çok koordinatörlere yakın hissediyor, işçilerden çok koordinatörleri güçlendiriyor mu; koordinatör sınıfın hizmetinde olmaktan kaçınmanın önemi şöyle dursun, bu sınıfın varlığını bile gözlerden gizliyor mu?

Eğer bu soruların yanıtları evetse, hemen bütün üyeleri gerçek anlamda sınıfsızlığa ulaşmayı içtenlikle ve her şeyden çok istiyor olsa bile bu tür hareketlerin, işçileri koordinatörlerin tahakkümü altına sokması – üyelerinin özlemlerine rağmen – çok daha yüksek bir olasılıktır. Bu hareketlerin yapıları üyelerinin arzularına galip gelecektir.

Peki, hareketler kendi iç yapılarında şirket tarzı işbölümünü reddedip onun yerine dengeli iş bileşenlerini tercih ediyor mu? Eski tarzdaki ödüllendirmeyi reddedip gelirleri sadece gayrete ve fedakârlığa göre mi belirliyor? Otoriter karar alma mekanizmalarını ve hatta şeklen demokratik olsa da tahmin edilebileceği gibi daima birkaç üyenin hâkimiyeti altında olan karar alma mekanizmalarını reddedip bütün üyelerin gerçek öz-yönetimini mi tercih ediyor? Bazı hareket üyelerinin daha çok sahip olduğu bilgi ve toplumsal beceri avantajlarını dikkatli bir biçimde ve öncelikli olarak azaltıp sonunda ortadan kaldırmaya çalışıyor mu? Koordinatör sınıfın değil, işçi sınıfının değer ve tercihlerini mi yüceltiyor? Kendisini koordinatörlerden çok işçilere yakın hissedip onları güçlendiriyor ve koordinatör sınıfın varlığını vurgulamakla kalmayıp onun vesayetinden kaçınmanın önemini de vurguluyor mu?

Eğer bu soruların yanıtı evetse, o zaman sadece iddiaları açısından değil, tanımı ve eylemleri açısından da yönünü gerçekten sınıfsızlığa doğru çevirmiş bir hareketten bahsediyoruz demektir.

Yeni bir ekonomiye ulaşmakta kullanılacak strateji, içinde yer alınan bağlamın koşullarıyla kesinlikle çok ilgilidir ve bu yüzden çoğu niteliği önceden ayrıntılı şekilde belirlenemez. Ama yukarıda ifade edilen genel özelliklere bakarak, kapitalist sisteme dokunmadan kapitalizmi iyileştirme çabaları ile hemen şimdi kazanımlar elde etmeye, ama zamanla kapitalizmi de ortadan kaldırmaya yönelik gayretleri birbirinden ayırt edebiliriz. Benzer şekilde, pazar veya merkezi planlama koordinatörizmi vasıtasıyla koordinatör sınıfı iktidara getirmek için kapitalizme son verme gayretleri ile katılımcı ekonomi vasıtasıyla sınıfları ortadan kaldırmak için kapitalizme son verme gayretlerini de birbirinden ayırt edebiliriz.

Yine stratejiyle ilgili olarak değinmek istediğim son bir nokta var.

Kazanmak için savaşmak

Bütün bu anlattıklarımıza bazılarının yanıtı, "Peki ya zafer tek kelimeyle imkânsızsa?" olabilir. Şöyle diyebilirler: "Evet, argümanlarınızı tamamıyla değerlendirdikten sonra kapitalizmden ve daha önce sosyalizm ismini taşımış olan (ama koordinatörizm olarak adlandırılması gereken) sistemden çok daha üstün, yeni bir ekonomi türünü başarıyla ortaya koyduğunuzu kabul ediyoruz. Evet, bu yeni katılımcı ekonominin toplumsal hayatın diğer boyutlarıyla bağdaşacağını, hatta onlara pozitif katkı yapacağını kanıtladığınızı da kabul ediyoruz. Katılımcı ekonomiye ulaşmayı hedef olarak önüne koyan bir hareketin bünyesinde barındırması gereken bazı özelliklere işaret ettiğinizi de düşünüyoruz. Katılımcı bir ekonomiye ulaşmak için gerekli özellikleri anlatıyorsunuz; ama biz bunun yeterli özellikleri tarif etmekten tamamıyla farklı olduğunu düşünüyoruz.

Durum böyle olunca, ya yeterli koşullar listesi diye bir şey yoksa diye kaygılanıyoruz. Ya tarih sömürüden kurtulmamızı olanaksız kılacak kadar uzun bir süre baskıcı koşullar içinde yol aldıysa? Ya bi-

zi şimdiye kadar tarihte yolculuk ettiğimiz güzergâhtan çıkarıp ulaşmak istediğimiz çok farklı varış noktasına götürebilecek bir yol yoksa? Ya baskıdan doğrudan özgürlüğe giden yol kapalıysa; geri gitmek, etrafından dolaşmak, ileriye gitmek veya üzerinden aşmak için kullanabileceğimiz bütün yollar kapalıysa? Ya bütün istikametler aşılamaz engellerle doluysa? O zaman katılımcı ekonominin teorik olarak arzu edilir bir ekonomi olmasıyla ilgili bütün kanıtlarınız konu dışı kalmaz mı? Özlemlerimizi bir yana bırakırsak, sonsuza kadar kapitalizmi devam ettirmekten başka çaremiz var mı?

Cevabım, evet, bu görüşün varsaydığı gibi eğer başka çaremiz yoksa, o zaman tabii ki aynı sonuca varır, başka çaremiz yok deriz. Bu kasvetli sonucun doğruluğu, kasvetli varsayımlardan geliyor. Ama sonuçları varsaymak asla sonuçlar lehine bir argüman oluşturmamıştır; ne sıraladığınız sonuçları varsaymak için bir neden vardır, ne de bu sonuçların ortaya çıkma ihtimalini doğrulayacak bir argüman.

Eğer birisi başka alternatif olmadığını – ki biz bu iddiayı bütünüyle yok etmeye çalıştık – veya belki bir alternatif olabileceğini, ama çok büyük engeller olduğu için ona ulaşamayacağını söylüyorsa, dikkat edeceğimiz ilk şey, bu haberi veren kişinin üzüntüden ağlıyor olup olmadığıdır.

Birinin daha iyi bir toplumsal gelecek olmadığını söylemesi, bir biyoloğun kanserin tedavisini hiçbir zaman bulamayacağımızı söylemesine benzer. İnsanlara bu kadar zararı dokunacak bir iddiayı sırıtarak öne sürenlerin bu davranışı, mantıklarının iler tutar bir tarafı olmadığını, aslında bunu söylerken daha iyi bir toplumsal gelecek olmamasını temenni ettiklerini – yani, seçkinlerin ayrıcalığına ve önyargılarına hizmet eden korkunç adaletsizliği rasyonalize etmek istediklerini – açığa vurur.

Peki, diyelim ki, karşımızda ağırbaşlı, ciddi ve dikkatli birisi var ve ulaştığı sonuçlardan büyük üzüntü duyuyor. Ama katılımcı ekonominin ve daha iyi bir toplumun akla yatkın, uğraşmaya değer ve işe yarar olduğunu kabul etmekle birlikte, mevcut ilişkileri pekiştiren kuvvetlerin kurtulamayacağımız kadar büyük olduğunu iddia ediyor ve bu durumu, gezegenimizin dışındaki bir olasılıklar evrenini tahayyül etmeye benzetiyor. Orada olduğunu biliyoruz, hatta temel özelliklerinin ne olduğunu da biliyoruz; ama bilgimiz ne olursa olsun, gezegenimizin çekim gücü o kadar büyük ki, bir türlü burayı terk edip yeni dünyaya ulaşamıyoruz, diyor ve katılımcı ekonominin vaat ettiği iyi geleceği de tasavvur edebileceğimizi, ama geçmişin kıskaçlarının kurtulamayacağımız kadar güçlü olduğunu iddia ediyor.

Benim buna yanıtım, aktivist olmanın kayaları alıp dağın tepesine taşımak, gereksiz yere toprağı kazıp hendekler açmak, akıntıya karşı kürek çekmek veya yerçekimine karşı gelmek anlamına gelmediği olacaktır. Bence aktivizm, bütün insanlık tarihinin en önemli, en cesur, en üretken ve benzersiz girişiminin bir parçasıdır; derin kökleri ve parlak bir geleceği vardır. İddiamı kanıtlayamam. İnsanların gelecekte neler başaracağına dair iddiaları hiç kimse kanıtlayamaz. Ama ben buna inanıyorum.

Peki, kapitalizmin, ataerkinin, ırkçılığın ve otoriteciliğin sonsuza dek süreceğini ve mantıklı olanın bunlara boyun eğmek olduğunu düşünenler, acaba köleliğin kaldırılmasını savunanların; her gününü daha iyi ücret ve çalışma koşulları için mücadele ederek geçiren işçilerin; kadınların, siyahların ve Latin Amerika kökenlilerinin haklarını savunanların da yanlış düşündüğüne; özgürleşmeyi hedeflemenin geçmişte de gelecekte de yanlış olduğuna mı inanıyor?

Ücretli köleliğin daimi olduğunu gerçekten ileri sürmek istiyorlar mı? Eylemlerini, büyük çoğunluğun her zaman ve sonsuza dek bir

azınlığın hükmeden iradesine tabi olmasındansa, insanların hayatlarının kontrolünü kendi ellerine almak için toplu halde ayaklanmasının, doğaya ve mantığa ya da hatta sadece insanlığın bugüne kadarki girişimlerinin tarihine ve geleneksel yapılara aykırı olduğu inancına dayandırmayı gerçekten istiyorlar mı?

Gerçekten de insanların – karşılarında katı bir direniş ve tutucu alışkanlıklar olsa bile – yoksulluğu, açlıktan kırılmayı, önlenebilir hastalıklar yüzünden ölümü ve insan haysiyetinin ve kişisel değerin sistematik inkârını ortadan kaldıracak yeni sistemler icat edemeyeceğini ve uygulayamayacağını mı söylemek istiyorlar?

Peki, böylesine bir karamsarlığı hangi gerekçelerle açıkça ilan ediyorlar?

Sarsılmaz saltanatlarını sadece çok küçük değişiklikler yaparak binlerce yıl sürdürmüş olan firavunlar bir zamanlar dev mezarlarını inşa ettirmek için köleleri kamçılıyor ve/veya büyüleyip etkileri altına alıyordu. İmparatorlar, köylüleri imparatorluk eğlencesi adına aslanlarla savaşmaya zorluyor; köle sahipleri, köleleri azami düzeyde çıktı üretmeye zorlamak ve özgürlüklerini en alt düzeyde tutmak için linç ediyordu. Peki o zamanlar bu yapılanlara karşı koymaktan vazgeçmek arzu edilir bir şey miydi? Şimdi fark eden ne? Birileri bir yerlerde, insanlık ne kadar çabalarsa çabalasın daha iyi bir geleceğin olmayacağını söyleyen bir kristal küre mi buldu?

Daha iyi bir gelecek elde edebilmek için, seçkinlerin bastıramayacağı veya manipülasyonlarla yolundan saptıramayacağı, sükûnetle sineye çekemeyeceği ve belki de en önemlisi, bünyesinde kendi amaçlarına ters düşen değerler ve dinamikler barındırdığı için çözülüp gitmeyecek bir aktivizm rotasına ihtiyacımız var.

Fakat, hangi muhalefet yaklaşımı bastırılamaz, manipüle edilerek

yolundan saptırılamaz, kendini yıkıma uğratmaz ya da amaçlarından sapmaz?

Bildiğim tek cevap, muhalif çabalarını farklı alanlara yönelten, sürekli artan bir kararlılık ve militanlığa sahip, hem çabalarını motive etmek hem de sürekli kılmak için yeterince yaygın şekilde paylaşılan ve iyi kavranmış bir gelecek vizyonu etrafında bilgiye dayalı bir bağlılıkla bir araya gelmiş muhaliflerin sayısının hızla artmasıdır.

Başarılı olmak için ihtiyacımız olan sadece muhaliflerin sayısının artması ya da sadece çeşitli odaklanma alanlarının olması değildir; sadece artan bir kararlılık ve militanlık veya sadece yaygın olarak benimsenen, esin verici bir vizyon da değildir; bu değerli niteliklerin hepsine birden, aynı anda ihtiyacımız var. Oysa, hareketlerimiz hiçbir zaman bu özelliklerin hepsini birden eşzamanlı olarak sürdürmedi. O yüzden, bana kalırsa, geçmişteki başarısızlıkların (elbette bu arada pek çok kısmi zafer de yaşandı) açığa çıkardığı tek şey – aktivizmin, ne olduğunu hiçbir zaman bulamayacağımız ve yerine koyamayacağımız bir öğesi olduğu değil – kapsamlı bir çalışmayı titiz ve azimli bir şekilde yürütmemiz gerektiğidir. Toplumsal devrimin çetinliğine verilecek yanıt, gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinden şüphe etmek değil, onu gerçekleştirmek için sebat ve kararlılık göstermektir.

15

MARKSİZM

Bu bölüm, katılımcı ekonomi ile sosyal demokrat, Leninist/Troçkist ve özgürlükçü Marksist çerçevelerin teori ve stratejileri arasındaki ilişkiyi konu alıyor. Bir sonraki bölüm, katılımcı ekonomi ve anarşizmi ele alıyor. On yedinci bölüm ise katılımcı ekonomi ile daha geniş sol perspektiflerin ilişkisine ayrıldı.

Anarşizmi ve özellikle de Marksizmi ele alış biçimim ihtilaflara ve tartışmalara neden olduğu için bu konuyla ilgili geçmiş sunuşlarım gerçek düşüncelerimi iletmeyi genellikle başaramamış görünüyor. Bu yanlış yorumu düzeltmek için burada duruşları çeşitli açılardan ve farklı şekillerde tartışıyorum. Bunun sunuşu uzatıyor olmasını okurların mazur göreceğini umuyorum.

Marksizmin özellikleri

Marksizm, tarihin veçhelerine isimler veren ve bu veçhelerin karşılıklı ilişkileri hakkında iddialarda bulunan kavramlardan oluşan geniş ve derin bir alet kutusudur. Marksizmin kilit öneme sahip fikirleri, üretim ve tüketimin insanın varoluşu açısından merkezi önemde olduğu, ekonomik işlevleri yerine getirmek için kurumlara veya üretim tarzlarına gerek duyulduğu ve üretim tarzlarının da neredeyse bütün neticeleri ve olasılıkları sınırlandıran gereklilikler dayattığıdır.

Engels'in çok iyi özetlediği gibi "Nasıl ki Darwin organik doğanın evrim yasasını keşfettiyse, Marx da insan tarihinin evrim yasasını keşfetti. Marx, daha önce ideolojinin aşırı büyüyerek üzerini örtmüş olduğu basit bir gerçeği keşfetti: İnsanların siyasetle, dinle, bilimle, sanatla vs. uğraşabilmesi için ilk önce karınlarını doyurmaları, barınmaları ve giyinmeleri gerekir. O yüzden, yaşamak için doğrudan ihtiyaç duyulan maddi araçların üretimi ve dolayısıyla belirli bir insan topluluğu tarafından veya belirli bir dönemde ulaşılan ekonomik gelişme derecesi, devlet kurumlarının, hukuk anlayışlarının, sanatın ve hatta ilgili insan topluluğunun dini düşüncelerinin üzerinde geliştiği temeli oluşturur. Ve bunların gelişimi, bu temel esas alınarak açıklanmalıdır. Oysa bugüne kadar hep tam tersi yapılmıştır."[1]

Marksistler ne toplumu etkileyen tek faktörün ekonomi olduğunu düşünür, ne de etkinin tek yönlü olduğunu. Aksine, yine Engels e göre, "Siyaset, hukuk, felsefe, din, edebiyat, sanat vs. alanlarındaki gelişmeler, ekonomik gelişmeye dayanır. Ama bunların hepsi birbiri üzerinde ve de ekonomik temel üzerinde etkili olur. Bu, ekonomik konumun biricik neden ve tek başına etkin olduğu, diğer her şeyin ise edilgen bir etkiye sahip olduğu anlamına gelmez. Bunun yerine, kendini eninde sonunda her zaman ortaya koyan ekonomik zorunluluk temelinde bir etkileşim vardır."

Böylelikle, tarih, büyük ölçüde toplumun teknolojisi ve toplumsal üretim ilişkilerinde meydana gelen baskılara ve çatışmalara göre gelişme gösterir. "Bir toplumdaki maddi üretim güçleri gelişmelerinin belli bir aşamasında, daha önce içinde iş gördükleri mevcut üretim ilişkileriyle ya da aslında aynı şeyin hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkileriyle çatışma içine girer. Bu

1 Frederick Engels in Karl Marx'ın mezarında yaptığı konuşma, Londra, 1883.

ilişkiler, üretim güçlerinin gelişim biçimleri olmaktan çıkar, ayak bağı haline gelir. Sonra bir toplumsal devrim çağı başlar. Ekonomik temelin değişmesiyle, bütün devasa üstyapı da az ya da çok hızlı bir şekilde dönüşüm geçirir."

Ekonominin, ekonomik işlevleri yerine getirirken insanları üretim araçlarıyla farklı mülkiyet ilişkileri içinde olan ve birbiriyle çatışan sınıflara ayırdığı düşüncesi, Marksist çerçevede can alıcı öneme sahiptir. Bazıları üretim araçlarının sahibidir. Bunlar kapitalistlerdir ve gelirlerini kâr olarak elde ederler. Diğerlerinin ise sahip olduğu tek şey çalışma yetenekleridir ve bu yeteneklerini kapitalistlere ücret karşılığında satarlar. Bunlar, ücretli köleler olarak da adlandırılan işçilerdir.

Kapitalizmde mülk sahipleri ile işçiler arasındaki çatışma veya sınıf mücadelesi, siyaset, kültür ve toplumsal cinsiyet ilişkileri dahil olmak üzere toplumun bütün veçhelerini şekillendirir, öyle ki, "şimdiye dek var olmuş olan bütün toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir."

Kapitalizm söz konusu olduğunda, hem doğrudan fayda sağlamak için, hem de konumlarını muhafaza etmeleri pazar payı ve yatırıma ayıracakları gelir için rekabet etmeyi gerektirdiğinden, kapitalistler kârı azami düzeye çıkarmaya bakar. Buna karşın işçiler, hem sefalet yaşamamak hem de olanaklı olduğunda yaşam koşullarını düzeltmek için mümkün olduğu kadar yüksek bir ücret kazanmayı amaçlar. Kapitalist, mümkün olan en fazla emeğin harcanması karşılığında ödeyebileceği en düşük ücreti öder ve mümkün olan en düşük maliyetli çalışma koşullarını sağlar. İşçi ise kazanabileceği en yüksek ücrete karşılık mümkün olduğunca az çalışmak için en iyi çalışma koşullarını elde etmeyi amaçlar.

Ücret oranları, işsizlik düzeyleri, çalışma koşulları ve daha genel kül-

türel ve siyasi politikalar nedeniyle mülk sahipleri ile işçiler arasında ortaya çıkan çatışma, sınıf mücadelesini oluşturur; sınıf mücadelesi de kapitalizmin gelişme mantığının genel hatlarını belirler.

Böylece kapitalizm, daha önceki bütün tarihin sınıf mücadelelerini kendine özgü ve yeni bir tarzda tekrar eder. "Özgür ve köle, patrisyen ve pleb,* lord ve serf, işyeri sahibi usta ve yevmiyeci, sözün kısası, ezen ve ezilen, birbirleriyle sürekli bir karşıtlık içinde olmuş; bazen gizli, bazen açık olarak kesintisiz bir mücadele vermişlerdir. Bu mücadele her seferinde ya bütün toplumun devrimci bir biçimde yeniden yapılanmasıyla ya da çatışan sınıfların toptan yıkımıyla sonuçlanmıştır." Kapitalizmin gelişiyle sınıf mücadelesi, işçiler ve mülk sahipleri arasında bir mücadeleye dönüşmüştür.

Bu merkezi Marksist kavramsal taahhütlerin üzerinde, Marksizm temelli çeşitli stratejileri şekillendiren ilave kavrayışlar ve yorumlar yükselir.

Marksist ekonomizm**

Marksist kavramlar en önemli şeyleri öne çıkartıp daha az önemli olanları dışarıda mı bırakıyor? Baskının kökenlerini gözler önüne seriyor mu? Özgürleştirici ilişkiler tasarlıyor mu? Aktivist müdahaleler için kapsamlı bir bilgilenme sağlıyor mu? Son olarak, katılımcı ekonominin tamamıyla ve sorunsuz bir şekilde Marksist olduğunu söyleyebilir miyiz? Yoksa katılımcı ekonomi Marksizmin başarısızlıklarına bir tepki olarak mı ortaya çıktı?

Marksizmin pek çok meziyeti vardır: Bize ekonominin önemli oldu-

* Eski Roma'da patrisyen egemen sınıfın üyeleri, pleb ise sıradan halktan olanlar için kullanılıyordu. –ç.n.

** Ekonomizm: Tarihin seyrini ve toplumsal gelişmeleri nihai olarak ekonomik sebeplere indirgeyerek açıklayan, diğer toplumsal alanları ise görece önemsizleştiren düşünce akımı –ç.n.

ğunu söyler (ki katılımcı ekonomi de aynı fikirdedir); kapitalist mülkiyet ilişkilerini ve kâr arayışını (katılımcı ekonominin de yaptığı gibi) reddeder; pazarların pek çok korkunç etkisini gözler önüne serer (katılımcı ekonomi bu kavrayışları alıp geliştirilir) ve sınıf dinamiklerinin önemini vurgular (katılımcı ekonomi de aynı şeyi yapar).

Buraya kadar güzel; peki, Marksizmin sorunlu yanları nelerdir?

Birincisi, gerçek hayatta insanlar Marksizmin kavramlarını kullandığında, toplumsal cinsiyet, siyaset, kültür ve ekoloji kökenli toplumsal ilişkilere, sistematik şekilde gerçek değerinin altında bir değer atfedebilmekte ve bu ilişkileri yanlış anlayabilmektedir. Çetin koşullar altında kullanıldığında Marksizm, kullanıcılarının ekonominin merkeziliğini zihinlerinde abartmasına ve toplumsal cinsiyet, ırk, yönetim sistemi ve çevreye yeterli önceliği tanımamasına neden olabilmektedir.

Pek çok Marksist; ırkın, toplumsal cinsiyetin, yönetim sisteminin ve çevrenin kesinlikle önemli olduğunu, hatta çoğu zaman çok önemli olduğunu düşünür. Ama aynı zamanda, ekonomi dışı özelliklerin öneminin büyük ölçüde ekonomiyle ilişkilerinden geldiğini düşünür.

Marksistlerin toplumu anlamak için kullandığı kavramlar sınıf ilişkileriyle sınırlı değildir, ama kökleri kuşkusuz sınıf ilişkilerine verilen önemde yatar. Marksistler, ekonomik ilişkilerin sınıfları, sınıf ilişkilerinin ise değişim potansiyellerini nasıl etkilediğini inceler. Irk, toplumsal cinsiyet, cinsellik, iktidar, ekoloji vs. faktörlerin işçi sınıfının kazanımlar elde etmesinin önünü açmak ya da engellemek suretiyle sınıf mücadelesini nasıl etkilediğini incelerler; işçi sınıfının kazanımlarının ise başka her türden kazanımın yolunu açtığına inanırlar.

Katılımcı ekonomi tarzı bir perspektif, ekonominin toplumun çok

önemli bir veçhesi olduğunu, ekonominin ürettiği sınıf bölünmelerinin ve mücadelelerinin hayat kalitemiz üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olduğunu kabul eder. Ama bir katılımcı ekonomi taraftarı ya da en azından bunu kabul eden bir katılımcı ekonomi taraftarı, aynı şeyin kültürel ilişkiler, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ilişkileri ve siyasi ilişkiler için de iddia edilebileceğini düşünür.

Katılımcı ekonomi tarzı bir perspektif, toplumsal hayatın bu üç alanını ve doğurdukları bölünme ve mücadeleleri, büyük ölçüde ya da hatta esasen sınıftan etkilendikleri biçimiyle değil, ekonomi de dahil her birinin birbirinden etkilendiği biçimiyle anlamamız gerektiğini ileri sürer.

Farklı bir şekilde söyleyecek olursak, Marksizm, bir toplumun üretim tarzının bütün toplumu genellikle çok kuvvetli bir şekilde etkileyen bir güç alanı yaydığını söyler. Ben bu iddiaya tamamen katılıyorum ve aslında tartışılacak bir yanı olmadığını düşünüyorum. Ama, sosyalleşme ve çocuk yetiştirme ilişkilerinin ve örgütlenmesinin bütün toplumu etkileyen bir güç alanı yaydığını söyleyen feministe de katılıyorum. Ve aynı şeyi kültürel ve cemaat ilişkileri için söyleyen çokkültürcüye de, siyasi ilişkiler ve güç ilişkileri için söyleyen anarşiste de katılıyorum.

Bütün bu bakış açıları önemli bir etki kaynağını doğru şekilde teşhis ediyor, ama diğer etki kaynaklarının benzer derecede önemli olduğunu (açıkça ya da hatta sadece örtük olarak) yadsıdıklarında yanlışa düşüyorlar. Dolayısıyla, Marksistlerin genellikle düşündüğü gibi toplumda sadece tek bir etki kaynağı değil, en az dört büyük etki kaynağı olduğu sonucuna varıyoruz.

Buradaki iddia şudur: Irk, toplumsal cinsiyet ve otorite meselelerini – ekolojiyi ve uluslararası ilişkileri saymıyorum bile – öncelikle sınıf mücadelesi üzerindeki etkileri ve sınıf mücadelesi açısından

doğurdukları sonuçları inceleyerek ele almak, çoğu zaman, bu meselelerin kendi başına önemini fark etme gücümüzü zayıflatır; bu meselelerin kendi dinamiklerine ve sadece ekonomiyle değil, birbiriyle karşılıklı bağlantılarına da yeterince dikkat göstermememize yol açar. Bu yaklaşım, ırk, toplumsal cinsiyet ve otorite meselelerinin öneminin altını çizebilir; ama bunu esas olarak, hatta yalnızca, ekonomiye dönük içerimleri açısından yapacaktır.

Bazen "monizm"* olarak adlandırılan yaklaşımın yanlışı – çok esnek ve aydınlanmış bir monizm bile olsa – baskı altında kaldığında, bir alanı hâkim alan konumuna yükseltip diğer alanların önceliğini gözden kaçırabilmesidir. Anlatmak istediğim şey şu: Eğer ekonomiyi ve sınıfı kavramsal dikkatin öncelikli odak noktası haline getirir ve bu kavramları bütün diğerlerinden daha önemli görürsek, hem daha karmaşık bir geçekliği yanlış algılamamız hem de eşit derecede önemli diğer odaklanma alanlarını hatalı bir şekilde ikincil konuma indirgememiz muhtemeldir. Bu söylediklerim elbette toplumsal cinsiyete, ırka veya iktidara, geriye kalan odaklanma alanlarından veya ekonomiden çok daha büyük bir öncelik tanındığında da geçerlidir.

Marksistler için çözüm, ekonomiye daha az ilgi göstermek değil, diğer alanlarla ve karşılıklı tanımlayıcı etkileriyle daha fazla ilgilenmek, bunu yaparken de herhangi birinin öncelikli veya başat olduğunu varsaymamaktır. Dolayısıyla, Marksizmin ekonomiye aşırı bir dikkat göstermesinin ve onu diğer her şeyin üzerinde bir konuma yerleştirmesinin üstesinden gelmek için birçok Marksistin, dünya görüşünü oluşturma ve kullanma biçiminde iki boyutlu bir değişiklik gerekiyor. Marksistlerin şunları kabul etmesi gerekiyor:

* İng. monism. Felsefede, gerçekliğin temeli olarak yalnızca tek bir ilkeyi kabul eden öğretidir. –y.h.n.

1. Marksizmin bütün toplumu ve tarihi değil, esas olarak ekonomiyi kavramlaştırdığını;

2. Feminist, çokkültürcü ve anarşist kavramlaştırmaların da topluma ve tarihe ilişkin eşit derecede önemli kavrayışlar sunduğunu; özellikle, diğer alanlardan kaynaklanan etkilerin de – tıpkı tersinin de olabileceği gibi – ekonomik ilişkileri temel düzeyde şekillendirebileceğini.

Yani, gerçek dünyadaki Marksist pratiğin arzu edilir şekilde çok odaklı olabilmesi için Marksistlerin, toplumsal ve kültürel bir üstyapıyı belirli bir yönde hareket etmeye ve kendini izleyeme zorlayan ekonomik bir temele ilişkin iddialarını terk etmesi gerekir. Ve bunun yerine, nasıl ki ekonomi dinlerde, ırksal cemaatlerde, ailelerde ve hükümetlerde olan biteni ciddi ölçüde etkileyebiliyorsa, toplumsal cinsiyetin, ırkın ve siyasi dinamiklerin de işyerlerinde, tahsisat ve tüketim süreçlerinde olup bitenleri aynı şekilde etkileyebileceğini vurgulaması gerekir.

Marksizmin, sadece ya da hatta öncelikli olarak ekonominin, toplumun geri kalanını etkilediği tek yönlü bir nedensellik ilişkisini öne çıkarmak yerine, her yönde işleyen bir nedensellik ilişkisini kabul etmesi ve kavramlarının pek çoğunu buna uygun olarak geliştirmesi gerekir.

Bu tür eleştiriler geçmişte feministleri (toplumsal cinsiyet merkezli ve sınıf merkezli kavrayışları birleştirmeye çalışmak üzere) sosyalist feminizmi oluşturmaya sevk etti. Aynı şekilde, ekonomiye, yönetim sistemine, kültüre ve akrabalık alanına eşit derecede merkezi önem atfeden çerçeveler geliştiren anarko-Marksizm, Marksist ulusalcılık gibi versiyonların ve başka yaklaşımların oluşmasına yol açtı.

Sonuç olarak, Marksizmin ekonomiyi aşırı ölçüde öne çıkardığı göz-

lemi/eleştirisi önemli olmakla birlikte, ben bunun bütünüyle yıkıcı bir şey olduğunu düşünmüyorum. Pek çok Marksist bu eleştiriyi zaten kabul ediyor ve bütün Marksistler yukarıda tarif edilen daha karmaşık formülasyonu nispeten sorunsuz bir şekilde benimseyebilir. Yani, nasıl ki ekonomiden kaynaklanan etkilerin ırk, toplumsal cinsiyet, cinsellik ve otoriteyi şekillendirebildiğini kabul ediyorlarsa, bunlardan kaynaklanan etkilerin de ekonomiyi şekillendirilebileceğini; tarihsel mücadelelerde ve değişimde, bu temel özelliklerle tanımlanan grupların da sınıflar kadar merkezi aktörler olabileceğini kabul edebilirler. Eğer Marksizmin tek sorunu toplumsal hayatın diğer alanlarını başlı başına birer alan olarak vurgulamakta ve anlamakta yetersiz kalmasıysa, bu benim Marksizmi reddetmem için yeterli bir sebep değildir. Bu durumda, geçmişte yapmaya çalıştığım ve başkalarının da yapmaya çalıştığı gibi, Marksizmin bünyesine yeni kavrayışlar dahil etmeye çalışırım.

Marksizm ve sınıf

Ama bu bölümde ele almak istediğim sorun Marksizmin ekonomiyi fazla vurgulaması değil. Çünkü hem sorunun çözümü nispeten açık ve çok sayıda Marksist bunun için çok çaba gösterdi, hem de ekonomi üzerindeki aşırı vurgu, katılımcı ekonominin kaygılarıyla şimdi üzerinde duracağım meseleler kadar doğrudan bağlantılı değil.

Varsayalım ki bütün Marksistler kısa sürede kavramlarını zenginleştirip çeşitlendirdi ve ırka, toplumsal cinsiyete, iktidara ve ekolojik etkilere bünyesinde öncelikli bir yer verdi. Bu durumda, kendisini bu şekilde şekilde yenilemiş bir Marksizmden hoşnut kalıp katılımcı ekonominin Marksist bir vizyon olduğunu ileri sürer miydim?

Evet, kuşkusuz bu değişiklikten memnun kalırdım, ama yine de Marksizmi onurlandırmazdım; çünkü katılımcı ekonominin perspektifi, Marksizmin ekonomiye aşırı öncelik vermesinden çok daha fe-

ci ve fark edilmesi güç bir sorunu olduğunu gösteriyor: İroniktir ki, Marksizm ekonomiye aşırı ölçüde öncelik tanımakla kalmıyor, bunun üstüne bir de ekonomiyi yanlış anlıyor.

İlk olarak, ekonomik girdi ve çıktıların nasıl mübadele edildiğini açıklayan ortodoks Marksist kavramlar, kapitalist ekonomilerde ücretlerin, fiyatların ve kârların nasıl belirlendiğini yanlış tahlil eder. Marksizmin göreli değerler ve ücretler hakkındaki kavramlaştırmaları, aktivistlerin dikkatlerini çalışma saatlerine ve insanın hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan gelir düzeyine – sanki bunlar nesnel ve sayısal faktörlermiş gibi – çekerek, ücretlerin büyük ölçüde pazarlık gücüne ve denetime bağlı olarak değiştiğini görmelerini zaman zaman engelleyebilmektedir. Çünkü çalışma saatleri ve insanın hayatını sürdürebilmesini için gerekli olan gelir düzeyi kategorilerini ön plana çıkaran Marksist emek değer teorisi, pazarlık gücü ve denetim kategorilerini büyük oranda görmezden gelmektedir.

Ortodoks Marksist kriz teorisi ise sistemin – böyle bir ihtimal olmamasına karşın – içten çökmesini teorileştirerek ve aktivistlerin dikkatini kendi örgütlenmelerinin değişim açısından taşıdığı önemden uzaklaştırıp kapitalizmin içinde ortaya çıkmasını kaçınılmaz varsaydığı tarihsel çelişkilere yönlendirerek kapitalist ekonomilerin ve geleceğe dönük anti-kapitalist olasılıkların anlaşılmasını çoğu zaman güçleştirir.

Marksistlerin az önce bahsettiğimiz monizm sorunu gibi bu ortodoks sorunları da aşacağını düşünebiliriz; nitekim pek çoğu zaten aşmıştır. Öyleyse, ekonomiye yapılan aşırı vurgunun ortadan kalkacağını varsaydığımız gibi, ekonomiyle ilgili bu iki sorunun da ortadan kalkacağını varsayalım.

Marksizmle ilgili olarak geriye şu sorun kalıyor: Marksizmin ne kadar esnek ve zenginleşmiş olursa olsun neredeyse bütün varyantlarında,

Marksist sınıf teorisi benim koordinatör (veya profesyonel-yönetici ya da teknokrat) sınıf dediğim sınıfın varlığını yadsır. Bu sınıfın hem işçi sınıfıyla, hem de kapitalistlerle arasındaki karşıtlığı pek az vurgular, hatta çoğu zaman kelimenin gerçek anlamıyla görmezden gelir. Bu başarısızlık, eski Sovyetler'in ve Doğu Avrupa'nın ekonomileri ile Üçüncü Dünya'daki kapitalist olmayan ekonomilerin yanı sıra, bizzat kapitalizmin sınıf analizini de engeller. Daha da kötüsü, zahmete değer amaçları gerçekleştirme çabasına zarar verir.

Marksizm mülkiyetin sınıf farklarını doğurabileceğini gözler önüne serer, ki bu doğrudur. Üretim araçlarının sahibi kapitalistlerdir. İşçilerin sahip olduğu tek şeyse, bir ücret karşılığında sattıkları emek güçleridir. Kapitalistler en düşük düzeyde harcama yapıp işçilerin mümkün olduğunca çok çalışmasını sağlamaya çalışarak kâr elde etmeyi amaçlarlar. İşçiler ise süre ve yoğunluk olarak mümkün olduğunca az çalışmak, ücretleri artırmak, koşulları iyileştirmek ister. Bu sınıf mücadelesidir. Peki o zaman sorun ne?

Sorun şu ki, Marksizmin çizdiği bu tablo aslında doğru gibi görünse de, mülkiyet ilişkilerini sınıf farklılığının tek nedeni olarak görmemiz gerektiğini öne sürer; ama bu görüşü hiçbir zaman gerçek anlamda kanıtlamaz, hatta tartışmaz bile.

Başka bir deyişle Marksizm, çalışmayla ve ekonomik hayatla ilgili başka ilişkilerin insanları farklı koşullara, saiklere ve araçlara sahip son derece önemli karşıt gruplara bölmesi ihtimalini asla araştırmaz. Bu bakımdan Marksizmin ölümcül zaafı, mülkiyet dışındaki diğer faktörlerin de sınıfların oluşmasına yol açabileceği olasılığını göz ardı etmesidir. Başka olasılıkları dikkate almaması, Marksist çerçevenin pek çok temel kavrayışını kuşkulu hale getirir.

Örneğin, kapitalizmde, bazı çalışanlar güçlendirici koşulları ve görevleri tekeline alır ve bunun sonucunda kendi işleri ve altlarında

çalışan diğer işçilerin işleri üzerinde kayda değer bir söz hakkına sahip olur. Daha az güçlü olan diğer işçiler ise kendi enerjileri dışında neredeyse hiçbir üretken varlık üzerinde denetime sahip olmakları için güçsüzleştirici koşullara katlanırlar ve ne kendi koşulları ne de başkalarının koşulları üzerinde neredeyse hiçbir söz hakkına sahip değildirler. Daha güçlü konumlardaki çalışanlar, hiyerarşide kendilerinden aşağıda yer alan çalışanlar üzerindeki hâkimiyetlerini sürdürebilmek için, güçlendirici koşullar ve yüksek ücretler üzerindeki tekellerini muhafaza etmeye çalışırlar.

Dolayısıyla kapitalizmde sadece kapitalistler ve işçiler yoktur; bu iki sınıfın arasında, kendilerinden aşağı konumda olan işçiler karşısında sahip oldukları avantajları korumaya çalışan ve kendilerinden yukarı konumda olan kapitalistlere karşı pazarlık güçlerini artırmak için mücadele eden güçlenmiş bireylerden oluşan bir grup vardır. Ben bu grubu koordinatör sınıf olarak adlandırıyorum.

Bir Marksist bu iddiaya bakıp niçin bu ara grubu üçüncü bir sınıf olarak adlandırmamız gerektiğini sorabilir. Niçin bu grubun, sadece iki sınıftan birine ait bir tabaka olduğunu söylemiyoruz?

Ben bu soruya şöyle cevap veriyorum: Bu grubu yeni bir sınıf olarak adlandırmamız gerekir; çünkü güçlendirici işleri kendi tekeline alan bu kesimin pozisyonu hiç de ayırt edilemez veya çelişkili değildir. Koordinatörler, diğer işçilerin çoğuyla arasında küçük farklar bulunan işçiler değildir. Diğer kapitalistlerin çoğuyla arasında küçük farklar bulunan kapitalistler de değildir. İşçilerin ve kapitalistlerin bir tür karışımı ya da işçilerin en üst tabakasıyla kaynaşmış en alt tabaka kapitalistler değildirler; bu nedenle, bazılarının söylediği gibi çelişkili bir konum işgal etmezler. Bu grubun kendine özgü iyi tanımlanmış bir konumu, kendi açık tanımı ve sonuç olarak, kendine ait görüşleri ve çıkarları vardır.

Bu sınıfı bazı Marksistlerin yaptığı gibi küçük burjuvazi olarak tanımlamak, mülkiyet üzerinde yoğunlaşan eski bakış açısına uygun olarak düşüncemizi daraltmaya devam eder. Böyle bir tanımlama, bu kesimin konumuna ilişkin yanlış bir özelliğe – bazen çok büyük bir sermayeye değil de, küçük bir sermayeye sahip olmalarına – dikkat eder. Böylece, bu grubun sınıf çıkarlarının kaynağında mülkiyet dışında başka bir şeyin yattığı gerçeğini gözden kaçırır.

Katılımcı ekonomi görüşü, Marksizmin aksine, emek ve sermaye arasında yer alan koordinatör sınıfı, güçlendirici işler üzerinde göreli bir tekel kurmasıyla tanımlar. Koordinatör sınıf kendi durumunun kontrolünü büyük ölçüde elinde tutar. Kendi altında çalışan işçilerin durumunu da büyük ölçüde kontrol eder veya tanımlar. Sahip olduğu konforu ve gücü artırmaya ve hem yukarıdaki sermayeye hem de aşağıdaki işçilere karşı savunmaya çalışır. Tabii bir yandan da zaman zaman yukarıdakilerin emirlerini yerine getirir.

Bu sınıf, zengin ve güçlü doktorlar, avukatlar, mühendisler, yöneticiler ve çeşitli mesleklerden profesyonellerden meydana gelir. Kapitalistleri bencilce bir yaklaşımla değerlendirir ve genelde, kişisel dehalarını tam olarak geliştirmelerinin önündeki can sıkıcı bir engel olarak görürler. İşçileri de yine bencilce bir yaklaşımla değerlendirir ve genelde, göz kulak olunması ve tabii ki aşağı bir konumda tutulması gereken budalalar olarak görürler.

Bu noktada bir Marksist şunu sorabilir: "Üretim sürecini denetleyen bir üst düzey amir, aynı şirketin finans müdürü, bu şirketin işlerini yapan reklam ajansındaki bir kreatif direktör, işyerindeki aletlerin tasarımını yapan bir mühendis, şirketin hukuk firmasının yasal ortağı ve hepsini ameliyat eden bir cerrah bir araya gelme ihtiyacı duysalar bile, oluşturdukları siyasi ve toplumsal birliğin temeli ne olabilir?"

Cevabım, koordinatörlerin statülerini, güçlerini, gelirlerini ve kimliklerini, güçlendirici bilgi ve becerileri kendi tekellerine alarak ve ekonomik denetim ve etkiyle ilgili gündelik güç kardıraçlarından faydalanma imkânına erişerek edindikleridir.

Genellikle hepsinin kendisine şunu söylemesi ortak noktalarını oluşturur: Kayda değer toplumsal ve maddi avantajlara sahip olmalarının nedeni, hükmedici koşulları tekellerine alarak başkalarının sırtından büyük servet ve statü elde etmeleri değil, başkalarından daha akıllı olmalarıdır. Kapitalistleri, kapasitelerini tam olarak sergilemelerinin önündeki tatsız engeller olarak görürler, ama tabii ki (tıpkı işçilerin çoğu zaman yaptığı gibi) sermayeye sık sık hizmet etmeleri gerekir. İşçileri ise korunmaya ve hatta mahrumiyetten kurtarılmaya değebilecek, ama ekonomik hayat üzerinde ciddi bir etkiye sahip olmaya layık olmayan, aşağı ve tabi konumda insanlar olarak görürler. Ve belirli tarihsel koşullar altında, özel mülkiyeti bir şekilde ortadan kaldırmayı becerirlerse, üstlerinde kapitalistler olmaksızın ve işçileri altlarında çalıştırmaya devam ederek ekonomiyi yönetebilirler.

Hâlâ şüpheleri olan Marksist o zaman şunu sorabilir: "Hem altlarındaki işçilere hem de üstlerindeki kapitalistlere karşı hangi koşullar altında birleşecekler ki? Herhalde böyle bir şey yapacaklarını söylemek istemiyorsunuz."

Buna yanıt olarak, evet, böyle bir duruşu alenen benimsemek elbette intihardan farksız olur derim. Eğer kendi çıkarlarına olacak yeni bir ekonomi kurmak istiyorlarsa, bu sınıfın öncü unsurlarının yapacağı şey, kapitalizmin dayattığı haysiyetsizliğe ve yoksulluğa katlanan herkese seslenebilmek için onun korkunç özelliklerini teşhis ederek sermayeye karşı bir sınıf savaşı vermek olacaktır. Ancak, sadece sermayenin yönetimine son vermeyi değil, kendi hâ-

kimiyetini de kurmayı hedefleyen koordinatör sınıf, anti-kapitalist mücadelelerin seyri içinde kurumların denetimini kendi elinde toplar; kendi kültürünü ve değerlerini yüceltir ve taban hareketlerine ve yeni kurumlara kendi yönetimini dayatır. Bütün bunlar, koordinatör sınıfın özimgesinin ve başkaları hakkındaki kanaatinin bir tür yansımasıdır. Bu sürecin sonunda koordinatör sınıf yeni toplumu hâkimiyeti altına alır. Az önce tarif ettiğim gibi sadece teorik nitelikte bir şey değildir bu; tarihsel pratikte, Leninistlerin iktidarı ele geçirdiği bütün ülkelerde fiilen yaşanmıştır.

Marksist o zaman şöyle cevap verebilir: "Yani, gerçek dünyada, sermayeyi iktidarından etmek ve kendi bağımsız üretim tarzını tesis etmek için koordinatörlerin birleştiğini gerçekten düşünebildiğinizi mi söylemek istiyorsunuz?"

Evet, tam olarak bunu kastediyorum. Bazılarının düşünebileceği gibi, güzel giysilerini giymiş koordinatörler pankartların gerisinde durup diplomalarını havada sallayarak "Kapitalistler kahrolsun, işçiler de kahrolsun!" diye bağırmayacak. Kapitalizmin bütün yurttaşları, özellikle işçileri ahlaksızca sömürmesi nedeniyle kapitalistlerin düşman görülüp iktidardan düşürüldüğü toplumsal bir süreçte, koordinatörler işçileri müttefikleri olarak – gerçekten askeri birlikler gibi – kullanacak. Bir kez sermayeye karşı zafer kazanıldı mı da işçi sınıfını satacaklar. Bana kalırsa Bolşevizmin yaptığı da zaten buydu.

Katılımcı ekonominin Marksist perspektiflerle ilişkisi bakımından bütün bu analizlerin kilit noktası, koordinatör sınıfın kapitalistlerin ortadan kaldırıldığı, ama işçilerin hâlâ tabi konumda olmayı sürdürdüğü yeni bir ekonominin egemen sınıfı haline gerçekten gelebileceğidir. O halde bu analizin Marksizmle ilgili olarak gündeme getirdiği en önemli sorun, Marksist kavramların, kapitalist sistem-

de kapitalistlerle ve işçilerle çatışmakla kalmayıp kapitalist olmayan yeni bir ekonominin yönetenlerine de dönüşebilecek bir sınıfın varlığını gizlemesidir; ki ben bu yeni ekonomiye koordinatörizm demenin çok daha kullanışlı olduğunu düşünüyorum.

Son olarak, Marksizmi başarısızlığa mahkûm eden en büyük sorun, koordinatör sınıf tarafından yönetilen ekonominin aslında tarihsel olarak tanıdık olmasıdır. Bu ekonomide üretken varlıkların mülkiyeti kamuya veya devlete aittir ve şirket tarzı işbölümleri vardır. Gücü ve/veya çıktıyı ödüllendirir. Tahsisat için merkezi planlamayı ve/veya pazarları kullanır. Taraftarları bu ekonomiyi genellikle "pazar sosyalizmi" veya "merkezi planlamaya dayalı sosyalizm" olarak adlandırır. Zaferlerden bahseden ekonomik retoriğin ötesine geçip ekonomik hayat için gerekli kurumlarla ilgili gerçek önerilerde bulunan her ciddi Marksist ekonomi metninde, mücadelenin hedefi olarak görülür ve övülür. Bir toplumun ekonomik ilişkilerini dönüştürebilmiş olan bütün Marksist partiler bu ekonomi türünü dayatmıştır. Ama tarihte bolca karşımıza çıkmasına rağmen koordinatörzm, Marksist teorik literatürde, ilk metinlerden günümüze kadar neredeyse hiç kavramlaştırılmamıştır. Koordinatörizm olarak adlandırdığımız ve gerçekte var olan bu sistem Marksistler tarafından tartışıldığında ise sınıfsal özellikleri karanlıkta bırakılmıştır.

Marksizm, vizyon ve strateji

Birkaç nedenden ötürü Marksizm arzu edilir bir topluma erişmek konusunda niyet edilenin tam tersi sonuçlar doğurmaktadır.

Birincisi ve üstesinden gelmesi daha kolay olanı, Marksizmin "ütopik" spekülasyonu tabu ilan etmesidir. İlginçtir, bu tabu pratikte, otoritecilikten endişe eden ve erişilmesi olanaksız ayrıntılara erişmekle ilgilenenlerin vizyon hakkında düşünmeye tövbe etmesine;

dolayısıyla izlenecek yolu belirleme görevini sadece koordinatör eğilimli kişilerin üstlenmesine yol açabilmektedir (anarşizmde de ironik bir şekilde buna benzeyen, aynı türden bir tabu vardır).

İkinci ve üstesinden gelmesi yine çok zor olmayan bir başka husus, Marksizmin, ekonomik ilişkiler arzu edilir hale getirildiğinde diğer toplumsal ilişkilerin de yerli yerine oturacağını varsayma eğilimidir. Bu varsayım, aktivistlerin toplumsal hayatın diğer alanlarına dönük vizyon geliştirmeye çalışmasını anlamsız kılmaktadır.

Üçüncü ve biraz daha rahatsız edici olan husus, Marksizmin gelirin hakkaniyetli dağılımının nasıl olacağını anlamayı güçleştirmesidir. "Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar" düsturu için çaba göstermemiz gerektiği talimatı, ulaşılamaz olması itibariyle sadece "ütopik" olmakla kalmaz; ulaşılabilir olduğunu varsaysak bile, gerekli bilgi aktarımını kısıtlayacak, böylece insanların farklı ekonomik seçimlerle ilgili göreli tercihlerini açığa çıkarmak yerine gözlerden saklayacaktır. Üstelik bu düstur, eylemsel önceliğimizin "herkesten yeteneğine göre" almak ve "herkesi (gücüne göre değilse de) katkısına göre" ödüllendirmek olması gerektiğini düşünen güçlenmiş Marksistler için hiçbir zaman retorikten öteye geçmemiştir. Bu ahlaki açıdan değerli bir düstur değildir; çünkü sadece gayreti değil, genetik özellikleri ve aletler, koşullar, hatta şans sayesinde oluşan avantajları da ödüllendirir.

Dördüncü ve çözülmesi en zor olanı, nasıl bir modelin izlenmesi gerektiği konusundaki temel önermeler ve uygulama söz konusu olduğunda Marksizmin üretimde şirket tarzı hiyerarşik işbölümlerini, tahsisatta da komuta dayalı planlamayı veya pazarlar vasıtasıyla tahsisatı benimseyerek koordinatör sınıf yönetimini dayatmasıdır.

Başka bir deyişle, katılımcı ekonomi yandaşlarının Marksizmi reddetmesini gerektiren sorunun esasını şöyle ifade edebiliriz: Mark-

sizmin temelini oluşturan kavramlar ve Marksizmin ekonomik hedefleri yöneticileri, entelektüel işçileri ve planlamacıları yönetici statüsüne yükselten koordinatör tarzı bir ekonomik örgütlenmenin savunulması sonucuna yol açar.

Marksizm bu hedef için "sosyalizm" etiketini kullanır, ama bunu işçilerin ve iyi niyetli insanların desteğini kazanmak için yapar. Marksistler toplumsal neticeleri etkileyebilecek konuma geldiğinde, aslında Marksizm ne "sosyalist idealleri" yapısal olarak uygular, ne de teoride bile olsa bunu yapmaya imkân tanıyan bir vizyon sunar.

Hayatta olsaydı bizzat Marx'ın da hiç kuşkusuz işaret edeceği gibi bu durum, burjuva hareketlerinin tutumuyla benzerlik taşır. Burjuva hareketleri de kapitalist gündemlerine çeşitli kesimlerin destek vermesini sağlamak için "demokratik", "özgür" ve "hakkaniyetli" etiketlerini kullanmış, ama yürürlüğe koyulduğunda gündemleri yapısal olarak demokratik, özgür ve hakkaniyetli neticeler doğurmamıştır.

Son olarak, değişimi gerçekleştirmek için stratejik bir yönelim olan Leninizm, Marksizmin kapitalist toplumlarda en sık karşılaşılan ve aktivizmle ilgili doğal bir sonucudur. Bununla birlikte, Marksizm Leninizm, "işçi sınıfı için bir teori ve strateji" olmaktan çok uzaktır; odaklanma alanı, kavramları, değerleri, hedefleri ve örgütsel ve taktik taahhütleri nedeniyle aslında koordinatör sınıf için bir teori ve stratejidir.

Marksizm Leninizm, koordinatör sınıfın örgütlenme ve karar alma mantığını ve yapısını kullanır. Yandaşlarının niyetlerinin aksine, koordinatör sınıf yönetimini dayatır.

Leninist Bolşeviklerin Sovyetler Birliği'nde ortadan kaldırdığı şey, öz-yönetim konseyleriydi. Böylelikle, koordinatörist modellere öz-

gü bir yaklaşımla, gayret ve fedakârlığın ödüllendirilmesi reddedildi, güç veya çıktı ödüllendirildi. Bütün gerçek Marksist ekonomilerde ve Marksist ekonomik hedeflerle ilgili ciddi değerlendirmelerde mevcut olan koordinatör yönetimini dayatan şirket tarzı işyeri örgütlenmesi, dengeli iş bileşenlerini bütün izleriyle birlikte ortadan kaldırdı. Yine hemen bütün Marksist programlarda ve pratiklerde mevcut olan pazarlar ve/veya merkezi planlama, katılımcı planlamayı yerle bir etti ve koordinatör yönetiminin, üzerinde yükseldiği tahsisat mekanizmalarını dayattı.

Marksist Leninist hareketlerin üyelerinin çoğunun genel emellerine bile aykırı olan koordinatörizmin kökleri, Marksizmin ve Leninizmin çeşitli teorik kavramlarına ve stratejik taahhütlerine kadar uzanır. İşte bu yüzden bu hareketlerin aşılması gerekir.

Peki bir Marksist veya Marksist Leninist ekonomizmi reddeder, çerçevesini hayatın diğer alanlarına odaklanan kavramlarla zenginleştirir, çerçevenin başarısız olmuş ekonomik veçhelerini, özellikle de iki-sınıflı kavramlaştırmasını atıp, üç-sınıf görüşünü ve vizyon olarak da katılımcı ekonomiyi benimserse, "Tamam, sizin Marksizm versiyonunuzu benimsiyorum" der miydim?

Evet, aslında bunu memnuniyetle yapardım; ama hâlâ bir sorun var. Bu noktada, yenilenmiş çerçeveyi Marksizm ya da Marksizm Leninizm olarak adlandırmaya devam ederek ne kazanacağımızı merak ederdim. Bu isimler, neredeyse duyan herkese bu farazi kişininkilerden çok farklı görüşler ifade ediyor. Yeni geliştirdiğimiz bağlılıkları eski isimlerin insanların zihninde uyandırdığı çağrışımlarla lekelemektense, niçin onları iletebilecek yeni bir isim bulmuyoruz?

Sanıyorum bu sorunun yanıtı şurada yatıyor: Kendilerini Marksist ve Marksist Leninist olarak tanımlayanlar, büyük çoğunlukla kendisini bir mirasın parçası olarak görmek istediği için bu isimleri seçiyor. Ama

parçası olmak istedikleri miras, seçenekleri insafsızca kısıtlayan, hatta insanların hayatlarını ve özlemlerini söndüren, uygulamaya geçirilmiş fiili sistemler değil. Güçten yoksun muhalif Marksist Leninist örgütlenmelerde genellikle gördüğümüz o yukarıdan aşağıya işleyen otorite ve karşılıklı olarak yıkıcı sonuçlar doğuran sekterlik de değil. Bu kişiler, aşağıdan, toplum tabanının gerçekleştirdiği cesur direnişin, mücadelenin ve özlemlerin ve değişimi hedeflemiş olan geniş halk kitleleri arasında bir zamanlar mevcut olan dayanışma ve karşılıklı desteğin mirasının taşıyıcısı olmak istiyor.

Evet, ben de kendimi halk tabanındaki bu mirasın bir parçası olarak görmek ve devam etmesine katkıda bulunmaya layık olmak istiyorum; ama kullandığım kelimelerin anlamıyla da ilgileniyorum. Buradaki mesele kullandığım kelimelerin bana ve benimle ayrı fikirde olanlara ne ifade ettiği değil, haklı olarak benden farklı anlayabilecek büyük insan kitlelerine ne ifade ettiği. Dolayısıyla, bir Marksist veya Marksist Leninist parti yukarıda belirtilen bütün değişimleri gerçekleştirse dahi (ki bu pekâlâ olabilecek bir şeydir), tercihleri için onlara ne kadar büyük bir yakınlık ve saygı duysam ve çoğunlukla seve seve onlarla ittifak kursam da, bu ismi kullandıkları için onlara katılmazdım.

Marksizm Marksizmi suçluyor

Marx gayet parlak bir kavrayışla bize ideolojilere ya da kavramsal çerçevelere bakıp kime hizmet ettiklerini sormamız gerektiğini öğretti. Hangi amaçlara uygun düşüyorlar? Neyi kapsayıp neyi dışarıda bırakıyorlar ve kapsadıkları ve dışladıkları şeyler bizim amaçlarımız açısından bu ideolojileri uygun hale mi getiriyor, uygunsuz hale mi getiriyor?

Marx safdil birisi değildi ve bunlar çok aydınlatıcı öğütler. Ancak bu öğütler Marksizme uygulandığında, Marksist çerçevenin işbölü-

müyle ve tahsisat ilişkileriyle ilgili önemli ekonomik ilişkileri dışarıda bıraktığını açığa çıkartır; bu eksikler, koordinatör sınıfın kapitalizmi ortadan kaldırma ve yöneten statüsünü kendine ayırma gündemine hizmet eder.

Bu nedenle, burjuva iktisadını küçük değişikliklerde düzeltmeye çalışmak ya da asgari ölçüde reforme etmek ne kadar yanlışsa, Marksizmi küçük değişikliklerde düzeltmeye ve asgari ölçüde reforme etmeye çalışmamız da o kadar yanlış olur. Her iki çerçeve de karşı çıktığımız çıkarlara hizmet etme eğilimindedir. Her ikisi de ödünç alabileceğimiz kavrayışlara sahiptir, özellikle de anti-kapitalist olduğu için Marksizm. Ama Marx'ın tavsiyesine uymamız ve Marksizmin kavramsal paketinin bütününü aşmamız gerekiyor.

Buna karşın, çağdaş bir Marksist "Durun bir dakika, Marksist ve Leninist hareketler katılımcı ekonominin önem verdiği değerlere çok benzer değerleri benimsiyor. Sınıfsızlığın, hakkaniyetin, dayanışmanın vs. ne kadar gerekli olduğunu vurguluyor" diyebilir.

Evet, bu çoğu zaman doğrudur. Burjuva unsurlar da kraliyete sövüp sayarken bunu gelecekteki büyük servetleri ve güçleri adına değil, özgürlük ve herkes için adalet adına yapmıştı. Düşmana karşı çıkarken ideolojileri gayet keskindi, ama "askeri birlikleri" ile aralarındaki farklılıklara gelince pek muğlaktı. Seçkin bir grup iktidara oynadığında hep böyle olur.

Aslında burjuva ideolojisinin pek çok yandaşının kendi retoriğine inandığından hiç şüphem yok ve bence bu fenomeni kavramış olmak – ki retorik ne kadar içten olursa olsun, gerçekliği yeniden tanımlamadığını görmek de buna dahildir – Marksizmin bugün de geçerliliğini koruyan başarılarından biridir. Şirket seçkinlerinin sınıfsal konumu, hayatlarının tanımlayıcı ilişkileri ve toplumsal konumlarından kaynaklanan tutumları, değerleri ve iş görme biçimleri, re-

toriklerine rağmen, bir azınlığı zengin edecek programlar uygulamalarına yol açar. Bu, kapitalistler için de, koordinatörler için de (farklı biçimlerde) geçerlidir.

Hatta koordinatör sınıf yönelimli bir harekette liderlik konumunda olanların gerçekten samimi ve değerli emelleri de olabilir. Ortadan kaldırmayı hedefledikleri kapitalist seçkinlerin neden olduğu haksızlıklara karşı çıkarak, pozitif emelleri konusunda tamamen samimi olan aşağı konumdaki işçileri harekete geçirirler. Böyle zamanlarda lider konumdaki koordinatör unsurlar, başkalarının yaşadığı büyük güçlükler karşısında kuşkusuz gerçek bir acı duyar ve onlarla birlikte mücadele ederken gerçek bir dayanışma hisseder. "Kitleler" ise tabii ki haysiyet ve adalet ister ve beklerler. Ama bütün bu güzel arzulara ve ilişkilere rağmen Leninist süreç, iyi insanların eski egemen sınıfın yerini alarak işçiler üzerinde otorite kuran yeni bir sınıfa dönüşmesine yol açmaktan başka bir işe yaramaz; çünkü bu, ideolojinin ve onun kurumsal taahhütlerinin yapısında vardır.

Bu sefer Marksist, "Bu tür hareketler yeni baskıcı ilişkiler üretir hale geldiğinde, gerçek gündemlerini hayata geçirememiş, aksine onun temel anlayışlarını çiğnemiş olurlar" diyebilir. Benim buna yanıtım şudur: Kendisini Marksist olarak niteleyen ve Marksizmin bütün kavramlarını ve teorilerini ezbere anlatabilen, onları uyguladığını söyleyen, yaptıklarıyla da bunu kesinlikle gösteren ve muhalefetteyken takdir edilip davaya örnek olduğu için övgüyle karşılanan insanlarla dolu bir partinin elde ettiği zaferlerin, fark edilebilir bir reddetme ya da kavramsal bir dönüş söz konusu olmamasına rağmen, bir süre sonra Marksist olmadığını söylemek, olsa olsa savunmacı bir tavırdır.

Bu durumda Marksist, sözde "sosyalist" toplumların en çok göze çar-

pan özelliğinin kapitalizm ile aralarındaki benzerlik olduğunu söyleyip, niçin bu toplumları sadece kapitalist veya belki devlet kapitalisti olarak adlandırmadığımızı sorabilir ve bu yeni koordinatörizm teriminin karışıklık yaratmaktan başka bir şeye yaramadığını öne sürebilir.

Buna cevap olarak, bu yaklaşım, emek ve sermaye arasında yer alan insanları kendi başına bir sınıf değil, kısmen işçi, kısmen mülk sahibi olarak görmeye benziyor, derim. Marksistler eski Sovyet ekonomisinin ya kapitalist ya da sosyalist olabileceğini söylerler. Var olan seçenekler bunlardır, öyleyse sosyalizm olmadığına göre kapitalizm olması gerekir. Ama burada yetersiz bir kavram kümesiyle iş görülüyor. Kavramlar düşüncelerimizi düzenler ve bize kullandığımız kategorileri sağlar. Bazen faydalıdırlar; bizi sıradan bilgilerin ötesine geçmeye iter ve aksi takdirde gözden kaçıracağımız önemli kavrayışlara ulaşmamıza yardımcı olurlar. Bazen de, Marksizmin koordinatörizmi anlamayı imkânsızlaştırmasında olduğu gibi, algımızı yanlış formülasyonlarla karmakarışık hale getirerek bariz şeyleri görmemize engel olurlar.

Einstein bu genel kavrayışı şöyle dile getiriyor: "Şeylerin düzenlenmesinde faydası kanıtlanan kavramlar kolaylıkla üzerimizde öyle bir hâkimiyet elde eder ki, dünyevi kökenlerini unutup onları değiştirilemez gerçekler olarak kabul ederiz. Sonra da bunlar, 'kavramsal zorunluluklar' vs. şeklinde adlandırılır. Bilimsel ilerlemenin yolu bu tür hatalarla sık sık, uzun süre tıkanmıştır. Bu yüzden, kavramları analiz etme yeteneğimizi kullanmak ve bu kavramların faydasının hangi koşullara bağlı olduğunu göstermek boş bir oyundan ibaret değildir."

Üretim araçlarının özel mülkiyeti söz konusu olmadığı halde eski Sovyet ekonomisinin kapitalist olduğunu söylemek, bana göre hiç

de faydalı bir bakış değil. Eğer kapitalizm değilse, ama işçilerin özyönetim organlarına sahip olduğu bir ekonomi de değilse, o zaman bu ekonomiyi farklı tanımlayıcı özelliklerini vurgulayan başka bir isimle adlandırmamız gerektiğini kavramak çok daha yararlıdır.

Bu ekonomileri farklı kılan, mülk sahiplerinin olmaması, merkezi planlamacıların, yerel yöneticilerin ve güçlendirilmiş diğer işçilerin yönetici sınıf statüsüne yükseltilmesidir.

Pek çok Marksistin ısrar ettiği gibi Sovyetler Birliği'ne kapitalist demenin sonuçlarından birisi şudur: O zaman, bazılarının diğerleri üzerinde hâkimiyet kurduğu bir işbölümünü muhafaza etmenin, işçilerin çıkarına aykırı yeni bir ekonomi kurmanın temel bir unsuru olacağı gerçeğinden kaygılanmamıza gerek olmaz. Eğer işçilerin çıkarına olmayan tek ekonomi kapitalizmse ve biz de şüphesiz anti-kapitalist isek, o zaman doğru yolda ilerliyoruz demektir. Oysaki bütün mesele, gerçekte, işçileri değil koordinatörleri yönetici konuma getirerek de anti-kapitalist olunabileceğidir. Katılımcı ekonominin büyük bir gayretle kaçınmaya çalıştığı işte budur.

Ciddi bir ekonomik vizyon sunan bütün Marksist metinlerde koordinatörizmin mücadelenin amacı olarak gösterilip övüldüğünü ileri sürdüğümde pek çok Marksist büyük olasılıkla şöyle cevap verir: "Bu tamamen yanlış. Marx'a ve onun izinden gitmiş bütün gerçek Marksistlere göre, bu sorunu ele alan bütün metinlerde 'mücadelenin amacı' işçi sınıfının kitlesel katılımı, demokrasi ve özgürlükle tanımlanan bir topluma ulaşmaktır."

Ben, Marksist retorik söz konusu olduğunda bu Marksistin söylediğinin, ama Marksist gerçeklik söz konusu olduğunda da benim iddiamın doğru olduğunu düşünüyorum.

Başka bir deyişle, ben Marksistlerin sözlü olarak asla işçi sınıfının

katılımını ve denetimini savunmadığını ileri sürmüyorum. Hatta bireysel olarak bunu hiçbir zaman ciddi şekilde arzu etmediklerini de söylemiyorum. Ben, bu sonuca yol açacak bir vizyon sunmadıklarını söylüyorum. Eşlik eden arzular ve kullanılan retorik ne olursa olsun, ekonomik amaçlarla ilgili hemen her ciddi Marksist formülasyonun – Marksistlerin pratikte yaptıkları da tabii ki buna dahildir – özünde koordinatörist olduğunu söylüyorum.

Evet, bazı Marksistler, özellikle de Anton Pannekoek ve başkaları gibi "konsey komünistleri", gerçekten – olumlu anlamda – sosyalist bir vizyon tarif etmeye çalıştılar. Ne var ki, bence, niyetleri ve kavrayışlarının çoğu son derece hayranlık uyandırıcı olsa da, – başkaları çok küçümseyici bir yaklaşım içinde olduğumu söyleyebilir ama – yeni bir vizyona ait kurumların tarifinde çok mesafe alamadılar. Ama esas önemlisi, özgürlükçü Marksistler veya anarko-Marksistler olarak adlandırabileceğimiz akım, fark edilmeyecek kadar küçük, kaideyi bozmayan bir istisna olarak kaldı. Marksizmin sunabileceği en iyi seçenek olarak övülmesi gerekirken, dünyanın her yanındaki büyük Marksist partiler tarafından kelimenin gerçek anlamında görmezden gelindi.

Kabahat insanlarda değil, kurumlarda

Argümanın başka bir bileşenini ve boyutunu vurgulamak için sorunu daha farklı biçimde şöyle ortaya koyabiliriz: Marksizmin sorunu insanların kötü olması değildir. Evet, biraz yumuşak bir ifadeyle söyleyecek olursak Stalin kötü bir adamdı. Ama gerçek ve kalıcı nitelikteki sorun, Stalin gibi bir haydutu seçen ve yükselten kurumlardı. Marksizm Leninizmin sorunu, Marksist Leninist partilerde bulunan herkesin işçileri ezip geçerek onları yönetmek istemesi değildir. Bu tamamen yanlış bir düşüncedir. Sorun, bu partilerin ve temel kavramlarının – üyelerinin çoğunun saikleri ne kadar iyi

olursa olsun – bu neticeye yol açmasıdır.

Hiçbirimiz içinde bulunduğumuz koşulların baskılarından muaf değiliz. Ortalamadan bahsedecek olursak, hem Marksistlerin düşüncelerini düzenleyen Marksist kavramların hem de Leninistlerin uyguladığı örgüt yapıları ve stratejilerin bünyesinde var olan mantık, Marksist Leninistlerin – sahip olabilecekleri çok olumlu eğilimlere ve emellere karşın – koordinatörleri hâkim konuma yükseltmesine yol açar.

Çok insani saiklerle karar vermiş olsanız dahi, kapitalist bir toplumda bir polis memuru veya gardiyan olduğunuzda – başlangıçtaki niyetiniz farklı da olsa – halka sempati ve saygı duygularıyla hizmet etmeniz çok düşük bir ihtimaldir. Üstüne üstlük, bu yolu tutanların çoğu, baskıcı sistemin ucube aktörleri haline gelecektir.

Kapitalist bir toplumda bir avukat veya cerrah olduğunuzda, en iyi saiklerle yola çıkmış olsanız bile, bir adalet timsali değil, seçkinci ve ticari dürtülerle davranan birine dönüşmeniz – çok olumlu eğilimleriniz olsa dahi – çok daha yüksek bir olasılıktır.

Bir Leninist olduğunuzda, ne kadar iyi saiklerle harekete geçmiş olursanız olun, yeterli sayıda farklı odaklanma alanına sahip olmadığınız ve işçi sınıfına gerçek anlamda seslenemediğiniz için modern dünyada bir devrim yapma ihtimaliniz çok düşüktür. Ve bir devrim yapsanız bile, elde ettiğiniz başarı sonucunda ekonominin yönetimine işçilerin değil, umduğunuzun aksine, koordinatörlerin gelmesi ihtimali çok daha yüksektir.

Bazı Marksistler bu iddiayı kişisel bir hakaret olarak değerlendiriyor. Böyle olduğunu düşünmüyorum. Tek tek insanlar hakkında değil, kavramlar, yöntemler ve kurumsal bağlılıklar ve bunların insan grupları üzerindeki öngörülebilir etkisiyle ilgili bir yorumda bulunuyorum.

Başka bir ifadeyle, bazı kavram ve görüşlerin, samimi ve harika insanlar tarafından kullanılsalar bile, kendileri de dahil bütün iyi niyetli insanların daha başlangıçta reddedeceği sonuçlara yol açtığını düşünüyorum.

O halde katılımcı ekonominin Leninizm, hatta Marksizmdeki pek çok eğilimle karşıtlık içinde olduğunu mu düşünüyorum? Evet, tabii ki böyle düşünüyorum. Ama bu, kendisini Marksist olarak tanımlayan herkesin ortaya çıkan güzel bir düşünce karşında duyarsız kalacağını düşündüğüm anlamına gelmiyor. Pek çok Marksistin katılımcı ekonominin yandaşı haline geleceğini düşünüyorum ve aslında bunun halihazırda çok sayıda örneği var. Marksist bir partinin katılımcı ekonomiyi desteklemeye karar vermesinden de mutluluk duyarım; bu daha uzun bir sürede gerçekleşebilecek bir şey, ama muhtemelen olacak ve belki de çok sayıda örnekle karşılaşacağız.

Kavramlar ve kolektif davranış

Birincisi, Marksizmin kavramları ekonomiden kaynaklanan tanımlayıcı etkileri aşırı ölçüde vurgulama, toplumsal cinsiyet/akrabalık, cemaat/kültür ve yönetim sisteminden kaynaklanan tanımlayıcı etkileri ise fazlasıyla önemsizleştirme eğilimindedir.

Bu, ne bütün Marksistlerin (hatta herhangi bir Marksistin) ekonomi dışındaki her şeyi görmezden geldiği, ne de bütün Marksistlerin (hatta herhangi bir Marksistin) başka meselelere büyük bir dikkat göstermeyeceği anlamına geliyor.

Tam tersine, Marksistlerin, ergenlik çağındakilerin cinsel hayatı, evlilik, çekirdek aile, din, ırksal kimlik, kültürel bağlılıklar, cinsel tercihler, siyasi örgütlenme, savaş ve barış, ekoloji gibi meseleleri ele alırken sınıf mücadelesinden kaynaklanan nedenleri ve sınıf mücadelesini etkileyen sonuçları aşırı ölçüde vurguladığı; kökenleri ırk,

toplumsal cinsiyet, iktidar ve doğanın kendisine özgü özelliklerinde yatan meseleleri ise gerektiğinden çok daha az vurguladığı anlamına geliyor.

Bu eleştiri, diğer hareketlerin baskısı altındayken Marksist hareketlerin başka bakış açılarından kaynaklanan yenilikleri dikkate alabileceğini, ama yönetim sistemi, kültür ve akrabalık alanının analizi ve amaçlarına dair pek fazla özgün ve faydalı kavrayış üretmeyeceğini öngörüyor.

Bu eleştiri – çoğu Marksistin ahlaki ve toplumsal açıdan temayülleri tam aksi yönde olsa da – toplumun, mücadele koşullarının ya da taktik seçimlerin dayattığı, otoriteci, ırkçı veya cinsiyetçi eğilimler üreten temayülleri dengelemekte Marksist kavramların yetersiz kalacağını öngörüyor.

Dolayısıyla, yaptığım eleştiri, halihazırda mücadele eden ve özellikle iktidara gelmiş Marksist hareketlerin, ırk, toplumsal cinsiyet, kültür, ekoloji ve siyasi örgütlenme alanlarında neden olacağı – ve hiç kuşkusuz pratikte de karşılaştığımız – bazı korkunç sonuçlara tanık olacağımızı da öngörüyor.

Başka bir deyişle, Marksizmin "ekonomizm"ine ilişkin iddialarım, saplantılı bir biçimde ekonomi üzerinde durulacağı, hatta ekonomiye evrensel ve değişmez, çok güçlü bir bağlılık duyulup diğer şeylere yeterince önem verilmeyeceğini değil, ortalamada, zararlı bir dengesizlik kalıbı oluşacağını öngörüyor.

İkinci ve başa çıkılması daha zor bir diğer mesele ise Marksizmin kavramlarının, mülkiyet veya siyasi bürokrasi meseleleriyle değil, esasen işbölümü içerisindeki konumuyla tanımlanan ve emek ile sermaye arasında yer alan (koordinatör) bir sınıfı gözlerden saklamasıdır.

Marksizm, "sosyalist" veya "devlet kapitalisti" olarak adlandırdığı kapitalizm-sonrası üretim biçimlerini yeterince iyi anlamaz ve bu tür ekonomilerin kapitalistleri veya işçileri değil, benim koordinatör sınıf olarak tanımladığım planlamacıları, yöneticileri ve ekonominin diğer güçlendirilmiş katılımcılarını yönetici konumuna yükselttiğini görmez.

Benzer şekilde Marksizm genellikle, tahsisatta pazarları ya da merkezi planlamayı, varlıkların denetiminde kamu veya devlet mülkiyetini, gelir dağılımının belirlenmesinde çıktının ya da gücün (ve bazen ihtiyacın) ödüllendirilmesini ve işyeri örgütlenmesinin tanımlanmasında ise şirket tarzı işbölümlerini destekler. Bu taahhütlerin hepsi de, umulan ya da niyet edilen ne olursa olsun, koordinatörlerin lehine sonuçlar doğurur.

Dikkatinizi çekerim, bunları söylerken çoğu (hatta herhangi bir) Marksistin bilinçli olarak işçilerin değil de yöneticilerin ve diğer güçlendirilmiş ekonomik aktörlerin çıkarlarını güçlendirmeye çalıştığını kastetmiyorum. Marksizmdeki kavramların, koordinatör sınıfın hâkim konuma yükselmesini engellemek için pek bir şey yapmadığını, hatta çeşitli şekillerde bunu teşvik ettiğini; dolayısıyla, hareketin sıradan üyelerinin duyguları ve liderlerinin sloganları ne olursa olsun, başarılı Marksist hareketlerin ekonomide koordinatör hâkimiyetine yol açabileceğini kastediyorum; tıpkı, geçmişte Rusya ve Çin'den Doğu Avrupa'ya ve Küba'ya kadar bütün Marksist toplumlarda olduğu gibi.

Daha iyi bir Marksizm?

Yukarıda üzerinde durduğum iki sorunun panzehiri nedir? Ekonomizmle ilgili olarak sorun, başlangıç noktası olarak ekonomiyi alan, sonra da esasen ekonomiye etkilerini görmek için zaman zaman diğer alanlara giren bir kavramsal çerçevenin olmasıdır. Benim söylediğim

ise, sadece ekonomiyi değil, ekonomiyle birlikte yönetim sistemi, akrabalık ve kültürü de öne çıkaran kavramlarla işe başlamamız gerektiğidir. Önce bu alanların her birinin kendi içsel mantığını ve dinamiklerini, ardından da her bir alanın birbirini nasıl etkilediğini, hatta sınırlandırdığını ve tanımladığını anlamaya öncelik veren kavramlar kullanmalıyız. Yeni kavramsal çerçevemiz, hayatın bu alanlarından hiçbirisini diğerlerinden öncelikli hale getirmemeli, bunun yerine, bu alanların pratikte nasıl işlediklerine bakmalıdır. Bu yaklaşımın, tek başına ekonomiyi ya da tek başına herhangi bir alanı temel alıp oradan başlayan bir çerçeveyle kıyaslandığında, ırkçılık, kavim-merkezcilik, cinsiyetçilik, homofobi ve otoritecilik (ve tabii ki ekonomi) hakkında daha eksiksiz kavrayışlar üreteceğini öne sürüyorum.

Ekonomik temel ve ekonomi dışı üstyapı fikirlerini terk eden, tarihsel değişime sadece veya genellikle üretim tarzlarının yön verdiği düşüncesini reddeden ve sınıf mücadelesini, stratejik meseleleri tanımlamakta kullanılan biricik hâkim kavramsal çerçeve olarak görmeyi bir yana bırakan yeni bir Marksist – ki bunları yapan pek çok Marksist var – kendisine "Marksist" demeye devam ettiğinde bu sözcük geçmişteki anlamını taşımaya devam mı eder? Yoksa çok odaklı aktivistin insanlarda çağrıştırmak istediği şeyi mi çağrıştırır? Sanmıyorum, ama bu iletişimsel sorunun da üstesinden gelinebileceğini düşünebiliyorum.

Marksizmin sınıf tanımlamasında yaşadığı güçlük daha da sorunludur. Marksistler bazen emek ve sermaye arasındaki bir sınıftan bahsederler; ama meseleye esasen siyasi açıdan yaklaşır ve bu sınıfın kökeninde Stalinizm olduğunu öne sürerler. Sermaye ile emek arasında, mülkiyetten ya da siyasetten değil, ekonomik işbölümünden ve ekonomik tahsisat biçimlerinden kaynaklanan üçüncü bir sınıf bulunduğunu nadiren görürler. Dolayısıyla, özel mülkiyet kaldırılsa ve devlet demokratik niteliğini sürdürse ya da demokra-

tik hale gelse dahi pazarların, merkezi planlamanın ve şirket tarzı işbölümlerinin sınıf bölünmesine ve kapitalistlerin dışında bir yönetici sınıfa kaynaklık ettiğini de görmezler.

Bu yüzden Marksistler, ekonomideki karar alma mekanizmaları, işbölümleri, işyeri örgütlenmesi, ödüllendirme ve tahsisatta gerçek sınıfsızlığı sağlamak yönündeki kurumsal amaçlarına ilişkin açık bir önermede bulunmazlar.

Evet, Marksistler "sosyalizm"in nasıl bir adalet, hakkaniyet ve haysiyet getireceğini sıkça tarif etmiştir. Ve bu tarifler genellikle adaleti savunan herkesin destekleyebileceği, etkileyici ve değerli önermelerdir. Ama önerilen bu değerleri teşvik edecek kurumların nasıl tarif edildiğini görmek için Marksist metinlere baktığımızda ya kurumsal bir içerikten yoksun muğlak bir retorikle karşılaşırız, ya da gerçekten bir kurumsal içerik olduğunda, pazara ve/veya merkezi planlamaya dayalı koordinatörist olarak adlandırılmış kurumların – ki bu adlandırma gayet uygundur – savunulduğunu görürüz. Marksist pratiğe baktığımızda da aynı koordinatörist yapıların evrensel olarak uygulandığını görüyoruz.

Peki bir Marksist bu sorunu da aşıp kendini bir Marksist olarak görmeye devam edebilir mi?

Bilmiyorum; ama eğer bir Marksist bu yolu takip ederse, sanırım buna ilişkin bariz işaretler olacaktır. Örneğin, yeni Marksist pek çok ülkede sosyalizm olarak adlandırılan düzeni reddederken, onu kapitalizm veya devlet kapitalizmi ya da deforme olmuş sosyalizm olarak adlandırmayacak, bunun farklı bir sınıfın işçilerin üzerinde bir konuma gelmesini güvenceye alan üçüncü bir üretim tarzı olduğunu kabul edecektir.

Dahası, bu yeni Marksistler, koordinatörizme karşı, bazılarına güçlendirici işler sağlarken diğerlerine daha az güçlendirici işler sağ-

layan yapılar olan pazarları, merkezi planlamayı ve şirket tarzı işbölümünü dışarıda bırakan yeni bir ekonomik vizyon önereceklerdir. Aynı zamanda bu yeni vizyon, mülkü, gücü ya da çıktıyı ödüllendiren ödüllendirme tarzlarını da bir kenara bırakacaktır.

Ayrıca, tamamen negatif bir retoriği aşmak ve stratejiye yön kazandırmak için, bu yeni Marksistler kibirli bir şekilde geleceğe yönelik eksiksiz bir şablon sunmayacak; reddedilen seçeneklerin yerini alacak başlıca tanımlayıcı kurumların neler olacağıyla ilgili önerilerde bulunacaktır.

Ve son olarak, bu Marksistler yeni pozitif amaçlarını açıkça engelleyen yaklaşımları değil, onları teşvik eden hareket içi örgütlenme modellerini, yöntemleri ve programları savunacaktır.

Toplumsal değişim stratejilerinin koordinatör sınıf yönetiminin üstesinden özbilinçle gelmesi gerekir. Koordinatör sınıf bilincini ve tutumlarını merkezi otorite konumuna yükselten örgütsel tercihlere ve yöntemlere yer veren – örneğin, merkeziyetçi partiler kullanan, pazarları, merkezi planlamayı ve şirket tarzı işbölümlerini savunan – stratejiler, koordinatör sınıfı ortadan kaldırmamakla kalmaz, onun yerini sağlamlaştırır. Pek çok Marksist, koordinatörizmden çok daha iyi bir yere ulaşmayı arzuluyor olsa da Marksizmin kusurları ne yazık ki bu sonuca yol açmaktadır.

Peki koordinatörizmi görmezden gelme hatasını düzeltmek isteyen Marksistler hakkında ne diyebiliriz?

Bu yeni Marksistlerin kendisini Leninist veya Troçkist olarak adlandıracağından şüpheliyim; ama öyle yapsalar bile bu iki düşünce okulunun fikirlerinin çoğunu kuşkusuz reddedeceklerdir. Lenin'den ve Troçki'den her zaman pozitif alıntılar yapmayacak, Lenin'in "Fabrikalardaki bütün otoritenin yönetimin elinde toplanması kesinlikle temel bir öneme sahiptir" önermesini açık bir şekilde ve şiddet-

le reddedeceklerdir.[2] Öz-yönetimi savundukları için Lenin'in şu sözlerinden dehşete kapılacaklardır: "Sendikaların, işletmelerin yönetimine herhangi bir şekilde doğrudan müdahale etmesi kesinlikle zararlı ve müsaade edilemez bir girişim olarak görülmelidir."

Keza, Lenin'in, "Sosyalizmin merkezi üretim kaynağı ve temeli olan büyük ölçekli makine sanayii, mutlak ve kesin bir irade birliği gerektirir ... Kesin bir irade birliği nasıl sağlanacak? Binlerce kişinin iradesini bir kişinin iradesine tabi kılmasıyla" şeklindeki sözleri, bunun neredeyse tam tersini düşünen bu yeni Marksistler tarafından tiksindirici bulunacaktır.

Sözünü ettiğimiz yeni Marksistlerin geçirdiği dönüşümün en belirgin işareti ise Lenin'in şu sözlerine öfkeyle tepki göstermek olabilir: "Bir üreticiler kongresi mi! Bu tam olarak ne anlama geliyor? Bu çılgınlığı tarif edecek kelime bulmakta güçlük çekiyorum. Kendi kendime, acaba şaka mı yapıyorlar diye soruyorum. Bu insanlar gerçekten ciddiye alınabilir mi? Üretim her zaman gereklidir, ama demokrasi her zaman gerekli değildir. Üretim demokrasisi, tamamen yanlış bir dizi düşünceye yol açar." Elbette bu, sınıfsızlık ve öz-yönetim hedefinin antitezidir.

Troçki de sert eleştirilerden payını alacaktır. Burada bahsettiğimiz türden yeni Marksistler, Troçki'nin kendi hayatlarının denetimini ele almak isteyen işçiler hakkında şu söylediklerine kaşlarını çatıp olguları sıralayarak itiraz etmekten başka ne yapabilir ki: "Demokratik ilkeleri bir fetişe dönüştürüyorlar. İşçilerin kendi temsilcilerini seçme hakkını Partinin önüne koyarak, Parti diktatörlüğü işçi demokrasisinin gelip geçici ruh haliyle çatıştığında bile, Partinin kendi diktatörlüğünü teyit etme hakkını tartışmalı hale getiriyorlar. Par-

2 Aşağıdaki alıntılar, Michael Albert'ın *What is to be Undone* adlı kitabından aktarılmıştır (Porter-Sargent Press). Baskısı tükenmiş olan bu kitaba http://www.zmag.org/WITBU/witbuTOC.html adresinden ulaşabilirsiniz.

timizin tarihsel misyonunu aklımızdan çıkarmamalıyız. Parti, bu bocalamalara, hatta işçi sınıfının anlık yalpalamalarına aldırmaksızın kendi diktatörlüğünü sürdürmek zorundadır. Birliğimizi ayakta tutan harç, bu anlayıştır. Proletarya diktatörlüğü demokrasinin biçimsel ilkelerine her zaman uymak zorunda değildir."

Hangi yeni Marksist "İnsanın çalışmaktan kaçmaya çalışması genel bir kuraldır. İnsan tembel bir hayvandır" diyen Troçki'ye yakınlık duyabilir? Troçki'nin gururla söylediği şu sözleri kim onaylar: "Eğer İç Savaş en güçlü, en bağımsız ve en inisiyatifli ekonomik organlarımızı talan etmemiş olsaydı, tek adam yönetimine kuşkusuz çok daha erken ve bu kadar güçlük yaşamadan geçmiş olurduk."

Konuya daha olumlu şekilde yaklaşırsak, yeri geldiğinde bu yeni Marksistler, Bolşeviklerden ve sonraki bütün Marksist partilerden ne kadar farklı hareket edeceklerinden bahsedeceklerdir.

Örneğin, Bolşevikler söz konusu olduğunda, 1917-1918 yıllarında Rusya'daki fabrika komitesi hareketinin tabandaki planlamayı ve ekonominin koordinasyonunu üstlenmek için bir Ulusal Kongre toplamak üzere harekete geçtiğine işaret edebilir ve Bolşeviklerin aksine biz planlama için en iyi mercinin devlet değil, bu yerel aktörler olduğunu düşünürdük, diyebilirler. Aynı zamanda, Ocak 1918'deki Birinci Tüm Rusya Sendikalar Kongresi'nde anarko-sendikalistlerin "İktidarın Fabrika Komitelerine" verilmesini savunduklarına dikkat çekebilir ve biz olsak Bolşevikler gibi bu konuda anarşistlere karşı çıkmak yerine onları desteklerdik diyebilirler.

Bu yeni Marksistler, fabrika komitelerini sendikalar içinde eriterek feshetmek için Bolşeviklerin Sendikalar Kongresi'nde Menşevikler ve SR'lerle* aynı yönde oy kullandığına ve ekonominin "sendikalar tarafından yönetilmesini" savunduğuna dikkat çekebilir; o dönem-

* Sosyal Devrimciler. Rusça, Sotsial-Revoliutsioner –y.h.n.

de Rusya'da olsalardı, en azından bundan daha fazla taviz vermeyeceklerini ve 1921'de sendika yönetimi yerine daha beter bir seçeneğin, yukarıdan aşağı işleyen bir "tek adam yönetiminin" geçirilmesini savunmaya başlamayacaklarını söyleyebilirler.

Sözünü ettiğim yeni Marksistler, hiyerarşik bir ordu değil, örneğin Ukrayna'daki anarşistlerin Devrimci Ordu'su gibi, kitle örgütlenmelerine dayalı bir milis gücü kullanmayı desteklerdik, diyebilir. Bolşevik yanlılarının Beyazlara karşı bunun etkili olmayacağı iddiasını mantıksız bulduklarını, zira 1919 kışında Moskova'yı kuşatan Beyaz orduya arkadan saldırıp onu imha ederek Bolşevikleri kurtaranın Ukrayna devrimci ordusu olduğunu söyleyebilirler.

Ve bu yeni Marksistler, Bolşeviklerin 1921'de Doğu Ukrayna Halk Kongresi'ni ezmek için Ukrayna'yı Kızıl Ordu'yla işgal ettiğini belirtebilir ve biz olsaydık Kongre'yi destekler ve onun Batı Ukrayna'ya yayılmasına yardım ederdik, diyebilirler.

Bu yeni Marksistler, Bolşeviklerin 1921'de Kronstadt'ı* işgal edip oradaki sovyeti ezdiklerine dikkat çekip, biz olsak, Bolşevikleri muhalefete geçmek zorunda bırakacak olsa bile, Kronstadtlıların sovyetler için yeni bir seçim yapılması talebini kabul ederdik, diyebilirler.

Dahası, bu yeni Marksistler, daha genel olarak, siyasi kurumlardaki hiyerarşik yapıların hem koordinatör yönetimine yol açma (ve işçilerin yaygın katılımına uygun olmayan bir ortam yaratma) riski taşıdığına, hem de siyasi otoriteciliği kışkırttığına dikkat çekebi-

* 1921'de devrim sonrası Rusya'da Kronstadt sovyetindeki lişçi konseyil denizciler ve askerler, Bolşevik yönetimine karşı ayaklandılar. Talepleri arasında, ifade özgürlüğü, toplama kamplarına götürülmeye son verilmesi, savaş politikasının değişmesi ve sovyetlerin Parti'nin denetiminden özgür kılınması vardı. O sıralarda Sovyet hükümetinde Savaş Bakanı ve Kızıl Ordu'nun lideri olan Leon Troçki talepleri kabul etmedi ve ayaklanmayı ordu göndererek sert biçimde bastırdı. Kronstadt, devrimden sonra Sovyet hükümetine karşı son ayaklanmaydı. –ç.n.

lir. Ve eğer bu tür yapıların bazı güç koşullarda kullanılması gerektiğini öne sürmek isterlerse, sadece geçici bir yöntem olarak kullanılması konusunda ısrar edebilir; onun dışında, şimdi ve gelecekte, hiyerarşik olmayan ilişkilerin yolunu açmaya çalışacaklarını söyleyebilirler.

Ve son olarak, sınıf tanımı ve işçi sınıfının kurtuluşu hakkında daha kapsamlı bir anlayışla düşünmeye alışmış bu yeni Marksistler, kendisini Marksist olarak adlandıran, ama vizyon ve strateji hakkında onlarınkinden farklı fikirleri olan herkesin Stalinist olduğunu söylemeyecektir. Bunun yerine, Marksizmin çok eksik bir çerçeve olduğunu ve onu benimseyen pek çok insanı – kişisel eğilimlerine aykırı da olsa – uygunsuz konumlara ittiğini kabul edecektir.

Biraz daha derine inersek

Benim iyi ve takdire değer bir Leninist diyeceğim insanlar da, iyi ve takdire değer bir katılımcı ekonomi taraftarı diyeceğim insanlar da, kapitalizme karşı çıkar ve mevcut baskıya karşı adil ve hakkaniyetli iyileştirmeler yapılmasını amaçlar. İkimiz de işçi ve tüketici konseylerini destekleriz. İkimiz de pazarlara olduğu kadar hiyerarşik planlamaya da karşıyızdır. İkimiz de hareketlerin halihazırda yürüttükleri çalışmalarda bile alternatif amaçların habercisi olması gerektiğine inanırız.

Kapitalizmin ötesinde, sadece arzu edilir bir ekonominin değil, reddettiğimiz ekonomik sistemlerin de var olduğu konusunda hemfikiriz. Aramızdaki fark şu ki, katılımcı ekonomi taraftarları karşı çıktıkları sistemlerin ekonomik bir sınıf olan koordinatör sınıfı yönetici statüsüne yükselttiğini düşünürken, iyi Leninistler diyebileceğimiz insanlar bu grubun Stalinizmden kaynaklanan bir siyasi sonuç olduğunu düşünür.

Her ikimiz de, otoriter siyasi yapılara karşı çıkmayı en azından bir amaç olarak benimseriz. Benim koordinatör sınıf dediğim, iyi Leninistin de bürokrasi olarak gördüğü bu ara grubu yaratan ve hâkim konuma yükselten ekonomik yapılara her ikimiz de karşı çıkarız, ya da bu konuda çok dikkatli olmamız gerektiğini düşünürüz. Bu da, her ikimizin de, sadece pazarların ve/veya merkezi planlamanın yerine yeni bir tahsisat sisteminin geçirilmesini değil, aynı zamanda mevcut işbölümünün yerine dengeli iş bileşenlerinin geçirilmesini de savunmamız gerektiği anlamına gelir.

Her ikimiz de tahsisatın işçiler ve tüketiciler tarafından yatay bir şekilde, yeterli bilgi ve elbirliğiyle gerçekleştirilmesi gerektiğini düşünürüz. Katılımcı ekonomi, bu tür bir öz-yönetimi katılımcı planlamayla gerçekleştirmeyi önerir. Umuyoruz ki birçok Leninist, hatta zamanla bütün Leninistler, bu görüşü benimseyecektir.

Bütün bunlar dostça bir ilişkiyi ve karşılıklı desteği ima ediyor ya da etmeli. Ama Leninistler, hepsi de Marksist Leninist gelenekten gelen bir Troçkist veya Leninist partide ya da küçük bir grup içinde yer alırken, şu anda sayısal olarak daha az olan ben ve benim gibi katılımcı ekonomi taraftarları bu tür partileri ve geleneklerini şiddetle reddediyor ve Marksizm hakkında da adamakıllı eleştirel bir tutum içinde.

Bunun nasıl mümkün olabildiğini merak edenleriniz çıkabilir. Tabanda çalışan, hatta önde gelen pek çok Leninist ve katılımcı ekonomi taraftarı birlikte saf tutarak aynı şeyleri reddetmelerine, neredeyse aynı ekonomik değerleri benimsemelerine ve ekonomik amaçlarla ilgili olumlu noktalarda uzlaşabilmelerine rağmen, nasıl olup da birbirine bu kadar zıt bağlılıklara sahip olabilirler?

Biri bana, "Albert, Marksizm Leninizmin şiddetle karşı çıktığın neticeler doğurduğunu düşünürken, nasıl oluyor da kendini bu miras

içinde tanımlayan kişilerle dostça bir iletişim içinde olabiliyorsun?" diye sorabilir.

Bu bölümü bitirirken, görünüşteki bu çelişkili durumun niçin doğru ve mümkün olduğunu, hatta o kadar alışılmadık bir şey olmadığını açıklamayı umuyorum.

Karl Marx'ın halka açık bir konuşma yaptığını ve sizin de orada olduğunuzu farz edin. Marx, çok iyi bir konuşma yapıyor ve insanlığa zarar verme pahasına büyük servetler biriktirip işçilerin emeğini gasp ettikleri için kapitalistlere veryansın ediyor. Mülk sahibi olmanın, kapitalistlerde çalışanlarıyla ilgili nasıl bir bakışa neden olduğunu ve onlara, tabiatlarına aykırı bile olsa canavarca davranışlar sergileten bir dizi çıkar sağladığını açıklıyor. Bunun, kapitalistlerin ekonomideki konumundan kaynaklanan sistemik bir fenomen olduğunu ve bu sınıfın üyeleri ekonomik işlevlerini kolektif veya bireysel olarak yerine getirirken açığa çıktığını söylüyor. Kapitalistlere kısaca "kalantorlar" diyor ve onları bir sınıf olarak ortadan kaldırmanın gerekliliğini vurguluyor.

Konuşma sona eriyor ve tabii, Marx kürsüden iniyor. Bir şeyler yemek için dışarı çıkıyorsunuz; o da ne, orada bir lokantada biraz ilerideki masada Karl Marx'ın bir şeyler atıştırdığını, bir yandan da yakın dostu ve müttefiki Frederick Engels'le sohbet ettiğini görüyorsunuz. Evet doğru, fabrikatör Engels, Marx'la birlikte oturuyor. Bu nasıl olur? Niçin Marx bu kapitalistin yüzüne tükürmüyor?

Böyle samimi bir sohbet herhangi bir çelişkiye meydan vermeden mümkün olabilir; çünkü Marx'ın sınıf analizi, belirli bir konumdaki herkesin belli görüşleri benimsemesinin kaçınılmaz olduğunu asla söylemez. İşgal edilen sınıfsal konumun, özellikle güç koşullarda, insanların bazı genel davranışlar ve görüşler edinmelerine neden olabildiğini söyler. Bu faktörlerin ve bir dolu başka etkileşimin sonucun-

da bir sınıfın ortak ekonomik yönleri, sınıf üyelerinin ekonomik davranışının geneli içinde önceden tahmin edilen bazı genel özelliklere yol açar. Engels kendi sınıf ortalamasından ayrılıyor ve böylece Marx'ın dostu ve müttefiki oluyor. Ama böyle yaparken, Marx'ın sınıfın ortalama özellikleri hakkındaki iddialarını hiç de çürütmüş olmuyor.

Marksizm hakkındaki görüşüme dönecek olursak, ben Marksizmin toplumun ve tarihin özelliklerinin belli durumlarda nasıl anlaşılabileceğine ilişkin bir kavramlar ve iddialar kümesi olduğunu söylüyorum. Marksizmin kavramlarının birçok meziyeti olduğunu, ama bunlara ağır basan iki önemli yanlışlık barındırdığını, bu nedenle bu çerçeveyi aşmamız gerektiğini düşünüyorum.

Birinci – ve düzeltildiğinde bile Marksist olarak kalabileceğiniz – sorun, sınıfı ve onunla ilgili ekonomik alanı aşırı ölçüde vurgularken, eşzamanlı olarak ırkı, toplumsal cinsiyeti, cinselliği, siyasi konumu ve toplumsal hayatın bunlarla ilgili akrabalık, kültür ve siyaset gibi alanlarını yeterince vurgulamamasıdır. Buradaki iddia, Marksist kavramları benimseyen grupların dikkatleri topluca, ekonominin hayatın diğer alanlarını nasıl etkilediğine çekeceği, ama bu diğer alanların ekonomiyi nasıl etkilediğini büyük ölçüde göz ardı edeceğidir. Bu kavramları kullananlar, sınıfların baskının da, özgürleşmenin de merkezi aktörleri olabileceğini vurgulayacak; ama toplumsal cinsiyetlerin, cinsiyet gruplarının, ırkların, dinsel, etnik ve diğer kültürel grupların ve siyasi oluşumların, baskının ve özgürleşmenin merkezi aktörleri olma kapasitesine önem vermeyecektir.

Asıl önemlisi, bir Marksist bu meseleleri başarıyla ele alabileceği gibi, göz ardı da edebilecektir. Bu, sadece dar ekonomik ve sınıfsal kavramları ne ölçüde mekanik şekilde kullandığına değil, diğer perspektiflere ne ölçüde aşina olduğuna ve ilişkileri değerlendirir ve gün-

demler geliştirirken onları nasıl kullandığına bağlı olarak da değişecektir. Ama bu değişkenliğe rağmen, içinde yaşadığımız toplumun bizi sadece sınıfçı* değil, ırkçı, cinsiyetçi, homofobik ve otoriter de yapabileceğini dikkate alır ve zorlu gündelik pratiğin ve siyasi mücadelenin zaruretlerini, özellikle de kolektif birliğin getirdiği baskıları ve sağladığı faydaları göz önüne alırsak, ben şunu iddia ediyorum: Birlikte çalışan Marksist gruplar, ortalamada, toplumsal hayatın ekonomi dışı boyutlarını kavramakta ve onları ele almak için gereken kararlılığı göstermekte nispeten zayıf kalacak ve ne zaman sınıf ve ekonomiyle ilgili ortak kavrayışlarıyla çelişiyor görünen daha genel konuları ele alsalar, bu zafiyet daha da artacaktır.

Lütfen dikkat edin, ben Marksistlerin ırkçı, cinsiyetçi ve otoriter insanlar olduğunu söylemiyorum. Marksizmin bünyesinde, koşulların iyice şiddetlendirdiği ve tarihsel kanıtların da gösterdiği gibi zararlı sonuçlara yol açma olasılığı çok çok yüksek bir kavramsal tarafgirlik olduğunu söylüyorum. Pek çok etmen birbiriyle çatışır ve çekişirken, ortak ekonomik kavramlar, daha kapsamlı kavrayışların üzerini örtebilmektedir.

Bu sorunun, Marksistlerin diğer perspektiflerden kaynaklanan kavrayışları kendi çerçevesine eklemesiyle çözüleceği savunulabilir – ki ben de daha önce bunu önermiştim. Marksistler buna izin vermeye hazır oldukları ölçüde bunda bir sorun yoktur. Ama pürüz de işte tam burada ortaya çıkar. Çoğu Marksiste, özellikle de kolektif bir kimlik elde etmek ve sürdürmek için büyük gayret gösteren Marksist gruplarda yer alanlara göre böyle bir yenilik sınıfın ve ekonominin önceliğiyle ilgili temel bir ilkeyi ihlal etmektedir; böyle bir yenilik yapılsa bile, daha sonra ıskartaya çıkartılması olasılığı güçlüdür.

O yüzden, Marksizmde hâlâ değerli olmayı sürdüren unsurları ko-

* İng. classist

ruyan, ama ekonomik kavramlara tanıdığı önceliğin aynısını toplumsal cinsiyet, kültür ve siyasetle ilgili yeni kavramlara da tanıyan, yeni bir kavramsal çerçeve benimsemenin çok daha iyi bir çözüm olduğunu düşünüyorum.

Pekâlâ, önerdiğim değişiklikle ilgili meselelerden birisi bu, ama yukarıda da belirttiğim gibi en önemli ihtilaf konusu değil; çünkü nasıl pek çok feminist akrabalığı ve toplumsal cinsiyeti diğer çok önemli faktörler pahasına aşırı ölçüde vurgulama sorununun üstesinden gelmeye çalışıyor ve bir ölçüde başarılı da oluyorsa, pek çok Marksist ve Marksist Leninist de bu sorunla başa çıkmaya çalışıyor ve bir noktaya kadar başarılı oluyor.

Marksizm Leninizm ile aramdaki giderilmesi en güç farklılık, Marksizmin bizzat ekonominin kendisiyle ilgili kavramlaştırmasını ve Leninizmin pratiğe dönük strateji ve vizyonunu reddetmemden ileri geliyor.

Genele bakıldığında Marksist bilincin, gerçek mücadelede, benim koordinatör sınıf dediğim kesimin gündemlerine ve yapabileceklerine yeterince dikkat edilmemesine neden olduğu kanaatindeyim. Üstelik bunun, koordinatör sınıfı yönetici statüsüne yükselten bir ekonomiyi savunma noktasına kadar vardırıldığını düşünüyorum. Genel olarak bakıldığında Leninist stratejinin ise gerçek mücadelede hem otoriter hem de koordinatörist sonuçlara yönelik kolektif bağlılıklar ürettiğini düşünüyorum.

Bazı Marksistler veya Leninistler "Durun bakalım, ben böyle değilim" ya da "Sizin bahsettiğiniz kusurlara sahip olmayan bir Marksistin ismini verebilirim" veya "Bu tür zaafları olmayan bir Leninist tanıyorum" diyebilir; ama bu benim argümanımı hemen hiç sarsmaz. Bu tıpkı, bazı sosyologların "Bir dakika, Bay Engels sermaye sahibi" ya da "Durun bakalım, Bay Kodaman daha geçenlerde çok in-

sancıl bir kitap yazdı" demesine benzer; bu olguların, özel mülk sahibi olmanın ortalama sonuçlarına ilişkin Marksist iddialar üzerinde hiçbir etkisi yoktur.

Muhtemelen benim sunuşumun sorunlu olması nedeniyle Marksist ve Leninistler eleştirilerimden asla gerçekte kastettiğim şeyi anlamıyor. Kendisini Marksist ya da Leninist olarak adlandıran her bireyin aynı tarzda düşündüğü gibi kolayca reddedilebilecek bir iddiada bulunduğumu düşünüyorlar. Şu daha incelikli iddiayı anlamıyorlar: Kendisini Marksist olarak adlandıran ve özellikle de Marksist Leninist partilerde faaliyet gösteren kişilerin ortak noktaları, sahip oldukları diğer sayısız niteliğin üzerini örtme eğilimindedir; dolayısıyla, farklı etmenlerin birbiriyle çatışması ve çekişmesi ortalama neticeler ürettiğinde ortaya çıkan, çoğunlukla ekonomizme, otoriteciliğe, sekterliğe ve özellikle koordinatörlere hizmet eden bir strateji ve vizyon olmaktadır.

Peki bu iddiayı destekleyecek kanıtım var mı?

Marksizmin kavramları ve Leninizmin stratejik taahhütleri, tarif etmiş olduğum şekliyle, bizi yukarıdaki öngörüye götürmektedir. Geçerliliğinin kanıtı ise, şimdiye kadar iktidara gelmiş, hatta kayda değer bir büyüklüğe ve kapsama ulaşmış bütün Marksist Leninist partilerin pratiğinin ve kapitalizm-sonrası ekonomi hakkındaki bütün ciddi Marksist Leninist modellerin bu öngörüyü destekliyor olmasıdır.

Bunun dışında daha fazla kanıt sunulabilir mi, bilmiyorum. Evet, bazıları bu kanıtın çeşitli kısımlarına karşı çıkacak. 1980'lerin Doğu Almanya'sında ya da Stalin dönemindeki Rusya'da, büyük olasılıkla da Stalin'den önceki Rusya'da bir aksaklık görmeyecekler; ya da iktidarı ele geçirmeden önce Bolşeviklerde bir sorun görmeyecekler; ya da orta veya geç dönemdeki Mao'da değil, erken dönemdeki Mao'da veya ilk baştaki Troçki'de değil, sonraki Troçki'de bir kusur olma-

dığını düşünecekler ya da farklı bir dizilişin sorunsuz olduğunu söyleyecekler. Ama bu önermelerin ne kadar zayıf olduğunu görmezden gelsek bile, bütün bunların özel mazeretler bulma çabasından başka bir şey olmadığı açık değil mi?

Peki bu durumu düzeltmek için Marksist Leninistlerin ne yapması gerekiyor? İyi bir başlangıç için yapılması gereken tek şey, eski çerçevenin yetersiz ve kusurlu olduğunu kabullenmektir. Bir sonraki adım, toplumsal hayatın diğer alanlarının da en az ekonomi kadar önemli olduğunu kabul etmektir. En önemlisi de, sınıfın, ekonomik ilişkileriyle tanımlanan gruplara gönderme yaptığının, evet, mülkiyet ilişkilerinin de buna dahil olduğunun, ama ekonomik ilişkilerin mülkiyet ilişkileriyle sınırlı olmadığının farkına varmaktır.

İşte bu noktada, dost olduğum Leninistleri bile kızdırıyorum. Bana kalırsa bu adımları atmanın güçlüğü, rasyonel veya ahlaki nedenlerden çok, genellikle, dinsel bir zihniyetten, kişisel kimlik ve grup aidiyeti ile ilgili meselelerden kaynaklanıyor.

Bu söylediklerimi ikna edici şekilde açıklamanın başka yolu var mı bilmiyorum, ama benim açıklamam şöyle: Marksist ve/veya Leninist arkadaşlarımla oturup siyaset ve muhalefet hakkında konuşurken, Marksist çerçeveyi açıktan sorgulayan kavramlar kullanmayıp Leninist miras içindeki tarihsel aktörleri eleştirmedikçe, işler genellikle gayet yolunda gidiyor. Ama Marksist Leninist kimlikte bir boşluk olduğunu açıkça ima eden bir şey konuşulduğu anda insanlar gardını alıveriyor ve sanki kalın kafalı yadsıyıcı bir tutum ve saldırgan bir savunma mekanizması devreye giriyor.

Rasyonel olmayan faktörlerin Marksist Leninist bağlılıkları etkilediğini söylediğimde genellikle insanlardan aldığım tepkinin aksine, bu fikri ileri sürmek ölçüsüz veya nahoş bir şey değil. Gerçek şu ki, bazen hepimiz bu şekilde davranırız. Bu davranışın temelinde, ki-

şinin özimge kaybına ya da grup aidiyetinin yadsınmasına karşı özsavunması yatar. Herkes için öyle bazı meseleler, davranışlar, bağlantılar veya bakış açıları vardır ki, sorgulandığında savunmacı bir tepkiyi harekete geçirir. Buradaki mesele, yanlış olmakla kalmayıp kendimize ve başkalarına zarar da veren inançları savunmak adına bu şekilde tepki göstermenin özellikle sağlıksız olmasıdır. Özellikle de topluca gösterildiğinde – her bir kişi diğerlerinin değişmez tutumunu desteklemekle kalmayıp kışkırttığında ve böylece tepkinin toplam etkisi çok daha fazla güçlendiğinde – bu tepki hepten sorunlu bir hal almaktadır.

Bunlar bir yana, bu bölümü okuduğunu umduğum ve yaptıklarını, kararlılığını ve cesaretini takdir ettiğim bütün Leninistlere ne diyebilirim? Pek çok konuda hemfikiriz. Akşam yemeğinde, internetteki samimi bir tartışmada, hatta bazı mücadele durumlarında, konuşmamızı dikkatle yönlendirebilirsek birlikte çok güzel zaman geçirebileceğimizi düşünüyorum. Ama sadece birkaç kelimeyi farklı şekilde kullanıyoruz veya bazı tarihsel dönemlere referans yapıyoruz diye çok öfkelenip birbirimize aşırı tepkiler vermemizden de korkuyorum. Sanıyorum siz de benzer izlenimler içindesiniz.

Acaba sonuçları açısından pek de önemli olmayan, insan davranışıyla ilgili gizemli bir durumla mı karşı karşıyayız? Yoksa solun tekrar tekrar ortaya çıkan çok önemli bazı sıkıntılarının temelinde bu dinamikler mi yatıyor? Umarım, gelecekte, geriye kalan farklılıklarımızı anlayabilir, hatta belki de bunların üstesinden gelebiliriz; ve umarım aramızdaki anlaşmazlığın toplumsal ve kişilerarası dinamiklerini daha iyi çözümleyebiliriz.

16

ANARŞİZM

Pek çok toplumsal hareket gibi anarşizm de çeşit çeşittir. En genel şekilde ifade edecek olursak, bir anarşist, hayatın her alanındaki otorite, hiyerarşi ve tahakküm yapılarını arayıp bulur ve tanımlar; koşullar ve adalet arayışı elverdiği ölçüde de onlara meydan okumaya çalışır. Merkezi önemde bir şahsiyet olan ünlü Rus anarşisti Mikhail Bakunin'in görüşünü yeniden ifade edecek olursak, anarşistler, otoriteyi elinde bulundurmanın genellikle insanların adaletsiz ve keyfi davranmasına neden olduğunun farkındadır. Otoriteye teslim olmak ise insanları genellikle itaatkâr köleler haline getirmektedir. Otorite, sahibini yozlaştırırken, kurbanını değersizleştirir.

Anarşistler, insanlar üzerinde tahakküm kurulmasını ve insanların otoriteye tabi olmasını ortadan kaldırmaya çalışır. Siyasi iktidara, ekonomik iktidara, erkekler ile kadınlar, ebeveynler ile çocuklar, kültürel cemaatler arasındaki iktidar ilişkilerine ve çevre üzerinde yaratılan etkiler ile gelecek kuşaklar üzerinde kurulan iktidara odaklanır.

Anarşistler, yerel ve uluslararası ekonominin devlet ve şirketler düzeyindeki egemenlerine meydan okur, ama gayri meşru otoritenin diğer bütün örneklerine ve tezahürlerine de meydan okur. Coğrafyacı, hümanist ve anarşist Peter Kropotkin'in, otorite karşıtı hissi-

yatı yakalayan ve belki de gelecekteki güçlükleri haber veren deyişiyle, "Daha şimdiden sezinlediğimiz geleceğin toplumunda bireyin özgürlüğü yasalarla, toplumsal bağlarla ya da başka şeylerle değil; sadece, bireyin kendi toplumsal alışkanlıklarıyla ve herkesin, komşuları arasında elbirliği, destek ve sempati görme gereksinimiyle sınırlanacak."[1]

Anarşizmin iki yüzü

O halde, insanların kendi hayatı üzerinde uygun bir denetime sahip olması gerektiğini düşünen ve bu konuda kaygıları olan herkesin anarşizmi takdir etmesi gerekmez mi? Bu noktada karşımıza sorunlar çıkıyor, çünkü gayri meşru otorite karşıtlığından kalkarak benzersiz ölçüde ihtişamlı hareketler geliştirilebileceği gibi, hiçbir cazibesi olmayan, sıradan hareketler de geliştirilebilir. Eğer anarşizm çoğunlukla birinci türden hareketlere yol açıyorsa, iyi insanlar anarşizmi takdir edecek ve onun cazibesine kapılacaktır. Eğer genellikle ikinci türden hareketler doğuruyorsa, o zaman iyi insanların anarşizme ilişkin çekinceleri olacak, hatta ona düşman olacaklardır.

Öyleyse potansiyel yandaşların ilgisinin kaybolmasına neden olan, hayranlık uyandırmaktan bu kadar uzak, hatta olumsuz etkilere yol açan anarşizm versiyonu hangisidir? Gördüğü destek tüm dünyada giderek artan, takdire ve uğruna mücadele etmeye değer anarşizm versiyonu hangisidir? Ve takdire değer versiyonlar, bünyelerinde, başarılı olmalarını sağlayacak yeterlilikte kavrayışlar barındırıyor mu?

Olumsuz anarşizm

Olumsuz anarşizm, bizzat siyasi biçimlerin kendisini veya kurum-

1 Peter Kropotkin, "Kropotkin's Revolutionary Pamphlets", *Anarchist Communism: Its Basis and Principles*, ed. Roger N. Baldwin, Vanguard Press, 1927.

ları veya hatta eski basit teknolojiyi reddeden ya da reformlar için mücadele etmeyi reddeden anarşizm türüdür. Anarşizmin bu türünde, her türlü siyasi yapının, kurumsal düzenlemenin, hatta teknolojik yeniliğin, yapıları gereği gayri meşru otoriteyi dayattığı; ya da doğrudan sınırlı kazanımlar elde etmek için mevcut toplumsal yapılarla ilişki kurmanın, doğrudan sistem destekçiliğinin veya ikiyüzlülüğün işareti olduğu düşünülür.

Bu olumsuz görüşleri benimseyen anarşistler, çağdaş devletin halk kitlelerine boyun eğdirmek için güç kullandığını düşünür; ama bunun, ihtilafları çözüme kavuşturmaya ya da yasalar yapmaya veya ortak amaçları uygulamaya çalışmanın, hatta salt geniş bir ölçekte işbirliği yapmaya çalışmanın bir sonucu olduğu gibi yanlış bir çıkarsama yapar. Çağdaş devletin bu işlevleri az sayıdaki seçkinlere hizmet edecek şekilde yapmasının bu sonuca yol açtığını düşünmez. Halbuki bu şekilde düşündüğümüzde, işlevleri daha pozitif biçimde yerine getirmemiz gerektiği fikrine ulaşırız. İhtiyacımız olan, bazı anarşistlerin iddia edeceği gibi her türlü yönetim sisteminden kurtulmak değildir; iyi bir yönetim sistemidir; katiyen kendi içinde bir çelişki oluşturmayan bir anarşist yönetim sistemidir.

Olumsuz görüşlere sahip anarşistler yine haklı olarak, birçok kurumumuzun, hatta pek çoğunun insanlara yiyecek, ulaşım, ev, hizmet vs. sağlarken, insanların yapabilecekleri şeyleri de özlemlerini ve saygınlıklarını yok edecek şekilde kısıtladığını düşünür. Ama bundan, bütün kurumların zorunlu olarak baskıcı olduğu gibi yanlış bir sonuç çıkarır ve dolayısıyla, kalıcı kurumlar yerine, sadece, bütün veçheleri daima akışkan bir şekilde ortaya çıkan ve çözülen, gönüllü ve kendiliğinden etkileşimleri savunmamız gerektiğini söyler. Halbuki gerçek tam tersidir. İyi tasarlanmış kalıcı normlar ve roller barındıran istikrarlı ve kalıcı kurumlar olmaksızın, farklı toplum kesimleri arasında, hatta bireyler arasında dahi, gelişkin ilişkiler ol-

ması elbette ki imkânsızdır. Kişileri kendi insanlıklarını da, başkalarının insanlığını da yadsımaya zorlayan kurumsal roller tiksindirici olabilir; ama kişilere insanlıklarını eksiksiz ve özgürce ifade etme imkânı tanıyan kurumsal roller hiç de tiksindirici değildir; aksine, hayatı zenginleştiren bir toplumsal düzenin ayrılmaz bir parçasını oluşturur. İhtiyacımız olan, bazı anarşistlerin düşündüğü gibi her türlü kurumdan kurtulmak değildir; kendi içinde katiyen bir çelişki oluşturmayan, iyi, özgürleştirici kurumlardır.

Teknolojiyle ilgili olarak da durum benzerdir. Olumsuz görüşleri savunan anarşistler, montaj hatlarına, silahlara ve dünyamızı talan eden enerji kullanımına bakar ve teknolojik gelişkinliğe ulaşma çabasının özünde bu korkunç neticeleri besleyen bir boyut olduğunu, dolayısıyla teknoloji olmaksızın hayatımızın daha iyi olacağını söyler. Ama burada gözden kaçırılan bir nokta vardır: Kalemler, giysiler; aslında insan yapımı her şey teknolojidir ve teknolojisiz yaşam, en iyi ihtimalle, kısa ve hayvani nitelikte olacaktır. Yani mesele teknolojiyi kötülemek ve ondan kaçmak değil, sadece insani amaçlara ve potansiyellere hizmet eden teknolojiler yaratıp kullanmaktır. İhtiyacımız olan, teknolojiden kurtulmak değil, kendi içinde katiyen bir çelişki oluşturmayan, iyi, insani teknolojidir.

Ve son olarak reformlar konusu var. Olumsuz anarşizm, haklı olarak birçok reformda elde ettiğimiz kazanımların gelip geçici olduğunu söyler; seçkinlerin, ilk önce bazı ilerlemeler bahşettiklerini, ama sonra bunları evcilleştirerek ve hatta daha sonra ortadan kaldırarak, kazanımlarımızı bile kendi meşruiyetlerini pekiştirmek ve hâkimiyet alanlarını genişletmek için kullanmayı becerdiklerinden söz eder. Ama burada eksik olan bir gözlem vardır: Bu sorunlar değişimin veya reformun bizatihi kendisinden ileri gelmez; değişimin, sistemin muhafaza edilmesini sorgulamak yerine, onu baştan kabul ederek tasarlanması, hedeflenmesi ve uygulanmasından kaynaklanır. Hiç reform

olmaması, oyun alanını seçkinlere teslim etmekten başka işe yaramaz. O yüzden de ihtiyacımız olan, hiç reform olmaması değil, reformist-olmayan reformlar için mücadele vermektir. Yani, aktivistlerin daha fazla kazanım hedeflemesine yol açacak şekillerde ve sonunda yeni kurumlara götürecek bir değişim yörüngesiyle birlikte tasarladığı, amaçladığı ve uyguladığı reformlar için mücadele etmektir.

Anarşizmin "kötü yörüngesini" ve siyaset karşıtı, kurumsallık karşıtı, teknoloji karşıtı ve reform karşıtı olmasının neden olduğu kafa karışıklıklarını tartışmak dahi gereksiz. Siyasi yapının, çağdaş kurumların, mevcut teknolojilerin kötülüklerine ya da reform mücadelesinin sorunlarına duyarlı hale gelen insanların, anlık olarak ters bir yöne sapması ve en berbat örneklerde cisimleşen kötülükler yüzünden her bir kategoriyi bir bütün olarak suçlaması gayet doğal ve anlaşılır bir durumdur. Ama eğer bu kafa karışıklığı bundan sonra doğal bir şey olarak ele alınırsa, siyasi yapılar, kurumlar, teknoloji ve tabii ki ilerici reformlar olmadan insanlığın değil refaha ulaşmak ve kapasitelerini gerçekleştirmek, hayatta kalmakta bile güçlük çekeceği de çabucak açıklık kazanır.

Ama değerli görüşlerin olumsuz görüşlere kolayca üstün geleceğine dair bu öngörü, medyanın ve seçkinlerin anarşizmin negatif veçhelerini sanki bütününü temsil ediyormuş gibi tekrar tekrar resmettiği gerçeğini ihmal ediyor. Oysa medya ve seçkinler, karışık ve değersiz düşünceleri öne çıkartıp değerli düşünceleri görmezden gelerek, girişimin bütününü gözden düşürmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle, herhangi bir dayanaktan yoksun ve kabul görmeyecek yaklaşımlar, mantıkları ve değerleri şöyle dursun, sayılarıyla bile ulaşamayacakları bir görünürlük kazanmakta ve insanların zihninde belli bir ölçüde yer etmektedir. Böylece bir bütün olarak anarşizme duyulan ilgi azalmaktadır.

Arzulanan anarşizm

Peki daha pozitif nitelikte, ama medyada daha az görünür olan anarşizm türü için ne söyleyebiliriz? Bu anarşizm versiyonu, aileden kültüre, devletten ekonomiye ve artık iyice görünür olan "şirketlerin hâkimiyetindeki küreselleşmenin" uluslararası arenasına kadar hayatın her alanında, ezilenlerin tarafında mücadele etmek için yaygın olarak uyanışa geçen dürtünün ta kendisidir. Ve bu dürtü, hem insanların hayatında doğrudan iyileşmeler elde eden, hem de geleceğin yeni kurumlarına doğru ilerlememizi sağlayan yaratıcı ve cesur yöntemlerle mücadele edilmesini de kapsamaktadır.

İyi anarşizm, geçmişteki yaklaşımı çoğu zaman karakterize etmiş olan dar biçimleri aşar. Günümüzün anarşizmi, siyasi açıdan genellikle otoritecilik karşıtı olan ama hayatın diğer veçhelerine pek o kadar odaklanmayan kavramsal bir yönelimin ürünü değildir. Siyaset veya iktidar odaklı olmanın yanı sıra, toplumsal cinsiyet, kültür ve ekonomiyi de içeren bir yönelime sahiptir; bu veçhelerden her birinin diğerleriyle eşit öneme sahip olduğunu ve her birinin diğerlerini şekillendirdiğini düşünür.

En azından kendi anarşizm deneyimimden hareketle söylersem, bu pek çok bakımdan yeni bir yaklaşım. Ayrıca, on yıl kadar kısa bir süre önce pek çok anarşistin, anarşizmin her konuya eğildiğini, ama iktidarla beraber hayatın başka boyutlarına ait kavramlara da hak ettikleri önemi vermek yerine, iktidara öncelik tanıyan otoritecilik karşıtı bir bakış açısıyla davrandığını söylediğini hatırlamakta fayda var.

Bu eski anarşistler, açık ya da örtük olarak, iktidarı anlamayı amaçlayan ve büyük ölçüde otoritecilik karşıtı bir bakış açısıyla yürütülen analizin, çekirdek aileyi, akrabalık kavramlarını kullanan bir analizden; ırkı ya da dini, kültürel kavramları kullanan bir analizden;

üretimi, tüketimi ve tahsisatı, ekonomik kavramları kullanan bir analizden daha iyi açıkladığını düşünmüştür. Bu dar bakış açısının etkisine girmiş olanlar – onu ister savunuyor, ister içine düşüvermiş olsun – yanılıyorlardı. Modern anarşistlerin çoğunun bunu biliyor ve entelektüel yaklaşımlarının ufkunu genişletiyor olması büyük bir ilerlemedir. Bu sayede, anarşizm artık devleti ve iktidarı bütün tezahürleriyle vurgulamanın yanı sıra, kendine özgü boyutlarıyla toplumsal cinsiyet ilişkilerini, ekonomiyi, kültürel ilişkileri, ekolojiyi ve hatta hedeflenebilecek her türlü özgürlük formunu da vurgulamaktadır. Asıl önemlisi, anarşizm artık bunları sadece – ya da öncelikli olarak – otorite ve iktidar ilişkilerinin prizmasından bakarak değil, kökleri diğer pratiklerde yatan daha zengin ve farklı kavramları da eşit oranda kapsayarak vurgulamaktadır.

Bu arzu edilir anarşizm versiyonu teknolojiyi reddetmediği gibi, çeşitli teknoloji türlerinden de haberdardır ve onları gereğince kullanır. Kurumları veya siyasi formları reddetmediği gibi, aktivizmin ve yeni bir toplumun sahip olacağı yeni kurumları ve siyasi formları da tasarlamaya çalışır – buna, yeni toplanma, karar alma, programları uygulama vs. yöntemleri de dahildir. Bunun en son örneği, birbirine yakın bir şekilde kurulmuş, güvene dayalı dayanışma grupları ve bunların daha büyük meclisler halinde bir araya gelmesini sağlayan daha özgün ağ yapıları fikrinin yeniden canlanmasıdır.

Ve bu iyi anarşizm, reformları reddetmediği gibi, hem insanların acil ihtiyaçlarına özen gösteren ve hayatlarını bugünden iyileştiren hem de daha fazla dönüşüm sağlayacak kazanımlara doğru ilerleyen reformist-olmayan reformları tanımlamak ve elde etmek için mücadele eder.

Öyleyse niçin iyi anarşizm, pek iyi olmayan ya da olumsuz anarşizme gözle görünür şekilde üstün gelmiyor ve onu görünür olmaktan

çıkarmıyor; böylece soldaki çoğu insanın anarşizmin en iyi yönelimine katılmasının yolunu açmıyor?

Daha önce belirttiğim gibi, bunun nedeni kısmen, seçkinlerin ve ana-akım medyanın anarşizmin olumsuz etkilere yol açan bakış açılarını öne çıkararak onlara başka türlü edinemeyecekleri bir önem kazandırmasında ve bu bakış açılarının insanların kafalarında yer etmelerini sağlamasında yatıyor. Böylece, seçkinler ve ana-akım medya, koşullar farklı olsaydı anarşizm saflarına katılabilecek insanların uzaklaşmasına yol açıyorlar. Ama bunun nedeni kısmen de, çağdaş anarşizmin iyi yönünün çeşitli açılardan çok muğlak olması ve bu yüzden de bir türlü diğer anarşizm türünü geride bırakarak öne çıkamamasıdır. Peki öyleyse sorun nerede? Sorun bence büyük ölçüde, iyi anarşizmin açık ve ikna edici, güçlü amaçlar ortaya koymamasında yatıyor.

Anarşist vizyon?

İktidar, yaşamın, ortak etkinliklerle ilgili ortak normlara ve kararlara ulaşmayı, ihtilafları çözüme kavuşturmayı vs. de kapsayan siyasi boyutlarının aşikâr bir gerçekliği ve ürünüdür; ve tarihi boyunca anarşizm iktidara odaklanmıştır. Ama günümüz hareketlerinde ortaya çıkan anarşizm, siyasi işlevlerle ilgili olarak bile, anarşist bir yönetim sisteminin nasıl bir şey olabileceğini açıklığa kavuşturmamaktadır. Yeni bir siyasi vizyon sağlamak şöyle dursun, konu dışı olduğu için ya da daha beter gerekçelerle vizyon fikrini reddetmektedir. Oysa, toplumlar yargı, yasama ve yürütme işlevlerini yerine getirmek ve bunu da yurttaşlardan oluşan kurumlar aracılığıyla yapmak zorunda olduğuna göre, bu kurumların ne tür bir yapıya sahip olması gerektiğini bilmek istemek, son derece mantıklıdır. Bir hükümet ya da bir devlet istemediklerinden başka bir şey söylemeyen anarşistler bu soruya işe yarar bir yanıt vermemektedir.

Eğer olumsuz anarşizm hiçbir siyasi kurum olmamasından yanaysa ve hiçbir kısıtlama olmaksızın istediğini yapan özgür bireylerin kendiliğinden, yüz yüze etkileşimini savunuyorsa, o halde iyi anarşizmin bundan daha iyi olan, yani özgürleşme konusunda aynı temel özlemleri gerçekleştiren, ama kolektiviteden ve süreklilikten taviz vermeyen bakış açısı nedir?

Ne türden yinelenen roller ve normlar içeren ne tür yapılar hem desteklediğimiz özgürlüğü ve katılımı teşvik edip hem de siyasi işlevleri yerine getirecek?

Yeniden belirmekte olan anarşizmden din, etnik kimlik veya kültürel cemaatle ya da akrabalık, cinsellik, üreme veya sosyalleşme ilişkileriyle, hatta üretim, tüketim ya da tahsisat ilişkileriyle ilgili güçlü ve ikna edici bir gelecek vizyonunu kendi içinde üretmesini beklemek için belki daha erken. Ama bence, söz konusu olan, ortak siyasi gündemler oluşturmak, uygulamak ve kötüye kullanılmalarını önlemek, ihtilafları çözüme kavuşturmak ve kolektif etkileşim normları oluşturup uygulamak olduğunda, anarşizmin de vizyon sahibi eylemin bulunduğu noktaya ulaşması gerekiyor.

Hukuki ihtilaflar nasıl çözümlenmeli? Mahkemelerde karar verme süreci nasıl işlemeli? Yasalar nasıl oluşturulmalı ve siyasi koordinasyon nasıl sağlanmalı? İhlaller ve aksamalar nasıl ele alınmalı? Ortak programları pozitif bir şekilde uygulamanın yolu nedir? Anarşistler bunları açıklamak için şimdiye kadar ciddi bir çaba gösterdi mi?

Başka bir deyişle, anarşistlerin günümüz yasama meclisleri, mahkemeler, polis kuvveti ve türlü yürütme aygıtları yerine önerdiği kesin kurumsal alternatifler neler? Anarşistler, gerekli siyasi işlevleri yerine getirirken dayanışmayı, hakkaniyeti, adaleti, katılımcı özyönetimi, çeşitliliği ve anarşistlerin desteklediği yaşamı güzelleştiren diğer değerleri de geliştiren hangi kurumları oluşturmayı he-

defiliyor?

Şimdiye kadar en iyi anarşizm versiyonu bile bir özgürleşme vizyonu değil, genellikle sadece, baskının, hatta bazen baskının yalnız birkaç boyutunun bir reddi oldu. Alexander Berkman şöyle yazıyor: "Hangi isimle anılırsa anılsın, kaynağı ve örgütlenmesi ne olursa olsun, her zaman ve her yerde hükümetin asli işlevi daima kitleleri baskı altına almak ve sömürmek, sömürenleri ve baskı kuranları korumaktır. En önemli özelliği ve vazgeçilmez araçları, polis ve vergi tahsildarı, asker ve hapishanedir."[2] Tamam, güzel; peki siyasi işlevleri anarşist değerlere uygun olarak nasıl örgütleyebiliriz? Pozitif siyasi gündem nedir?

Errico Malatesta ise anarşistlerin ne istediğini daha genel bir şekilde anlatıyor: "İnsanın insan tarafından tahakküm altına alınması ve sömürülmesinin tamamen ortadan kaldırılmasını; insanların bütün toplumun refahı için bilinçli ve arzulanan bir dayanışma gösterip gönüllü olarak elbirliği yaparak ... birleşmesini istiyoruz; toplumun oluşma amacının, azami refaha ve olabilecek en yüksek ahlaki ve ruhsal gelişime ulaşmak için gerekli araçları herkese sağlamak olmasını istiyoruz; herkes için ekmek, özgürlük, aşk ve bilim istiyoruz!"[3] Evet, evet, ama nasıl?

Gelişmiş ülkelerdeki milyonlarca insan ne olduğunu doğru dürüst bilmediği bir amacın peşine düşmek için sahip olduğu şeyleri, bazı durumlarda çok fazla olmasa bile, riske atmayacaktır. İnsanların ciddi, yeterince kapsamlı, etraflıca düşünülmüş ve ikna edici cevaplar alabilmek için anarşistlere neyi savunduklarını daha kaç kez sorması gerekiyor?

2 Alexander Berkman, *What is Communist Anarchism?*, New York, Dover, 1972.

3 Errico Malatesta, "Anarchism and Anarchy", http://www.zabalaza.net/texts/txt-anok&anokem.htm.

Yasama, yürütme, yargı ve uygulamanın kilit yapılarını kapsayan ve bu işlevleri, olumlu neticeleri teşvik eden, otoriteci olmayan ve etkin bir şekilde yerine getirmenin yolunu gösteren bir siyasi vizyon sunmak, sadece çağdaş aktivizme çok ihtiyaç duyduğu umudu sağlamakla kalmaz; aynı zamanda, günümüzün seçim, yasama, yasaların uygulanması ve mahkeme sistemine verilmesi gereken acil cevapları da şekillendirir ve böylece birçok stratejik tercihe yön verilmesine yardımcı olur.

Öyleyse günümüzün anarşist camiasının böyle bir siyasi vizyon üretmesi gerekmiyor mu? Ben gerektiğini düşünüyorum; iktidar meselelerini arzu edilir şekilde ele alma umudu başka nereden gelecek ki? Aslında pozitif siyasi hedefler ortaya koyan ve daha yaygın kabul gören anarşist bir bileşen oluşana kadar, bütün siyasi yapıları, hatta bütün kurumları reddeden arzulanmayan anarşizmin görünür olmaya devam edeceğini ve anarşizme potansiyel bağlılığı büyük ölçüde azaltacağını sanıyorum.

Bazıları cevap olarak anarşizmin zaten gerektiği kadar vizyona sahip olduğunu ya da insanların kendi hayatlarının denetimini sadece yönetim sisteminde değil, ekonomi ve hayatın başka alanlarında da kendi eline alacağı fikrine bağlılığının yeterli vizyon sayılması gerektiğini söyleyecektir. Çok fazla vizyon yaratıcılığı ve yeniliği sınırlandırır, diyeceklerdir. Benim buna yanıtım, bütün siyasi yapıları, bütün kurumları, bütün teknolojileri ya da bütün reformları çöpe atmak nasıl birer hataysa, bunun da aynı türden bir hata olduğudur. Sorunlu olan vizyonun kendisi değil, sadece seçkinlerin benimsediği ve yalnızca onlara hizmet eden vizyondur. Bize gereken ise tam olarak, siyasi olsun olmasın, bütün topluma hizmet eden ve varlığını sürdürebilen değerli kurumların herkesin faydalanacağı ve kolay anlaşılır bir şekilde tarif edilmesidir.

21. Yüzyıl anarşizmi

Peki iyi anarşizmin potansiyelleri hakkında ne söyleyebiliriz? Sanıyorum şunları söyleyebilirim: Anarşizm; kültür, ekonomi, toplumsal cinsiyet ve yönetim sistemi temelli kavram ve pratiklere yönelik ihtiyacı gerçekten karşılayabilirse; en azından ikna edici bir siyasi vizyonu kendisi sağlayıp, toplumun yönetim dışındaki boyutlarıyla ilgilenen başka hareketlerde ortaya çıkan vizyonu da destekleyebilirse; ve anarşist camia teknoloji, siyasi yapılar, kurumlar ve reformist-olmayan reformlar hedeflemekle ilgili tuhaf kafa karışıklıklarından kaçınabilirse, önü tamamen açılacaktır. Binlerce, hatta milyonlarca değil, on, belki yüz milyonlarca aktivisti kendisine çekerek, dünyamızı çok daha iyi bir yer haline getirme çabasında hareketlerin 21. yüzyıldaki en önemli ilham ve bilgelik kaynağı olabilir.

Katılımcı ekonomi ile anarşizmin ilişkisine gelince, değerli ve arzulanan anarşizmi niteleyen yukarıda tarif ettiğim saik ile katılımcı ekonominin birbiriyle tutarlı olduğunu düşünüyorum. Hatta bana kalırsa katılımcı ekonomi – anarşist etiketini bu anlamda kullanırsak – sınıf hiyerarşisini ve ekonomiyle ilgili diğer hiyerarşileri asgariye indiren anarşist bir ekonomi vizyonudur; ve öteki anarşist emellerle tutarlıdır, hatta onları teşvik eder. Bu bakımlardan katılımcı ekonomi, dayanışma ekonomisi, çeşitlilik ekonomisi, hakkaniyet ekonomisi, öz-yönetim ekonomisi ve sürdürülebilir bir ekonomi olduğu kadar anarşist bir ekonomidir.

Ek: İlkelcilik*

Yukarıda anarşizmin hayatın her alanındaki otorite, hiyerarşi ve tahakküm yapılarını tanımlamaya odaklandığını ve çevresel koşullar

* Primitivizm olarak da bilinir. İnsanlık tarihini, başlangıçtaki kusursuz bir durumun bozulması olarak gören ve kurtuluşun yalın yaşama geri dönülmesiyle gerçekleşeceğini ileri süren dünya görüşüdür. –y.h.n.

ve adalet arayışı izin verdiği ölçüde bunlara meydan okuduğunu ileri sürdüm. Anarşizm, siyasi ve ekonomik güce dayalı üstünlüğü, erkekler ile kadınlar, ebeveynler ile çocuklar arasındaki iktidar ilişkilerini, kültürel cemaatler arasındaki iktidarı, gelecek kuşaklar üzerindeki iktidarı ve daha pek çok iktidar biçimini ortadan kaldırmayı hedefler. Bu görüşten kaynaklanan farklı aktivizm türleri olduğunu söyledim. Bunlardan birisinin teknolojiyi, kurumları ve reformları peşinen reddettiğini iddia ettim. Eğer anarşizmin bu olumsuz türünün var olduğuna dair kanıtlar sunmazsam, insanlar gerçek olmayan bir konum uydurduğumu zannedebilir. Dolayısıyla, bazı açıklamalarda bulunarak hem bu şüpheciliği doğrudan gidermek, hem de, itiraf ediyorum ki, anarşizme zararı dokunduğunu düşündüğüm olumsuz etkilere yol açan bu görüşleri daha sert bir biçimde eleştirmek istiyorum.

"Olumsuz anarşizm" olarak adlandırdığım versiyonun son zamanlardaki en görünür ve örnek savunucusu John Zerzan'dır.[4] Bu kampta yer alan başka pek çok kişi var elbette ve genel görüşler, içlerinde Zerzan ile aynı görüşleri paylaşmayan ya da onu hor görenlerin de bulunduğu anarşist tabandan süzülüyor. Ama burada konuyu Zerzan'ın çalışmalarıyla sınırlı tutacağım; çünkü bu çalışmalar olumsuz etkilere yol açtığını söylediğim konumların ardında yatan ve anarşizme karşı en çok kullanılan argümanları bol miktarda örnekle gözler önüne seriyor.

Zerzan, insan refahı ve gelişmesinin önündeki bütün otoriter kısıtlamaları mantıklı bir şekilde reddederek işe başlar. Bu elbette takdir edilmesi gereken bir şey; ama bakın Zerzan nerelere varıyor?

Zerzan teknolojinin kendisini reddeder. Farklı görevleri tanımlayıp

4 Bkz. John Zerzan, "Future Primitive", http://www.primitivism.com/future-primitive.htm; ve toplu eserleri, http://www.melior.univ-montp3.fr/ra_forum/en/people/zerzan_john.

birbirinden ayırt eden kurumları, ki bu da bütün kurumlar demektir, reddeder. Reformların peşinen reddedilmesine katkıda bulunur; çünkü ona göre hiçbir kurum düzeltilmeye değmez; bu nedenle hiçbir iyileştirme de savunmaya değmez. Bu üçünden başka Zerzan dili, matematiği, hatta nesneleri sayma ya da zamanın akışını kaydetme fikrini bile reddeder. Bence bunları reddetmek, teknolojiye, kurumlara ve reformlara karşı olanların yaptığı hatanın bir tekrarıdır; ama Zerzan bunu en insafsızca yapan kişi olmuştur.

Zerzan teknolojiye ilişkin olarak bize şunu söyler: "Teknoloji hiçbir zaman, bağlamından koparıp ayrı bir araç gibi ele alabileceğimiz tarafsız bir şey olmamıştır. Her zaman, içine iyice yerleştirilmiş olduğu toplumsal sistemin temel değerlerini paylaşır ve ifade eder. Teknoloji, bir arada tuttuğu toplumsal düzenlemelerin dili, dokusu ve cisimleşmiş halidir."

Buraya kadar söylenenlere diyecek bir şey yok; ama Zerzan'ın kayıtsız kaldığı ve bir daha da geri dönüp üzerinde durmadığı bir nokta var. Evet, teknolojiler içinde doğdukları ve kullanıldıkları toplumun damgasını taşır. Zaten başka nasıl olabilir ki? Ama içinde bulundukları toplumların özelliklerini – ki bazen buna en kötüleri de dahildir – yansıtmanın yanı sıra, teknolojiler çoğunlukla gerçek ihtiyaçları karşılayıp gerçek potansiyelleri de genişletir. Evet, insanları montaj hatlarında çalışmaya mecbur eder, elektrikli sandalyeyle öldürürsünüz; ama insanların soğuktan korunmak için giydiği giysiler ve ömürlerini uzatan penisilin de teknoloji ürünüdür.

Zerzan, teknolojilerin bağlamsal olduğunu söyler; elbette haklı, öyleler. Belirli bir toplumsal düzende ortaya çıkarlar. Kendiliğinden, öncesi olmaksızın veya hiçbir iz taşımaksızın, yoktan var olmazlar. Ayrıca teknolojiler toplumsal boşluklarda kullanılmıyor. Güdümlü bir füze ya da bir montaj hattı şöyle dursun, bir kalem ya da

bir ayakkabı bağı da olsa her teknolojinin; tasarlanması, üretilmesi ve kullanılmasının ardındaki saiklerin damgasını taşıyan toplumsal bir işaret barındırdığını söylerken Zerzan haklıdır. Bu saiklerden bazıları genellikle toplumdaki seçkinlerin savunmasını, ama bazıları ise belli işlevlerin yerine getirilmesi gereğini yansıtır.

O halde, feodal dönemlerde tasarlanan, üretilen ve kullanılan teknolojilerin, tarihöncesi ya da kapitalist dönemdekilerden farklı olmasını bekleriz. Bu temel bir noktadır ve doğrudur.

Ancak Zerzan devam eder. Şöyle der: "[Teknolojinin] tarafsız olduğu, toplumdan ayrı tutulabilir olduğu fikri, dillendirilmiş en büyük yalanlardan biridir. İleri teknoloji denen ölüm tuzağını savunanların niçin teknolojinin bir şekilde tarafsız olduğuna inanmamızı istediği aşikârdır." Bence bu ya açıklaması olmayan bir tahmindir ya da çok büyük bir kafa karışıklığının kanıtıdır.

Teknolojinin kendisi tarafsızdır dendiğinde, teknolojinin kendi içsel mantığında sadece egemen seçkinlere hizmet etmesini zorunlu kılan bir şey olmadığı kastedilir. Teknoloji, toplumun geneli de dahil, her kesime hizmet edebilir. Teknoloji her türden toplumsal düzende ve sistemde ortaya çıkabilir ve faydalı olabileceği gibi dehşet verici, insani olabileceği gibi zalim, özgürleştirici olabileceği gibi aptallaştırıcı da olabilen türlü türlü işler görebilir.

Teknoloji daima insan tasarımı ve emeğinin bir ürünüdür, ama ille de tarihöncesi, feodal, kapitalist ya da başka bir şey olmak zorunda değildir. İnsan kökenli olması teknolojiye ne belirli bir toplumsal yön dayatır, ne de dünyanın her yerinde geçerli bir toplumsal damga vurur.

Zerzan çağdaş teknolojilerimizin çağdaş toplumlarımızda etkin olan güçlerin temel niteliklerini sergilediğine haklı olarak dikkat çeker.

Ama bütün teknolojilerin daima şimdiki teknolojimize benzemek zorunda olduğu gibi yanlış bir sonuca varır. Öyleyse, şimdiki teknolojimizin beğenmediğimiz yönleri var ve onlardan kurtulmak istiyoruz diye teknolojinin bütününden sonsuza kadar vazgeçmemiz gerektiği doğru değildir.

Zerzan'ın iddiasını aceleyle vardırdığı sonucun yersizliğini göstermenin en basit yolu, teknoloji olmazsa insanların giysilerinin, kasları dışında enerji kaynaklarının, hatta güçlenmelerini sağlayacak tarımın bile var olmayacağına dikkat çekmektir. Yaşam, hayvanca, yalıtılmış ve kısa olacaktır. Hastalıklar alıp yürüyecektir. İletişim, hareketlilik, bilgi, müzik, sanat, oyun ve başka hemen her şey acımasızca sınırlanmış olacaktır.

Zararlı teknolojilerin kötülüklerinden kaçınmanın yolunun teknolojinin kendisini ortadan kaldırmak olmadığını bu bile tek başına kanıtlamalıdır elbette. Fakat bu çizgiyi benimseyen pek çok anarşist bu delillerin görüşlerini çürütmek için yeterli olmadığını düşüneceği için, Zerzan'ın mantığını inceleyerek sorunu başka bir açıdan daha ele alacağım.

İnsanın her türlü düşüncesinde, ifadesinde, duygusunda, hatta hareketinde, içinde meydana geldiği toplumun izinin açıkça göründüğünü söylediğimi varsayalım. Her türlü teknolojinin böyle bir toplumsal iz taşıdığını söylemek ne kadar doğruysa, kuşkusuz bu da o kadar doğrudur. Ardından Zerzan'ı izleyerek "Mademki insanın bütün düşünceleri, ifadeleri, duyguları, hatta hareketleri – tıpkı teknoloji gibi – toplumun izlerini taşıyor, o halde daima baskıcı özellikler barındırması gerekir" deyip, tıpkı Zerzan'ın teknolojiyi reddetmemiz gerektiğini söylemesi gibi "Bunların hepsini reddetmeliyim" sonucuna varmam akla yatkın mıdır? Bunun yerine, insan düşünce, ifade, duygu ve hatta hareketinin, arzu edilir toplumsal dü-

zenlerde (hatta arzu edilmeyenlerde bile bir dereceye kadar) kesinlikle reddetmek istemeyeceğimiz harika ve temel niteliklere de sahip olduğunu öne sürmem daha doğru olmaz mı? Ve iyi ortamlarda tanımlayıcı özelliklerin son derece olumlu hale gelebilmesi, bunların bütününü reddetme fikrini büsbütün gülünçleştirmez mi?

Gerek insani özellikler, gerekse teknolojiler açısından ben ikinci mantığı tercih ediyorum. Zerzan ise ilkini tercih ediyor. Zerzan'ın hatası, dehşet verici bazı teknolojilere haklı olarak dikkat çektikten sonra, bu teknolojilerin yarattığı sorunları toplumsal yapılara ve kurumlara değil, yanlış bir şekilde, teknolojinin kendisine mal etmesidir. Oysaki teknolojilere kötü özellikler yükleyip kötü teknolojileri de bize dayatan, toplumsal yapılar ve kurumlardır ve bunlar değişebilir şeylerdir.

Bu sıçramayı sürekli olarak yapmak – belirli bir kategorinin bazı örneklerinden hoşlanmayıp kategorinin bütününü reddetmek – toplumsal olan ya da insanlararası fikir alışverişinin ve insan düşüncesinin başka türlü bir ürünü olan, fakat çağdaş toplumlarda sık sık korkunç veçheler oluşmasına sebep olan her şeyin reddedilmesine yol açar. Şaşırtıcı bir şekilde Zerzan tam da bu mantık çizgisini takip etmektedir.

Zerzan şöyle der: "Kullandığım hipotez, işbölümünün [arzu edilir bir tarihöncesi ile sonrasındaki her şey arasına] çizgiyi çektiği ve hızlanarak ya da artarak açığa çıkan korkunç sonuçlar ürettiğidir. Uzmanlaşma bireyi böler ve sınırlar, hiyerarşiyi getirir, bağımlılık yaratır ve özerkliğin aleyhine işler." Ve bunun devamında Zerzan şu sonucu çıkarır: "İşbölümü gerektiren aletler veya roller, bölünmüş insanlar ve bölünmüş bir toplum yaratır."

Zerzan yine kısmi doğruları pek insafsız sonuçlara vardırıyor. Tabii ki tipik şirket tarzı işbölümleri bireyin ve toplumun potansiye-

lini azaltır, hatta yok eder. Örneğin Zerzan şuna işaret ediyor: "Bana göre ilk 'hamle' İngiltere Sanayi Devrimi'yle oldu. Yani, fabrika sisteminin büyük ölçüde bir toplumsal denetim aracı olarak devreye sokulduğu ortaya çıktı. Dağınık haldeki zanaatkârlar özerkliklerinden yoksun bırakıldı ve vasıfsızlaştırılmak ve disiplin altına alınmak üzere fabrikalarda toplandı. Bu da gösteriyor ki teknoloji asla 'tarafsız' değildir."

Belki benim gibi Zerzan'ın da bu tür fikirlerle ilk karşılaştığı yer, onları çeyrek yüzyıl önce dâhiyane bir şekilde ifade etmiş olan, örneğin, Stephen Marglin'in "What do bosses do?" [Patronlar Ne İşe Yarar?][5] adlı denemesi ya da Harry Braverman'ın *Labor and Monopoly Capital* [Emek ve Tekelci Sermaye][6] adlı kitabı gibi eserler olmuştur. Ama öyleyse bile anlaşılan Zerzan birkaç çok önemli anlayışı gözden kaçırmış. Dayatılan işbölümü belli toplumsal ilişkilere ve seçkinlere hizmet etmektedir ve insanlığın çektiği acıların nedeni burada gösterildiği gibi farklı kişilerin farklı görevler yapması değildir. Sorun, çoğu insanın yapmak zorunda bırakıldığı belirli ve sınırlı görev bileşimleri ve karşılığında aldığı sadaka kabilinden ücretlerdir.

Zerzan, (şirket tarzı, cinsiyetçi ve ırksal) işbölümlerinin hiyerarşiyi desteklediği, bağımlılığı dayattığı ve özerkliği engellediği konusunda kesinlikle haklıdır. Ve pek çok kurumun bu zarar verici işbölümlerini bünyesinde barındırdığını, bu nedenle reddedilmeyi hak ettiğini söylerken de haklıdır. Ama hemen hemen bütün kurumların insanların görev ve sorumluluklarını farklılaştıran roller içer-

5 Stephen Marglin, "What Do Bosses Do? The Origins and Functions of Hierarchy in Capitalist Production," *Classes, Power and Conflict: Classical and Contemporary Debates*, ed. Anthony Giddens ve David Held, Berkeley, California UP, 1982.

6 Harry Braverman, *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*, Monthly Review Press, New York, 1998. Kitabın ilk basımı 1974 yılında yapılmıştır.

diğini görememektedir. Bazı işbölümlerinin, onları bünyesinde barındıran kurumları değersiz kılacak kadar kötü olduğu şeklindeki doğru ve bildik kavrayıştan, bütün işbölümlerinin katlanılamaz olduğu ve bu yüzden de bütün kurumların değersiz olduğu şeklindeki daha kapsamlı iddiaya sıçramak aslında şu anlama gelir: Her birey, özünde, her şeyi kendisi için yapmalı ya da en azından başkalarıyla kalıcı kurumsal bağlantılar kurmadan yapmalıdır. Bu görüş, rollerin kendisini reddeder ve kurum karşıtı, toplum karşıtı ve hatta bence, nihayetinde, insan karşıtı bir duruşa yol açar.

Yani Zerzan, özlemlerimize aykırı olan dayatılmış işbölümlerini reddetmek yerine – ki bu gayet makul bir tutum olurdu – her türlü işbölümünün ortadan kalkması gerektiği şeklinde aşırı bir iddiaya atlayıverir.

Pek çok insanı itaatkârlığa ve tekdüze işlerden kaynaklanan bir bıkkınlığa mahkûm ederken, güçlendirici ve cazip işleri seçkin bir azınlığa vererek ayrıcalık tanıyan işbölümlerini reddetmeli miyiz? Tabii ki reddetmeliyiz. Bu konuda Zerzan ile galiba hemfikiriz. Ama bunu yapmanın yolu, farklı kişilerin sorumlulukları arasında hiçbir farklılaşma olmadan herkesin her şeyi yapması değildir. İnsanların farklı zevkleri ve eğilimleri olduğunu ve eylemleriyle bunları ifade etmek istediklerini görmezden gelmek; veya becerilerden ve eğitimden faydalanarak sağlanabilecek değerli kazanımlardan vazgeçmek de değildir.

Yabancılaşma ve hiyerarşi illetinden kurtulalım derken üretkenlik, bireysellik ve çeşitlilik gibi faydalı şeyleri de onunla birlikte kaldırıp atmak niye? Niçin (hiyerarşiyi ortadan kaldırmak için) görevleri, güçlenme ve hayat kalitesiyle ilgili içerimleri açısından dengelenmiş işlere bölüştürmüyoruz; niçin bu dengelenmiş işleri (yabancılaşmayı ve otoriteciliği ortadan kaldırmak için) öz-yönetime

dayandırmıyoruz ve niçin (çeşitliliği geliştirip yaratıcılıktan faydalanmak için) aynı zamanda her bireyin kişisel zevklerine uymasını sağlamıyoruz?

Tabii ki işbölümünün hiyerarşi üreten veçhelerinden kurtulalım. Ama bir yandan çıktıyı artırıp gerekli emek miktarını azaltırken diğer yandan da kolektif deneyimlerimizin kapsamını genişletmek için, farklı insanların tercihlerine dikkat etmenin ve çeşitlilikten yararlanmanın sağladığı tatmini ve faydayı koruyalım.

O halde Zerzan niçin soruyu "ya kötü bir işbölümü, ya iyi bir işbölümü" (veya, ya kötü teknoloji, ya iyi teknoloji) şeklinde değil de, "ya kötü bir işbölümü, ya sıfır işbölümü" (veya, ya kötü teknoloji, ya sıfır teknoloji) şeklinde ortaya atıyor?

İnsanı bu tür sınırlayıcı kutuplaşmalar önermeye götürebilecek düşünce zincirlerinden biri şu olabilir: Bütün işbölümlerinin (ve bütün teknolojilerin) ortak bir özelliği olduğunu fark edersiniz – ki bu özellik hepsinin insani ve toplumsal yaratımlar olmasıdır. Ardından da, bu ortak noktaların bir şekilde ve kaçınılmaz olarak, zararlı özellikleri bütün işbölümlerine (ve bütün teknolojilere) bulaştırdığına karar verirsiniz. Zerzan'ın böyle düşünüp düşünmediğini bilmiyorum; ayrıca, ne düşündüğü neyi değiştirir onu da bilmiyorum; çünkü her halükârda, kasıtlı olsun olmasın, Zerzan'ın duruşunun pratik ve entelektüel içerimi budur.

İşte bu yüzden Zerzan şunları diyor: "Sanayileşmeden ve fabrikalardan hemen bir anda kurtulamayacağımız aşikâr; ama kurtulma hamlesinin ardındaki bütün gayret ve enerjiyi kullanarak bunları tasfiye etmeye çalışmak gerektiği de eşit derecede aşikâr. İnsanın ve doğanın bu şekilde köleleştirilmesi sonsuza dek ortadan kalkmalı ki, üretim ve ekonomi gibi kelimelerin bir anlamı kalmasın."

Başka bir ifadeyle, bizi eşit olmayan sınıflara bölen, sömüren, yağmalayan ya da alçaltan kötü ekonomik faaliyeti ortadan kaldırmakla yetinmemeli – ki buraya kadar ben de kesinlikle hemfikirim – ekonomik faaliyeti bütünüyle ortadan kaldırmalıyız. Öyle görünüyor ki insan yapımı araçlar yok olmalı. Teknoloji ve işbölümü gibi ekonomiyi de tamamen ortadan kaldırmamız gerekiyor: Seçeneklerimiz ya hep, ya hiç.

Zerzan'a göre artık üretim olmayacak. İşyerleri olmayacak. Peki onların yerine ne koyacağız? Sanıyorum toplayıcılık yapmayı koyacağız; çünkü toplayıcılık, özel olarak insan icadı olduğunu gösteren herhangi bir iz taşımıyor. Dolayısıyla Zerzan, aletleri ve rolleri, teknolojileri ve kurumları, hatta üretimi ve ekonomiyi dahi reddediyor. Fakat, Zerzan şaşırtıcı bir biçimde burada durmuyor.

Zerzan bu düşünce zincirini sonuna kadar götürerek "arzulanmayan anarşizm"in hastalıklı mantığını ve diğer kusurlarını açıkça gözler önüne seriyor. Zaten Zerzan'ın görüşlerine bu kadar yer ayırmamın nedeni de bu.

Zerzan dili bile reddediyor ve şöyle diyor: "Bütün doğrudan deneyimleri üstün bir sembolik ifadeye dönüştürme süreci, yani dil, hayatı kendi denetimi altına alır. İdeoloji gibi dil de gizler ve haklı gösterir; böylece bizi, geçerlilik iddiası hakkındaki kuşkularımızı askıya almaya zorlar. Dil, uygarlığın kökeninde yatar ve uygarlığın yabancılaşmış doğasının dinamik kodudur. Tıpkı ideoloji paradigması gibi dil de uygarlığı ayakta tutmak için gerekli olan bütün kapsamlı meşrulaştırmaları destekler. Bize düşen, doğum halindeki hangi tahakküm biçimlerinin bu haklılaştırmaya yol açmış olduğunu ve dili bir baskı aracı olarak zorunlu kıldığını açıklığa kavuşturmaktır."

Şimdi de sorun uygarlık. Zerzan, insanların bir başına ya da başkalarıyla karşıtlık içinde faaliyet göstermek zorunda olmadan yaşam-

larını gönüllerince sürdürebilmek için tasarlamış ve yaratmış oldukları toplumsal düzenlemelerin içinde bir araya gelmesini reddediyor. Kelimeler de bu tür düzenlemeleri bir arada tutan tutkalın çok önemli bir öğesi olduğuna göre, diyor, barındırdıkları potansiyeli kullanmaktansa, atalım gitsin.

Şöyle devam ediyor: "Kelimeler bir hüzne işaret eder; başıboş zamanın boşluğunu soğurmak için kullanılırlar. Hepimiz, daha ileri gitme, kelimelerin erişemediği derinliğe inme arzusu duymuş, bütün bu lakırdıların sona ermesinden başka bir şey istemediğimiz hissine kapılmışızdır; çünkü biliriz ki, tutarlı bir şekilde yaşamamıza izin verildiğinde, tutarlılığı formüle etme ihtiyacı ortadan kalkacaktır."

Tabii ki Zerzan sadece kelimelerle, sadece ekmekle ya da sadece teknolojiyle yaşamak istemediğimiz konusunda haklı. Ama Zerzan'ın gözden kaçırdığı nokta şu ki, bu gerçeğin farkında olmak, bunların her birinden tamamen vazgeçmek istemeyi haklı çıkarmaz.

Tabii ki hüznü kelimelerle ifade ediyoruz, ama eylemlerimiz ve duygularımızla da ifade ediyoruz. Bu durumda kelimelerle beraber eylemleri ve duyguları da mı reddetmeliyiz? Çoğu zaman bilincin mevcut baskıların kalesi olduğu muhakkak. Bilinç bazen üzüntüyü açığa vurur ve çoğunlukla da otoriter biçimlerde kullanılır. Öyleyse beynimizin ön kısmını kesip çıkaracak mıyız? Bu bapta, niçin cinsel ilişkinin çoğu zaman acı verici sonuçlara, düpedüz tecavüzlere ve bugüne kadar neredeyse evrensel olarak orantısız iktidar ilişkilerine neden olduğunu da söylemiyoruz? Köküne kibrit suyu. Zerzan'ın istedikleri olduğunda insanlar da yok olacak, evet, Zerzan haklı, böylece artık acılar son bulacak.

Anlaşılan o ki, insan türünün intiharını çabuklaştırma konusunda Zerzan'ın gündemi ya da umudu işbölümlerine son vermek, teknolojiyi reddetmek, kurumları gözden çıkarmak, dili susturmak, sayı-

ları ortadan kaldırmak, zamanı reddetmek ve belki – üremekten değil ama – bilinçten vazgeçmek; ve böylece tarihöncesi ilişkilere geri dönmek. Ve ana-akım medya herkese, Zerzan'ın anarşizmin simgesi olduğunu söylüyor. Anarşizm de yeni insanlar kazanmakta güçlük çekiyor.

Eğer bütün bunları abartarak anlattığımı düşünüyorsanız, kendiniz karar verin. Zerzan şöyle diyor: "Benim ilk elden görüşüm şu ki, ancak sembolik kültürün [yani dilin] reddedilmesi, bu kültürden kaynaklanan şeylere yeterince derin bir meydan okuma olur." Sonuç: Dili at gitsin. Daha bitmedi: "Ancak dili ve zamanı iptal eden ve duyulara hitap edecek kadar vizyon sahibi olan bir siyasetin anlamı vardır." Yani sadece dili değil, zamanı da atıyoruz.

Kışkırtıcı ya da estetik egzersizler yapmak veya eğlenmek için kelime oyunlarına başvurmak güzel olabilir. Ama Zerzan, insanların yaşamlarını sınırlandıran gerçekliklere meydan okuduğunu iddia ediyor. Oysa özgürlüğü savunmak adına devrimci olmak, gerçekliğe önem verme sorumluluğunu da beraberinde getirir.

Zerzan sayıları da reddediyor. Nedenini şöyle açıklıyor: "Öklit, mülkiyet, vergilendirme ve köle emeğinin tahsisi amacıyla tarlaları ölçmek için geometriyi – kelimenin gerçek anlamıyla 'arazi ölçümü'nü – geliştirdi." Ve devam ediyor: "Geniş bir ailenin üyeleri akşam yemeğine oturduğunda hiç saymadan kimin eksik olduğunu hemen bilir. Sayma, ancak şeyler tektip hale geldiğinde gerekli olur." Bunları söylerken ciddi olabilir mi? Öyle görünüyor. Artık düşünce kalıbını tanıyoruz. Bundan böyle bu düşünce tarzının iyi insanların dikkatini değerli meselelerden başka yerlere kaydırmaması umuduyla böyle uzun uzadıya yazıyorum.

Zerzan haklı olarak sayıların zararlı ya da yabancılaştırıcı şekillerde kullanılabileceğini veya otoritenin ve iktidarın hizmetine koşu-

labileceğini söylüyor. Herkes sayılar olmadan bazı şeyleri daha iyi yapabildiğimizi düşünecektir. Örneğin, aşkı veya insan haysiyetini sayılara dökmeye çalışmamamız gerekir. Bu yeterince açık bir şey. Ama Zerzan, yanlış bir biçimde, hiç sayı olmazsa her şeyin çok daha iyi olacağı sonucuna varıyor. Dile elveda, sayılara ve zamana, teknolojiye ve kurumlara elveda ... Peki cinselliğe niçin elveda demiyoruz? Çünkü sanırım Zerzan bunun pek popüler bir duruş olmayacağını düşünüyor. Belki de asıl şaşırtıcı olan, söylediklerinin bazı çevrelerde bu kadar popüler olması.

Bu bölümün önceki kısımlarında, teknoloji, kurumlar ve reformlar konusundaki ciddi kafa karışıklıklarının "arzulanmayan anarşizm"in belirli bir dalının etkinliğini ve değerini azalttığını düşündüğüm yorumunda bulundum. Odaklanma alanlarının genişliği, yeni vizyon ve reformist-olmayan reformlar doğrultusundaki daha pozitif kavrayışların, anarşizmin başka bir dalına önümüzdeki yıllarda başarılı bir aktivizmin temel bileşeni olma potansiyeli verdiğini tartıştım.

Zerzan'ın düşünceleri, teknoloji, kurumlar ve reformlar konusunda bazılarının bu olumsuz etkilere yol açan görüşleri niçin benimsediğini açıklıyor olabilir de, olmayabilir de. Bunu kesin olarak bilmem mümkün değil. Ama bu görüşler yaygın ve bunların en açıksözlü savunucusu da Zerzan. Zerdan'dan yaptığım alıntılar internette bulunabilecek çeşitli denemelerinde ve söyleşilerinde yer alıyor. Zerzan'ın duruşunun zamanla gözden kaybolacağını umuyorum.

17

ÖZLEMLER

Günümüzde ve geçmişte, dünyanın pek çok yerinde solcular aslında kavramsal açıdan basit sonuçlar için çabaladılar: Her bir insan diğer herkes kadar özgür olmalı ve emeğin meyvelerinden ve toplumsal katılımın ve sorumluluğun erdemlerinden, bu tür arayışları herkes için en uygun şekilde destekleyen ve teşvik eden bir çevrede faydalanabilmeli.

Solcular her türlü gayri meşru otoriteye, gayri meşru eşitsizliğe, gayri meşru hiyerarşiye ve de evvelce bu yapıları haklı gösterdiği düşünülen önyargılara son vermeye çabalamışlardır. Bunlara, ırksal ve diğer kültürel farklılıklar, toplumsal cinsiyet farklılıkları, ulusal farklılıklar, yaş farklılıkları, cinsiyet farklılıkları, mülk sahipliğindeki farklılıklar ve mesleki farklılıklarla ilgili önyargılar da dahildir.

İnsanlar sınıfçılığa, sömürüye, otoriteciliğe, ataerkiye, cinsiyetçiliğe, heteroseksizme, yaş ayrımcılığına, ırkçılığa, kavim-merkezciliğe, dinsel baskıya ve her türlü eşitsizlik ve hiyerarşiye karşı savaşırken daima adil veya hakkaniyetli neticeler, çeşitlilik, karşılıklı empati ve insanların hayatlarının denetimini kendi ellerine almasını sağlamak adına gayret gösterdiler.

Katılımcı ekonomi, bu tarihsel ve çağdaş özlemlerden doğmuştur ve onlara saygı duyar. Pek çok kez başkaldırmış ve çoğu kez de taban-

daki konsey örgütlenmelerinde ve taban hareketlerinde yer almış sıradan aktivistler ve yurttaşlar her zaman, katılımcı ekonominin bünyesinde barındırmayı hedeflediği genel ekonomik sonuçlar için çabalamıştır. Ancak, gerçek özgürleşmeye ulaşmamıza sadece dışarıdan kaynaklanan baskıcı engeller ve güçler değil; manipülasyonların, etkisiz yöntemlerin veya projelerimizin içinde beslenen ve birbirine açıktan açığa zıt olan sınıfsal çıkarların ya da başka çelişkili görüşlerin neden olduğu kafa karışıklığı da mani olmuştur.

Irk, toplumsal cinsiyet, yönetim sistemi ve diğer toplumsal meselelerle ilgili vizyon sorularını katılımcı ekonominin kendisi cevaplamasa da, en azından bu sorulara verilecek yanıtlarla bağdaştığını ve hatta belki de bazı durumlarda bu soruları yanıtlamak için gerekli olduğunu ileri sürmeye çalıştım. Gelecekte tüm bu alanlarda, şimdikilerden daha güçlü ve daha iyi tasarlanmış hareketlerin etkili olacağını umuyorum. Şimdi sıra, bu tartışmayı bir özetle sonuçlandırmaya geldi.

Yeni bir toplum düşünelim. Bu toplum – yeni bir ekonominin dışında – yasama, ihtilafları çözüme kavuşturma ve ortak ya da kolektif olarak kararlaştırılmış projelerin uygulanması işlerini otoriter değil, adil ve özgürleştirici şekilde yerine getiren yeni bir siyasi kurumlar kümesine sahip olsun.

Yeni bir toplum düşünelim. Bu toplum, üremeyi, çocuk büyütmeyi, sosyalleşmeyi, cinsel ilişkileri, geniş anlamda toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve ev hayatının gündelik işlevlerini cinsiyet, cinsel tercih ve yaş ayrımcılığı yaparak değil, feminist ve özgürleştirici bir tarzda yerine getiren yeni bir akrabalık kurumları kümesine sahip olsun.

Yeni bir toplum düşünelim. Bu toplum, cemaat kimliği oluşturma, iletişim, kutlama, ahlaki ve toplumsal grup ilişkilerini araştırma işlevlerini ırkçı, kavim-merkezci, bağnaz veya aşağılayıcı (hatta soy-

kırımcı) bir tutumla değil, çokkültürcü ve özgürleştirici bir tarzda yerine getiren yeni bir kültürel kurumlar kümesine sahip olsun.

Yeni toplumlardan oluşan yeni bir dünya düşünelim. Bu dünya, kaynakların, maddi ürünlerin, kültürel fikirlerin, hatta insanların ve toplumsal ilişkilerin uluslararası mübadelesini emperyal, sömürgeci, hatta savaşçı bir tarzda değil, barışçıl, karşılıklı fayda sağlayan ve özgürlükçü şekilde gerçekleştiren yeni bir küresel kurumlar kümesine sahip olsun.

Yeni bir toplum düşünelim. Yeni toplumumuzun doğayla kurduğu ilişki, kirleten, özyıkıma, hatta sürdürülemezliğe yol açan tarzda değil, kaynakların tükendiği ve tercihlerimizin çevreyi, bizleri ve diğer türleri etkilediği bilincine dayalı olsun.

Yeni bir toplum düşünelim. Bu toplum, kozmosun içeriğini araştırsın ve ortaya çıkan kavrayışları, insanları dar bir kesimin çıkarlarına veya önyargılara tabi kılan teknolojilerde değil, insanlığın refahına ve gelişmesine faydalı olan yeni teknolojilerde kullansın.

Yeni bir toplum düşünelim. Bu toplum, insan sağlığını sistematik olarak bozmasın ve sağlık hizmetlerini eşitsiz şekilde dağıtmasın; hastalıkları önleyecek ve ortaya çıkan hastalık ve rahatsızlıkları tedavi edecek araçlara sahip olsun; bu imkânlardan ve kapasitelerden herkes eşit şekilde yararlanabilsin.

Yeni bir toplum düşünelim. Bu toplumda hırsızlık, dolandırıcılık ve bir ya da daha fazla tarafın haklarının ötekilerce şiddet kullanılarak yadsınması salgın hastalık gibi yayılmasın; bu tür antisosyal fenomenler asgari düzeyde olsun ve sonuçlarla, insanların haysiyetini ve umudunu yok ederek baskıcı yöntemlerle değil, hak ve öncelikleri geçersiz kılmadan, adil yöntemlerle baş edilsin.

Yeni bir toplum düşünelim. Bu toplumdaki eğitim kurumları, yurt-

taşların büyük çoğunluğunu tabi bir konuma hapsedip sadece birkaçını bilgi ve özgüvenle donatmasın; bütün yurttaşların potansiyellerini keşfedip gerçekleştirmesine ve başkalarının da aynı şeyi yapacak fırsata sahip olmasına imkân versin.

Yeni bir toplum düşünelim. Yeni toplumumuz, gazetecilik ve eğlendirme amaçlı iletişimi mevcut toplumsal önyargıları kuvvetlendirip yeniden üreten ve görüş ayrılıklarının üzerini örten tarzda değil, toplumsal farkındalığı ve muhalefeti destekleyerek dürüst bir şekilde gerçekleştiren yeni bir medya kurumları kümesine sahip olsun.

Yeni bir toplum düşünelim. Bu toplumda sanatsal, sportif ve her türden yaratıcı ve hoşa giden uğraşlar, ticari başarı kaygısıyla budanmış bir başarı düzeyinde ve insanları rekabete dayalı bir karşıtlık yaratarak bölen bir tarzda değil, en yüksek başarı düzeyinde, ama aynı zamanda da toplumsal dayanışmaya ve öz-yönetime uygun bir şekilde yürütülsün.

Benim iddiam, katılımcı ekonominin yeni bir kapitalizm-sonrası ve koordinatör-sonrası ekonominin yapılarıyla ilgili bir vizyon olduğu ve bu vizyonun, ihtiyaçları etkin biçimde karşılar ve potansiyelleri gerçekleştirirken, dayanışmayı, çeşitliliği, hakkaniyeti ve öz-yönetimi sınıfsızlığa dayalı bir şekilde teşvik ettiğidir. Bana göre, katılımcı ekonomi, yukarıda listelenmiş bütün gündemlerle gayet iyi uyuşacak, hatta bunların hayata geçmelerini kolaylaştıracaktır.

Katılımcı ekonomi, bütün bir toplumu bir yana bırakalım, bütün bir ekonomi için bile bir şablon değildir. Ekonomilerin, ekonomik hayatla ve diğer toplumsal alanlarla ilgili en büyük özlemlerimizle ve kendine özgü şekilde devrimci bir dönüşüm geçirmiş pratiklerle uyum içinde var olabileceğine ilişkin kurumsal bir öneridir.

Katılımcı ekonomi, daha iyi bir dünya için çabalayan ve diğer viz-

yonların yanı sıra ekonomik bir vizyona da ihtiyaç duyan toplumsal hareketlerin işte bu ihtiyacını karşılamaya yönelik bir öneridir. Katılımcı ekonomiyi entelektüel anlamda ne kadar savunacağımızı ya da katılımcı ekonomiyi geliştirmeye kendimizi ne ölçüde adayacağımızı, teori hakkındaki değerlendirmemiz belirleyecek. Katılımcı ekonomiye ulaşmayı amaçlayan aktivistler olup olmayacağımızı ise, önerileri eyleme döküldüğü zaman ulaştığımız yargılar belirleyecek. Yok, eğer katılımcı ekonominin en geniş ihtiyaçlarımızı karşılayamadığına kanaat getirirsek, o zaman bunu daha başarılı şekilde yapan bir vizyon ortaya koymamız gerekiyor.

18

MUHALEFET

Tarihin sonu yoktur. Muhalefetin de sonu yoktur. Bana göre katılımcı bir ekonomi son derece arzu edilir özelliklere sahip. Zira yeni bir ekonominin adil olmayan gelir farklarını ortadan kaldırması, antisosyallik yerine dayanışma üretmesi, toplumsal neticeleri tektip hale getirmek yerine çeşitlendirmesi, otoritecilik yerine öz-yönetim doğurması ve sınıf hâkimiyetine değil sınıfsızlığa ulaşması insanlık için büyük ilerlemeler olacaktır; ama insanlığın kaydettiği en son ilerlemeler olmayacaktır.

Katılımcı ekonominin olduğu bir toplumda, muhalefete neden olacak meseleler ve durumlarla sıkça karşılaşacağız. Dahası, sadece belli bir politikaya ya da süreklilik gösteren bir alışkanlığa değil, temel kurumsal özelliklere yönelik bir muhalefet de zaman zaman olacaktır.

Burada muhalefet derken, kapitalizme geri dönme arzularının belirmesinden söz etmiyorum. Bu çok zayıf bir olasılık olarak gözüküyor. Ursula LeGuin'in *Mülksüzler*[1] romanındaki bir karakter gibi, katılımcı ekonomide yaşayan bir yurttaşın da kapitalizmin tarifini duyduğunda dehşete kapılacağını tahmin edebiliriz. Bu insana kapitalizmin tarifi "dayanılmayacak kadar sıkıcı" gelecektir. "Durmaksızın uzun ve aptalca bir düşü anlatıp duran birini dinlemeye [benzeyecektir]".

1 Ursula K. LeGuin, *The Dispossessed*, Millenium, 1974. [Türkçesi: çev. Levent Mollamustafaoğlu, Metis Yayınları, 1999. –y.h.n.]

Yıllarca katılımcı ekonominin mantığına dahil olduktan sonra, "bankaların nasıl işlediğini ve benzeri şeyleri [bile anlayamayacaktır], çünkü kapitalizmin bütün işlemleri ona ilkel bir dinin ayinleri gibi anlamsız, barbarca, karmaşık ve gereksiz [gelecektir]". Gelecekteki bir katılımcı ekonomide yaşayan birine kapitalizme dönme olasılığı hakkında ne düşündüğü sorulduğunda, "dehşetli olan[ın] bile bayağılaş[tığı]" ve "bütün insanların hareketlerinin hırs, tembellik ve kıskançlık tarafından yönetildiğini varsayan para ayinlerinde" nasıl yer alınabileceğini hayal bile edemeyecektir [*a.g.e.*, s. 121].

Bu nedenle, katılımcı bir ekonomide muhalefetin geçmişe dönük bir arayışa girmesinin çok küçük bir olasılık olduğunu sanıyorum. Ama bazı hareketler ortaya çıkabilir ve katılımcı ekonominin insanların tatmin, zevk ve saygınlık düzeylerine katkıda bulunan maddi koşulları ve toplumsal ilişkileri herkes için eşit kılmasının ötesine geçerek herkesin bizatihi tatmin, zevk ve saygınlık düzeylerini eşit hale getirmek isteyebilir. Ya da belki yeni amaç, insani özellikler veya ödüllerle ilgili ölçme fikrini bütünüyle ortadan kaldırmak olabilir; hatta ödüllerin hak edilmesi düşüncesine olduğu gibi son vermek isteyebilirler. Yine LeGuin'in karakterlerinden birisi şunları söylüyor: "[İnsanların neyi hak ettiğinden bahsetmeyin.] Çünkü her birimiz her şeyi, ölü Kralların mezarlarında yığılmış her türlü zenginliği hak ediyoruz, aynı zamanda hiçbirimiz hiçbir şeyi hak etmiyoruz, açken bir dilim ekmeği bile hak etmiyoruz. Başkası açken biz yemedik mi? Bizi bunun için cezalandıracak mısınız? Diğerleri yerken aç kalma erdemini gösterdik diye bizi ödüllendirecek misiniz? Hiç kimse cezayı kazanmaz, ödülü de. Aklınızı hak etmek, kazanmak gibi fikirlerden arındırın, ancak o zaman düşünebileceksiniz" [*a.g.e.*, s. 318]. Bu bakış açısı anlamlı bulunur ve katılımcı ekonomi mantığının ötesinde yaygın olarak benimsenen bir düşünce haline gelir mi ya da başka bir özlemler dizisi ortaya çıkar mı, bilemeyiz. Orta-

ya çıkan muhalefetler ne türden olursa olsun, önemli olan toplumun buna nasıl tepki göstereceğidir.

Öncelikle, insan hayatında ihtiyatlı olmanın, belki pek çok radikalin ve devrimcinin kabul etmeye yanaşacağından daha önemli bir yeri vardır. Ve nasıl ki yeniliklerin heyecanla savunulduğu zamanlarda fark edilmeyen sakıncaları olabiliyorsa, uzun süredir var olan kazanımların, zorlukla elde edilen neticelerin ve bugünkü haline gelmesi on yıllar, yüzyıllar, hatta çağlar sürmüş toplumsal alışkanlıkların ve ilişkilerin de ilk bakışta görünmeyen meziyetleri muhakkak olabilir. İşte bu iki nedenden dolayı, büyük bir değişim hedeflerken ihtiyatlı olmak genellikle akıllıcadır. Evet, ihtiyatlı bir tutumun güçlükle elde edilen kazanımları dikkatsizce kaybetmekten veya korkunç kusurlara sebep olmaktan kaçınmamıza yardımcı olmak gibi bir meziyeti vardır; ama ilerleme için gösterilen her türlü gerekçeyi reddeden ve olduğumuz gibi kalmamızı savunan bir tutum da aşırıya kaçmak olur.

İlerleme söz konusu olduğunda, bir kez ulaşıp rahata ereceğimiz nihai bir nokta olmadığını aklımızda tutmalıyız. Geçmişteki başarıları bir tarafa atmamak konusunda bir dereceye kadar ihtiyatlı olmak akıllıcadır, evet, ama yenilik yapmanın daha da akıllıca olduğu anlar tarihte daima olacaktır. Başka bir deyişle, ihtiyatlı tutumumuzu korumalı, ama aynı zamanda da değişim olasılıklarına daima açık olmalı, hatta değişimi memnuniyetle karşılamalıyız.

Hatta, biliyoruz ki değişimler hemen her zaman eleştirinin peşi sıra gelir. Ne zaman ki bazı kişiler veya gruplar yetersizlikler olduğuna ilişkin ikna edici şeyler söyler ve başkaları da alternatifler keşfedip kamuoyunda yenilikleri savunmaya başlar, ciddi değişimler işte o zaman gerçekleşir.

Eleştiri ve yenilik arayışı, insanlığın temel kazanımlarının can da-

marıdır. O halde insanlığın, muhalefeti bastırmayıp memnuniyetle karşılaması gerekmez mi?

Ekonomiden bir örnekle benzerlik kuralım: Bir yatırımı düşünün. Bir yatırımın faydalı olabileğine ilişkin bir fikir aklımızda belirir gibi olur. Biraz kafa yorarız ve ileride elde edebileceklerimizi düşününce heyecanlanırız. Gerçekleştirmek için zaman ve enerji harcar, bir anlayış geliştiririz.

Tabii ki bu çabalar her zaman sonuç vermez. Bazı yatırımlar bize neyin yolunda gitmediği hakkında bilgi verir, ama yeni hiçbir şey kazandırmaz. Bazıları ise bu kadarını bile zar zor sağlar. Yine de yatırımların hepsi başarılı olmuyor diye hiçbir yatırımı desteklememiz gerektiğini söylemeyiz. İhtiyatlı bir şekilde kumar oynarız, çünkü yeterince yatırım yaparsak başarısız olanların verdiği zararı telafi edeceğimizi düşünürüz.

Besteciler, yazarlar, ressamlar veya bilim insanlarının durumu da buna benzerdir. Hepsi de sık sık, kendi disiplininde ümit vaat eder görünen, ama sonradan başarısızlığa uğrayan çalışmalara girişir. Peki, umdukları gibi sonuçlanmayan bir projeye girişmeleri onları kötü bir besteci, yazar, ressam veya bilim insanı mı yapar?

Hayır, başarı, başarısızlıklar olmadan gelmeyecektir. Herhangi bir şey gerçekleşmeden onunla ilgili neticeleri bilemeyiz. Zaman ve enerji kaybı olduğunu düşündüğümüz uçuk önerilerden kaçınmaya çalışabiliriz; ama yine de bu konuda ihtiyatlı olmamız gerekir; çünkü gerçeklerden bihaber olan, uçuk fikirli diye eleştirdiğimiz besteci, yazar, ressam veya bilim insanı değil de biz kendimiz olabiliriz. Fakat çoğunlukla, eğer makul düzeyde bir yeterlilik ve ciddiyet söz konusuysa, yeni fikirlerin peşinden gitmek akıllıcadır.

Aynı şey muhalefet için de geçerlidir. İyi bir toplum, kuşkuya yer bı-

rakmayacak şekilde ciddiyetten yoksun veya cahilane görünen muhalefeti belki zaman zaman görmezden gelebilir, reddedebilir, hatta engelleyebilir; ama bunu yaparken ortaya ciddi kanıtlar koyma yükümlülüğünü üstlenmesi gerekir. Fakat ciddi ve bilgiye dayalı örnekler söz konusu olduğunda, toplum kendi yapılarına yönelen muhalefete tahammül göstermekle kalmamalı, onu teşvik de etmelidir.

Hatta, ancak kendisine yönelen muhalefeti hoş karşıladığı, hatta teşvik ettiğinde medeni bir topluma sahip olacağımız bile öne sürülebilir.

Eğer iyi bir toplumun işareti buysa, katılımcı bir ekonomi bunu nasıl başaracak? Çeşitlilik katılımcı bir ekonominin temel değerlerinden biridir; ve umarız, sistemin bizatihi kendi doğasıyla ilgili çeşitlilikten yana olmak, bir sistemin içinde çeşitlilik yanlısı olmanın doğal bir uzantısıdır.

Bu bağlamda, katılımcı bir ekonomi bütün katılımcılarını eğilimlerine uygun bilgiyle ve özgüvenle donatır ve bu şekilde eleştirel düşünce için bir temel sağlar.

Dahası, katılımcı bir ekonomi, ihtiyaçların karşılanması ve potansiyellerin geliştirilmesi yönünde gerçekleştirilebilir vaatler sunan ekonomik inisiyatifleri ve yenilikleri her zaman destekler. O halde insanların yararına kurumsal yenilikler üretme potansiyeli taşıyan muhalefeti de aynı istek ve enerjiyle desteklememesi için bir neden var mıdır?

Bir katılımcı ekonomi yandaşının kendi ekonomisine güvensizliğinden kaynaklanan bir korku duyması ve bu yüzden katılımcı ekonominin değerlerini veya kurumlarını eleştiriden korumak adına yenilik olasılıklarını peşinen reddetmesi için bir sebep olmadığını umuyorum.

Bir hayli ihtiyatlı bir katılımcı ekonomi yandaşının bile, insanlığa daha fazla faydası dokunacak yapısal değişim olasılıklarının araştırılmasına karşı çıkması için bir neden yoktur.

Katılımcı bir ekonomide, ekonomik fayda ve maliyetler hakkaniyetli şekilde dağıtılır. Bazılarına zarar verirken bazılarını avantajlı kılan, böylece sistemin adilliğini bozan herhangi bir yenilik önerisi muhtemelen – en azından bu yenilikten zarar görecek olanlardan – katı bir direniş görecektir. Fakat herkese faydası olacağına dair ikna edici savlar sunan herhangi bir öneriye niçin peşinen karşı çıkılsın ya da böyle bir öneri niçin reddedilsin ki? Elbette insanlar bir düşüncenin gerçekleştirilebilir olup olmadığından şüphe edebilir. Ama yapılması gereken, önerilen düşünceyi *a priori* reddetmek değil, onu sınamak ve potansiyelini araştırmaktır.

Mantığı ve değerleri itibariyle katılımcı bir ekonomi, toplumun yenilenmesine ve yeniden tanımlanmasına dönük deneylerin yine toplum tarafından sürekli olarak desteklenmesi fikrine intibak etmeli, hatta bunu teşvik etmelidir. Katılımcı bir ekonominin yanı sıra; siyaset, kültür, akrabalık ve çevreyle ilgili olarak katılımcı ekonomiyle bağdaşan ve onun kadar değerli bir yönelim barındıran bir toplum, bu alanlar açısından da medeniyet öncesi değil, medeni bir sistem olacaktır.

Peki ya bugün? Yeni bir ekonomi ve yeni bir dünya elde edilmemişken ... Katılımcı ekonomi vizyonu henüz daha yeni doğmuşken, onu yetersiz bulup eleştiren görüşler karşısında ne yapmalıyız?

Ekonomi söz konusu olduğunda, ben işçilerin ve tüketicilerin kendi ekonomik hayatlarının denetimini kendi ellerine almasını istiyorum.

Herkesin, yeteneklerini ve potansiyellerini eksiksiz şekilde kulla-

nabileceği adil koşullara sahip olmasını istiyorum.

Gelirlerin, insanların yaptığı işin süresine, yoğunluğuna ve zahmetine karşılık gelmesini istiyorum.

Neyin, kim tarafından, hangi koşullarda üretileceğine ve ürünleri kimlerin tüketeceğine sürece katılanların karar vermesini ve bütün bunların insanların refahını artırıp gelişimi zenginleştirecek şekilde yapılmasını istiyorum.

Güç ve zenginlik hiyerarşilerinin ve çoğunluğu bir avuç seçkine tabi hale getiren sınıf bölünmesinin son bulmasını istiyorum.

Ben, bütün bu ekonomik amaçları katılımcı ekonomi kurumlarıyla – yani, işçi ve tüketici konseyleriyle, gayret ve fedakârlığın ödüllendirilmesiyle, dengeli iş bileşenleriyle ve katılımcı planlamayla – gerçekleştirmekten yanayım.

Yıllarca yaptığım değerlendirmelerden ve kayda değer deneysel uygulamalardan sonra bu tercihlerin zahmete değer ve uygulanabilir olduğuna inanıyorum, bu yüzden onları savunuyorum. Ama birileri katılımcı ekonomi kurumlarının gerekli ekonomik işlevleri bir şekilde yerine getiremeyeceğini ya da faydalarına ağır basan toplumsal veya kişisel yan etkileri olacağını öne sürerse, benim ve diğer yandaşların bu iddialara kulak vermemiz, onları duymamız ve anlamamız, dikkate almamız gerekir. Katılımcı ekonomi vizyonunu daha incelikle hale getirebileceğimizi, özelliklerini geliştirebileceğimizi ümit etmemiz gerekir.

Ve eğer birileri, katılımcı ekonomide düzeltilmeye direnç gösteren ve vizyonun geliştirilmesini engelleyen ciddi kusurlar bulursa, benim ve katılımcı ekonominin diğer yandaşlarının karatahtanın başına dönüp baştan başlaması gerekir. Uygulanabilir bir vizyon geliştirme çabasını asla terk etmememiz, savunduğumuz herhangi bir

vizyonu geliştirmeye, hatta yerine bir başkasını geçirmeye daima açık olmamız gerekir.

Sömürü, yabancılaşma, yoksulluk, güçsüzleşme, parçalanmış ve zayıflatıcı çalışma, küçük bir azınlığın kâr etmesi için üretim yapma – evsizliği, açlığı ve aşağılanmayı bir yana bırakıyorum – yerçekimi gibi doğa yasaları değildir. Bu kötülükler, insanlar tarafından tesis edilen kurumsal ilişkilerden kaynaklanır. Yine insanlar tarafından tesis edilecek yeni kurumlar yeteneklerimizi ve ruhumuzu özgürleştiren, arzularımızı ve kaygılarımızı buluşturan, seçeneklerimizi çoğaltan, fayda ve maliyetlerimizi dengeleyen çok daha iyi neticeler üretebilir ve herkesin yararlanacağı o değerli özgürlüğü sağlayabilir.

Ekonomik gündemimiz, bu yeni kurumları tanımlamak ve onlara ulaşmak için çaba göstermek; toplumsal gündemimiz ise, yeni bir dünya tanımlamak ve onu kazanmak için çaba sarf etmek olmalıdır.

INDEKS

A

"Aşağıya doğru uyum" 109

ABD/Birleşik Devletler 14, 16, 46, 68, 88, 90, 95-97, 102-103, 144-145, 148-150, 154-155, 161-162, 169-170, 190, 192, 212-215, 217

Adli sistem 59-62

Aile(ler) 59, 70-74, 77, 81-83, 128, 143, 184, 198, 229, 232, 234, 252, 276, 299, 316

Akıllı bombalar 149

Akrabalık ilişkileri 69-70, 74-75, 77, 79

Amişler 97

Anarko-sendikalistler 283

Anarşizm/anarşistler 47, 236, 250, 255, 257, 265, 283-284, 294-306, 309, 314-317

Anti-kapitalist hareket 241, 263

Antrenörlük 200

Aşırı antibiyotik kullanımı 161

Ataerki 247, 318

Avukatlar 26, 32, 35, 62, 128, 159, 166, 175, 180-181, 241, 262, 275

B

Bakunin, Mikhail 294

Berkman, Alexander 303

Beyaz üstünlüğü (ABD) 90

Bezruchka, Stephen 161

Bilim 139-149, 152, 168-169, 163-164, 179-185, 196-200, 210, 231-233, 251, 303, 326

Bilinç 90, 138, 143, 193, 228, 239-240, 315

Birinci Tüm Rusya Sendikalar Kongresi 238

Bolşevik 267, 283-284, 291

Bolşevikler/Bolşevizm 264, 267, 283-284, 291

Borçlar 111

Braverman, Harry 311

Bush, George W. 192-193

C

Capone, Al 20, 217

Carnegie Eğitim Komisyonu 169

Chicago Üniversitesi 63

Chodorow, Nancy 72

Chomsky, Noam 189, 191-192

Churchill, Ward 90

Cinsellik 69-70, 72, 74, 76, 84, 89, 210, 235, 254, 258, 302

Cinsiyetçilik 70-71, 80, 232-234, 279

Ç

Çalışma koşulları için yapılan mücadele 239, 247

Çeşitlilik 16-19, 22, 28, 44, 49, 52, 55, 65-66, 73, 99, 101, 104-105, 114, 134, 164, 171, 196, 198, 210, 236, 305, 312, 318, 327

Çevre 10, 58, 66, 90, 107-111, 122-126, 129, 131-137, 141, 150, 153, 162, 185, 217, 254, 294, 305, 316, 318, 328

Çocuk yetiştirme 9, 69, 71, 77, 79, 82, 235, 255

D

Dayanışma 17-19, 22, 28, 40, 44, 55, 64-66, 91-92, 96, 99, 104-105, 111, 114, 121, 134-135, 138, 164, 171, 188, 190, 206, 210-211, 218-219, 226, 235-236, 241, 269-271, 300, 302-305, 321, 323

Demokratik merkeziyetçilik 50

Dengeli iş bileşenleri 32-33, 35-37, 39, 41, 58, 60, 80-81, 96, 100, 115-119, 137, 172, 175-176, 179-180, 184, 187, 194, 199-200, 210, 220, 222, 230-231, 239, 244, 268, 286, 329

Devlet kapitalizmi 280

Dil 91, 143, 155, 212, 314-316, 324

Din 10, 52, 58, 74, 88-89, 91, 93-95, 97-102, 232, 236, 251, 257, 276, 288, 292-293, 299, 302, 318, 324

Doğal kaynaklar 122

Douglass, Frederick 90

Doyle, Roger 214-215

Döviz işlemleri 110

Dubois, W.E.B. 90

Dünya Bankası 106-107, 111-112

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 106-107, 111-112

E

Eğitim 62, 128, 148, 164, 166-175, 193-194, 210, 212-213, 217, 231-232, 242, 320

Einstein, Albert 87, 140, 185, 272,

Ekoloji 52, 132, 147, 231, 254-255, 276,

Ekonomizm 253, 268, 277-278, 291,

Ellison, Ralph 90

Engels, Friedrich 251, 287, 290

Engler, Yves 159-160

Entelektüel gündemler 235

F

Fabrika komiteleri (hareketi) 283

Fahişelik 52

Federal araştırma ve geliştirme bütçesi (ABD) 145

Feminizm 83

Feynman, Richard 142

Freire, Paulo, 165-166

Friedman, Milton 63, 93-94

G

Galeano, Eduardo 16

Gayret ve fedakârlık 22-23, 26, 31, 35, 202

Gelir dağılımı 221

H

Hahnel, Robin 238

Hapsedilme oranı (ABD) 213

Hastane enfeksiyonu kontrolü 160

Health Grades Şirketi 159

Herman, Edward 189-191

Hiyerarşi(ler) 18, 32, 36, 53, 60, 73, 75-80, 83-84, 86, 89, 94-97, 105, 169, 171, 194, 198, 233, 235-236, 261-262, 284, 295, 305, 310-312, 329,

Homofobi 70, 84, 279, 288

I

IMF (Uluslararası Para Fonu) 106-107, 111-112

Irak 154-155, 192

Irk 93, 95, 234, 254-255, 319

İ

İç içe konseyler 29, 55, 57, 66

İdeoloji 314

İhtiyat 326

İlaç sektörü 145

İşçi konseyleri 28, 30, 32, 42, 82, 176, 178-179, 198-199, 201, 207, 222

İşçi ve tüketici konseyleri 28, 117

K

Kamusal eğitimin amacı 169

Kapitalist gazetecilik 193

Kapitalizm 9, 14, 16-19, 26, 59, 63, 85, 93-94, 113, 124, 138, 149-150, 167, 171, 173, 176, 217-218, 220, 225, 227, 241, 252, 271

Karaborsa 224

Karar alma 28-29, 35-36, 51, 57-58, 61, 63, 66-67, 99, 114, 136, 164, 166-167, 174, 176, 198, 210, 228, 230, 241-244, 267, 279, 300

Katılımcı demokrasi 51, 54

Katılımcı planlama 41-42, 117-118, 131-132, 136-137, 147-148, 156, 172, 176-177, 199, 203, 206, 210, 221, 230-231, 240, 268, 286, 329

Katılımcı yönetim sistemi 47, 51, 64-65, 236

Kavramlar 250, 253-254, 256-258, 264, 266-268, 271-272, 274-278, 288-289, 291-292, 299-300

Kettering, Charles 36

Kıskançlık 48, 219, 324

Kirlilik 30, 107, 126-127, 129, 150, 162-163, 238-239

Koalisyonlar 67

Konsey komünistleri 274

Konseyler 29, 39, 55, 57, 115, 137, 180

Kontaminasyon deneyi, Hanford (ABD) 145

Koordinatör sınıf 32, 34, 37, 39, 150, 163, 166-167, 174, 183, 228, 241-244, 261-264, 266-267, 269-270, 277-278, 281, 285, 290

Kronstadt 284

Kropotkin, Peter 23, 294

Kurumlar 16, 19, 40-41, 55, 63, 69, 71, 110, 114, 134, 166, 235, 296, 298, 301,

305, 316-317, 319-320, 330
Kuşaklararası ilişkiler 10, 74, 85
Kültürel aşağılama 86
Kültürel çeşitlilik 104

L

LeGuin, Ursula 323-324
Lenin, Vladimir 281-282
Leninizm/Leninistler 50-51, 250, 264, 267-275, 281, 285-286, 290-293
Lewis, Sinclair 216

M

Mahpus(lar) 213-216
Malatesta, Errico 303
Mao Zedung 291
Marable, Manning 213
Marglin, Stephen 311
Marksist emek değer teorisi 259
Marksist kriz teorisi 259
Marksizm Leninizm 267-268, 274, 286, 290
Marksizm/Marksistler 12, 50, 250-293
Marx, Groucho 216
Marx, Karl 251, 267, 269, 270, 273, 287
Medya 46, 54, 63, 65, 189, 199, 213, 298, 301, 315, 321
Medya İzleme Örgütü 192
Mencken, H.L. 169
Menşevikler 283
Merak 142-145
Merkezi Planlama 35, 39-40, 240, 242, 245, 265, 268, 272, 278-281, 286
Mill, John Stuart 16
Milliyetçilik 87, 89
Monbiot, George 144
Morris, William 33
Muhalefet 12, 51, 92, 95, 169, 198, 248, 271, 284, 292, 321, 323-330
Mükemmel pazarlar 38
Mülk sahipliği 15, 20, 114-115, 146, 164, 318
Müzakere 41-43, 49, 56-59, 106, 118-119, 179, 196, 198, 201, 230, 240

N

Noble, David 151

O

Oy verme (konseyler) 29, 57-58
Oy verme prosedürleri 58

Ö

Öz-yönetim 26-32, 35-41, 44, 55, 57, 60, 64-66, 75, 80, 84-85, 88, 96-102, 105, 108, 111, 114, 117, 131-137, 147, 158, 164, 171-172, 176, 181, 184, 187, 194, 198, 206, 210, 219, 222, 230, 235-236, 240-241, 244, 267, 272, 281-282, 286, 302, 305, 312, 321, 323

P

Pannekoek, Anton 274
Pazar(lar) 15-20, 28, 35-43, 77, 95, 104, 106, 108, 112-114, 117-120, 124-134, 146, 150. 159, 162-163, 166-167, 172, 190-191, 227-

228, 232-234, 240, 242, 245, 252, 254, 265-268, 277-281, 285-286

Pentagon araştırma bütçesi 145

Planlamaya dayalı sosyalizm 242, 265

Pornografi 52 ,85

Proudhon, Pierre-Joseph 47-48

R

Reagan, Ronald 213

Reform mücadeleleri 239

Rekabet (spor) 200, 205-209

Reklam veren kuruluşlar 189-190, 195, 198

Roy, Arundhati 87

Russell, Bertrand 168

S

Sağlık hizmetleri 154, 158, 162, 320

Sanat/sanatçılar 11, 99, 174-187, 233

Savaş karşıtı hareket 68

Schechter, Danny 192

Schmookler, Andrew Bard 125-126, 159

Seçkin(ler) 38, 51, 53, 64, 104-105, 147, 149, 151, 155, 158, 170, 178, 181, 191, 194-195, 246, 248, 270-271, 275, 296-298, 301, 304, 307, 309, 311-312, 329

Sendikalar 238, 281, 283

Shalom, Stephen 47, 52-57, 60, 62

Sharpton, Al 89, 95

Sınıf 14, 19, 32, 34, 37, 39-41, 44, 53-54, 65, 93, 98, 113-117, 140-141, 150, 153-154, 162-163, 166-198, 171, 174-175, 178, 181, 183, 194, 204, 228, 232-234, 239, 241-245, 252-192, 305, 313, 318-319, 321, 323, 329

Siyasi konseyler 57

Smith, Adam 33

Solcular 204, 212, 214-215, 318, 323

Sorumluluklar 34-35, 49-50, 55, 59, 76-77, 85, 116, 168, 200, 203, 311-312

Spor 200-210

Stalin, Joseph 274, 291

Stalinizm 279, 285

Suç 211-226

Ş

Şirket lobileri 64

Şirket tarzı işbölümleri 234

Şirketler 66, 104, 107, 111, 113, 146, 189, 191, 294, 228

T

Tahsisat 16-20, 30-31, 35, 39-41, 52, 58, 82, 114, 117, 166, 176, 206, 240, 242, 257, 265-266, 269, 277, 279, 286, 299, 302

Tekeşlilik 74

Teknoloji(ler) 169-164

Temiz teknoloji 126

Thatcher, Margaret 194

Toplumsal cinsiyet 15, 53, 68-85, 89, 234, 252, 255-257, 300, 305, 318

Troçki, Leon 281-283, 286, 291

Tuskegee Syphilis deneyi 145

Tutu, Desmond 89

U

Ukrayna devrimci ordusu 284

Uzmanlaşma 151, 310

Ü

Üretim araçları 14, 16, 39-40, 114, 117, 164, 242, 252, 260, 272

Üretim tarzı 255, 264, 280

Üretkenlik 44, 154, 312

Üstyapı (Marksist nosyon) 252, 257, 279

W

Weinbaum, Batya 79

Y

Yenilik 10-11, 25, 62, 70, 83, 102, 113, 149-157, 180-183, 187, 195-196, 213, 227-228, 231, 234, 276, 289, 325-328

Yoksulluk 104, 217, 330

Z

Zerzan, John 306-317

ZNet'in katılımcı toplum alt-sitesi 47

"*UMUDU GERÇEĞE DÖNÜŞTÜRMEK*, İNSANLIĞI İLGİLENDİREN HEMEN BÜTÜN TEMEL ALANLARA VE HEMEN BÜTÜN İNSANLARARASI ETKİLEŞİM TARZLARINA UZANIYOR. KATILIMCI EKONOMİ BENZERİ İLKELERİN, BİZİ NASIL MEVCUT BÜTÜN TOPLUMLARDAN ÇOK DAHA ARZU EDİLİR BİR TOPLUMA GÖTÜREBİLECEĞİNİ ELE ALIYOR. BU AMAÇLARIN YAPICI BİR ŞEKİLDE NASIL ELE ALINABİLECEĞİNİ ÖZENLE VE GÜÇLÜ BİR KAVRAYIŞLA ARAŞTIRIYOR. *UMUDU GERÇEĞE DÖNÜŞTÜRMEK*, ÇOK DAHA ÖZGÜR VE ADİL BİR DÜNYA ARAYIŞINA YAPILAN ÇOK DEĞERLİ VE KIŞKIRTICI KATKILARDAN BİRİSİ."

NOAM CHOMSKY

ISBN 978-975616516-4